

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra historie

**PREZENTACE NÁBOŽENSTVÍ V SOUČASNÝCH ČESKÝCH
UČEBNÍCÍCH DĚJEPISU, PŘÍRODOPISU A OBČANSKÉ
VÝCHOVY**

Magisterská diplomová práce

Bc. Daniela Červenková

Olomouc 2023

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Prchal Pavlíčková, Ph.D.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a na základě citovaných pramenů a literatury pod dohledem odborné vedoucí, doc. Mgr. Radmily Prchal Pavlíčkové, Ph. D.

V Olomouci dne 20. 6. 2023

.....

Bc. Daniela Červenková

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce, doc. Radmile Prchal Pavlíčové, Ph. D., za odborné vedení, rady, podporu a pomoc v průběhu celé práce.

Obsah

1	Úvod	11
1.1	Cíle práce.....	13
2	Současný výzkum učebnic	14
2.1	Problematika současného výzkumu učebnic.....	14
2.2	Současný výzkum učebnic v České republice	14
2.3	Současný výzkum učebnic dějepisu	15
2.4	Současný výzkum učebnic přírodopisu	16
2.5	Současný stav výzkumu učebnic občanské výchovy.....	17
2.6	Současný výzkum učebnic v zahraničí	19
3	Náboženství a jeho zařazení v české školní legislativě.....	22
3.1	Náboženství a jeho ukotvení v zákonech	22
3.2	Výuka náboženství	22
3.3	Kurikulární dokumenty českého školství	23
3.4	Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+.....	23
3.4.1	Náboženství a Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+	24
3.5	Rámcové vzdělávací programy.....	24
3.5.1	Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání.....	25
3.5.2	Náboženství a Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání	25
4	Náboženství a české školství.....	31
4.1	Náboženská svoboda ve školství.....	31
4.1.1	Zařazení náboženství do českých škol	32
5	Círky a školství v českých zemích	34
5.1	Církevní školství v českých zemích v 17. a 18. století.....	34
5.1.1	Církevní školství a Tereziánské a Josefínské reformy.....	35
5.1.2	Nekatolické školství v českých zemích v 18. století.....	35
5.2	Církevní školství v českých zemích v 19. století.....	36
5.2.1	Konkordát mezi církví a státem	36
5.2.2	Vypovězení konkordátu a počátek nekonfesijního školství	37
5.3	Nekatolické školství v českých zemích 19. století.....	38
5.3.1	Protestantské školy	38
5.3.2	Židovské školy.....	39
5.4	Církevní školství v českých zemích ve 20. století.....	40
5.4.1	Církevní školství v českých zemích v době první republiky (1918-1938).....	40
5.4.2	Církevní školství v českých zemích v oblasti národního školství	41

5.4.3	Církevní školství v českých zemích v oblasti středního školství.....	43
5.4.4	Vlastní střední školy	43
5.4.5	Učitelské ústavy	43
5.5	Církevní školství na Slovensku v období první republiky (1918-1938)	44
5.6	Evangelické církevní školství v období první republiky (1918-1938)	45
5.7	Židovské školství v období první republiky (1918-1938)	46
5.8	Církevní školství v českých zemích období druhé světové války (1939-1945)	46
5.9	Církevní školství v českých zemích po 2. světové válce (1945-1948).....	47
5.10	Církevní školství v českých zemích v období 1948-1989	47
5.10.1	Zákon o jednotné škole a zánik církevních škol	47
5.11	Církevní školství v českých zemích po roce 1989	48
5.11.1	Obnovení církevního školství od roku 1989	48
5.12	Současné církevní školství v České republice	49
5.12.1	Církevní školství jako alternativa	49
5.12.2	Specifika církevních škol v České republice	50
6	Prezentace náboženství v současných českých učebnicích dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy.....	51
6.1	Prezentace náboženství v současných českých učebnicích dějepisu	51
6.2	Prezentace náboženství v současných českých učebnicích přírodopisu	52
6.3	Prezentace náboženství v současných českých učebnicích občanské výchovy	53
7	Prezentace náboženství v současných českých učebnicích dějepisu.....	55
7.1	Učebnice dějepisu z nakladatelství Fraus.....	55
7.1.1	Charakteristika učebnic dějepisu z nakladatelství Fraus.....	55
7.1.2	Struktura učebnic dějepisu z nakladatelství Fraus	55
7.2	Učebnice dějepisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.....	56
7.2.1	Charakteristika učebnic dějepisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.	56
7.2.2	Struktura učebnic dějepisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.	56
7.3	Obsahová analýza učebnic dějepisu.....	57
7.3.1	Vyhodnocení	58
7.4	Učebnice dějepisu pro 6. ročník základních škol a víceletá gymnázia	59
7.4.1	Učebnice dějepisu z nakladatelství Fraus.....	59
7.4.2	Učebnice dějepisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.....	76
7.5	Učebnice dějepisu pro 7. ročník základních škol a víceletá gymnázia.....	88
7.5.1	Učebnice dějepisu z nakladatelství Fraus.....	88
7.5.2	Učebnice dějepisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.....	128
7.6	Učebnice dějepisu pro 8. ročník základních škol a víceletá gymnázia.....	158

7.6.1	Učebnice dějepisu z nakladatelství Fraus.....	158
7.6.2	Učebnice dějepisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.....	166
7.7	Učebnice dějepisu pro 9. ročník základních škol a víceletá gymnázia.....	171
7.7.1	Učebnice dějepisu z nakladatelství Fraus.....	171
7.7.2	Učebnice dějepisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.....	174
7.7.3	Shrnutí a srovnání.....	180
7.7.4	Vznik náboženství.....	183
7.7.5	Kreacionismus.....	183
7.7.6	Darwinismus.....	184
7.7.7	Náboženství pravěkých lidí.....	184
7.7.8	Náboženství prvních zemědělců.....	184
7.7.9	Náboženství v době bronzové.....	185
7.7.10	Náboženství Keltů.....	185
7.7.11	Náboženství ve starověkém Egyptě.....	185
7.7.12	Náboženství ve starověké Mezopotámii.....	186
7.7.13	Náboženství ve starověké Fénicii.....	187
7.7.14	Náboženství izraelských kmenů v oblasti Palestiny.....	187
7.7.15	Náboženství ve starověké Indii.....	188
7.7.16	Náboženství ve starověké Číně.....	189
7.7.17	Náboženství ve starověkém Řecku.....	189
7.7.18	Původní římské náboženství.....	190
7.7.19	Vznik křesťanství.....	191
7.7.20	Pronásledování křesťanů.....	191
7.7.21	Zrovnoprávnění křesťanství v římské říši za císaře Konstantina.....	192
7.7.22	Šíření křesťanství.....	192
7.7.23	Vznik křesťanské církve.....	193
7.7.24	Vznik mnišství a církevních řádů.....	193
7.7.25	Náboženství na Velké Moravě.....	193
7.7.26	Počátky českého státu.....	194
7.7.27	První čeští světcí sv. Václav a sv. Vojtěch.....	194
7.7.28	Křížové výpravy.....	194
7.7.29	Kacířství.....	195
7.7.30	Žebravé řády.....	195
7.7.31	Sv. Jana z Arku.....	195
7.7.32	Papežské schizma.....	196
7.7.33	Jan Hus a vznik husitství.....	196

7.7.34	Reformace a církevní reformátoři	196
7.7.35	Náboženské poměry v českých zemích po nástupu Habsburků	197
7.7.36	Jednota bratrská.....	197
7.7.37	Rekatolizace českých zemí po třicetileté válce	197
7.7.38	Čarodějnické procesy	198
7.7.39	Baroko a barokní zbožnost	199
7.7.40	Sv. Jan Nepomucký	199
7.7.41	Osvícenství	199
7.7.42	Osvícenské reformy Josefa II.	200
7.7.43	Křesťanské poutě a svátky	200
7.7.44	Náboženské poměry po vzniku Československa	200
7.7.45	Osud křesťanských církví po únoru 1948	200
7.7.46	Postavení Židů ve středověku	201
7.7.47	Postavení Židů od 18. století do konce 19. století.....	201
7.7.48	Pověry a předsudky vůči Židům	202
7.7.49	Židé v nacistickém Německu a protizidovská opatření.....	202
7.7.50	Holokaust	202
7.7.51	Vznik islámu	203
7.7.52	Konfrontace mezi islámským a křesťanským světem	203
7.7.53	Islám a terorismus	203
7.7.54	Hinduismus	203
7.7.55	Náboženství Vikingů.....	204
7.7.56	Náboženství Slovanů	204
7.7.57	Náboženství středověkých afrických kultur.....	204
7.7.58	Náboženství indiánských kultur	204
8	Prezentace náboženství v současných českých učebnicích přírodopisu.....	205
8.1	Učebnice přírodopisu z nakladatelství Fraus.....	205
8.1.1	Charakteristika učebnic přírodopisu z nakladatelství Fraus.....	205
8.1.2	Struktura učebnic přírodopisu z nakladatelství Fraus	205
8.2	Učebnice přírodopisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.	205
8.2.1	Charakteristika učebnic z nakladatelství Nová škola, s.r.o.	206
8.2.2	Struktura učebnic přírodopisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.	206
8.3	Obsahová analýza současných učebnic přírodopisu	206
8.4	Učebnice přírodopisu pro 6. ročník základní školy a víceletá gymnázia.....	209
8.4.1	Učebnice přírodopisu z nakladatelství Fraus.....	209
8.4.2	Učebnice přírodopisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.	210

8.5	Učebnice přírodopisu pro 7. ročník základní školy a víceletá gymnázia	211
8.5.1	Učebnice přírodopisu z nakladatelství Fraus	211
8.5.2	Učebnice přírodopisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.	212
8.6	Učebnice přírodopisu pro 8. ročník základní školy a víceletých gymnázií.....	212
8.6.1	Učebnice přírodopisu z nakladatelství Fraus	212
8.6.2	Učebnice přírodopisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.	213
8.7	Učebnice přírodopisu pro 9. ročník základních škol a vyšší stupně gymnázií	214
8.7.1	Učebnice přírodopisu z nakladatelství Fraus	214
8.7.2	Učebnice přírodopisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.	215
8.8	Shrnutí a srovnání	215
8.9	Srovnání	216
8.9.1	Kreacionismus.....	216
8.9.2	Náboženství pravěkých lidí.....	217
8.9.3	Náboženství starověkých Egyptůanů	217
8.9.4	Náboženství ve starověkém Řecku	218
8.9.5	Náboženství ve starověkém Římě.....	218
8.9.6	Náboženství dávných civilizací střední a jižní Ameriky.....	218
8.9.7	Náboženská tolerance.....	218
9	Prezentace náboženství v současných českých učebnicích občanské výchovy	219
9.1	Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Fraus	219
9.1.1	Charakteristika učebnic občanské výchovy z nakladatelství Fraus	219
9.1.2	Struktura učebnic občanské výchovy z nakladatelství Fraus.....	219
9.2	Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Nová škola, s.r.o.	220
9.2.1	Charakteristika učebnic občanské výchovy z nakladatelství Nová škola, s.r.o....	220
9.2.2	Struktura učebnic občanské výchovy z nakladatelství Nová škola, s.r.o.....	220
9.3	Obsahová analýza učebnic občanské výchovy	220
9.3.1	Vyhodnocení.....	222
9.4	Učebnice občanské výchovy pro 6. ročník základních škol a víceletá gymnázia	223
9.4.1	Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Fraus	223
9.4.2	Učebnice z občanské výchovy z nakladatelství Nová škola, s.r.o.....	227
9.5	Učebnice občanské výchovy pro 7. ročník základních škol a víceletá gymnázia	233
9.5.1	Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Fraus	233
9.5.2	Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Nová škola, s.r.o.	240
9.6	Učebnice občanské výchovy pro 8. ročník základních škol a víceletá gymnázia	242
9.6.1	Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Fraus	242
9.6.2	Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Nová škola, s.r.o.	243

9.7	Učebnice občanské výchovy pro 9. ročník základních škol a víceletá gymnázia	245
9.7.1	Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Fraus	245
9.7.2	Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Nová škola, s.r.o.	245
9.8	Shrnutí a srovnání	256
9.8.1	Kreacionismus.....	257
9.8.2	Definice náboženství.....	257
9.8.3	Uctívání přírodních božstev.....	257
9.8.4	Kult ženy-matky	258
9.8.5	Nejstarší formy náboženství	258
9.8.6	Mýty.....	258
9.8.7	Křesťanský kalendář	259
9.8.8	Židovský a islámský kalendář	259
9.8.9	Svátky	259
9.8.10	Křesťanské svátky	260
9.8.11	Židovské a muslimské svátky	260
9.8.12	Keltské svátky	260
9.8.13	Světcí – osobnosti světců	260
9.8.14	Křesťanství.....	261
9.8.15	Judaismus.....	261
9.8.16	Islám	262
9.8.17	Buddhismus.....	262
9.8.18	Hinduismus	262
9.8.19	Zvyklosti s duchovním významem	263
9.8.20	Náboženství jako lidské právo ukotvené v zákonech	263
9.8.21	Církevní sňatek.....	263
9.8.22	Národnostní menšiny a jejich náboženství.....	264
9.8.23	Vietnamská kultura	264
9.8.24	Ukrajinská kultura.....	264
9.8.25	Etické normy.....	264
9.9	Srovnání učebnic	265
9.9.1	Učebnice pro 6. ročník základní školy a víceletá gymnázia.....	265
9.9.2	Učebnice pro 7. ročník základní školy a víceletá gymnázia	266
9.9.3	Učebnice pro 8. ročník základní školy a víceletá gymnázia	267
9.9.4	Učebnice pro 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia	267
10	Závěr.....	268
11	Resumé.....	271

12	Seznam literatury.....	272
12.1.1	Seznam pramenů	284
12.1.2	Seznam internetových zdrojů	287

1 Úvod

S náboženstvím a náboženskými tématy se setkávají žáci ve školním prostředí, nejčastěji při výuce dějepisu a občanské výchovy. Při výuce přírodopisu se dostává křesťanský pohled na náboženství prezentovaný učebnicemi dějepisu do konfrontace s vědeckými teoriemi, zejména s Darwinovou evoluční teorií stojící v opozici s kreacionistickou teorií stvoření. Ve výuce dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy se žáci na základních i středních školách seznamují s různými názory na vznik života na Zemi a s různými náboženskými tématy. Náboženská témata jsou žákům předávána prostřednictvím učebnic. Předmětem diplomové práce je analýza současných českých učebnic dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy. Důraz je kladen na aktuálnost učebnic a jejich soulad se současným *Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání*.

Téma náboženství v učebnicích dějepisu a občanské výchovy je předmětem několika diplomových a disertačních prací. Náboženství jako fenomén a jeho uchopení autory učebnic zkoumala Zuzana Černá¹ v českých učebnicích dějepisu pro střední školy ve své disertační práci. Informace o náboženství předávané žákům na základních školách v učebnicích dějepisu, výchovy k občanství a etiky zjišťovala ve své diplomové práci Anežka Hanychová.² Postavení monoteistických náboženství v učebnicích občanské výchovy ve dvě diplomové práci zkoumala Květa Chocholová.³

Oproti výše uvedeným pracím tato diplomová práce přináší analýzu výkladu náboženských témat ve vybraných učebnicích dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. Na rozdíl od výše uvedených prací zkoumá diplomová práce různá náboženská témata obsažená ve vybraných učebnicích dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy pomocí metody obsahové analýzy. Přináší jiný pohled na

¹ ČERNÁ, Zuzana. 2017. *Reflexe náboženství ve vzdělávání s důrazem na analýzu českých středoškolských materiálů*. Vydání první. Pardubice: Univerzita Pardubice, s. 43. ISBN 978-80-7560-107-0.

² HANYCHOVÁ, Alžběta. *Náboženství v současných učebnicích pro základní školy a nižší stupeň gymnázií*. 2017. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Evangelická teologická fakulta, Evangelická teologická fakulta. Vedoucí práce Beneš, Ladislav

³ MARKOVÁ, Květa. *Monoteistická náboženství v učebnicích občanské výchovy* [online]. České Budějovice, 2013 [cit. 2023-06-15]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/78odro/>. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce PhDr. et PaedDr. Marek Šmíd, Ph.D.

náboženská témata obsažený v učebnicích dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy prezentovaný dvěma vybranými nakladatelstvími Fraus a Nová škola, s.r.o.

Diplomová práce je členěna do dvou hlavních částí. První část je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola je věnována současnému výzkumu učebnic s přihlédnutím k výzkumu učebnic dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy. V kapitole je představen současný český výzkum učebnic dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy a současný výzkum učebnic v zahraničí. Druhá kapitola je věnována tématu náboženství a jeho zařazení v české školní legislativě. Podkapitoly jsou věnovány náboženství a jeho ukotvení v zákonech, výuce náboženství a kurikulárním dokumentům českého školství. Ze současných kurikulárních dokumentů českého školství jsou zohledněny z hlediska tematiky náboženství *Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+ a Rámcové vzdělávací programy*, především *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Ve třetí kapitole je věnován prostor ukotvení tématu náboženství v českém školství z hlediska zákonů. Dvě podkapitoly jsou věnovány náboženské svobodě ve školství a zařazení náboženství do českých škol. Čtvrtá kapitola pojednává o vztahu církve a školství v českých zemích od 17. století do současnosti. Věnuje se především církevnímu školství v českých zemích. Jednotlivé podkapitoly třetí kapitoly pojednávají o církevním školství v českých zemích v 17. a 18. století, o církevním školství v českých zemích v 19. století a církevním školstvím v českých zemích ve 20. století. Každá podkapitola je členěna na další části, které blíže specifikují vybrané historické období z hlediska vztahu mezi církví a státem v oblasti školství.

Druhá část diplomové práce zahrnuje analýzu 26 současných českých učebnic dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. Zkoumány byly učebnice pro 6. až 9. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií. Z každého ročníku byly zkoumány dvě vybrané učebnice dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy. Jedna učebnice byla z nakladatelství Fraus a druhá učebnice z nakladatelství Nová škola, s.r.o. Učebnice dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy byly zkoumány z hlediska jejich pohledu na náboženství prostřednictvím vybraných náboženských témat. V učebnicích dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy nebyla přítomná stejná náboženská témata, z toho důvodu byly v učebnicích dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy analyzována různá náboženská témata v nich obsažená.

1.1 Cíle práce

Diplomové práce si dává za cíl pomocí metody obsahové analýzy analyzovat výklad o náboženství, respektive vybraná náboženská témata v učebnicích dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy. Kromě analýzy výkladu je dalším cílem zjistit, zda je ve vybraných učebnicích pro základní školy a nižší stupně gymnázií téma náboženství přítomno a kolik prostoru je v učebnicích tématu věnováno. Zkoumány jsou učebnice ze nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o., v učebnicích je zjišťováno, jak náboženství a náboženská témata vybraná nakladatelství interpretují. V učebnicích je také zkoumáno, zda v poměru v jiným tématům učebnice a k poměru k RVP věnují tématu náboženství více nebo méně prostoru, k jakým tématům jsou přiřazeny obrázky. V závěru analýzy budou interpretovány výsledky analýzy ve shrnutí, v rámci, něhož budou vybraná témata z učebnic vyloženy. Jednotlivé učebnice dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy budou srovnávány z hlediska jejich pohledu na vybraná náboženská témata v učebnicích.

2 Současný výzkum učebnic

2.1 Problematika současného výzkumu učebnic

Podle Sikorové vstup nových informačních a komunikačních technologií zpochybnil tradiční definice základních termínů ve výzkumu výukových zdrojů. Uvnitř výzkumné komunity panují neshody v definování, co je vlastně učebnice.⁴ Jak uvádí Wikman, T. a Horsley, M: „Výzkum učebnic nám dává dobré důvody proto, abychom přistupovali k termínu „učebnice“ se značnou péčí a opatrností. Různé vzdělávací tradice, kontexty a prostředí naplňují koncept různými významy a často nabízejí odlišné a protichůdné diskurzy.“⁵ Ačkoliv během posledních deseti let na základních, středních a vysokých školách došlo k nárůstu různorodosti zdrojů a jejich množství, stav výzkumné oblasti neodpovídá zcela nárokům, jež jsou na ni kladeny. Současný výzkum učebnic a výukových zdrojů se potýká s problémy, jako je nedostatečná propracovanost teoreticko-metodologických východisek oblasti. Chybí koncepční opora, ze které by mohly další empirické výzkumy vycházet. Jedná se zejména o terminologickou různorodost a nedostatek konsenzu ohledně významu základních termínů výzkumu.⁶

2.2 Současný výzkum učebnic v České republice

V České republice v současnosti neexistuje centrální instituce, která by se zabývala hodnocením a výzkumem učebnic.⁷ Problematice hodnocení a výzkumu učebnic se v českém prostředí věnují specialisté v konkrétních oborech, působící na pedagogických fakultách českých univerzit. Mezi tyto odborníky patří zejména Alena Jůvová,⁸ která působí na Pedagogické fakultě univerzity Palackého v Olomouci jako odborná asistentka v Ústavu

⁴ SIKOROVÁ, Zuzana. *Užívání výukových zdrojů v sekundárním a terciálním vzdělávání*. Brno, 2019. Habitační práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, s. 10.; Zuzana Sikorová je také autorkou příručky pro učitele a studentky SIKOROVÁ, Zuzana. *Hodnocení a výběr učebnic v praxi*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007. 71 s. ISBN 978-80-7368-412-9.

⁵ WIKMAN, T., & HORSLEY, M. (2012). Dostupné z: Textbook research in Australia and Finland. IARTEM e-Journal, 5(1), s. 45.

⁶ SIKOROVÁ, Zuzana. *Užívání výukových zdrojů v sekundárním a terciálním vzdělávání*. Brno, 2019. Habitační práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, s. 10-11.

⁷ BOHDALOVÁ, Markéta, VÁCHA, Zbyněk, 2021. Analýza didaktické vybavenosti učebnic přírodopisu pro 2. stupeň základních škol. *e-PEDAGOGIUM. Nezávislý odborný časopis pro interdisciplinární výzkum v pedagogice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 1, s. 36-51. ISSN 1213-7758.

⁸ JŮVOVÁ, Alena. Měření didaktické vybavenosti učebnic přírodopisu pro šestý a sedmý ročník základní školy. In: MAŇÁK, J., KLAPKO, D. (eds.). *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006. 123 s. Pedagogický výzkum v teorii a praxi; sv. 4. s. 97-106. ISBN 80-7315-124-3.

pedagogiky a sociálních studií. Docent na Katedře sociální pedagogiky a volného času na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně Dušan Klapko,⁹ Jan Průcha,¹⁰ který působil na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovi. Libuše Hrabí,¹¹ manažerka pro rozšiřující studium přírodopisu na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci na Katedře přírodopisu a pěstitelství.

V pedagogickém výzkumu provádějí odborníci především obsahové analýzy výukových zdrojů, převážně tištěných učebnic. Systematičtější výzkum učebnic v České republice je realizován zejména na pedagogických fakultách Masarykovy univerzity a Ostravské univerzity. Na pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v rámci *Centra pedagogického výzkumu* vznikla v roce 2005 *Skupina pro výzkum učebnic*, v současnosti *Institut výzkumu školního vzdělávání* pod vedením prof. Josefa Maňáka. Na pedagogické fakultě Ostravské univerzity probíhá výzkum učebnic od roku 2016 v rámci *Centra pedagogického výzkumu*.¹²

2.3 Současný výzkum učebnic dějepisu

Podle Jankové se výzkumu učebnic dějepisu v současnosti věnují zejména Blažena Gracová, Denisa Labischová a Dagmar Hudecová.¹³ Blažena Gracová provádí výzkum učebnic dějepisu na Filozofické fakultě Ostravské univerzity, kromě vedení závěrečných prací se věnuje i publikační činnosti.¹⁴ Denisa Labischová pracuje na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity, v současnosti se zaměřuje ve svém výzkumu zejména na badatelsky

⁹ KLAPKO, Dušan. Analýza učebnic dějepisu pro ZŠ jako evaluační nástroj k zefektivnění kvality didaktických textů. In: MAŇÁK, J., KLAPKO, D., (eds.). *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006. 123 s. Pedagogický výzkum v teorii a praxi; sv. 4. s. 53-72. ISBN 80-7315-124-3.

¹⁰ PRŮCHA, Jan. Učebnice, Teorie, výzkum a potřeby praxe. In: MAŇÁK, J., KLAPKO, D., (eds.). *Učebnice pro lupou*. Brno: Paido, 2006, 123 s. Pedagogický výzkum v teorii a praxi; sv. 4. s. 9-21. ISBN 80-7315-124-3.

¹¹ HRABÍ, Libuše. Náročnost textu v učebnicích přírodopisu. In: MAŇÁK, J., KNECHT, P. (ed.). *Hodnocení učebnic*, Brno: Paido, 2007. 141 s. Pedagogický výzkum v teorii a praxi; sv. 7. s. 98-108. ISBN 978-80-7315-148-5.

¹² SIKOROVÁ, Zuzana. *Užívání výukových zdrojů v sekundárním a terciárním vzdělávání*. Brno, 2019. Habitační práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, s. 46-48.

¹³ JANKOVÁ, Julie. *Místo pramenů a úloh v českých a zahraničních učebnicích a ve výuce dějepisu*. Ostrava, 2022. Disertační práce. Ostravská univerzita. Filozofická fakulta. Katedra historie. Vedoucí práce doc. PhDr. Blažena Gracová, Csc., s. 70-71.

¹⁴ GRACOVÁ, Blažena: Dějepisná učebnice z pohledu empirického výzkumu. In: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity: řada společenských věd. Brno: Masarykova univerzita, 27, (1), 2013, s. 163-172. ISSN 1211-6068.

orientovanou výuku v návaznosti na dějepisné učebnice.¹⁵ Hodnocením učebnic dějepisu se zabývá Dagmar Hudecová.¹⁶

Na pedagogických fakultách českých univerzit vznikají práce studentů zabývající se analýzami učebnic dějepisu. Jejich detailní přehled uvádí ve své disertační práci Julie Janková.¹⁷

2.4 Současný výzkum učebnic přírodopisu

Analýzu didaktické vybavenosti učebnic přírodopisu zpracovali Markéta Bohdalová a Zbyněk Vácha.¹⁸ Současný výzkum učebnic přírodopisu je ovšem orientován především na využívání zkušeností z biologických olympiád pro aplikaci BOV ve vzdělávání v biologii.¹⁹

Výzkumem kvality současných učebnic přírodopisu se zabývaly Libuše Hrabí, Olga Vránová a M. Millerová.²⁰ Libuše Hrabí prováděla také hodnocení obtížnosti²¹ a hodnocení grafické informace učebnic přírodopisu.²² Didaktickou vybavenost učebnic přírodopisu zkoumala Alena Jůvová.²³

Vybraným prvkům učebnic přírodopisu jsou věnovány bakalářské a diplomové práce vedené pod Katedrou biologie Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Většina prací vznikla pode vedením Olgy Ševčíkové. Bakalářské práce Lucie Bačákové *Hodnocení obrazové složky vybraných učebnic přírodopisu*²⁴ nebo Markéty Jenišové *Analýza*

¹⁵ LABISCHOVÁ, Denisa. Badatelsky orientovaná výuka: základní paradigma pro tvorbu moderní učebnice dějepisu. In: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity: řada společenských věd. Brno : Masarykova univerzita roč. 28, č. 2 (2014), s. 110-127.

¹⁶ HUDECOVÁ, Dagmar. Jak učitelé využívají a hodnotí učebnice dějepisu. *Pedagogika*, 2001, 51.4. s. 327-335.

¹⁷ JANKOVÁ, Julie. *Místo pramenů a úloh v českých a zahraničních učebnicích a ve výuce dějepisu*. Ostrava, 2022. Disertační práce. Ostravská univerzita. Filosofická fakulta. Katedra historie. Vedoucí práce doc. PhDr. Blažena Gracová, Csc., s.71-72.

¹⁸ BOHDALOVÁ, Markéta, VÁCHA, Zbyněk, 2021. Analýza didaktické vybavenosti učebnic přírodopisu pro 2. stupeň základních škol. *e-PEDAGOGIUM. Nezávislý odborný časopis pro interdisciplinární výzkum v pedagogice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 1, s. 36-51. ISSN 1213-7758.

¹⁹ PETR, J., 2014. *Možnosti využití úloh z biologické olympiády ve výuce přírodopisu a biologie. Inspirace pro badatelsky orientované vyučování*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, s. 8-15.

²⁰ HRABÍ, L., VRÁNOVÁ, O., MULLEROVÁ, M., 2010. *Kvalita současných učebnic přírodopisu z různých pohledů* [online]. *e-pedagogium*. IV, s. 9. [cit. 9. 2. 2023]. Dostupné z: http://old.pdf.upol.cz/fileadmin/user_upload/PdF/e-pedagogium/e-pedagogium_2010/epedagogium_IV-2010.pdf#page=9;

²¹ HRABÍ, L., 2008. K problematice obtížnosti učebnic. In: KNECHT, P et al. *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2008, 196 s. Pedagogický výzkum v teorii a praxi; sv. 11. s. 177-187. ISBN 978-80-7315-174-4.

²² HRABÍ, Libuše, 2006b. Hodnocení grafické informace učebnic přírodopisu. *ePedagogium*. 6(1), s. 26–32.

²³ JŮVOVÁ, Alena. Měření didaktické vybavenosti učebnic přírodopisu pro šestý a sedmý ročník základní školy. In: MAŇÁK, J., KLAPKO, D. (eds.). *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006, s. 97-106.

²⁴ BAČÁKOVÁ, Lucie. *Hodnocení obrazové složky vybraných učebnic přírodopisu*. Olomouc, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Olga Ševčíková.

tématu *Stavba a význam rostlinných orgánů v učebnicích přírodopisu*.²⁵ Markéta Jenišová navázala na svou bakalářskou práci diplomovou prací *Hodnocení kvality grafických prvků učebnic přírodopisu v tematickém celku bezobratlí*.²⁶ Další diplomové práce jsou zaměřeny zejména na obrazovou složku v učebnicích přírodopisu, a to Veroniky Klvačové *Obrazová složka ve dříve vydaných a současných učebnicích přírodopisu obsahující geologické učivo*.²⁷ Další diplomové práce byly věnovány analýze grafických prvků a kompletní didaktické analýze učebnicových řad, a to Michaely Procházkové *Analýza grafických prvků v učebnicích přírodopisu pro 8. ročník*²⁸ a *Kompletní didaktická analýza nových řad učebnic přírodopisu nakladatelství Prodos a Fraus*.²⁹ Závěrečné práce studentů zaměřené na analýzu učebnic přírodopisu vznikají také na dalších akademických pracovištích.³⁰

2.5 Současný stav výzkumu učebnic občanské výchovy

Významnou osobností pro výzkum učebnic občanské výchovy je Dominik Dvořák, působící jako vědecký pracovník na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Ústavu výzkumu a rozvoje vzdělávání. Ve své vědecké činnosti se zaměřuje zejména na problematiku kurikula a společenskovedního vzdělávání. Ve svém výzkumu, který provedl pomocí pojmové analýzy zkoumal provázanost kurikulárního dokumentu v podobě rámcového vzdělávacího

²⁵ JENIŠOVÁ, Markéta. *Analýza tématu Stavba a význam rostlinných orgánů v učebnicích přírodopisu*. Olomouc, 2019. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Olga Ševčíková.

²⁶ JENIŠOVÁ, Markéta. *Hodnocení kvality grafických prvků učebnic přírodopisu v tematickém celku bezobratlí*. Olomouc, 2022. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Olga Ševčíková.

²⁷ KLVAČOVÁ, Veronika. *Obrazová složka ve dříve vydaných a současných učebnicích přírodopisu obsahující geologické učivo*. Olomouc, 2021. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Olga Ševčíková.

²⁸ PROCHÁZKOVÁ, Michaela. *Analýza grafických prvků v učebnicích přírodopisu pro 8. ročník*. Olomouc, 2019. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Olga Ševčíková.

²⁹ SUCHÁNKOVÁ, Andrea. *Kompletní didaktická analýza nových řad učebnic přírodopisu nakladatelství Prodos a Fraus*. Olomouc, 2020. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Martin Jáč.

³⁰ Bakalářských a diplomových prací s tematikou analýzy učebnic přírodopisu existuje velké množství. Většinou se jedná o obsahové analýzy. Bakalářské práce jsou často zaměřeny na analýzu vybraného tematického celku, skupiny živočichů. HLINOVSKÁ, Johana. *Analýza tematického celku Obojživelníci ve vybraných učebnicích přírodopisu pro ZŠ*. Plzeň, 2020. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta pedagogická. Vedoucí práce Mgr. Petra Vágnerová. BUŠTOVÁ, Barbora. *Mořská biologie v učebnicích přírodopisu*. České Budějovice, 2021. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Tomáš Ditrich. HVĚZDOVÁ, Kateřina. *Analýza tematického celku Řasy ve vybraných učebnicích přírodopisu pro ZŠ*. Brno, 2014. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Blažena Brabcová.; SMUTKOVÁ, Tereza. *Srovnání učebnic přírodopisu v České a Slovenské republice*. Brno, 2012. diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Libuše Vodová.; PAVELEK, Ondřej. *Bezobratlí živočichové: problematiku místa v kurikulu přírodopisu*. České Budějovice, 2021. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Jan Petr.; HRBÁČKOVÁ, Tereza. *Hodnocení obtížnosti vybraných učebnic pro první stupeň ZŠ*. Zlín, 2022. Diplomová práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií.

programu pro základní vzdělávání a pro gymnázia a učebnic v oblasti společenskovední, tematického celku mezinárodní vztahy.³¹

Ve výzkumu učebnic občanské výchovy z hlediska metodologie převažují obsahové analýzy a pojmové analýzy. Obsahovou analýzu učebnic občanské výchovy z hlediska genderové korektnosti provedla Lucie Zormanová³² Hodnocením didaktické vybavenosti učebnic občanské výchovy se zabývala Zuzana Vyškovská.³³

Pod Katedrou společenských věd Univerzity Palackého v Olomouci vznikají bakalářské a diplomové práce věnující se analýze učebnic občanské výchovy. Jitka Budigová ve své bakalářské práci *Odras politické situace u nás ve výuce občanské výchovy po roce 1945*.³⁴, zkoumala učebnice občanské výchovy z let 1945 až 1989 a jejich reflexi politických událostí v Československu ve 2. polovině 20. století. Téma role učebnic ve výuce občanské výchovy zpracovala ve své diplomové práci Gabriela Bendová.³⁵ Diplomová práce Šárky Chludilové *Didaktická analýza učebnic občanské výchovy – minulost a současné metodické trendy*³⁶ je zaměřena na výzkum didaktické vybavenosti učebnic občanské výchovy pro 6. ročník základních škol.

³¹ DVOŘÁK, D. Pojmová analýza jednoho společenskovedního tématu v RVP. In: JANÍK, T., KNECHT, P., NAJVAROVÁ V., (eds.) *Príspevky k tvorbe kurikula*. Brno: Paido, 2007, s. 111-119. ISBN 978-80-7315-153-9. Další práce z oblasti společenských věd: DVOŘÁKOVÁ-BLOUDKOVÁ, M., DVOŘÁK, D. Společenskovední vzdělávání. In: SPILKOVÁ, V. *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. Praha: Portál, 2002, s. 209-218.

³² ZORMANOVÁ, Lucie., 2011. *Genderová korektnost učebnic občanské výchovy* [online]. Metodický portál RVP. CZ. [cit. 14. 2. 2023]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/12767/genderova-korektnost-ucebnic-obcanske-vychovy.html>

³³ VYŠKOVSKÁ, Zuzana. Hodnocení didaktické vybavenosti učebnic občanské výchovy = The Evaluation of Didactic Quality the Textbooks of Civics. *Civilia: revue pro oborovou didaktiku společenských věd*, 2013, 4(1), s. 56-73. ISSN 1214-1348.

³⁴ BUDIGOVÁ, Jitka. *Odras politické situace u nás ve výuce občanské výchovy po roce 1945*. Olomouc, 2009. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Katedra společenských věd. vedoucí práce Gabriela Cingelová.

³⁵ BENDOVÁ, Gabriela. *Role učebnic ve výuce občanské výchovy*. Olomouc, 2013. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Katedra společenských věd. vedoucí práce Antonín Staněk.

³⁶ CHLUDILOVÁ, Šárka. *Didaktická analýza učebnic občanské výchovy – minulost a současné metodické trendy*. Olomouc, 2014. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Katedra společenských věd. vedoucí práce Gabriela Cingelová.

Závěrečné práce zaměřené na výzkum učebnic občanské výchovy vznikají také na dalších akademických pracovištích.³⁷ Srovnáním didaktické vybavenosti učebnic občanské výchovy se ve své diplomové práci zabývala Věra Zetochová.³⁸

2.6 Současný výzkum učebnic v zahraničí

Výzkumy zaměřující se na zkoumání učebnic probíhají zejména v Německu. Podle Sikorové lze považovat v současnosti za nejvlivnější mezinárodní instituce a asociace věnující se výzkumným aktivitám *Georg-Eckert-Institut für internationale Schulbuchforschung* (GEI) v Braunschweigu v Německu, *International Association for Research on Textbooks and Educational Media* (IARTEM) a *Internationale Gesellschaft für historische und systematische Schulbuch- und Bildungsmedienforschung* v Augsburgu.³⁹

Na *Georg-Eckert-Institut für internationale Schulbuchforschung* (GEI) neboli *Liebniz-Institut für Bildungsmedien*. (Institut Georga Eckerta pro mezinárodní výzkum učebnic) probíhá realizovaný výzkum učebnic a edukačních médií. Předmětem výzkumu odborníků v GEI jsou obsahové analýzy, tvorba učebnic a vliv učebnic společenskovedních předmětů na postoje a hodnotové orientace žáků a studentů. V současnosti jsou na GEI realizovány projekty, jejichž předmětem zájmu jsou produkce, obsah a užívání nových médií a společenskovední důsledky zavádění nových edukačních technologií.⁴⁰ Součástí institutu je rozsáhlá knihovna, která zahrnuje jedinečnou sbírku učebnic z celého světa. V nabídce jsou

³⁷ Bakalářských a diplomových prací s tematikou učebnic občanské výchovy vzniklo nepřeberné množství. Pro ukázkou uvádím některé z nich. TOMEK, Adam. *Kritika učebnice občanské výchovy z pohledu opozičních diskurzů*. Brno, 2021. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Barbora Vacková.; NEKVAPILOVÁ, Zuzana. *Představa muže a ženy ve vybraných učebnicích občanské výchovy*. Brno, 2022. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Slavomír Lesňák. SEDLÁČKOVÁ, Tereza. *Analýza kognitivní úrovně učebnic úloh ve vybraných učebnicích občanské výchovy*. Ostrava, 2015. Bakalářská práce. Ostravská univerzita v Ostravě. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Iva Červenková.; KOLÁŘIKOVÁ, Lucie. *Porovnání didaktické vybavenosti a komplexní míry obtížnosti textu učebnic využívaných pro výuku občanské výchovy v České republice a ve Velké Británii*. Brno, 2019. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Radim Štěrba.; SOMOGYI, Pavel. *Analýza vybraných učebnic občanské výchovy*. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Slavomír Lesňák.; JARÁ, Irena. *Strukturální a obsahová analýza učebnic občanské výchovy nakladatelství Fraus a Formtuna pro 6. a 7. ročník ZŠ*. Liberec, 2014. Diplomová práce. Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Vedoucí práce Jitka Masopustová.; NIKLOVÁ, Monika. *Obsahové komponenty v současných učebnicích občanské výchovy pro základní školy*. Ostrava, 2018. Diplomová práce. Ostravská univerzita v Ostravě. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Denisa Labischová.

³⁸ ZETOCHOVÁ, Věra. 2022. *Občanská výchova v České republice a spolkové zemi Bavorsko – srovnání didaktické vybavenosti učebnic*. Brno. 79 s. Diplomová práce. Masarykova Univerzita v Brně. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Mgr. Radim Štěrba, Ph.D., DiS

³⁹ SIKOROVÁ, Zuzana. *Užívání výukových zdrojů v sekundárním a terciálním vzdělávání*. Brno, 2019. Habitační práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, s. 39.

⁴⁰ Tamtéž, s. 39.

učebnice dějepisu, geografie, společenských věd, politiky, náboženství atd. Kromě učebnic poskytuje knihovna i rozsáhlý fond vědecké literatury, jeho součástí jsou i knihy se zaměřením na výzkum a analýzu učebnic. Knihovna je otevřena pro badatele i pro veřejnost.⁴¹

Další významnou institucí je *International Association for Research on Textbooks and Educational Media* (Asociace pro výzkum učebnic a edukačních médií) (IARTEM). Jedná se o nezávislou neziskovou organizaci jejíž součástí je komunita výzkumných pracovníků. Předmětem jejich výzkumu je výzkum a porozumění učebnicím a vzdělávacím médiím. IARTEM organizuje dvakrát ročně mezinárodní výzkumné konference a publikuje jejich zprávy ve sbornících. Součástí publikační činnosti IARTEMU je také mezinárodní recenzovaný elektronický časopis IARTEM eJournal.⁴²

Na univerzitě v Augsburgu působí *Internationale Gesellschaft für historische und systematische Schulbuch- und Bildungsmedienforschung* (Společnost pro historický a systematický výzkum učebnic a edukačních médií) (IGSBi). Cílem společnosti je podpora historického a systematického výzkumu v oblasti edukačních médií. Také se snaží zprostředkovat dialog mezi výzkumníky, autory, nakladateli, učiteli, žáky a veřejností. Prostřednictvím pravidelných konferencí a vydáváním publikací nabízí zejména mladým vědcům možnost propojit jednotlivá studia a diskutovat o nich v mezinárodním kontextu.⁴³ Konference jsou zaměřeny na celospolečenská témata, příspěvky z konferencí jsou publikovány v edici *Příspevky k historickému a systematickému výzkumu školních učebnic*.⁴⁴

Kromě Německa probíhají výzkumy učebnic také v jiných evropských státech. Z hlediska výzkumu učebnic v tomto vyniká především Norsko, kde jsou výzkumy učebnic realizovány v *Centre For Pedagogical Texts and Learning Processes*,⁴⁵ (Centrum pro didaktické testy a učební procesy na Univerzity College of Southwest). Instituce nabízí Ph.D studijní program v oboru Didaktické zdroje a učební procesy v mateřské a základní škole,

⁴¹ *Georg-Eckert-Institut/Liebniz Institut für internationale Schulbuchforschung*. [online] Braunschweig: GEI, 2023, [cit. 16. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.gei.de/institut/bibliothek>

⁴² *IARTEM International Association for Research on Textbooks and Educational Media*. [online] [cit. 16. 2. 2023]. Dostupné z: <https://iarthem.org/about/>

⁴³ *Internationale Gesellschaft für historische und systematische Schulbuch- und Bildungsmedienforschung* [online] Universität Augsburg: IBSBi, 2023 [cit. 16. 2. 2023] Dostupné z: <https://www.uni-augsburg.de/de/fakultaet/philsoz/fakultat/padagogik/schulbuch-gesellschaft/verein/>

⁴⁴ SIKOROVÁ, Zuzana. *Užívání výukových zdrojů v sekundárním a terciálním vzdělávání*. Brno, 2019. Habitační práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, s. 41.

⁴⁵ GREGER, David. Přehled výzkumu učebnic v zahraničí. In: MAŇÁK, Josef, ed. a KLAPKO, Dušan, ed. *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006, 123 s. Pedagogický výzkum v teorii a praxi; sv. 4. s. 23-24. ISBN 80-7315-124-3.

který byl akreditován na podzim na roku 2012. Program je zaměřený na pedagogické vědy a vědy o textu.⁴⁶

Učebnice jsou z pohledu výzkumu zkoumány také v mimoevropském prostředí. V Japonsku probíhá výzkum učebnic na specializovaném pracovišti *Japan Research Textbook Center* (Japonské výzkumné centrum pro výzkum učebnic).⁴⁷

Výzkumy učebnic jsou realizovány také v Austrálii na pracovišti *Teaching Resources and Textbook Research Unit* (TREAT) na univerzitě v Sydney.⁴⁸

Kromě výše zmíněných mezinárodních institucí podporují výzkum učebnic také mezinárodní organizace, jmenovitě UNESCO a World Bank. Tyto organizace financují výzkumné a rozvojové projekty související s tvorbou učebnic. Učebnice vnímají jako významný nástroj pro výchovu k mezinárodnímu porozumění, demokracii, k respektování lidských práv.⁴⁹

⁴⁶ SIKOROVÁ, Zuzana. *Užívání výukových zdrojů v sekundárním a terciálním vzdělávání*. Brno, 2019. Habitační práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, s. 42.

⁴⁷ JANKOVÁ, Julie. *Místo pramenů a úloh v českých a zahraničních učebnicích a ve výuce dějepisu*. Ostrava, 2022. Disertační práce. Ostravská univerzita. Filosofická fakulta. Katedra historie. Vedoucí práce doc. PhDr. Blažena Gracová, Csc., s. 65.

⁴⁸ GREGER, David. Přehled výzkumu učebnic v zahraničí. In: MAŇÁK, Josef, ed. a KLAPKO, Dušan, ed. *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006. Pedagogický výzkum v teorii a praxi; sv. 4. s. 23-24. ISBN 80-7315-124-3.

⁴⁹ SIKOROVÁ, Zuzana. *Užívání výukových zdrojů v sekundárním a terciálním vzdělávání*. Brno, 2019. Habitační práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, s. 38-39.

3 Náboženství a jeho zařazení v české školní legislativě

3.1 Náboženství a jeho ukotvení v zákonech

Téma náboženství zohledňuje *Školský zákon č. 561/2004 Sb.* V tomto zákoně § 2 stanovuje zásady a cíle vzdělávání. Mezi zásady vzdělávání patří rovný přístup každého občana České republiky nebo jiného členského státu Evropské unie ke vzdělávání bez diskriminace, mimo jiné z důvodu víry a náboženství. Jedním z obecných cílů vzdělávání je: „utváření vědomí národní a státní příslušnosti a respektu k etnické, národnostní, kulturní, jazykové a náboženské identitě každého.“⁵⁰

3.2 Výuka náboženství

V § 15 školského zákona jsou stanoveny podmínky pro výuku náboženství na základních a středních školách.⁵¹ Podle Černé se školský zákon odvolává na *Zákon o církvích a náboženských společnostech č. 3/2002 Sb.*, jenž také stanovuje podmínky výuky náboženství na základních a středních školách.⁵² Vedení výuky náboženství pověřeným zástupcem církve nebo náboženské společnosti stanovuje *Zákon o pedagogických pracovních č. 563/2004 Sb.* podle § 15 *Školského zákona č. 561/2004 Sb.*⁵³

Na státních školách⁵⁴ je náboženství pojímáno jako volitelný předmět. Výuka náboženství je zde nepovinná a nemusí být zařazena do okruhu volitelných předmětů. Oproti tomu v církevních školách⁵⁵ je výuka náboženství brána jako povinný či volitelný vyučovací

⁵⁰ *Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*. In: MŠMT [online]. [cit. 14. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-ode-dne-1-2-2022>

⁵¹ *Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*. In: MŠMT [online]. [cit. 14. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-ode-dne-1-2-2022>

⁵² ČERNÁ, Zuzana. 2017. *Reflexe náboženství ve vzdělávání s důrazem na analýzu českých středoškolských materiálů*. Vydání první. Pardubice: Univerzita Pardubice, s. 43. ISBN 978-80-7560-107-0.

⁵³ *Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovních*. In: MŠMT [online]. [cit. 14. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty-3/zakon-o-pedagogickych-pracovnicich-1>

⁵⁴ Státní školy jsou základní, střední a vysoké školy zřízené státem, krajem, obcí nebo svazkem obcí. Poskytují bezplatné vzdělávání žákům a studentům.; *Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*. In: MŠMT [online]. [cit. 22. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-ode-dne-1-2-2022>

⁵⁵ Církevní školy zřizují registrované církve a náboženské společnosti s oprávněním k výkonu zvláštního práva zřizovat církevní školy podle § 8 školského zákona.; *Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*. In: MŠMT [online]. [cit. 22. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-ode-dne-1-2-2022>

předmět. Pokud se jedná o volitelný předmět, žáci mají na výběr mezi dvěma variantami předmětu, etikou a religionistikou. V případě soukromých škol mohou jejich zřizovatelé rozhodnout, jestli výuku náboženství zařadí do školních osnov. Je na jejich uvážení, zda bude výuka náboženství pojímána ve formě povinné, povinně volitelné nebo volitelné.⁵⁶

3.3 Kutikulární dokumenty českého školství⁵⁷

Obsah a cíle vzdělávání jsou ve veřejném školství utvářeny ve dvou úrovních, státní a školské. Dříve byl na státní úrovni nejvýše *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice* neboli *Bílá kniha*. Platnost *Bílé knihy* ovšem skončila rokem 2020 schválením *Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+*⁵⁸. Školskou úroveň tvoří *Rámcové vzdělávací programy*.

3.4 Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+

Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+ zkráceně *Strategie 2030+* je klíčovým dokumentem pro rozvoj vzdělávací soustavy České republiky v dekádě 2020 až 2030. Cílem tohoto dokumentu je především modernizovat vzdělávací systém České republiky v oblasti regionálního školství, zájmového a neformálního vzdělávání a celoživotního učení. *Strategie 2030+* také usiluje o to, připravit vzdělávací systém České republiky na nové výzvy a zároveň řešit problémy, které v českém školství přetrvávají. *Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+* byla schválena Vládou ČR dne 19. 10. 2020. Jejím úkolem je stanovit směr rozvoje školství a priority investic na dalších deset let (2020–2030).⁵⁹

Ve své podstatě má *Strategie 2030+* dva strategické cíle. Prvním strategickým cílem je zaměřit vzdělávání více na získávání kompetencí potřebných pro aktivní občanský, profesní i

⁵⁶ HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církve a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1916 do současnosti*. 2011. Vydání první. Praha: Grada, 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 175-176.

⁵⁷ Kurikulum je složitý edukační fenomén. Podle Průchy je kurikulum chápáno jako obsah vzdělávání, které zahrnuje veškeré zkušenosti, které žáci získávají ve škole a v činnostech ke škole se vztahujících, zejména jejich plánování, zprostředkování a hodnocení. Teoretická koncepce kurikula je realizována ve vzdělávacích programech a dokumentech. PRŮCHA, Jan, ed. *Pedagogická encyklopedie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009. 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2. s. 117-121.

⁵⁸ Kromě *Bílé knihy* předcházeli *Strategii vzdělávací politiky ČR do roku 2030+* strategický dokument *Strategie vzdělávací politiky 2020* a *Strategie digitálního vzdělávání do roku 2020*; *Strategické a koncepční dokumenty*. In: MŠMT [online], [cit. 22. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategicke-a-koncepcni-dokumenty-msmt>

⁵⁹ *Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030 +*. In: MŠMT [online]. Praha: 2020 [cit. 14. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategie-2030>

osobní život. Druhý strategický cíl se zaměřuje na snížení nerovnosti v přístupu ke kvalitnímu vzdělávání a umožnění maximálního rozvoje potenciálu dětí, žáků a studentů.⁶⁰

3.4.1 Náboženství a Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+

V rámci *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+* je tematika náboženství prolnuta do Strategické linie 1: Proměna obsahu, způsobů a hodnocení vzdělávání v rámci Občanského vzdělávání. Cílem občanského vzdělávání je zejména: „vybavit občana kompetencemi potřebnými pro zodpovědný život v demokratické společnosti, tedy dovednostmi i znalostmi k zastávání a prosazování demokratických hodnot a postojů, ochraně lidských práv a rozvoje občanské soudržnosti.“⁶¹ Občanské vzdělávání by také mělo vést k vzájemnému respektu a toleranci.⁶² Téma náboženství je zde tedy nepřímo zahrnuto ve smyslu tolerance, respektive náboženské tolerance.

3.5 Rámcové vzdělávací programy

Rámcové vzdělávací programy (RVP) představují v současnosti hlavní kutikulární dokumenty českého školství.⁶³ Tvoří závazné rámce pro jednotlivé etapy vzdělávání a vymezují obsah učiva. RVP také tvoří obecně závazný rámec pro tvorbu školních vzdělávacích programů škol všech oborů vzdělání v předškolním, základním, základním uměleckém, jazykovém a středním vzdělávání. Do vzdělávání byly zavedeny *Školským zákonem č. 561/2004 Sb.*⁶⁴ Od roku 2021 probíhají revize RVP. Aktuálně se jedná o tzv. Malou revizi pro základní vzdělávání v oblasti ICT (informační a komunikační technologie), dále o tzv. Velkou revizi pro celé základní vzdělávání. V oblasti středního školství probíhá od roku 2021 revize pro střední odborné vzdělávání.⁶⁵ Před vznikem RVP byly dříve užívány učební osnovy a plány jednotlivých studijních a učebních oborů. Od 1. ledna 2005 je ovšem nahradili RVP.⁶⁶ V současnosti jsou v platnosti RVP z ledna 2021.

⁶⁰ *Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030* + In: MŠMT [online]. Praha: 2020 [cit. 14. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategie-2030>

⁶¹ *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+*. In: MŠMT [online]. Praha: 2020 [cit. 14. 2. 2023]. s. 32-33. Dostupné z: https://www.msmt.cz/uploads/Brozura_S2030_online_CZ.pdf

⁶² Tamtéž, s. 33.

⁶³ *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*, 2022. MŠMT [online]. [cit. 14. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy>

⁶⁴ *EDU.cz – jednotný metodický portál MŠMT*, 2022 [online]. MŠMT. [cit. 14. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/>

⁶⁵ *EDU.cz – jednotný metodický portál MŠMT*, 2022 [online]. MŠMT. [cit. 14. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/revize-rvp/>

⁶⁶ ČERNÁ, Zuzana. 2017. *Reflexe náboženství ve vzdělávání s důrazem na analýzu českých středoškolských materiálů*. Vydání první. Pardubice: Univerzita Pardubice, s. 43-45. ISBN 978-80-7560-107-0.

3.5.1 Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV),⁶⁷ pokud není stanoveno jinak, platí pro 2. stupeň základního vzdělávání (respektive pro 6. – 9. ročník) a také pro odpovídající ročníky šestiletých a osmiletých gymnázií.⁶⁸ *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia* je určen ke vzdělávání žáků na čtyřletých gymnáziích a na vyšším stupni víceletých gymnázií.⁶⁹

Podle RVP si jednotlivé školy vytvářejí své realizační programové dokumenty, tedy *Školní vzdělávací programy (ŠVP)*. Každý ŠVP musí být vždy v souladu s příslušným RVP. Obsah vzdělávání je v ŠVP uspořádán do předmětů nebo jiných ucelených částí učiva, např. modulů.⁷⁰

3.5.2 Náboženství a Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

Mezi obecné cíle základního vzdělávání v *Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání* patří: „vést žáky k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám, učit je žít společně s ostatními lidmi.“⁷¹ Také v rámci klíčových kompetencí⁷² je zohledněno téma náboženství. Kompetence občanská předpokládá u žáků na konci základního vzdělávání respekt k přesvědčení druhých lidí, schopnost vážit si

⁶⁷ Z hlediska tématu náboženství byl analyzován *Rámcových vzdělávacím programem pro základní vzdělávání*. Na nižším stupni víceletých gymnázií se realizuje základní vzdělávání, žáci zde vzdělávání plní povinnou školní docházku. Z toho důvodu se vzdělávání řídí na nižším stupni víceletých gymnázií *Rámcových vzdělávacím programem pro základní vzdělávání*.; *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia* se vztahuje pouze na vzdělávání na čtyřletých gymnáziích a vyšším stupni víceletých gymnázií.; *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia* [online]. Praha: MŠMT, 2021 [cit. 21. 2. 2023], s. 5. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-programy-pro-gymnazia-rvp-g/>

⁶⁸ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2021 [cit. 14. 11. 2022], s. 4. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>.

⁶⁹ *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. [online]. Praha: MŠMT, 2021. [cit. 14. 11. 2022], s. 7. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-programy-pro-gymnazia-rvp-g/>

⁷⁰ *EDU.cz – jednotný metodický portál MŠMT*, 2022 [online]. Praha: MŠMT. [cit. 14. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/>.

⁷¹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2021 [cit. 14. 11. 2022], s. 9. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

⁷² Klíčové kompetence jsou v RVP ZV definovány jako souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. RVP ZV vymezuje seznam klíčových kompetencí, kde jsou zařazeny kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence občanské, kompetence pracovní, kompetence digitální. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2021 [cit. 14. 11. 2022], s. 10. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

jejich vnitřních hodnot.⁷³ Vzdělávací obsah základního vzdělávání konkretizují v RVP ZV vzdělávací oblasti. Vzdělávací oblasti tvoří jednotlivé vzdělávací obory.⁷⁴

Na prvním stupni základního vzdělávání se žáci setkávají s tématem náboženství nejčastěji ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět⁷⁵ a ve stejnojmenném vzdělávacím oboru. Vzdělávání žáků v rámci vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět by mělo vést žáky: „k poznávání a chápání rozdílů mezi lidmi, ke kulturnímu a tolerantnímu chování a jednání na základě respektu a společně vytvořených a přijatých nebo obecně uplatňovaných pravidel soužití.“⁷⁶

Na druhém stupni základního vzdělávání v rámci vzdělávací oblasti Člověk a společnost⁷⁷ je považována za důležitou součást vzdělávání především prevence xenofobních, rasistických a extremistických postojů, výchova k toleranci a respektování lidských práv.⁷⁸ Vzdělávání ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost by mělo vést žáky: „k úctě k vlastnímu národu i k jiným národům a etnikům, k rozvíjení respektu ke kulturním či jiným odlišnostem (zvláštnostem) lidí, skupin i různých společenství.“⁷⁹

⁷³ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2021 [cit. 14. 11. 2022], s. 12. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

⁷⁴ Vzdělávacích oborů je celkem deset. Jmenovitě: Jazyk a jazyková komunikace, Matematika a její aplikace, Informatika, Člověk a jeho svět, Člověk a společnost, Člověk a příroda, Umění a kultura, Člověk a zdraví, Člověk a svět práce. Každou vzdělávací oblast tvoří jeden nebo více vzdělávacích oborů. Vzdělávací oblast Jazyk a jazyková komunikace je tvořena vzdělávacími obory Český jazyk a literatura, Cizí jazyk a Další cizí jazyk. Vzdělávací oblast Matematika a její aplikace je tvořena vzdělávacím oborem Matematika a její aplikace. Vzdělávací oblast Informatika tvoří vzdělávací obor Informatika. Vzdělávací oblast Člověk a jeho svět tvoří vzdělávací obor Člověk a jeho svět. Vzdělávací oblast Člověk a společnost tvoří vzdělávací obory Dějepis a Výchova k občanství. Vzdělávací oblast Člověk a příroda tvoří vzdělávací obory Fyzika, Chemie, Přírodopis, Zeměpis. Vzdělávací oblast Umění a kultura tvoří vzdělávací obory Hudební výchova a Výtvarná výchova. Vzdělávací oblast Člověk a zdraví tvoří vzdělávací obory Výchova ke zdraví a Tělesná výchova. Vzdělávací oblast Člověk a svět práce tvoří vzdělávací obor Člověk a svět práce.; *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2021 [cit. 17. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

⁷⁵ Součástí vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět byl v RVP pro ZV platném od března 2017, v tematickém okruhu Lidé kolem nás očekávaný výstup: žák rozlišuje základní rozdíly mezi lidmi, obhájí a odůvodní své názory, připustí svůj omyl a dohodne se na společném postupu řešení. V učivu v části Soužití lidí byly zahrnuty církve. V aktuálně platném RVP ZV od ledna 2021 ovšem nejsou jmenovaný očekávaný výstup a ani učivo zahrnuty.;

⁷⁶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2021 [cit. 17. 2. 2023]. s. 48. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

⁷⁷ Vzdělávací oblast Člověk a společnost zahrnuje vzdělávací obory Dějepis a Výchova k občanství.

⁷⁸ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2021 [cit. 18. 2. 2023]. s. 56. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

⁷⁹ Tamtéž, s. 57.

Geneze náboženství od pravěku až po 20. století je žákům představena ve vzdělávacím oboru Dějepis. S prvotním náboženstvím lovců a sběračů se žáci seznamují v rámci tematického okruhu Počátky lidské společnosti, v rámci jeho očekávaného výstupu žák: „charakterizuje život pravěkých sběračů a lovců, jejich materiální a duchovní kulturu.“⁸⁰ Další tematické okruhy žákům představují dějiny křesťanství, od jeho vzniku až po současnost. Počátky křesťanství představuje žákům tematický okruh Nejstarší civilizace. Kořeny evropské kultury, žák v rámci tohoto očekávaného výstupu: „demonstruje na konkrétních příkladech přínos antické kultury a zdroj křesťanství.“⁸¹ Křesťanství ve středověku konkretizuje tematický okruh Křesťanství a středověká Evropa. Očekávanými výstupy žáků tematického okruhu Křesťanství a středověká Evropa jsou: „popíše podstatnou změnu evropské situace, která nastala v důsledku příchodu nových etnik, christianizace a vznik států; vymezi úlohu křesťanství a víry v životě středověkého člověka, konflikty mezi světskou a církevní mocí.“⁸² V rámci učiva je žákům představeno křesťanství, papežství, křížové výpravy a islám. Reformací církve se zabývá tematický okruh Objevy a dobývání. Počátky nové doby.⁸³ V rámci tohoto tematického okruhu jsou definovány dva očekávané výstupy, jimiž žák: „vysvětlí znovuobjevení antického ideálu člověka, nové myšlenky žádající reformu církve; vymezi význam husitské tradice pro český politický a kulturní život.“⁸⁴ Učivo představuje téma husitství a reformace.⁸⁵ V rámci tematického okruhu Moderní doba je žákům představen judaismus, ovšem ve spojitosti s holokaustem a antisemitismem. Každý žák v rámci

⁸⁰ Tamtéž, s. 58.

⁸¹ Tamtéž, s. 58.; V předchozí verzi RVP z roku 2017 byl uveden odlišný očekávaný výstup: „žák demonstruje na konkrétních příkladech přínos antické kultury a uvede osobnosti antiky důležité pro evropskou civilizaci, zdroj křesťanství a souvislost s judaismem.“; *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2017 [cit. 18. 2. 2023]. s. 53. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>.

⁸² *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2021 [cit. 19. 2. 2023]. s. 59. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>; V předchozí verzi RVP je uvedeny dva odlišné očekávané výstupy: „žák vymezi úlohu křesťanské víry v životě středověkého člověka, konflikty mezi světskou a církevní mocí, vztah křesťanství ke kacířství a jiným věroukám.; žák porovná základní rysy západoevropské, byzantsko-slovanské a islámské kulturní oblasti.“; *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2017 [cit. 19. 2. 2023]. s. 54. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>.

⁸³ V předchozí verzi RVP z roku 2017 byly jinak formulovány dva očekávané výstupy: „žák vysvětlí znovuobjevení antického ideálu člověka, nové myšlenky žádající reformu církve včetně reakce církve na tyto požadavky; žák objasní postavení českého státu v podmínkách Evropy rozdělené do řady mocenských a náboženských center a jeho postavení uvnitř habsburské monarchie.“; *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2017 [cit. 19. 2. 2023]. s. 54. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>.

⁸⁴ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2021 [cit. 19. 2. 2023]. s. 59. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>.

⁸⁵ Tamtéž, s. 60.

očekávaného výstupu na příkladech vyloží antisemitismus, rasismus a jejich nepřijatelnost z hlediska lidských práv. Učivo zohledňuje téma holokaustu.⁸⁶

V rámci vzdělávacího oboru Výchova k občanství jsou v tematickém okruhu Člověk ve společnosti formulovány dva očekávané výstupy žáků reflektující téma náboženství ve smyslu tolerance a respektu k odlišným kulturám: „objasní potřebu tolerance ve společnosti, respektuje kulturní zvláštnosti i odlišné názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí, zaujímá tolerantní postoje k menšinám; rozpoznává netolerantní, rasistické, xenofobní a extremistické projevy v chování lidí a zaujímá aktivní postoj proti všem projevům lidské nesnášenlivosti.“⁸⁷

V rámci vzdělávací oblasti Člověk a příroda ve vzdělávacím oboru Přírodopis a v jeho vzdělávacím obsahu Obecná biologie a genetika učivo zahrnuje názory na vznik života.⁸⁸ Ve vzdělávacím oboru Zeměpis v tematickém okruhu Regiony světa jsou v učivu představeny náboženské oblasti.⁸⁹

Sektám a jejich negativnímu vlivu na lidskou společnost se věnují vzdělávací obory Výchova ke zdraví a Etická výchova. Vzdělávací oblast Člověk a zdraví v rámci vzdělávacího oboru Výchova ke zdraví ve svém vzdělávacím obsahu zahrnuje očekávaný výstup žáků, kterým by žáci měli dokázat vyhodnotit na základě svých zkušeností a znalostí možný manipulativní vliv vrstevníků, médií, sekt.⁹⁰ Také v učivu Rizika podporující zdraví a jejich prevence v části Manipulativní reklama a informace je zmínka o působení sekt.⁹¹ V rámci Doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova je definováno aplikační téma Duchovní rozměr člověka. V rámci tohoto tématu je formulována obrana proti sektám, tolerance k lidem s jiným světovým názorem a informace o různých světových názorech.⁹²

Tematika náboženství je v *Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání* zohledněna v několika průřezových tématech.⁹³ Přínosem průřezového tématu Výchova

⁸⁶ Tamtéž, s. 61.

⁸⁷ Tamtéž, s. 62.

⁸⁸ K názorům na vznik života patří např. kreacionismus. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2021 [cit. 19. 2. 2023]. s. 76. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

⁸⁹ Tamtéž, s. 83.

⁹⁰ Tamtéž, s. 99.

⁹¹ Tamtéž, s. 101.

⁹² *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2021 [cit. 19. 2. 2023]. s. 121-125. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

⁹³ Průřezová témata jsou témata, které v *Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání* reprezentují aktuální okruhy problémů současného i budoucího světa a stávají se povinnou součástí základního vzdělávání.

demokratického občana je zejména rozvoj osobnosti žáka v oblasti postojů a hodnot a výchova žáků vedoucí k respektování kulturních, etnických a jiných odlišností. Tematický okruh průřezového tématu Občan, občanská společnost a stát představuje principy soužití s minoritami, především vztah k jinému, respekt k identitám, vzájemnou komunikaci a spolupráci, příčiny nedorozumění a zdroje konfliktů.⁹⁴

V rámci průřezového tématu Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech je přínosem rozvoj osobnosti žáka v oblasti vědomostí, dovedností a schopností zejména v integraci a rozvoji základních vědomostí potřebných k porozumění sociálním a kulturním odlišnostem mezi národy. V oblasti postojů a hodnot pomáhá toto průřezové téma překonávat stereotypy a předsudky, také utváří pozitivní postoje k jinakosti a kulturní rozmanitosti.⁹⁵

Průřezové témata Multikulturní výchova⁹⁶ vede žáky ke vzájemné toleranci, k odstraňování nepřátelství a předsudků vůči „nepoznanému.“ Zprostředkovává poznání vlastního kulturního zakotvení a porozumění odlišným kulturám.⁹⁷ Přínosem tohoto průřezového tématu je zejména rozvíjení schopnosti žáků poznávat a tolerovat odlišnosti jiných národnostních, etnických, náboženských, sociálních skupin a spolupracovat s příslušníky různých sociokulturních skupin, také v utváření dovednosti rozpoznat projevy rasové nesnášenlivosti a napomáhání prevence vzniku xenofobie.⁹⁸ Dalším přínosem průřezového tématu je pomoc žákům prostřednictvím informací vytvářet postoje tolerance a respektu k odlišným sociokulturním skupinám, také uvědomění si neslučitelnosti rasové (náboženské či jiné) intolerance s principy života v demokratické společnosti, angažovanost při potírání projevů intolerance, xenofobie, diskriminace a rasismu.⁹⁹ Všechny tematické

Jsou důležitým formativním prvkem základního vzdělávání a pomáhají rozvíjet osobnost žáka především v oblasti postojů a hodnot, stávají se příležitostí pro individuální uplatnění žáků pro jejich vzájemnou spolupráci. V etapě základního vzdělávání je vymezeno šest průřezových témat, konkrétně Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova a Mediální výchova.

⁹⁴ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání.* [online]. Praha: MŠMT, 2021 [cit. 19. 2. 2023]. s. 136-137. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

⁹⁵ Tamtéž, s. 138-139.

⁹⁶ Multikulturní výchova v základním vzdělávání umožňuje žákům seznamovat se s rozmanitostí jiných kultur, jejich tradicemi a hodnotami. Zprostředkovává poznání vlastního kulturního zakotvení a porozumění odlišným kulturám. Rozvíjí smysl pro spravedlnost, solidaritu a toleranci, vede k chápání a respektování neustále se zvyšující kulturní rozmanitosti.; *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání.* [online]. Praha: MŠMT, 2021 [cit. 20. 2. 2023]. s. 139. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

⁹⁷ Tamtéž, s. 139.

⁹⁸ Tamtéž, s. 140.

⁹⁹ Tamtéž, s. 141.

okruhy průřezového tématu Multikulturní výchova zohledňují téma náboženství ve smyslu tolerance, etnicity a náboženské svobody v souvislosti se životem občanů v demokratické společnosti. Mezi tematické okruhy patří Kulturní diferenciacie, Lidské vztahy, Etnický původ, Multikulturalita a Princip sociálního smíru a solidarity.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 141.

4 Náboženství a české školství

Základním zákonem českého konfesijního práva je *Zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech)*.¹⁰¹ V tomto zákoně § sedm Zvláštní práva registrovaných církví a náboženských společností, podle odstavce jedna písmeno a) mohou registrované církve a náboženské společnosti vyučovat náboženství na státních školách podle zvláštního právního předpisu a podle odstavce jedna písmeno d) mohou zřizovat církevní školy podle zvláštního právního předpisu.¹⁰²

4.1 Náboženská svoboda ve školství

Volné šíření informací o náboženství vzdělávacího, badatelského nebo teologického charakteru je ukotveno v České republice mezinárodními smlouvami a ústavními předpisy.¹⁰³ Součástí Ústavy České republiky je *Listina základních práv a svobod z roku 1991*. Ve článku 16 odstavec tři ustanovuje: „každý má právo svobodně projevit své náboženství nebo víru buď sám, nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováním obřadu.“¹⁰⁴ V odstavci tři uvádí: „zákon stanoví podmínky vyučování náboženství na státních školách.“¹⁰⁵

Mezinárodními smlouvami zavazujícími Českou republiku k plnění náboženských svobod jsou *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech z roku 1966*¹⁰⁶ a *Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech z roku 1966*.¹⁰⁷

¹⁰¹ *Zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech)*. In: MKCR [online]. [cit. 24. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/zakon-c-3-2002-sb-o-cirkvich-a-nabozenskych-spolecnostech-cs-396>

¹⁰² Tamtéž, § sedm: Zvláštní práva registrovaných církví a náboženských společností, odstavec jedna písmeno a) a písmeno d) s. 3-4. In: MKCR [online]. [cit. 24. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/zakon-c-3-2002-sb-o-cirkvich-a-nabozenskych-spolecnostech-cs-396>

¹⁰³ ČERNÁ, Zuzana. 2017. *Reflexe náboženství ve vzdělávání s důrazem na analýzu českých středoškolských materiálů*. Vydání první. Pardubice: Univerzita Pardubice, s. 42-43. ISBN 978-80-7560-107-0.

¹⁰³ *Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících*. In: MŠMT [online], [cit. 14. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty-3/zakon-o-pedagogickych-pracovnicich-1>

¹⁰⁴ *Listina základních práv a svobod*. [online]. [cit. 25. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

¹⁰⁵ *Listina základních práv a svobod*. [online]. [cit. 25. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

¹⁰⁶ *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech z roku 1966*. [online]. [cit. 25. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/usmrceni-hranice/pakt.pdf>

¹⁰⁷ *Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech z roku 1966*. [online]. [cit. 25. 2. 2023]. Dostupné z: <https://osn.cz/wp-content/uploads/2022/08/mezinarodni-pakt-o-hospodarskych-socialnich-a-kulturnich-pravech.pdf>

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech z roku 1966 v článku 18 v odstavci jedna zaručuje každému člověku právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství. V odstavci čtyři zavazuje respektovat svobodu rodičů nebo poručníků zajistit náboženskou nebo morální výchovu svých dětí podle jejich přesvědčení.¹⁰⁸ V rámci *Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech z roku 1966* v článku 13 odstavce tři je zaručeno právo rodičů nebo poručníků dětí na výběr školy, která není zřízena státem, pokud odpovídají minimální úrovni vzdělávání, která je stanovena státem.¹⁰⁹

Právo dítěte na svobodu myšlení, svědomí a náboženství ustanovuje *Úmluva o právech dítěte z roku 1989* ve článku 14, odstavec jedna.¹¹⁰ V rámci *Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod*¹¹¹ z roku 1950 je stanovena svobodná volba každého člověka změnit své náboženské vyznání nebo přesvědčení. V *Dodatkovém protokolu k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod*¹¹² z roku 1952 jsou stanovena stejná práva.

Náboženská svoboda ve školství je uplatňována v českých zemích i v jiných evropských státech ve třech oblastech. Mezi tyto oblasti patří církevní školství, výuka náboženství ve školách bez rozdílu jejich zakladatele a výuka teologie a vědeckého bádání v teologii na vysokých školách s teologickým zaměřením.¹¹³

4.1.1 Zařazení náboženství do českých škol

Podle Štampacha rozlišujeme dva rozdílné způsoby přítomnosti náboženství na základních a středních školách. Prvním z nich je náboženská výuka nebo výchova, která odpovídá dané konfesi. Druhým způsobem je informování žáků o náboženství jako o jevu

¹⁰⁸ *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech z roku 1966*. [online]. [cit. 25. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/usmrceni-hranice/pakt.pdf>

¹⁰⁹ *Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech z roku 1966*. [online]. [cit. 25. 2. 2023]. Dostupné z: <https://osn.cz/wp-content/uploads/2022/08/mezinarodni-pakt-o-hospodarskych-socialnich-a-kulturnich-pravech.pdf>

¹¹⁰ *Úmluva o právech dítěte z roku 1989*. [online]. [cit. 25. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/pro-prava-ditete/Preklady-dokumentu-OSN.pdf>

¹¹¹ *Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod*. [online]. [cit. 25. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/usmrceni-hranice/umluva.pdf>

¹¹² *Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod*. [online]. Dodatkový protokol, s. 30-32. [cit. 25. 2. 2023]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ces.pdf

¹¹³ HORÁK, Zboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 15.

lidského osobního a společenského života. Edukace žáků o náboženství by ovšem měla být věcná, nepředpojatá a konfesijně neutrální.¹¹⁴

Náboženská výuka a její zařazení do české školské soustavy jsou charakterizovány v předchozí kapitole Náboženství a kurikulární dokumenty českého školství. Poměrně detailně o výuce náboženství pojednává článek *O zařazení náboženství do základních škol*.¹¹⁵

Role náboženství v českém prostředí je menší, než v ostatních státech Evropské unie i v euroatlantském a světovém kontextu. Oblast mezinárodních vztahů, podobně i vztah k menšinám i k přistěhovalcům souvisí s náboženstvím. Školní pojetí náboženství se opírá o univerzitní obor religionistiku. Religionistika jako téma může být zařazena do samostatného školního předmětu nebo může být zahrnuta do několika vyučovacích předmětů, zejména občanské výchovy na základní škole a základů společenských věd na střední škole. Náboženství je jako téma přítomno také v dějepisu, také v české i světové literatuře a v zeměpisu.¹¹⁶

¹¹⁴ ŠTAMPACH, O.. Náboženství ve školách v souladu s rámcovými vzdělávacími programy. *Metodický portál: Články* [online]. 06. 12. 2007, [cit. 2023-02-28]. Dostupný z WWW: <<https://clanky.rvp.cz/clanek/1746/NABOZENSTVI-VE-SKOLACH-V-SOULADU-S-RAMCOVYMI-VZDELAVACIMI-PROGRAMY.html>>. ISSN 1802-4785.

¹¹⁵ PRAHA, VÚP. O zařazení náboženství do základních škol. *Metodický portál: Články* [online]. 26. 06. 2007, [cit. 2023-02-28]. Dostupný z WWW: <<https://clanky.rvp.cz/clanek/1450/O-ZARAZENI-NABOZENSTVI-DO-ZAKLADNICH-SKOL.html>>. ISSN 1802-4785.

¹¹⁶ ŠTAMPACH, O.. Náboženství ve školách v souladu s rámcovými vzdělávacími programy. *Metodický portál: Články* [online]. 06. 12. 2007, [cit. 2023-02-28]. Dostupný z WWW: <<https://clanky.rvp.cz/clanek/1746/NABOZENSTVI-VE-SKOLACH-V-SOULADU-S-RAMCOVYMI-VZDELAVACIMI-PROGRAMY.html>>. ISSN 1802-4785.

5 Církev a školství v českých zemích

5.1 Církevní školství¹¹⁷ v českých zemích v 17. a 18. století

Podle Horáka v českých zemích existovala tradice, podle níž zřizovali a spravovali školy nejen zástupci světské vrchnosti, ale také církve a jejich složky.¹¹⁸ Od vydání Obnoveného zřízení zemského v letech 1627 a 1628 se český stát stal katolickým konfesijním státem. Jedinou tolerovanou menšinu tvořili židé.¹¹⁹ Školy zakládala v tomto období především katolická církev. Jednalo se zejména o kláštery a farnosti. Výjimku tvořila soukromá židovská vyučovací zařízení.¹²⁰

¹¹⁷ Oblast církevního školství v českých zemích je předmětem několika diplomových prací. CHALUPOVÁ, Petra. *Katolická církev v českých zemích v letech 1945-1948. Brněnská diecéze – církevní školství a činnost církve pro mládež* [online]. Brno, 2008 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/wxcfrm/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.; MALIŇÁKOVÁ, Marie. *Církevní školství na příkladu Základní školy Salvátor* [online]. Olomouc, 2016 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/rerbu7/>. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Dominika Provázková Stolinská, Ph.D.; DOHNALOVÁ, Zdeňka. *Církevní školství v České republice. K pedagogické činnosti Kongregace Milosrdných sester III. řádu svatého Františka Pod ochranou Svaté Rodiny*. [online]. Brno, 2006 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/9f66on/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce doc. Mgr. Jiří Zounek, Ph.D.; DVOŘÁKOVÁ, Eva. *DVACET LET CÍRKEVNÍHO ŠKOLSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE (1991 - 2010) Zákonné a biblické normy; služba a pastorační činnost v církevních školách* [online]. České Budějovice, 2010 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/8v8ipk/>. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta. Vedoucí práce doc. Jaroslav Vokoun, Th.D.; VALÍČKOVÁ, Nikola. *Postavení církevních škol podle platného kanonického a českého práva* [online]. Olomouc, 2015 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/89mq09/>. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta. Vedoucí práce ICLic. Jiří Dvořáček, ICODr; ILLICH, Michal. *Církevní školství se zaměřením na jezuitské školství v komparaci s dnešní školskou realitou v ČR*. 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, HTF - Katedra učitelství. Vedoucí práce Váňová, Miroslava.; ČEŘOVSKÁ, Barbora. *Církevní školství v České republice po roce 1989 se zaměřením na základní a střední školy*. 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, HTF - Katedra učitelství. Vedoucí práce Váňová, Miroslava.

¹¹⁸ HORÁK, Zboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 21.

¹¹⁹ TRETERA, Rajmund Jiří. *Stát a církev v České republice* [online]. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 18. ISBN 80-7192-707-4. [cit. 3.3.2023]. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:adc782b0-5fdf-11e9-a9b4-5ef3fc9bb22f>

¹²⁰ HORÁK, Zboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 21.

5.1.1 Církevní školství a Tereziánské a Josefinské reformy

Pro české školství, včetně školství církevního, byly velmi důležité Tereziánské a Josefinské reformy. Oproti předchozímu období představovaly reformy pokrok zejména v oblasti primárního vzdělávání. Zavedením povinného vzdělávání v roce 1774 císařovna Marie Terezie zahrнула školství do záležitostí státu. Ačkoliv byly školské reformy koncipovány a do značné míry realizovány významnými představiteli církve, došlo jimi k omezení vlivu církve v oblasti školství. Zrušením jezuitského řádu roku 1773 byl jeho majetek převeden do studijního fondu pro financování středních škol. Jezuitský řád ovšem spravoval do té doby většinu gymnázií, jeho zrušením se objevil nedostatek učitelů na gymnáziích.¹²¹

Mezi představitele církve, kteří se podíleli na koncipování a prosazování školských reforem, sami také prosazovali aktivní pedagogickou činnost, patřili zejména opat augustiniánského kláštera v Zahani Ignác Felbiger, autor první metodické příručky pro učitele *Knihy methodní* a Ferdinand Kindermann, významný školský reformátor a jeden ze zakladatelů hospodářských škol.¹²² Podle Morkese by neměla být přehlížena pozitivní role duchovních v rozvoji školství v 18. a počátkem 19. století, zejména pro jejich vyšší vzdělání a větší cit pro výchovu a vzdělávání malých dětí.¹²³

5.1.2 Nekatolické školství v českých zemích v 18. století

Vydáním Tolerančního patentu v roce 1781 a tolerančních ediktů pro židy v následujícím roce 1782 mohli zakládat školy na území českých zemí také evangelické církve, zejména evangelická církev augsburského vyznání a evangelická církev helvétského vyznání. Zřizovat vlastní školy mohly také náboženské obce židovské.¹²⁴ Vlastní církevní školy mohli zakládat nejen zástupci evangelických církví, ale také členové pravoslavné církve¹²⁵ neboli „akatolíci.“ Na základě Tolerančního patentu bylo založeno v Čechách a na

¹²¹ MORKES, František. *K historii českého církevního školství* [online]. Praha, 2000. Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze. Referát na setkání ředitelů církevních škol. s. 6. [cit. 5.3. 2023]. Dostupné z: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcbk.blob.core.windows.net%2Fcms%2FCOntentItems%2F20891_20891%2Fhistorie-ccs.doc&wdOrigin=BROWSELINK

¹²² Tamtéž, s. 6.

¹²³ Tamtéž, s. 6.

¹²⁴ HORÁK, Záboj. *Církve a české školství: právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 21.

¹²⁵ Císař Josef II. Tolerančním patentem z 13. 10. 1781 povolil v českých zemích působení evangelických církví augsburského a helvétského vyznání, tzn. Luterské a reformované (kalvínské) církve. Kromě evangelických církví povolil Josef II. také působení pravoslavné církve. TRETERA, Rajmund Jiří. *Stát a církev v České*

Moravě více než 50 evangelických církevních škol.¹²⁶ Většina školství zůstávala nadále pod dohledem katolické církve. Císař Josef II. svým nařízením rušil řády rozjímavé a žebravé. Zachovány zůstaly pouze řády, které se zabývaly vědeckou a charitativní činností a vyučováním.¹²⁷

5.2 Církevní školství v českých zemích v 19. století

V průběhu 19. století se v českých zemích měnil vliv katolické církve v oblasti školství. Před rokem 1848 bylo státem podporováno tzv. státní církevnictví (Staatskirchentum). Jako státní církevnictví bylo označováno náboženství organizované státem za současně vynucené a státnímu vedení podřízené účasti katolických církevních hodnostářů. Rok 1848 představoval změnu v podobě právního zakotvení soukromých škol, mezi něž patřily i školy církevní.¹²⁸ Silvestrovské patenty vydané roku 1852 znamenaly opětovné nastolení absolutismu a omezení občanských práv. Zachována zůstávala práva církvi a náboženských společností.¹²⁹

5.2.1 Konkordát mezi církví a státem

Roku 1855 uzavřelo Rakouské císařství konkordát s Apoštolským stolcem. V následujícím období let 1856 až 1868 získala katolická církev právo přímé integrace do škol zřizovaných veřejnými autoritami. Znamenalo to svěřeni dozoru nad veřejným školstvím katolickým církevním autoritám. Toto období bývá označované také jako éra konkordátních škol.¹³⁰

republice. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 21. ISBN 80-7192-707-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:adc782b0-5fdf-11e9-a9b4-5ef3fc9bb22f>.

¹²⁶ TRETERA, Rajmund Jiří. *Stát a církev v České republice* [online]. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 21-22. ISBN 80-7192-707-4. [cit. 3.3.2023]. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:adc782b0-5fdf-11e9-a9b4-5ef3fc9bb22f>.

¹²⁷ MOROKES, František. *K historii českého církevního školství* [online]. Praha, 2000. Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze. Referát na setkání ředitelů církevních škol. s. 6. [cit. 5.3. 2023]. Dostupné z: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcbk.blob.core.windows.net%2Fcms%2FCOntentItems%2F20891_20891%2Fhistorie-ccs.doc&wdOrigin=BROWSELINK

¹²⁸ HORÁK, Zboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 22.

¹²⁹ TRETERA, Rajmund Jiří. *Stát a církev v České republice* [online]. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 27. ISBN 80-7192-707-4. [cit. 3. 3. 2023]. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:adc782b0-5fdf-11e9-a9b4-5ef3fc9bb22f>.

¹³⁰ Tamtéž, s. 27.

Ke změně situace došlo roku 1861 vydáním císařského patentu, jenž zaručoval náboženskou rovnost protestantů s katolíky. Císařský patent také garantoval svobodu a veřejnost vyznání, povoloval samosprávu, kostely s věží a zvony.¹³¹

5.2.2 Vypovězení konkordátu a počátek nekonfesijního školství

Po vzniku dualistické monarchie Rakousko-Uhersko v roce 1867 byla v prosinci téhož roku vydána tzv. *Prosincová ústava*. K provedení *Prosincové ústavy* byly vystaveny tři zákony, z nichž pro oblast školství byl nejdůležitější *Zákon č. 48/1868 ř. z.* (říšského zákoníku). Tímto zákonem byl vypovězen konkordát,¹³² katolické církvi bylo odejmuto právo dozoru nad veřejným školstvím v oblasti Předlitavska,¹³³ zůstalo jí ovšem právo dohledu nad výukou vlastního katolického náboženství.¹³⁴ Ostatním církvím a náboženským společenstvem udělil *Zákon č. 48/1868* právo dohledu nad výukou vlastního náboženství.¹³⁵

Církvím a náboženským společenstvem bylo ponecháno právo zakládat a na svůj náklad vydržovat školy soukromé, s možností tzv. práva veřejnosti. Jiná situace v tomto období panovala v Horních Uhrách, církve zde mohly i nadále zřizovat školy veřejné.¹³⁶

¹³¹ K potvrzení rovnoprávnosti protestantů a katolíky došlo ovšem až roku 1867 vydáním prosincové ústavy, tzv. Prosincovými zákony. In: MORKES, František. *K historii českého církevního školství* [online]. Praha, 2000. Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze. Referát na setkání ředitelů církevních škol. s. 10. [cit. 7.3. 2023]. Dostupné z:

https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcbk.blob.core.windows.net%2Fcms%2FContentItems%2F20891_20891%2Fhistorie-ccs.doc&wdOrigin=BROWSELINK

¹³² K vypovězení konkordátu s církví došlo v červenci 1870 rakousko-uherským mocnářstvím tzv. Beustovou depeší. Odůvodněním vypovězení konkordátu bylo, že se katolická církev stala „jinou.“ S ohledem na vyhlášení dogmatu o papežské neomylnosti. In: TRETERA, Rajmund Jiří. *Stát a církve v České republice* [online]. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 30. [cit. 5.3. 2023]. ISBN 80-7192-707-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:aea9a550-5fdf-11e9-a9b4-5ef3fc9bb22f>; viz: TRETERA, Jiří Rajmund, PŘIBYL, Stanislav. *Konfesijní právo a církevní právo*, s. 203.

¹³³ Předlitavsko neboli Rakousko byla jedna ze dvou částí Rakouska-Uherska. Druhou částí bylo Zalitavsko neboli Uhersko. Oblasti Rakouska-Uherska oddělovala řeka Litava. Oba celky spojovala osoba císaře a tři společná ministerstva pro armádu, zahraniční politiku a finance. EFMERTO VÁ, Marcela C. *České země v letech 1848-1918* [online]. Praha: Libri, 1998, s. 72-73. ISBN 80-85983-47-8. [cit. 14.3. 2023]. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:751386d0-6bc9-11e4-85f4-5ef3fc9ae867>

¹³⁴ HORÁK, Záboj. *Církve a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společenství ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 22.

¹³⁵ TRETERA, Rajmund Jiří. *Stát a církve v České republice* [online]. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 30. [cit. 5.3.2023] ISBN 80-7192-707-4. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:aea9a550-5fdf-11e9-a9b4-5ef3fc9bb22f>

¹³⁶ MORKES, František. *K historii českého církevního školství* [online]. Praha, 2000. Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze. Referát na setkání ředitelů církevních škol. s. 10. [cit. 7.3. 2023]. Dostupné z: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcbk.blob.core.windows.net%2Fcms%2FContentItems%2F20891_20891%2Fhistorie-ccs.doc&wdOrigin=BROWSELINK

Po vypovězení konkordátu v roce 1868 pravomoci církve v oblasti školství, zejména řízení škol a dozor nad nimi převzal v plném rozsahu stát. Řízení škol bylo realizováno prostřednictvím školských rad, které byly zřizovány jako zemské, okresní a místní.¹³⁷

V období 1867 až 1918 bylo Předlitavsko oproti předchozímu období konfesijně neutrálním státem, přesto došlo k zakládání nových katolických církevních škol. Vedle zdravotnických kongregací byly zakládány řády a kongregace školské.¹³⁸

5.3 Nekatolické školství v českých zemích 19. století

5.3.1 Protestantké školy

Protestantské školy mohly obnovit svou činnost v českých zemích po vydání Tolerančního patentu v roce 1781. Církevní sbor s kostelem a školou mohli postavit protestanté pouze tam, kde se přihlásilo nejméně 100 rodin. Podle Morkese měly protestantské školy národní a lidový charakter, jenž měl významný podíl na obrozenecké a buditelské činnosti. Ve své podstatě protestantské školy navazovaly na školy Jednoty bratrské.¹³⁹

Toleranční patent z roku 1781 umožnil evangelickým církvím augsburského a helvetského vyznání založit vedle svých sborů, základních organizačních jednotek na úrovni farností, své církevní školy. V českých zemích bylo založeno po roce 1781 sedmdesát tři sborů a padesát tři církevních škol, v Čechách a na Moravě celkem čtyřicet jedna škol založili školy helvetského vyznání¹⁴⁰ a dvanáct škol založily sbory augsburského vyznání.¹⁴¹

Další evangelické církevní školy vznikaly po uzavření konkordátu mezi Apoštolským stolcem a Rakouskem v roce 1855. Konkordátem byl zaveden dozor katolických církevních

¹³⁷ Tamtéž, s. 11.

¹³⁸ HORÁK, Záboj. *Církve a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 24.

¹³⁹ MORKES, František. *K historii českého církevního školství* [online]. Praha, 2000. Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze. Referát na setkání ředitelů církevních škol. s. 10. [cit. 7.3. 2023]. Dostupné z: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcbk.blob.core.windows.net%2Fcms%2FCOntentItems%2F20891_20891%2Fhistorie-ccs.doc&wdOrigin=BROWSELINK

¹⁴⁰ Helvetské vyznání označuje kalvinismus, augsburské vyznání označuje luteránství; kalvinisté a luteráni.

¹⁴¹ HAVELKA, Emanuel. *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*. Praha: Nákladem Dědictví Komenského, 1910. 396 s., s. 39. In: HORÁK, Záboj. *Církve a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 37.

autorit nad všeobecným školstvím.¹⁴² Podle Havelky byly české protestantské školy nutnou obranou protestantské církve, protestantská církev měla ve svých školách chránit své žáky i učitele před katolickým dozorem.¹⁴³

Císařským patentem č. 41/1861 ř. z. zvaným protestantský patent byly zrovnoprávněny obě tolerované evangelické církve, augsburská a helvétská s katolickou církví.¹⁴⁴ Paradoxně ovšem došlo k postupnému snižování počtu evangelických církevních škol. Podle *Zákona č. 62/1869 ř. z.* byly evangelické církevní školy považovány za soukromé školy.¹⁴⁵ Příslušníci evangelických církví museli přispívat svými daněmi na veřejné školství, financovali navíc své vlastní školy. Protože finanční náklady na udržování evangelických škol postupně vzrůstaly, byly evangelické sbory nuceny k postupnému rušení svých škol.¹⁴⁶

5.3.2 Židovské školy

Císař Josef II. povolil židům navštěvovat veřejné školy dekretem z roku 1781. Židé směli navštěvovat veřejné školy všech stupňů včetně univerzit. Císař Josef II. podporoval zakládání normálních (sekulárních) židovských škol při větších židovských obcích pod dohledem státu. Na těchto školách byla vyučována němčina, matematika, zeměpis a etika. Vzorovou školou pro normální židovské školy byla v českých zemích První normální židovská škola v Praze-Josefově, otevřená 2. května 1782.¹⁴⁷

Židovské školy byly zřizovány ve větších městech. V rakouském mocnářství dbaly úřady na vzdělávání židovských dětí zejména z obavy, že by nevzdělaná židovská mládež byla postrachem pro veřejnou mravnost. Židovské děti měly zákonem povoleno docházet do

¹⁴² HORÁK, Záboj. *Církve a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 37.

¹⁴³ HAVELKA, Emanuel. *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*. Praha: Nákladem Dědictví Komenského, 1910. 396 s., s. 286. In: HORÁK, Záboj. *Církve a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 37.

¹⁴⁴ HORÁK, Záboj. *Církve a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 23.

¹⁴⁵ BEDNÁŘ, František. *Památník českobratrské církve evangelické*. Praha: Nákladem knihkupecké a vydavatelské akc. Společnosti Kalich, 1924. 480 s. s. 80. In: HORÁK, Záboj. *Církve a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 37.

¹⁴⁶ HORÁK, Záboj. *Církve a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 37-38.

¹⁴⁷ PAŘÍK, Arno. *Z historie židovského vzdělávání*. In: Maskil, roč. 6, 2006/5767, s. 7. Převzato z: HORÁK, Záboj. *Církve a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 39.

katolických škol, povětšinou na přání rodičů. Tito žáci se nemuseli účastnit hodin náboženství. V křesťanských veřejných školách měli židovští žáci oddělené lavice. Státním vyučovacím jazykem, a tedy i jazykem používaným na židovských školách byla němčina.¹⁴⁸ Zavedení němčiny bylo jednou z příčin německé orientace židovských obyvatel v českých zemích a počátkem jejich emancipace.¹⁴⁹ Německé sekulární židovské školy v Čechách postupně zanikaly na přelomu 19. a 20. století.¹⁵⁰

V průběhu 19. století došlo k postupné sekularizaci židovského obyvatelstva, jejich sblížení s německým nebo českým etnikem až k postupné asimilaci. Židovských škol postupně ubývalo, většina židů ve druhé polovině 19. století navštěvovala veřejné školy, německé nebo české.¹⁵¹

5.4 Církevní školství v českých zemích ve 20. století

5.4.1 Církevní školství v českých zemích v době první republiky (1918-1938)

Po zřízení samostatné československé republiky byl pro oblast školství vydán *Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého*. Tento zákon, označovaný také jako tzv. recepční norma, ponechával v platnosti veškeré zákony a nařízení dříve platná. Podle Horáka se církevní školy v době první republiky angažovaly v oblasti národního i středního školství. Církevní školy byly považovány na školy soukromé.¹⁵²

Morkes rozděluje církevní školy na erární a řádové. U erárních škol byl držitelem majetku stát, také byl patronem školy. Řády a kongregace spravovaly řádové církevní školy, tyto školy nepodléhaly všeobecných disciplinárním předpisům. Všechny církevní školy mohly

¹⁴⁸ MORKES, František. *K historii českého církevního školství* [online]. Praha, 2000. Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze. Referát na setkání ředitelů církevních škol. s. 9. [cit. 7.3. 2023]. Dostupné z: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcbk.blob.core.windows.net%2Fcms%2FCOntentItems%2F20891_20891%2Fhistorie-ccs.doc&wdOrigin=BROWSELINK

¹⁴⁹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie židů v Čechách a na Moravě*. s. 490. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 40.

¹⁵⁰ PAŘÍK, Arno. *Z historie židovského vzdělávání*. In: Maskil, roč. 6, 2006/5767, s. 7. Převzato z: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 40.

¹⁵¹ HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 41.

¹⁵² Tamtéž, s. 26.

být státem podporovány, u řádových škol bývala podpora menší.¹⁵³ Z hlediska organizačního členění patřily církevní školy mezi „blíže nespecifikované skupiny nestátních škol,“ společně se školami soukromými, městskými a matičními.¹⁵⁴

5.4.2 Církevní školství v českých zemích v oblasti národního školství

Národní školství upravoval říšský *Zákon č. 62/1869 ř. z.*, ve znění *Zákona č. 53/1883 ř. z.*, platný až do 31. 8. 1948.¹⁵⁵ Tento zákon je známý také jako Hasnerův zákon podle ministra kultu a vyučování Leopolda Hasnera.¹⁵⁶ Do oblasti národního školství patřilo pět typů škol, byly zde zařazeny školy obecné, měšťanské (občanské) školy, obecné školy speciální pro postižené děti, výchovné ústavy pro děti v předškolním věku a pokračovací kurzy pro děti škole odrostlé. Obecné školy byly určeny pro vzdělání mládeže školou povinné od prvního do pátého postupného ročníku, také mládeže šestého až osmého postupného ročníku navštěvující vyšší školy. Měšťanské (občanské) školy byly vyšším typem národních škol, určeny pro děti šestého až osmého ročníku. V měšťanských školách bylo žákům poskytováno vyšší vzdělání než na obecných školách. Do národních patřili také obecné školy speciální pro postižené děti neboli školy pomocné, školy pro hluchoněmé, slepé, zmrzačené nebo „mravně úchylné“ děti. Dalším typem národních škol byly výchovné ústavy pro děti v předškolním věku, jednalo se o mateřské školy a opatrovny. Pokračovací kurzy pro děti škole odrostlé poskytovaly všeobecně vzdělávací úkoly.¹⁵⁷

¹⁵³ MOROKES, František. *K historii českého církevního školství* [online]. Praha, 2000. Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze. Referát na setkání ředitelů církevních škol. s. 13. [cit. 9.3. 2023]. Dostupné z: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcbk.blob.core.windows.net%2Fcms%2FCOntentItems%2F20891_20891%2Fhistorie-ccs.doc&wdOrigin=BROWSELINK

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 16. Morokes uvádí, že v nejrůznějších pramenech i statistikách je obtížně určitelné, o jakou školu se jednalo. Typy škol podle jejich zřizovatele mohou být zkreslené a zavádějící. Obtížně se na určit početnost a žánrová pestrost církevních škol.

¹⁵⁵ S účinností od 1. 9. 1948 byl zrušen zákonem č. 95/1948 Sb. z. a n., o základní úpravě jednotného školství. In: HORÁK, Zábaj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 26., pozn. pod čarou č. 28.

¹⁵⁶ KASPER, Tomáš a KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. 224 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2429-4. s.97.

¹⁵⁷ *Slovník veřejného práva československého*. Sv. 4, S-T. Praha: Eurolex Bohemia, 2000. vi, 995 s. ISBN 80-902752-4-9. (Přetisk vyd.: Brno, Polygrafia 1938. s. 806-807. In: HORÁK, Zábaj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 27.

Církevní školy byly řazené mezi tzv. soukromé ústavy vyučovací. Pokud na církevních školách děti školou povinné také bydlely a byla jim zde poskytována strava, byly tyto školy zároveň také tzv. ústavy vychovávací.¹⁵⁸

Církevní školy působily do jisté míry autonomně. Mohly samy volit své učitele, kteří podléhali jejich vlastnímu disciplinárnímu řádu. Do jejich pravomoci patřilo určení vyučovací řeči školy a výběr vhodných učebnic pro výuku. Vedení církevních škol mohlo za určitých podmínek určovat systém a způsob vyučování na dané škole podléhající předpisům.¹⁵⁹ Specifické byly také požadavky na učitele církevních škol. Vzdělání učitelů církevních škol mělo být stejné, jako vzdělání na veřejných školách stejného druhu. Učitelé nesměli vykonávat jiné úřady než členství v úřadech samosprávních a církevních. Kromě možnosti soukromě vyučovat mohli učitelé církevních škol vypomáhat při bohoslužbách a pohřbech.¹⁶⁰ Učební osnovy církevních škol musely odpovídat učebním osnovám veřejných škol. Zařízení církevních škol, konkrétně budova a umístění muselo být dostatečné, nesmělo ohrozit zdraví žáků.¹⁶¹

Pod dohledem státní správy byly církevní školy a církevní výchovné ústavy v rozsahu národního školství podle *Zákona č. 189/1919 Sb. z. a. n.*, ve znění *Zákona č. 295/1920 Sb. z. a. n.* Církevní školy, které byly zřízeny po vydání výše zmíněných zákonů získaly „právo veřejnosti“ neboli právo vydávat vysvědčení se stejnou platností jako národní veřejné školy. Církevní školy zřízené před vydáním zákona mohly právo veřejnosti obdržet, pokud nebyla školním inspektorem zjištěna závada. Ministerstvo školství a národní osvěty mohlo právo veřejnosti odejmout ze závazných důvodů.¹⁶² Všechny soukromé školy ovšem o právo

¹⁵⁸ HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 28.; O církevním školství pojednávají také: PLACHT, Otto, ed. a HAVELKA, František, ed. *Průručka školské a osvětové správy: pro potřebu služby školských a osvětových úřadů a orgánů*. Praha: Státní nakladatelství v Praze, 1934. xxxiv. 1930 s.; HLAVÁČEK, Karel. *Postavení církvi ve školské soustavě v Českých zemích v letech 1918-1938*. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Právnická fakulta. Praha, 2000. 65 s.

¹⁵⁹ MORKEŠ, František. *K historii českého církevního školství* [online]. Praha, 2000. Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze. Referát na setkání ředitelů církevních škol. s. 12. [cit. 9.3. 2023]. Dostupné z: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcbk.blob.core.windows.net%2Fcms%2FContentItems%2F20891_20891%2Fhistorie-ccs.doc&wdOrigin=BROWSELINK

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 12.

¹⁶¹ HLAVÁČEK, Karel. *Postavení církvi ve školské soustavě v Českých zemích v letech 1918-1938*. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Právnická fakulta. Praha, 2000. 65 s., s. 31. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 28.

¹⁶² HOETZEL, Jiří a WEYR, František (ed.). *Slovník veřejného práva československého*. Svazek V. Brno: Nakladatelství Rovnost, 1948, s. 486. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 28

veřejnosti neusilovaly, některým školám nebylo uděleno pro nesplnění požadavků. Pokud střední škola zakončená maturitní zkouškou neměla uděleno právo veřejnosti, mohli žáci maturitní zkoušku skládat pouze na státním ústavu.¹⁶³

5.4.3 Církevní školství v českých zemích v oblasti středního školství

Základem církevního středního školství byly *Organizační nástin pro gymnázia a reálky z roku 1849* a *císařské nařízení č. 309/1850 ř. z.*¹⁶⁴ Církevním nařízením byl uveden v platnost prozatímní zákon o soukromém vyučování.

Oblast středního školství byla v českých zemích členěna do třech oblastí. Jednalo se o vlastní střední školy, učitelské ústavy a odborné učitelské ústavy.

5.4.4 Vlastní střední školy

Vlastní střední školy zahrnovaly klasická gymnázia, reálná gymnázia, reformní reálná gymnázia a reálky. Reálky měly sedm tříd, zatímco ostatní střední školy měly tříd osm. Klasická gymnázia zařadila do svých osnov povinnou výuku latiny a řečtiny. Reálná gymnázia zahrnovala výuku latiny od čtvrté třídy, od páté třídy byla vyučována francouzština nebo angličtina. Zkoušku z dospělosti (maturitu) skládali studenti na konci nejvyšší třídy veřejných i soukromých středních škol před zkušební komisí. Výsledkem zkoušky z dospělosti bylo „vysvědčení dospělosti.“¹⁶⁵

5.4.5 Učitelské ústavy

V učitelských ústavách byli připravováni učitelé národních škol. Učitelské ústavy se skládaly ze čtyř postupných ročníků a ze cvičné školy, zakončeny byly maturitou po absolvování čtvrtého ročníku.¹⁶⁶

¹⁶³ MORKES, František. *K historii českého církevního školství* [online]. Praha, 2000. Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze. Referát na setkání ředitelů církevních škol. s. 16. [cit. 9.3. 2023]. Dostupné z: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcbk.blob.core.windows.net%2Fcms%2FCms%2FContentItems%2F20891_20891%2Fhistorie-ccs.doc&wdOrigin=BROWSELINK

¹⁶⁴ HÁCHA, Emil; HOETZEL, Jiří; WEYER, František; LAŠTOVKA, Karel (edit.) *Slovník veřejného práva československého*. Svazek IV., s. 853. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církve a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 30.

¹⁶⁵ HLAVÁČEK, Karel. *Postavení církve ve školské soustavě v Českých zemích v letech 1918-1938*. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Právnická fakulta. Praha, 2000. 65 s., s. 15-16. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církve a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 30.

¹⁶⁶ HLAVÁČEK, Karel. *Postavení církve ve školské soustavě v Českých zemích v letech 1918-1938*. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Právnická fakulta. Praha, 2000. 65 s., s. 15-16.

Zvláštní kategorii tvořily odborné učitelské ústavy. Do této kategorie patřily ústavy ke vzdělávání učitelek ženských ručních prací a ústavy ke vzdělávání učitelek mateřských škol. Ústavy nebyly zakončené maturitou. Absolventky ústavu získaly vysvědčení o učitelské způsobilosti.¹⁶⁷

Zřizování soukromých učitelských ústavů bylo upraveno *Zákonem č. 62/1869 ř. z.*, § 68 a 69. Soukromé učitelské ústavy mohly získat právo veřejnosti, jejich učební osnovy musely být ve shodě s učebními osnovami veřejných škol. Závěrečné zkoušky byly konány za přítomnosti zástupce zemské školní rady. Bez jeho souhlasu nebylo možné vydat vysvědčení dospělosti.¹⁶⁸

Během 20. a 30. let 20. století došlo k postupnému postátnění mnoha středních škol, zejména gymnázií. Proces postátnění vyplynul ze snahy nestátních zřizovatelů, mezi něž patřili spolky, města i církve, zbavit se „tíživého finančního břemene.“ Důležitá byla v tomto ohledu i myšlenka, že by se o vzdělání vyšší, než poskytovaly obecné a měšťanské školy měl postarat stát. Zestátnění škol¹⁶⁹ bylo realizováno na základě tzv. postátnovací smlouvy.¹⁷⁰

5.5 Církevní školství na Slovensku v období první republiky (1918-1938)

Školství veřejné i soukromé, tedy i církevní školství se na Slovensku odlišovalo od školství v Českých zemích. Na Slovensku v roce 1918 neexistovaly jiné střední školy než maďarské. Slovenské střední školy s „československým vyučovacím jazykem“ vznikaly teprve po vzniku první Československé republiky. Povinná školní docházka byla zkrácena o

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 15-16. In: HORÁK, Záboj. *Církve a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 30.

¹⁶⁸ HOETZEL, Jiří a WEYR, František (ed.). *Slovník veřejného práva československého*. Svazek V. Brno: Nakladatelství Rovnost, 1948, s. 485. In: HORÁK, Záboj. *Církve a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 33.

¹⁶⁹ Morkes uvádí, že v letech 1919 až 1928 stát převzal 13 středoškolských ústavů v Čechách a 18 středoškolských ústavů v Moravskoslezské zemi. Postátnění středních škol pokračovalo také ve 30. letech 20. století. Cílem bylo, aby většina z celkového počtu 298 reálků a gymnázií všech typů byla státních, nestátních mělo zůstat pouze 15 reálků a gymnázií. MORKES, František. *K historii českého církevního školství* [online]. Praha, 2000. Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze. Referát na setkání ředitelů církevních škol. s. 19-21. [cit. 12.3. 2023]. Dostupné z:

https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcbk.blob.core.windows.net%2Fcms%2FContentItems%2F20891_20891%2Fhistorie-ccs.doc&wdOrigin=BROWSELINK

¹⁷⁰ MORKES, František. *K historii českého církevního školství* [online]. Praha, 2000. Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze. Referát na setkání ředitelů církevních škol. s. 19. [cit. 12.3. 2023]. Dostupné z: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcbk.blob.core.windows.net%2Fcms%2FContentItems%2F20891_20891%2Fhistorie-ccs.doc&wdOrigin=BROWSELINK

jeden rok, v důsledku toho na Slovensku přijímaly učitelké ústavy své žáky o jeden rok dříve, ministerstvo jejich žákům úředně prominulo jeden rok věku.¹⁷¹

Na Slovensku existovaly rozdíly také ve zřizovatelských pravomocích. Církvě měly na Slovensku pravomoc zřizovat obecné školy zabezpečující povinnou školní docházku. Obce měly povinnost zřizovat školy v několika případech. Za prvé pokud nebyla v obci škola zřízená církví, za druhé pokud bylo v obci nejméně 30 dětí, jejichž rodiče je odmítali posílat do církevní školy, za třetí pokud nemohla církevní škola již existující přijmout všechny děti v obci pro nedostatek místa.¹⁷²

5.6 Evangelické církevní školství v období první republiky (1918-1938)

Evangelických církevních škol bylo v období první republiky Československé jen několik. V oblasti školství se angažovala z evangelických církví zejména Českobratrská církev evangelická. Nejen, že tato církev provozovala školy a školská zařízení vzniklá již za Rakouska-Uherska, navíc také zakládala nové školy a školská zařízení. Ze škol, které Českobratrská církev evangelická založila v období 2. poloviny 19. století lze jmenovat např. Vzdělávací ústav pro dívky v Krabčicích pod Řípem.¹⁷³

Nové školy a školská zařízení zakládala Českobratrská církev evangelická zejména ve 20. letech 20. století. Ze škol lze jmenovat např. Českobratrskou evangelickou misijní školu v Olomouci, založenou v roce 1923. Mezi školská zařízení založená Českobratrskou církví evangelickou patřil Masarykův učňovský a studentský domov v Táboře založený roku 1924.¹⁷⁴

¹⁷¹ MORKES, František. *K historii českého církevního školství* [online]. Praha, 2000. Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze. Referát na setkání ředitelů církevních škol. s. 13. [cit. 12.3. 2023]. Dostupné z: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcbk.blob.core.windows.net%2FCms%2FCOntentItems%2F20891_20891%2Fhistorie-ccs.doc&wdOrigin=BROWSELINK

¹⁷² Tamtéž, s. 13.

¹⁷³ FIALOVÁ, Eva. Malý obrazový průvodce dějinami Českobratrské církve evangelické. Praha: Kalich, 2008, s. 48. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 38.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 48.

Evangelické církevní školy zakládaly také sirotčince, známým církevním zařízením tohoto druhu byl sirotčinec Evangelické církve ochranovské¹⁷⁵ v Potštejně v Orlických horách.¹⁷⁶

5.7 Židovské školství v období první republiky (1918-1938)

Většina žáků židovského vyznání se vzdělávala na veřejných školách, českých i německých také v období první československé republiky.¹⁷⁷

Po celou dobu trvání první republiky existovaly v Československu židovské církevní školy. Židovské školy s náboženskou orientací byly soukromé. V celém Československu bylo těchto škol jen několik, patřili mezi ně např. židovské reálné gymnázium v Brně a obecná škola v Praze – Josefově, v ulici Jáchymově.¹⁷⁸

5.8 Církevní školství v českých zemích období druhé světové války (1939-1945)

Velkým zásahem do českého školství bylo vyhlášení protektorátu Čechy a Morava 16. března 1939 výnosem Adolfa Hitlera. Změnila se podoba českého školství, státního i soukromého, včetně školství církevního.¹⁷⁹

V období druhé světové války došlo v českých zemích k velkým změnám v celém systému školství. Za pomyslný zlom považuje Dohnalová uzavření všech českých vysokých škol¹⁸⁰ dne 17. listopadu 1939. Uzavřené byly české vysoké školy včetně církevních škol. Jednalo se o státní teologické fakulty, mezi něž patřili Bohoslovecká fakulta Univerzity

¹⁷⁵ Evangelická církev ochranovská je jiný název pro Jednotu bratskou.

¹⁷⁶ HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 38.

¹⁷⁷ BOHÁČ, Zdeněk. Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999, s. 61. oddíl 2.1. In: FIALOVÁ, Eva. *Malý obrazový průvodce dějinami Českobratrské církve evangelické*. Praha: Kalich, 2008, s. 48. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 41.

¹⁷⁸ PAŘÍK, Arno. Z historie židovského vzdělávání. s. 7. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 41.

¹⁷⁹ HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 43.

¹⁸⁰ DOHNALOVÁ, Zdeňka. 2005. Církevní školství v České republice. *Sacra. Sacra aneb Rukověť religionistiky* [online]. Brno: Občanské sdružení Sacra. 3(1) [cit. 11.3.2022]. s. 52-53. ISSN 2336-4483. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/cs/handle/11222.digilib/118382>

Karlovi v Praze, Husova československá evangelická bohoslovecká fakulta v Praze a Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Olomouci.¹⁸¹

Postupně docházelo také k oslabení českého středního školství. Záměrem nacistické okupační správy bylo v letech 1939 až 1944 především omezení počtu středoškoláků na středních školách. Kromě počtu žáků byl také omezen počet středních škol.¹⁸²

Jak uvádí Horák, české církevní školy sdílely stejný osud jako ostatní české školy, jejich postavení nelze od ostatních českých škol oddělit.¹⁸³ Uzavírány byly zejména církevní gymnázia, např. arcibiskupské gymnázium v Praze-Bubenči v roce 1942. Zákaz vyučování byl v červnu 1942 zaveden na církevním gymnáziu na Velehradě.¹⁸⁴

5.9 Církevní školství v českých zemích po 2. světové válce (1945-1948)

V letech 1945 až 1948 proběhlo oživení českého školství jako celku. Obnoveny byly všechny školy, které byly do té doby omezené nebo uzavřené na celém území v českých zemích, včetně církevních škol.¹⁸⁵ Mezi obnovené české školy patřily také církevní školy. Znovu otevřena byla církevní gymnázia, např. gymnázium na Velehradě.¹⁸⁶

5.10 Církevní školství v českých zemích v období 1948-1989

5.10.1 Zákon o jednotné škole a zánik církevních škol

V oblasti československého školství včetně školství církevního¹⁸⁷ znamenalo největší změnu přijetí tzv. *zákona o jednotné škole* ze dne 21. dubna 1948. Tento zákon, jenž ve své

¹⁸¹ MALÝ, Karel a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945, s. 463 a 492. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 43.

¹⁸² HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 44.

¹⁸³ Tamtéž, s. 46.

¹⁸⁴ PAVLÍK, Jan. Budou vás vydávat soudům. Praha: Nakl. Societas, 1995. 255 s., s. 17 a 20. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 46.

¹⁸⁵ HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 47.

¹⁸⁶ PAVLÍK, Jan. Budou vás vydávat soudům. Praha: Nakl. Societas, 1995. 255 s., s. 24-25. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 48.

¹⁸⁷ Komunistický režim nejprve do církevních škol nasadil vládní zmocněnce. Tito zmocněnci měli v církevních školách „špiclovat a hledat cesty diskreditace školy.“ Teprve po neúspěchu akce došlo k uzavření všech

podstatě zestátnil veškeré školství v Československu, byl v platnosti až do revoluce v roce 1989. *Zákonem o jednotné škole* byly fakticky zlikvidovány všechny církevní školy, řádové i diecézní. Vládnoucí KSČ získala přijetím *Zákona o jednotné škole* dohled nad výchovou mládeže, jednou z nejdůležitějších oblastí ve státě.¹⁸⁸

Zákon č. 95/1948 Sb., „o základní úpravě jednotného školství“ neboli „*zákon o jednotné škole*“ významným způsobem zasáhl do systému školství v Československu. Zákonem bylo zrušeno rozdělení škol podle pohlaví, namísto toho byla zavedena povinná koedukace všech žáků. Další důležitou změnou bylo sjednocení nižšího stupně gymnázií a měšťanských škol do středních škol. Nové střední školy měly čtyři třídy. Žáci nastupovali do středních škol po ukončení pětileté obecné školy v jedenácti letech. Obecná škola byla přejmenována na školu národní. Zákon o jednotné škole nezohlednil soukromé školství, ačkoliv stanovením výjimek ve svém § čtyři ponechal jistou naději soukromým církevním vlastníkům škol. K postátnění církevních škol proto docházelo postupně.¹⁸⁹

Počátkem roku 1949 existovalo v Československu přibližně sto církevních škol, během tohoto roku byla ale většina z nich přepsána na školy světské. Jak uvádí Horák: „Zbývající církevní školy a školská zařízení byly fakticky zlikvidovány při nezákonném přepadení mužských klášterů v pozdních večerních hodinách 13. a 27. dubna 1950 a deportací řeholníků orgány Sboru národní bezpečnosti, Státní bezpečnosti a nestátních stranických bojůvek zvaných Lidové milice.“¹⁹⁰

5.11 Církevní školství v českých zemích po roce 1989

5.11.1 Obnovení církevního školství od roku 1989

K obnově církevního školství v Československu došlo nedlouho po „sametové revoluci“ započaté 17. listopadu 1989 potlačením pokojné studentské demonstrace v Praze. První církevní školy a školská zařízení byly založeny v létě roku 1990, výuka na těchto

církevních škol.; TRETERA, Jiří Rajmund. Nová právní situace církví a náboženských společností v roce 1950. In: HANUŠ, Jiří, STRÍBRNÝ, Jan (eds.). *Stát a církev v roce 1950*. Brno, 2000. s. 28.

¹⁸⁸ DOHNALOVÁ, Zdeňka. 2005. Církevní školství v České republice. *Sacra. Sacra aneb Rukověť religionistiky* [online]. Brno: Občanské sdružení Sacra. 3(1) [cit. 12.3.2022]. s. 52-53. ISSN 2336-4483. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/cs/handle/11222.digilib/118382>

¹⁸⁹ HORÁK, Zboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 50-51.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 52. Horák přibližuje zánik církevního školství v Československu na příkladu Biskupského gymnázia v Brně.

školách začala od nového školního roku 1990/1991.¹⁹¹ Již v roce 1990 bylo zřízeno devět církevních škol, v roce 1991 jich bylo 22 a následujícího roku 1992 bylo zřízeno 24 nových církevních škol. Některé církevní školy obnovily svoji předchozí činnost, zatímco jiné školy vznikaly nově.¹⁹²

5.12 Současné církevní školství v České republice

Církevní školy tvoří v současnosti zvláštní kategorii škol, vedle škol veřejných zřizovatelů, tj. státu, krajů, obcí, svazků obcí a vedle soukromých škol. V České republice jsou školy náboženských společností zřizovány ve všech stupních, od mateřských po střední školy včetně gymnázií, po konzervatoře a vyšší odborné školy. V současnosti působí v České republice 149 takových škol.¹⁹³ Většina církevních škol se hlásí ke křesťanskému zaměření, křesťanské etice a kulturní tradici.¹⁹⁴

Současnými zřizovateli církevních škol jsou biskupství, řády, kongregace nebo náboženské společnosti. Za největšího zřizovatele církevních škol¹⁹⁵ v České republice je považována katolická církev. Mezi zřizovatele církevních patří také Českobratrská církev evangelická, Židovská obec, Církev československá husitská, Církev Bratrská, Apoštolská církev, Jednota bratrská, Církev adventistů sedmého dne a Slezská církev evangelická.¹⁹⁶

5.12.1 Církevní školství jako alternativa

Jan Průcha rozlišuje alternativní školy¹⁹⁷ nestátní a státní nebo soukromé. Církevní neboli konfesijní školy patří společně s klasickými reformními školami¹⁹⁸ mezi školy nestátní.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 53.

¹⁹² DOHNALOVÁ, Zdeňka. 2005. Církevní školství v České republice. *Sacra. Sacra aneb Rukověť religionistiky* [online]. Brno: Občanské sdružení Sacra. 3(1) [cit. 12.3.2022]. s. 53. ISSN 2336-4483. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/cs/handle/11222.digilib/118382>

¹⁹³ HORÁK, Zboj. 2016. Naléhavost změn právní úpravy postavení církevních škol. In: BEŇÁK, Jaroslav (ed.). *Církev a stát 2016* [online]. Sborník z konference. Acta Universitatis Brunensis. Brno: Masarykova univerzita. Právnická fakulta, 2016, s. 44. ISBN 978-80-210-8394-3. [cit. 13.3. 2023]. Dostupné z: <https://www.law.muni.cz/sborniky/cirkevastat/2016/cirkevastat2016.pdf#page=44>

¹⁹⁴ DOHNALOVÁ, Zdeňka. 2005. Církevní školství v České republice. *Sacra. Sacra aneb Rukověť religionistiky* [online]. Brno: Občanské sdružení Sacra. 3(1) [cit. 13.3.2022]. s. 54-65. ISSN 2336-4483. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/cs/handle/11222.digilib/118382>

¹⁹⁵ Církevní školy v České republice mohou zřizovat pouze státem povolené církve a náboženské společnosti.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 53.

¹⁹⁷ Alternativní škola je jakákoliv škola, bez ohledu na zřizovatele, tj. škola nestátní i státní, která se určitou pedagogickou specifičností odlišuje od standardních, běžných škol svého druhu. PRŮCHA, Jan. Alternativní školy [online]. Praha: Portál, 1996, s. 22. ISBN 80-7178-072-3. [cit. 14. 3. 2023] Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:a3feedf0-fd6e-11e3-97de-5ef3fc9ae867>

¹⁹⁸ Do kategorie klasických reformních škol patří např. waldorfská škola, montessoriovská škola, freinetovská škola, jenská škola a daltonská škola. PRŮCHA, Jan. Alternativní školy [online]. Praha: Portál, 1996, s. 22-23.

Do kategorie státních nebo soukromých škol zařazuje moderní alternativní školy¹⁹⁹. Církevní školy jsou jako alternativní školy mimo sektor státních škol, rozděleny jsou na školy katolické, protestantské, židovské a jiné konfesijní školy.²⁰⁰

5.12.2 Specifika církevních škol v České republice

Církevní školy se odlišují od státních škol zejména v oblasti kurikula. Do svých učebních plánů zavádějí církevní školy vyučovací předměty, které jsou státních školách nepovinné nebo zde nejsou vyučovány. Mezi tyto předměty patří např. náboženství a latina. V učebních plánech základních a středních církevních škol zbývá více času na výuku cizích jazyků. Církevní školy proto obvykle zařazují výuku cizích jazyků od nižších ročníků než paralelní státní školy.²⁰¹

V rámci církevních škol jsou principy křesťanství, křesťanské etiky a kulturní tradice zařazeny mezi jejich proklamovanými cíli pedagogického působení. Některé církevní školy jsou zaměřeny na přípravu pro charitativní, zdravotní a náboženskou činnost v sociálních zařízeních a pečovatelských ústavech, dále např. regenschori chrámové hudby, konzervátor církevních památek, administrátor v církevních úřadech atd.²⁰²

ISBN 80-7178-072-3. [cit. 14. 3. 2023] Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:a3feedf0-fd6e-11e3-97de-5ef3fc9ae867>

¹⁹⁹ Mezi moderní alternativní školy patří např. školy s otevřeným vyučováním, školy s volnou architekturou, školy s alternativním programem, zdravá škola, škola hrou, atd. PRŮCHA, Jan. *Alternativní školy* [online]. Praha: Portál, 1996, s. 22-23. ISBN 80-7178-072-3. [cit. 14. 3. 2023] Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:a3feedf0-fd6e-11e3-97de-5ef3fc9ae867>

¹⁹⁹ Do kategorie klasických reformních škol patří např. waldorfská škola, montessoriovská škol

²⁰⁰ PRŮCHA, Jan. *Alternativní školy* [online]. Praha: Portál, 1996, s. 12, 22-23. ISBN 80-7178-072-3. [cit. 13.3. 2023]. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:a3feedf0-fd6e-11e3-97de-5ef3fc9ae867>

²⁰¹ Tamtéž, s. 34.

²⁰² Tamtéž, s. 34.

6 Prezentace náboženství v současných českých učebnicích dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy

Učebnice dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy pohlížejí na tematiku náboženství z různého pohledu a věnují se náboženským tématům v různém rozsahu. Analyzováno bylo 26 současných českých učebnic dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy z hlediska jejich pohledu na náboženství. Výzkumu byly podrobeny učebnice z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. Zkoumány byly učebnice pro 6. až 9. ročník základní školy a odpovídající ročníky gymnázií. Z každého ročníku byly zkoumány vždy dvě vybrané učebnice dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy. Jedna učebnice byla z nakladatelství Fraus a druhá učebnice z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Učebnice byly analyzovány pomocí metody obsahové analýzy. Zohledněna byla grafická stránka učebnic, rozsah výkladového textu a obrázky. V každé učebnici bylo také zkoumáno, kolik prostoru bylo věnováno náboženství, zejména kolik stran textu téma zaujímá v každé učebnici.

6.1 Prezentace náboženství v současných českých učebnicích dějepisu

Pro výzkum bylo vybráno osm současných českých učebnic dějepisu z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. Z nakladatelství Fraus²⁰³ byly zkoumány učebnice dějepisu od kolektivu autorů *Dějepis 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*,²⁰⁴ *Dějepis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia*,²⁰⁵ *Dějepis 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*²⁰⁶ a *Dějepis 9: pro základní školy a víceletá gymnázia*.²⁰⁷ Z nakladatelství Nová škola, s.r.o. byly analyzovány současné učebnice dějepisu *Dějepis 6: vzdělávací oblast Člověk a společnost*:

²⁰³ Učebnice dějepisu z nakladatelství Fraus mají obvykle více autorů. U těchto učebnic budu uvádět vždy autora kapitoly, která obsahuje zmínku o náboženství. Výjimku tvoří učebnice dějepisu pro 9. ročník, kde nejsou uvedeni tři autoři celé učebnice. U této učebnice uvedu všechny její autory.

²⁰⁴ *Dějepis 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*, 2., aktualizované vydání. Plzeň: Fraus, 2013-2018. 3 svazky (152; 64; 328 stran). ISBN 978-80-7238-545-4.

²⁰⁵ *Dějepis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia*, 3. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. 2 svazky. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-711-5.

²⁰⁶ *Dějepis 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*, 2. upravené vydání. Plzeň: Fraus, 2016-2017. 3 svazky. ISBN 978-80-7489-273-8.

²⁰⁷ PARKAN, František, MIKESKA, Tomáš a KAŠPAROVÁ PARKANOVÁ, Markéta. *Dějepis 9: pro základní školy a víceletá gymnázia*, 2., upravené vydání. Plzeň: Fraus, 2017-2018. 3 svazky. ISBN 978-80-7489-291-2.

učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV. Pravěk, starověk²⁰⁸ od kolektivu autorů Jarmily Bednaříkové, Lubora Kysučana a Marie Fejfušové. Od kolektivu autorů Libora Vykoupila, Roberta Antonína a Marie Fejfušové byla zkoumána učebnice dějepisu *Dějepis 7: vzdělávací oblast Člověk a společnost. Středověk a počátky novověku: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV.*²⁰⁹ Učebnice dějepisu *Dějepis: vzdělávací oblast Člověk a společnost. Novověk.*²¹⁰ od Františka Čapky a Libora Vykoupila. Od Františka Čapky byla zkoumána učebnice dějepisu *Dějepis: vzdělávací oblast Člověk a společnost. Novověk, moderní dějiny.*²¹¹

6.2 Prezentace náboženství v současných českých učebnicích přírodopisu

Analyzováno bylo deset současných českých učebnic přírodopisu z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. Z nakladatelství Fraus byly zkoumány současné učebnice přírodopisu od Ivety Pelikánové a kolektivu autorů *Přírodopis 6: pro základní školy a víceletá gymnázia,*²¹² *Přírodopis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia,*²¹³ *Přírodopis 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia.*²¹⁴ Od Milady Švecové a Dobroslava Matějky *Přírodopis 9: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia.*²¹⁵ Z nakladatelství Nová škola, s.r.o. byly zkoumány učebnice přírodopisu *Přírodopis: učebnice. 1. díl, Úvod do*

²⁰⁸ BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila, KYSUČAN, Lubor a FEJFUŠOVÁ, Marie. *Dějepis 6: vzdělávací oblast Člověk a společnost: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV. Pravěk, starověk.* 7. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2019. 139 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-127-5.

²⁰⁹ VYKOUPIIL, Libor, ANTONÍN, Robert a FEJFUŠOVÁ, Marie. *Dějepis 7: vzdělávací oblast Člověk a společnost. Středověk, počátky novověku: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV.* Osmé vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2020. 135 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-178-7.

²¹⁰ ČAPKA, František a VYKOUPIIL, Libor. *Dějepis: vzdělávací oblast Člověk a společnost. Novověk.* Čtvrté vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2015. 131 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-634-9.

²¹¹ ČAPKA, František. *Dějepis: vzdělávací oblast Člověk a společnost. Novověk, moderní dějiny.* 6. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2016. 143 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-858-9.

²¹² PELIKÁNOVÁ, Ivana et al. *Přírodopis 6: pro základní školy a víceletá gymnázia.* 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2019-2021. 2 svazky. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-703-0.

²¹³ PELIKÁNOVÁ, Ivana et al. *Přírodopis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia.* 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2019-2021. 2 svazky. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-704-7.

²¹⁴ PELIKÁNOVÁ, Ivana a kol. *Přírodopis 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia.* 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. 128 stran. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-705-4.

²¹⁵ ŠVECOVÁ, Milada a Dobroslav MATĚJKA. *Přírodopis 9: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia.* Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2017, 128 s. ISBN 978-80-7489-348-3.

*učiva přírodopisu.*²¹⁶ od kolektivu autorů Elišky Musilové, Antonína Konětopského a Roberta Vlka. *Přírodopis 6. 2. díl, Bezobratlí živočichové.*²¹⁷ od kolektivu autorů Roberta Vlka, Soni Kubešové a Elišky Musilové. Od Borise Rychnovského byla zkoumána učebnice přírodopisu *Přírodopis 7. 1. díl, Strunatci.*²¹⁸ *Přírodopis 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV.*²¹⁹ od Hany Hedvábné. Od kolektivu autorů Evy Drozdové, Lenky Klinkovské a Pavla Lízala *Přírodopis 8: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV.*²²⁰ *Přírodopis. Geologie a ekologie.*²²¹ od kolektivu autorů Jiřího Matyáška, Zdeňka Hrubého a Lenky Klinkovské.

6.3 Prezentace náboženství v současných českých učebnicích občanské výchovy

Zkoumáno bylo osm současných českých učebnic občanské výchovy z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. Z nakladatelství Fraus byly zkoumány učebnice občanské výchovy *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia.*²²² od Dagmar Janoškové. *Občanská výchova 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia.*²²³ od Zdeňka Broma. Od Michala Urbana a kolektivu byla zkoumána učebnice *Občanská výchova 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia.*²²⁴ *Občanská výchova 9: pro základní školy a*

²¹⁶ MUSILOVÁ, Eliška, KONĚTOPSKÝ, Antonín a VLK, Robert. *Přírodopis: učebnice. 1. díl, Úvod do učiva přírodopisu.* 3. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2016. 71 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-817-6.

²¹⁷ VLK, Robert, KUBEŠOVÁ, Soňa a MUSILOVÁ, Eliška. *Přírodopis 6. 2. díl, Bezobratlí živočichové.* 4. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2018. 2 svazky. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-033-9.

²¹⁸ RYCHNOVSKÝ, Boris et al. *Přírodopis 7. 1. díl, Strunatci.* 4. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2018-2019. 2 svazky. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-064-3.

²¹⁹ HEDBÁVNÁ, Hana a kol. *Přírodopis 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV. 2. díl, Botanika.* 4. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2019. 96 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-065-0.

²²⁰ DROZDOVÁ, Eva, KLINKOVSKÁ, Lenka a LÍZAL, Pavel. *Přírodopis 8: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV. Biologie člověka.* 3. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2021. 135 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-233-3.

²²¹ MATYÁŠEK, Jiří, HRUBÝ, Zdeněk a KLINKOVSKÁ, Lenka. *Přírodopis. Geologie a ekologie.* 5. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2019. 2 svazky. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-080-3.

²²² JANOŠKOVÁ, Dagmar et al. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia.* 2., upravené vydání. Plzeň: Fraus, 2018-. svazky. ISBN 978-80-7489-450-3.

²²³ BROM, Zdeněk et al. *Občanská výchova 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia.* 2. upravené vydání. Plzeň: Fraus, 2019. 104 stran. ISBN 978-80-7489-471-8.

²²⁴ URBAN, Michal et al. *Občanská výchova 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia.* 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. 96 stran. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-716-0.

*víceletá gymnázia.*²²⁵ od Dagmar Janoškové a kolektivu. Z nakladatelství Nová škola, s.r.o. byly zkoumány učebnice *Výchova k občanství 6: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV.*²²⁶ od Jany Skácelové a Lenky Mrázové. Od kolektivu autorů Jitky Lenerové, Radima Štěrbý a Moniky Svobodové byly zkoumány učebnice *Výchova k občanství 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*²²⁷ a *Výchova k občanství 8: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV.*²²⁸ Od Antonie Laicmanové byla zkoumána učebnice *Výchova k občanství 9: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV.*²²⁹

²²⁵ URBAN, Michal et al. *Občanská výchova 9: pro základní školy a víceletá gymnázia. 2., upravené vydání.* Plzeň: Fraus, 2021- . svazky. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-649-1.

²²⁶ SKÁCELOVÁ, Jana a MRÁZOVÁ, Lenka. *Výchova k občanství 6: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV.* 8. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2021. 76 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-219-7.

²²⁷ LUNEROVÁ, Jitka, ŠTĚRBA, Radim a SVOBODOVÁ, Monika. *Výchova k občanství 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV.* Sedmé vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2020. 80 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-202-9.

²²⁸ LUNEROVÁ, Jitka, ŠTĚRBA, Radim a SVOBODOVÁ, Monika. *Výchova k občanství 8: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV.* 7. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2021. 96 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-237-1.

²²⁹ LAICMANOVÁ, Antonie. *Výchova k občanství 9: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV.* 5. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2018. 88 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-008-7.

7 Prezentace náboženství v současných českých učebnicích dějepisu

7.1 Učebnice dějepisu z nakladatelství Fraus

7.1.1 Charakteristika učebnic dějepisu z nakladatelství Fraus

Učebnice dějepisu²³⁰ z nakladatelství Fraus se jako učebnice nové generace snaží o propojení papírových učebnic a elektronické verze učebnic prostřednictvím QR kódů. Autoři učebnic zařazují do jednotlivých kapitol historické skutečnosti, které propojují se současností. Nakladatelství učebnici prezentuje jako učebnici, v níž je kladen důraz na poznávání podstatných historických souvislostí. Prezentuje ji jako činnostní učebnici. Nabízejí žáků větší množství otázek k zamyšlení, které mají podle nakladatelství přimět žáky nazírat na učivo z různého úhlu pohledu a zaujímat vlastní stanoviska nebo hledat informace v dalších informačních zdrojích. Tři²³¹ ze čtyř zkoumaných učebnic dějepisu z nakladatelství Fraus jsou pojaty jako hybridní. Jedna²³² učebnice dějepisu z nakladatelství Fraus je aktuální, ale chybí v ní prvky hybridní výuky. V hybridních učebnicích oproti běžným učebnicím jsou odkazy na online materiály a QR kódy, kde žáci mohou najít rozšiřující materiály k jednotlivým tématům. Materiály žáky mohou inspirovat a motivovat v učení, zároveň podporují jejich digitální kompetence. Hybridní učebnice jsou také k dispozici v elektronické podobě.

7.1.2 Struktura učebnic dějepisu z nakladatelství Fraus

V učebnicích dějepisu z nakladatelství Fraus je učivo rozděleno do kapitol a podkapitol. Struktura učebnice se pro jednotlivé ročníky trochu liší.

Každá podkapitola nebo lekce obsahuje v úvodu obvykle úryvek z písemného historického pramene nebo motivační text. Hlavní text je členěn odstavce, každý odstavec má vlastní název. V hlavním textu jsou zvýrazněny důležité pojmy. Pod každým odstavcem je soubor otázek a úkolů pro práci s textem, s obrázky nebo s mapou. Na konci každé podkapitoly je vždy shrnutí. Pod shrnutím závěrečné otázky a úkoly. Součástí každé podkapitoly jsou obrázky nebo mapy. Každá podkapitola má po stranách boční lištu. Na liště

²³⁰ Kromě učebnic dějepisu vydává nakladatelství Fraus také pracovní sešity pro žáky a metodické příručky pro učitele. Pracovní sešity a metodické příručky nejsou součástí mého výzkumu.

²³¹ *Dějepis 6*, 152 s.; *Dějepis 7*, 160 s.; PARKAN, F., MIKESKA, T., KAŠPAROVÁ PARKANOVÁ, M. *Dějepis 9*, 176 s.

²³² *Dějepis 8*, 160 s.

jsou marginální poznámky, které obvykle doplňují informace z hlavního textu. Na liště bývají také obrázky. Učebnice zahrnují odkazy na rozšiřující materiály, QR kódy. Součástí některých kapitol jsou mapy a časové osy jako samostatná část. Na konci některých kapitol, větších tematických celků, je samostatná podkapitola systematizace učiva nebo ohlédnutí. Tato podkapitola shrnuje učivo dané kapitoly a nabízí soubor otázek a úkolů.

7.2 Učebnice dějepisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

7.2.1 Charakteristika učebnic dějepisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Učebnice dějepisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o. jsou koncipovány v souladu s aktuálním RVP ZV. Dějiny českých zemí i dějiny světa jsou podle nakladatelství žákům podávány srozumitelným jazykem, v co nejjednodušší formě. Nakladatelství učebnici prezentuje jako učebnici, v níž není kladen důraz na osobnosti a fakta, ale na souvislosti historických událostí a propojení učiva dějepisu s každodenním životem. Nakladatelství Nová škola, s.r.o. nabízí kromě tištěných učebnic dějepisu také pracovní sešity pro každý ročník. V nabídce je kromě tištěné učebnice také multimediální interaktivní verze učebnic a pracovních sešitů MIUč+.

7.2.2 Struktura učebnic dějepisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Každá učebnice dějepisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o. má učivo rozděleno do kapitol, podkapitol a částí, což jsou menší celky učiva velikosti odstavců. Na konci každé kapitoly je věnována samostatná část opakování učiva kapitoly. Na konci učebnice je závěrečné opakování. Každá učebnice obsahuje kromě kapitol také opakování ve formě přehledného shrnutí učiva předchozího ročníku. Na konci učebnice jsou návrhy projektů, klíčové kompetence, učivo a očekávané výstupy, klíč ke cvičením a opakování, rejstřík pojmů, rejstřík místních názvů a rejstřík vlastních jmen.

V úvodu některých kapitol je krátký text, který má motivační funkci. Podle nakladatelství slouží úvodní text k rozvíjení čtenářské gramotnosti. Každá podkapitola obvykle v úvodu začíná hlavním výkladovým textem, rozdělným na jednotlivé části. Součástí každé podkapitoly jsou názorná schémata, mapy, fotografie a obrázky. Výkladový text také doplňují opakovací, tvořivé, dobrovolné a skupinové úkoly, úkoly pro práci s internetem, zajímavosti, práce s mapou, ukázky z krásné literatury. Na dolní liště jsou obvykle klíčové pojmy přeložené do angličtiny a němčiny, průřezová témata a mezipředmětové vztahy formou

mezipředmětové vazby ve formě odkazů na učivo v ostatních učebnicích učebnicové řady. Součástí každé učebnice je samostatná obrazová příloha mapy a časové přímký.

7.3 Obsahová analýza učebnic dějepisu

Analyzováno bylo osm současných českých učebnic dějepisu z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. Všechny učebnice obsahují zmínku o náboženství.

V obou učebnicích pro 6. třídy základní školy a víceletá gymnázia jsou informace o náboženství pravěkých lidí, o keltském náboženství, o náboženství ve starověkém Egyptě, o náboženství ve starověké Mezopotámii, o náboženství izraelských kmenů v oblasti Palestiny, o náboženství ve starověké Indii, o náboženství ve starověké Číně, o náboženství ve starověkém Řecku, o původním římském náboženství.

V jiných informacích se učebnice liší. Zmínku o kreacionismu a o náboženství v době bronzové uvádí jen učebnice z nakladatelství Nová škola, s.r.o. Učebnice z nakladatelství Fraus na rozdíl od učebnice z nakladatelství Nová škola, s.r.o. navíc obsahuje zmínku o vzniku náboženství, o náboženství prvních zemědělců a o náboženství Féníčanů.

V obou učebnicích pro 7. třídy základní školy a víceletá gymnázia jsou informace o šíření křesťanství, o vzniku křesťanské církve, o vzniku islámu, o konfrontaci mezi křesťanským a islámským světem, o vzniku mnišství a církevních řádech, o křesťanství na Velké Moravě, o přijetí křesťanství v Čechách v době vlády prvních Přemyslovců, o osobnosti sv. Václava a sv. Vojtěcha, o křížových výpravách, o stoleté válce a osobnosti sv. Jany z Arku, o osobnosti Jana Husa a husitství, o reformaci a církevních reformátorech, o náboženských poměrech v českých zemích po nástupu Habsburků, o Jednotě bratrské, o čarodějnických procesech, o postavení Židů ve středověku, o náboženství Slovanů.

V uvedení jiných informacích se liší. O Vzniku křesťanství, o náboženství Vikingů, o fenoménu kacířství, o žebrevých řádech, o papežském schizmatu, o náboženství ve středověkých afrických kulturách, o náboženství indiánských kultur uvádí zmínku jen učebnice z nakladatelství Fraus.

V obou učebnicích pro 8. třídy základní školy a víceletá gymnázia jsou informace o baroku a barokní zbožnosti, o osvícenství a o osvícenských reformách Josefa II., o postavení Židů od 18. do konce 19. století, o antisemitismu, pověrách a předsudcích vůči Židům.

Zmínku o darwinismu, respektive evoluční teorii Charlese Darwina, uvádí pouze učebnice z nakladatelství Fraus na rozdíl od učebnice z nakladatelství Nová škola, s.r.o. V učebnici z nakladatelství Nová škola, s.r.o. je navíc zmínka o křesťanských svátcích a poutích, na rozdíl od učebnice z nakladatelství Fraus.

V obou učebnicích pro 9. třídu základní školy a víceletá gymnázia jsou informace o náboženských poměrech po vzniku Československa, o perzekuci křesťanských církví po únoru 1948, o perzekuci Židů v nacistickém Německu, o holocaustu.

Zmínku o islámu v souvislosti s terorismem uvádí jen učebnice z nakladatelství Fraus.

Některým tématům je věnován zdvojený prostor, některé učebnice pojednávají o některých tématech na konci jednoho a na začátku druhého dílu učebnice. Takovými tématy jsou např. vznik křesťanství, o němž je zmínka na konci obou učebnic pro 6. třídu a na začátku učebnice pro 7. třídu z nakladatelství Fraus. O pronásledování křesťanů a zrovnoprávnění křesťanství je zmínka na konci obou učebnic pro 6. třídu a zároveň na začátku obou učebnic pro 7. třídu. O rekatolizaci českých zemí po třicetileté válce je zmínka na konci v obou učebnic pro 7. třídu a na začátku obou učebnic pro 8. třídu. O sv. Janu Nepomuckém je zmínka v obou učebnicích pro 7. třídu a v učebnici pro 8. třídu z nakladatelství Fraus.

7.3.1 Vyhodnocení

V zásadě se výběr témat shoduje. V obou učebnic pro 6. až 9. ročník základních škol a víceletých gymnázií jsou obsažena stejná témata. Výjimku tvoří pouze několik témat, o nichž je zmínka pouze v některých učebnicích. Např. zmínky o kreacionismu, o náboženství v době bronzové jsou obsažena pouze v učebnici pro 6. třídu z nakladatelství Nová škola, s.r.o. Naopak v učebnici z nakladatelství Fraus pro 6. ročník je zmínka o náboženství prvních zemědělců, o náboženství Féničanů a o vzniku náboženství.

Některá témata jsou přítomna ve obou učebnicích jednoho nakladatelství a zároveň v jedné učebnici druhého nakladatelství, např. zmínka o vzniku křesťanství je obsažena v obou učebnicích pro 6. třídu, ale pouze v jedné učebnici pro 7. třídu nakladatelství Fraus.

V učebnicích obou nakladatelství je ovšem některým tématům věnován zdvojený prostor, některá témata jsou obsažena na konci jednoho na začátku druhého dílu učebnice. Např. téma rekatolizace českých zemí po třicetileté válce je v obou učebnicích pro 7. ročník obsaženo na konci učebnice a v obou učebnicích pro 8. ročník obsaženo na začátku učebnice.

7.4 Učebnice dějepisu pro 6. ročník základních škol a víceletá gymnázia

7.4.1 Učebnice dějepisu z nakladatelství Fraus

Učebnice dějepisu *Dějepis 6: pro základní školy a víceletá gymnázia* z nakladatelství Fraus zařazuje první zmínku o náboženství jako marginální poznámku na boční liště v úvodní kapitole *Úvod do studia dějepisu* v páté podkapitole *Učebnice dějepisu, pramen poznávání minulosti*. Ve stručnosti je zde představen vznik náboženství a jeho konfrontace s vědeckými výzkumy. Náboženství je chápáno jako určující faktor pro vytváření pohledu člověka na vznik světa a místo člověka v něm. Představeno je náboženství ve formě náboženských představ vedle mýtů, bájí a pověstí jako protiklad výsledků vědecké práce. Zajímavá je myšlenka, že: „znalost mýtů, bájí a náboženských výkladů světa je nutná k chápání mnohých činů lidí v dobách minulých i současných.“²³³

V úvodní kapitole a její první podkapitole je na boční liště věnován marginální poznámce odstavec o třech větách. V textu nejsou žádné zvýrazněné pojmy. Poznámku doplňuje obrázek, freska Posledního soudu od Michelangela Buonarrotiho, konkrétně část fresky zobrazující Stvoření Adama, prvního člověka. Obrázek doplňující text ovšem nijak s textem nekoreluje, zobrazuje totiž křesťanskou kreacionistickou představu stvoření člověka Bohem, o níž v textu není ani zmínka. Obrázek tudíž slouží pro názornost jako doplnění textu, ale text v žádném případě nerozvíjí ani nedoplňuje.

V první kapitole *Pravěk* je představeno náboženství pravěkých lidí ve třetí podkapitole *Žili v době kamenné lidé i na našem území?* ve třetí části *Vývoj člověka pokračoval*. V textu je vysvětleno, že anatomicky moderní lidé²³⁴ pohřbívali své mrtvé. Pohřbívání anatomicky moderních lidí přibližuje obrázek, fotografie hrobu s kostrami tří mladých lidí z Dolních Věstonic. Obrázek doplňuje krátký odstavec popisující pohřební rituály. Náboženství anatomicky moderních lidí je přiblíženo pomocí obrázku sošky Věstonické venuše a obrázku figurek zvířat. Obrázek sošky Věstonické venuše doprovází popisek popisující nález jedenáct

²³³ LINHART, J., METLIČKA, M., HUBKA, P., ROM, K.: *Dějepis 6*, s. 15.

²³⁴ Obě učebnice z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. používají odlišnou terminologii pro pojmenování současného člověka. Učebnice z nakladatelství Fraus užívá pojem anatomicky moderní člověk, zatímco učebnice z nakladatelství Nová škola, s.r.o. používá pojem člověk současného typu. Pojem anatomicky moderní lidé vychází z morfologické odlišnosti poddruhů rodu *Homo sapiens*. Vychází z předpokladu, že současný člověk se od jiného typu člověka, jímž je např. člověka neandertálského odlišuje v jeho vnějším vzezření, např. současný člověk nemá na rozdíl od člověka neandertálského nadočnicové oblouky. Oba typy člověka se liší ji stavbou těla, např. člověk neandertálský měl mohutnou kostru a byl robustní, měl ploché čelo a neměl bradu. Pojem člověk současného typu označuje současného člověka, ve smyslu jediného zástupce rodu *Homo*, který obývá planetu Zemi.

centimetrů vysoké sošky v Dolních Věstonicích se zvýrazněnými nadry a boky. V boční liště je následně vysvětleno, že: „sošky venuší sloužily pravděpodobně při obřadech souvisejících s uctíváním ženy jako dárkyně života a zachovatelky rodu.“²³⁵ Vysvětlen je také původ názvu sošek venuší podle báje římské bohyně. Text na boční liště doprovází obrázek willendorfské venuše.

Ve třetí podkapitole je celkem tématu věnována 0,3 strany textu. Text obsahuje důležité zvýrazněné pojmy, např. Věstonická venuše.

V páté podkapitole *Kde žili první zemědělci?* náboženství prvních zemědělců přibližuje úvodní text staré indiánské báje o původu kukuřice.²³⁶

Ve čtvrté části *V některých místech setrvali lidé u kořistnického způsobu života* je v rámci výkladového textu představen život lovců a sběračů z osady Lepenský Vir.

V páté podkapitole je náboženským tématům věnována 0,3 strany textu. Text neobsahuje zvýrazněné pojmy. Text báje doplňuje obrázek, barevná kresba dvou indiánů s kukuřičnými klasy. Obrázek je doplněn krátkým textem o sklizni kukuřice. Na pravé boční liště doplňující text definuje mýty a báje jako smyšlená vyprávění ovlivňující člověka k životu v souladu s přírodou a lidmi. Ve čtvrté části text doplňuje obrázek, soška muže-ryby představující pravděpodobné božstvo zdejších lidí.²³⁷

V šesté podkapitole, *O čem vypovídají památky po pravěkých zemědělci?* Ve třetí části *O duchovním životě tehdejších lidí máme jen nepatrné důkazy* je přiblížen myšlenkový svět zemědělců z mladší doby kamenné. Myšlenkový svět tehdejších lidí přibližují nálezy ženských sošek venuší z pálené hlíny. Sošky venuší dokládají uctívání plodové síly žen a země neolitickou společností, jsou důkazem matriarchátu: „Lidé odvozovali svůj původ od jedné společné matky, tzv. Magna Mater (Velká matka).“²³⁸

V šesté podkapitole jsou věnovány tématu náboženství v neolitu tři věty textu. Text obsahuje zvýrazněný pojem velká matka, Magna mater. Výkladový text doplňuje obrázek,

²³⁵ POPELKA, M., KALISTOVÁ, I. a SOUKUP, V.: *Dějepis 6*, s. 21.

²³⁶ Stará indiánská báje vypráví, že jedna žena poslala chlapce na oblohu, aby přinesl hladovějícím lidem svého kmene semena kukuřice. Podle pověsti mu je dal duch předků. Lidé semena zaseli a pozorovali, jak kukuřice roste. Odstraňovali hmyz a odháněli zvířata, který by mohla rostliny zničit. Když klasy dozrály, všichni jedli. Kukuřice jim chutnala. Radovali se a tančili kukuřičný tanec. Kukuřice pro ně byla darem z nebes. Tamtéž, s. 24.

²³⁷ Tamtéž, s. 25.

²³⁸ Tamtéž, s. 27.

neolitická soška tzv. Hlubokomašůvecké venuše z Hlubokých Mašůvek na jižní Moravě spolu s doprovodným textem k obrázku.

Ve dvanácté podkapitole, *Ke kterým změnám dospěla lidská společnost na konci pravěku?* se druhá část výkladového textu *Základ keltské společnosti tvořily rodiny a rody* věnuje keltskému náboženství. Zvláštní postavení měli kněží neboli druidové, chránili posvátné háje. O keltském náboženství máme ovšem jen neurčitou představu. Důležitou úlohu něm měli některé rostliny, například duby a jmelí. „Uctívány byly měsíční symboly a některá zvířata, například kohout, divoký kanec aj.“²³⁹

Ve dvanácté podkapitole je věnováno keltskému náboženství 0,3 strany textu. Text obsahuje důležité zvýrazněné pojmy, např. druidové. Na pravé liště text doplňuje obrázek jmelí.

Ve druhé kapitole *Starověký Egypt* je prvně představeno také náboženství ve druhé podkapitole *Egypt je dar Nilu* ve druhé části *Tvá úroda je tvou odměnou*. Představena je souvislost mezi úrodností řeky Nil a jejím významem pro starověké Egyptěany. Součástí výkladového textu je úryvek z pramene *Óda na Nil*. V úryvku je zmínka o řece Nilu jako egyptském božstvu.²⁴⁰

Ve druhé podkapitole je věnováno tématu náboženství starověkých Egyptěanů 0,3 strany textu. Text o náboženství neobsahuje zvýrazněné pojmy. Podkapitolu doplňuje 9 obrázků, k tématu uctívání řeky Nilu jsou vázány 4 z nich. Na prvním a druhém obrázku jsou vyobrazeny zemědělské práce z hrobky písaře Nachta. Na třetím obrázku je zobrazena sklizeň úrody z hrobky faraonova služebníka Sennedžema. Na čtvrtém obrázku je loď z hrobky starosty Sennefera.

Ve třetí podkapitole *Božský vládce a jeho lid* úryvek pramene v úvodu představuje otevření hrobky faraona Sebekensala II., posvátnou podobu tohoto panovníka jako boha.²⁴¹

²³⁹ Tamtéž, s. 39.

²⁴⁰ *Óda na Nil*: „Bud' pozdraven, ó, Nile! Ty, který vystupuješ ze země a přicházíš, abys dal Egyptu život! Když se opozdíš, nosy se zacpou a z každého rázem je chudák; bohům se dostává méně obětních chlebů a milodary lidí umírají... Vrať se do Egypta... Udržuj na živu lidi a zvířata pomocí darů svých polí.“; BAREŠ, L.: *Dějepis* 6, s. 45.

²⁴¹ Z příznání kameníka Amenpanefera, který se účastnil otevření hrobky krále Sebekemsafa II. a jeho manželky Nebchas, asi 1126 př. n. l.: „Otevřeli jsme jejich sarkofágy i rakve... Nalezli jsme vznešenou mumii krále vyzbrojeného jako bojovníka. Na krku měl mnoho amuletů v podobě posvátných očí a zlatých ozdob a na sobě měl zlatou masku... jeho rakve byly vyloženy všemi druhy drahokamů. Vzali jsme zlato, které jsme našli na

V první části *Faraoni, vládcové v roli bohů* je představena postava egyptského faraona jako úředníka, vojenského velitele a kněze v jedné osobě.

V části třetí *Egyptané uctívali nejen faraona, ale i velký počet bohů* je představen panteon egyptských bohů. Každý z bohů se měl věnovat jen určité činnosti. Bohyně Hathor byla spojována s láskou a plodností. Anup byl bůh balzamování. Hor chránil panovníka. Podle starověkých Egyptanů měli bohové vystupovat v podobě slunce, měsíce, zvířat nebo rostlin. Snažili se naklonit si bohy na svou stranu, proto na jejich počest stavěli chrámy. Do chrámů přinášeli potraviny, nápoje a různé potřeby. Péče o chrámy a bohoslužby byla svěřena početné skupině kněží.²⁴²

Ve shrnutí je popsána společnost starého Egypta, připomínající pyramidu. Na vrcholku pyramidy stál faraon, pod ním byly kněží, úředníci a vojenští velitelé, základu tvořili rolníci, řemeslníci a vojáci. Všechny vrstvy společnosti spojovala: „víra v řadu bohů, v božský původ faraona a v posmrtný život.“²⁴³

Na liště je uvedena zajímavost, podle níž skarabeus představuje zjevení boha vycházejícího slunce. Jako skarabeus je označen brouk vruboun posvátný.

Ve třetí podkapitole je věnováno egyptskému náboženství přibližně jedna strana textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. faraon, Hathor, Anup, chrámy. Text doprovází 12 obrázků s náboženskou tematikou. První obrázek představuje amulet ve tvaru srdce. Na druhém obrázku je skarabeus. Třetí obrázek představuje sarkofág. Na čtvrtém obrázku je Horovo oko. Na pátém obrázku je zobrazena mumie. Šestý obrázek představuje faraonovu zlatou masku. Na sedmém obrázku je zrození faraona, dítěte boha z květu lotosu na kamenném reliéfu. Osmý obrázek je socha faraonky Hatšpsut. Devátým obrázkem je obrázek vrubouna posvátného. Desátý obrázek představuje sochu boha Anupa. Na jedenáctém a dvanáctém obrázku jsou barevné reliéfy bohyně Hathor a boha Hora.

V čtvrté podkapitole *Dovednosti dávných Egyptanů udivují dodnes* ve třetí části *Touha po nesmrtelnosti zanechala věčnou stopu na povrchu Země* je představena víra v posmrtný život ve starověkém Egyptě. Egyptané věřili, že: „pokud dodrží pravidla a zásady, lze překonat smrt a dosáhnout spokojeného života na onom světě.“²⁴⁴ Mezi nejdůležitější zásady

vznešené mumii tohoto boha... a ozdoby... Nalezli jsme královskou manželku podobně ozdobenou a také jsme vzali všechno, co jsme na ni našli.“ Tamtéž, s. 46.

²⁴² Tamtéž, s. 47.

²⁴³ Tamtéž, s. 47.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 49.

patřilo uchování těla i po smrti pomocí mumifikace neboli umělého vysušení těla. Zemřelému bylo třeba postavit hrobku. Egypťané byli přesvědčeni, že člověk může dosáhnout nesmrtelnosti také tím, když pro něm bude vytvořena socha nebo obraz. Chrámy byly budovány k oslavě bohů a faraonů. Jako první na světě Egypťané při stavbě chrámů začali používat sloupy.

Ve čtvrté podkapitole je věnováno tématu náboženství starověkých Egypťanů 0,3 strany textu. V textu je zvýrazněn pojem mumifikace. Text doprovází tři obrázky, jimiž jsou fotografie chrámu ve Vesetu, barevná kresba rekonstrukce chrámu ve Vésetu a barevná kresba průřezu velkou pyramidou, hrobkou faraona Chufua.

Ve třetí kapitole *Starověká Mezopotámie* je pozornost věnována také náboženství. V druhé podkapitole *Život mezi řekami* je ve stručnosti představena stará báje o potopě světa.²⁴⁵

Na levé boční liště je uvedena marginální poznámka, podle které původní mezopotámskou báji převzali Izraelité a popsali ji ve Starém zákoně, který je součástí Bible. Skrze Bibli se s příběhem o potopě světa seznámil téměř celý svět.

V první podkapitole je tématu náboženství ve starověké Mezopotámii věnováno celkem pět řádků textu. Text neobsahuje zvýrazněné pojmy, doprovází jej dva obrázky. Prvním obrázkem je kreslený obrázek potopy světa, jehož autorem je žák šestého ročníku. Druhý obrázek představuje sošku bohyně plodnosti. Z nádoby v jejích rukou vytéká voda.

Ve třetí podkapitole *Oko za oko, zub za zub* o náboženství pojednává nejprve úvodní část textu *Bohové, králové a zákony*. Obyvatelé Mezopotámie věřili, že svět stvořili bohové a lidé nemají právo měnit podobu světa. Považovali za samozřejmé, že společnosti vládnou králové. Uznávali právo králů vyhlášovat zákony. Dva úryvky z Chammupiho zákoníku zobrazují vztah mezi panovníkem a bohy.²⁴⁶

Ve třetí podkapitole je věnován tématu náboženství ve starověké Mezopotámii 0,3 strany textu. Podkapitolu doprovází tři tematické obrázky. Na prvním obrázku je vyobrazen kamenný sloup s Chammurapiho zákoníkem. Druhý obrázek představuje detail sloupu

²⁴⁵ Stará báje o potopě světa: „Širá země, jak hrnec se roztržila. Po šest dnů a sedm nocí s potopou burácel vítr, jižní bouře srovnala zemi. PEČÍRKOVÁ, J.: *Dějepis 6*, s. 52.

²⁴⁶ „Chammurapi, pastýř povoláný Enlilem, jsem já... král rozvážný, poslušný Šamaše. Když Marduk mě pověřil, abych lidem správně vládl, dal jsem zemi vedení... blahobyť lidí jsem naplnit.“ „Král silný, Slunce Babylonu, jenž dává vzházet záři nad zemí Sumeru a Akkadu, král, jenž si zjednává poslušnost čtyř světových stran, oblíbenec Ištarin – jsem já...“ Tamtéž, s. 54.

s Chammurapiho zákoníkem. Na vrcholu sloupu je zobrazen bůh slunce Šamaš sedící na trůnu. Vedle něj král Chammurapi přebírá o něj odznaky moci. Třetí obrázek představuje jednoho z asyrských bohů vyobrazeného na bráně města vystavěného králem Sargonem II.

V čtvrté podkapitole *V době hliněných tabulek* se náboženství ve starověké Mezopotámii věnuje druhá část textu *Služba bohům*. Obyvatelé Mezopotámii věřili, že smyslem lidského života je sloužit bohům. Budou-li bohové spokojeni, nenastanou povodně, sucha, nemoci a hlad. Byli přesvědčeni, že bohové svou vůlí lidem sdělují různými znameními. Věštcí z řad kněží se snažili tato znamení vyhledat a pochopit. Pravidelně pozorovali nebeské úkazy a zjišťovali z nich budoucnost. Hlavní text doplňuje jedna věštba babylonských kněží.²⁴⁷

Ve třetí části *Chrám, paláce a zikkuraty* je informace o nejvýznamnějších stavbách ve městech, chrámech. Chrám byl sídlem kněží a paláce, sídla vládců. Obyvatelé paláce chránili úctu lidí k bohům a kněžím. Zikkuraty stavěli Babyloňané ve svých městech, považovali je za: „spojnici nebe a země.“²⁴⁸ V Mezopotámii lidé hovořili různými jazyky a uctívali mnoho bohů. Z této různorodosti vytvořili nový způsob života se společnými náboženskými představami a literárními příběhy.

Ve čtvrté podkapitole je tématu náboženství ve starověké Mezopotámii věnována 0,5 strana textu. Text neobsahuje zvýrazněné pojmy. Náboženství je věnován jeden z obrázků, jedná se o rekonstrukci zikkuratu ve městě Uru.

Ve čtvrté kapitole *Starověká Fénicie, Kanaán a starý Izrael* je představeno také náboženství v podkapitole *Východní Středomoří, křížovatka národů, myšlenek a kultur*. V první části *Všechny národy včetně Feničanů uctívaly více bohů* je zobrazeno náboženství Feničanů. Feničané věřili v množství bohů. Mnohá fénická božstva byla velmi často spjata s přírodou. Ve východním Středomoří lidé projevovali úctu Baalovi, bohu plodnosti a dárci blahodárného deště. Obávali se ovšem jeho protivníka Mota, boha smrti a sucha. Bez uctívání bohů a vykonávání obřadů na jejich počest si zemědělci nedokázali představit, že by obilí vzklíčilo a uzrálo, že by vinice daly hrozny, že by ovce a krávy měli jehňata a telata.

Ve druhé části *Nebudeš mít jednoho boha mimo mne* je představeno náboženství izraelských kmenů. Do oblasti Kanaán proniklo kolem roku 1250 př. n. l. 12 izraelských

²⁴⁷ Podle babylonských kněží: „Dojde-li k zatmění měsíce v měsíci ajjaru při východu hvězd, propuknou nepokoje a bratr bude zabíjet bratra. Nastane-li zatmění v měsíci abu, způsobí v zemi záplavy.“ Tamtéž, s. 56.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 57.

kmenů. Jazykem těchto kmenů byla hebrejšтина, podle jejich jazyka jsou tyto kmeny označeny jako hebrejské kmeny. Hebrejské kmeny se již tehdy přikláněli k uctívání jediného boha. Jejich víru měl „posílit“ prorok Mojžíš, kterému Bůh na hoře Sinaj podle židovské tradice předal Tóru. Tóra popisuje stvoření světa, vypráví o praotcích izraelských kmenů, také líčí jejich putování z Egypta do Kanaánu. Součástí Tóry je deset základních přikázání Božích, naučení, jak mají lidé žít.²⁴⁹ Po zničení deseti hebrejských kmenů Asyřany zůstal silný kmen Juda, jeho příslušníci se nazývali Jehudim tedy Židé. Židé vedli svůj život podle učení obsaženého v hebrejské Bibli. První část Bible tvoří text Tóry, další části obsahují výroky proroků. Proroci byli lidé, které si podle tradice vybral Bůh. Prostřednicím proroků Bůh sděluje, co si přeje, aby jim bylo zjeveno. Ve východním Středomoří se poprvé uplatnila myšlenka, uctívat jediného Boha. Nositelem této myšlenky byli izraelité.

Tóra je součástí hebrejské Bible, jedná se tzv. Pět knih Mojžíšových, které obsahují základní pravidla judaismu. Tóra je dodnes nejdůležitějším pramenem židovské víry. V podobě Pěti knih Mojžíšových je součástí Starého Zákona, který je společný pro Židy i křesťany. V zásadě se příliš neodlišuje od Desatera božích přikázání křesťanství. Výjimku tvoří přikázání Tóry, které zakazuje vyobrazovat Boha. V Desateru Starého Zákona Bible takové přikázání není obsaženo.

Náboženství ve východním Středomoří jsou věnovány necelé dvě strany textu. V textu podkapitoly jsou zvýrazněny důležité pojmy, např. hebrejské kmeny, Židé, hebrejská Bible, Kanaán, Tóra. Text doprovází osm obrázků, k tématu náboženství ve východním středomoří jsou vázány pět z nich. Na prvním obrázku jsou zobrazeny sošky fénických bohyní. Na druhém obrázku je zobrazena soška boha Baala. Třetím obrázkem je židovská hvězda. Čtvrtý obrázek představuje synagoga v Plzni. Na pátém obrázku je svitek Tóry s popiskem. Na liště je doplňují marginálie k Talmudu.

V páté kapitole *Starověká Indie* je představeno také náboženství. Ve třetí podkapitole *Vědy, základ života indické společnosti* v první části *Výkon, který nemá ve světě obdoby* jsou uvedeny náboženské představy kočovných Árijů, které dokládají rozsáhlé sbírky básní a

²⁴⁹ Součástí textu i úryvek z Výběru z textu náboženských příkazů a zákazů z druhé knihy Mojžíšovy z knihy Židovské dějiny, kultura a náboženství: „Nebudeš mít jiného boha mimo mne. Neuděláš si modlu, totiž žádné zpodobnění toho, co je nahoře na nebi nebo ve vodách pod zemí. Nebudeš ničemu takovému klanět ani tomu sloužit. Pamatuj na den odpočinku, že ti má být svatý. Šest dní pracovat budeš... Ale sedmý den... Nebudeš dělat žádnou práci... V šesti dnech totiž učinil Hospodin nebe i zemi, moře a všechno, co je v nich a sedmého dne odpočíval. Cti svého otce a matku, aby byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh. Nezabiješ. Nepokradeš. Nevydáš křivé svědectví proti svému bližnímu. Nebudeš dychtit po domu svého bližního... vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu.“ PEČÍRKOVÁ, J.: *Dějepis 6*, s. 59.

oslavných písní k počtě bohům. Básně a písně vypovídají o jejich náboženských představách a vnímání světa. Ve třetí části *Víra v bohy ovlivňuje život lidí* je přiblíženo náboženství Árijů. Árijové přinesli do Indie víru v moc a sílu početných bohů. S bohy chtěli být zadobře, proto shromažďovali sbírky textů, tzv. védy. Védy obsahují oslavné písně popisující, jak se má obětovat bohům. Mezi indické bohy patří bůh Šiva tančící v ohnivém kruhu, při tanci ničí nevědomost a zlo představované trpaslíkem. Dalším bohem je bůh bouře Indra, drží v pravé ruce svazek blesků.

Otázky posmrtného života a odplaty za zlé činy jsou součástí upanišady, nejmladších védských textů. Podle upanišady: „Indové věřili, že kdo konal dobro, opět se narodí po smrti jako dobrý. Kdo jednal zle, narodí se znovu jako zlý. Může se narodit i jako zvíře. Tento zákon platí pro každého, ani bohové proti němu nic nezmůžou.“²⁵⁰

Ve čtvrté části *Společnost se rozdělila do kast* je představeno rozdělení indické společnosti. Rozdělení mělo základ v náboženských předpisech. Podle Indů bohové určili pro jednotlivé skupiny obyvatel různé úkoly. V indické společnosti existovali čtyři kasty: bráhmani, kšatrijové, vaišjové a šúdrové. Všechny skupiny měli povinnost přinášet oběti bohům.

Ve třetí podkapitole je tématu náboženství ve starověké Indii věnováno 1,5 strany textu. Text obsahuje zvláště důležité pojmy, např. Árja, védy, upanišady, kasty. Podkapitolu doprovází čtyři obrázky. Na prvním obrázku je bůh Šiva ničící nevědomost. Druhý obrázek představuje boha bouře a boje Indru. Na třetím obrázku je zobrazena posvátná kráva v ulicích indického města. Čtvrtý obrázek představuje boha Višnu, ochránce světa.

Ve čtvrté podkapitole *Kladení otázek, hledání odpovědí* v první části *Buddha čili probuzený* je představen život prince Siddhárthy Gautamy neboli Buddha a následný vznik buddhismu. Princ Siddhárthovi se nedařilo dosáhnout klidu, po kterém toužil. Jednou si sedl pod rozložitý strom, přemýšlel a našel řešení, jak mohou lidé překonávat utrpení. Brzy se stal věhlasným učitelem známým pod jménem Buddha čili Probuzený. Podle Buddha: „člověk dosáhne vnitřního klidu, když se obrátí ke svým touhám a nenávistem zády.“²⁵¹ Buddha přijal rozšířenou myšlenku, podle níž lidé nemají ubližovat živým tvorům. Člověk, který používá násilí a ubližuje lidem nebo zvířatům, zároveň ubližuje sám sobě. Učení o neubližování živým tvorům je označeno jako ahinsa. Lidé následující myšlenky Buddha se nazývají Probuzení.

²⁵⁰ STRNAD, J.: *Dějepis 6*, s. 65.

²⁵¹ Tamtéž, s. 66.

Ve třetí části *Hinduismus* je pojednáno také o náboženství. V Indii soupeřil buddhismus se znovu silícím vlivem učení bráhmanů. Bráhmani hlásili potřebu zbožného a oddaného uctívání bohů. Největší oblíbenosti mezi mnoha dalšími bohy dosáhli bohové Višnu a Šiva. Důraz byl kladen na dodržování příkazů kastovního řádu. To vše bylo projevem nového náboženského směru, hinduismu. Dodnes je hinduisty nejvíce uctíván královský syn Ráma, považovaný za vtělení boha Višnu.²⁵²

Ve čtvrté podkapitole je tématu *Náboženství ve starověké Indii* věnována jedna strana textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. Buddha, Višnu, Šiva, hinduismus. Podkapitolu doprovází pět obrázků. Na prvním obrázku je výzdoba brány v Sání z vyobrazení stromu, pod nímž Buddha seděl, když dosáhl probuzení. Druhý obrázek představuje stúpu ve městě Sání, její svatyně uchovávala údajně ostatky Buddhova těla. Na třetím obrázku je ukázka z hinduistické Mahábháraty, indického eposu. Čtvrtý obrázek zobrazuje současného bráhmana. Na pátém obrázku je vyobrazen hrdina Ráma. Hlavní text o buddhismu doplňuje úryvek pramene Buddhových výroků.

V šesté kapitole *Starověká Čína* je přibliženo také náboženství. V první podkapitole *Řeka času*, která představuje časovou osu dějin starověké Číny na pomyslné řece dějin, je zmínka o počátcích Číny. Obyvatelé Číny žili nejprve v malých zemědělských osadách. Osady mezi sebou válčili. Vůdcové vítězných osad neboli šlechta získali uznání ostatních lidí a měli právo vykonávat obřady k počtě nadpřirozených sil.²⁵³

V první podkapitole je věnován tématu *Náboženství starověké Číny* odstavec o třech větvích. Text neobsahuje zvýrazněné pojmy. K textu je vázán jeden obrázek čínských keramických figurek zvířat.

Ve třetí podkapitole *Tajemství čínského písma* v první části *Nejstarší objevené čínské znaky jsou věštecké nápisy* je představeno náboženství obyvatel starověké Číny skrze věštění z kostí zvířat. „Při věštích se nad ohněm zahřívaly kosti zvířat nebo želví krunýře. Podle vzniklých puklin se usuzovalo na výsledek věštby.“²⁵⁴ Den, kdy se věštilo, otázky, odpovědi a někdy i to, zda se věštba splnila, byly pak zapsány na popraskanou kost nebo krunýř. Věštit směli jen králové a šlechta. Při věštích se tázali svých zemřelých předků na úspěch válečných tažení, na úrodu, počasí, nebo zda se stane nějaké neštěstí.

²⁵² Královský syn a bůh Ráma je hrdinou starověkého eposu Rámájana. Tamtéž, s. 67.

²⁵³ Zmínka o zemědělských osadách je vázána k období 2 500 až 2000 let př. n. l. MARŠÁLEK, J., TRÍSKOVÁ, H., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 6*, s. 68.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 72.

Ve třetí podkapitole je věnován tématu náboženství ve starověké Číně jeden odstavec hlavního textu, představující 0,3 textu strany. Text neobsahuje zvýrazněné pojmy. Podkapitolu doprovází jeden obrázek představující věštebný nápis na hovězí lopatce.

Ve čtvrté podkapitole *Čína – Říše středu* v první části *Prvním čínským státem, o němž víme z textů, byla říše Šang* je další zmínka o čínském náboženství. Král a šlechta měli právo uctívat zemřelé předky a klást jim otázky. Také přinášeli oběti duchům zemřelých předků. Jen král a šlechta měli právo vlastnit bronzové nádoby, v nichž byly připravovány opětní pokrmy pro duchy předků.²⁵⁵

Ve čtvrté podkapitole je tématu náboženství ve starověké Číně věnován jeden odstavec textu, představuje 0,3 strany textu. Text neobsahuje zvýrazněné pojmy. K tématu náboženství je vázán jeden obrázek, kterým je bronzová obětní nádoba.

V osmé kapitole *Starověké Řecko* ve druhé podkapitole *Helada a Helénové* v první části *Není Řecko jako Řecko* je přiblíženo náboženství. Řekové sami sebe nazývali Helénové a svou zemi nazývali Hellas. Starověké Řecko zahrnovalo asi 200 malých městských států neboli polis. Tyto státy si většinou vzájemně pomáhaly spolupracovaly, ale někdy mezi sebou válčily. „Vždy je ale spojovaly stejný jazyk, obyčej a víra v bohy sídlící na Olympu.“²⁵⁶

Řecké náboženské představy jsou ukazovány na panteonu bohů a příbězích nebo bájích, které se k nim vážou. Příběhy měli Řekům ukázat, jaký mají dopad bohové na jejich život a na přírodu kolem nich. Ukazovali, které bohy je dobré si naklonit.

Ve třetí části *Démétér uctívaná bohyně přírody a plodnosti* je zmínka o této řecké bohyni. Démétér byla nejen bohyní plodnosti, ale představovala pro starověké Řeky také bohyni přírody. Měla krásnou dceru Koré, do které se zamiloval bůh Hádes a unesl ji do podsvětí. V podsvětí dostala Koré jméno Persefoné. Démétér prosila vládce bohů Dia o její propuštění z Hádova zajetí. Zeus jí dovolil vrátit se na zem, ale s podmínkou, že vždy jednu třetinu roku bude s jeho bratrem. Po dobu, kdy žila Persefoné v podsvětí u Háda, byla Démétér tak smutná, že nic nerostlo. S návratem dcery k matce se příroda a život na zemi opět probouzely.²⁵⁷

²⁵⁵ Tamtéž, s. 74.

²⁵⁶ LISOVÝ, I., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 6*, s. 82.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 83. Starověcí Řekové si takto pravděpodobně vysvětlovali cyklus přírody, střídání ročních období. Když Persefoné opustila Démétér, začala zima. Poté, co se Persefoné vrátila k Démétér, začalo jaro.

Ve druhé podkapitole je věnováno zmínce o náboženství ve starověkém Řecku 0,5 strany textu, jeden odstavec. Text obsahuje zvýrazněné pojmy Helénové, Hellas, městské státy, polis, Hádés, Démétér, Koré a Persefoné. K tématu náboženství jsou vázány dva obrázky. Na prvním obrázku je chrám v Korintu. Druhý obrázek představuje reliéf Démétér a Koré.

Ve třetí podkapitole *Jak víme, že to bylo právě tak?* je zdůrazněna důležitost archeologie pro poznání minulosti ve třetí části *Můžeme navštívit muzea a prohlédnout si výsledky práce archeologů*. Na keramických nádobách nacházíme vyobrazeny příběhy řecké mytologie. S řeckou mytologií se prostřednictvím keramiky mohli seznámit i lidé, kteří neuměli číst. Řecká mytologie je přiblížena příběhem o Odysseovi a Kyklovi Polyfémovi.²⁵⁸ Polyfémus byl senem boha moře Poseidóna. Patřil mezi Kyklópy, obludné obří bytosti s jedním okem.

Ve čtvrté části *S odkazem starověkého Řecka se setkáváme každý den* jsou představeny tři řecké mytologické příběhy. Prvním mýtem je příběh o unesení princezny Európy řeckým bohem Diem. Druhý řecký mýtus představuje příběh o mýtickém Atlantovi, který jako trest za účast na vzpouře proti Diovi musel nést nebeskou klenbu. Třetím řeckým mýtem je mýtus o Amazonkách, bojovných ženách a lovkyních bojující s mnoha řeckými hrdiny.

Ve třetí podkapitole je věnováno tématu řeckého náboženství ve formě řecké mytologie 0,5 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy Polyfémus a Poseidón. Tématu náboženství starověkých Řeků jsou vázány čtyři obrázky. Na prvním obrázku je zobrazena řecká váza s vyobrazením oslepení Polyféma. Druhý obrázek představuje soudobou platnou minci s vyobrazením únosu Európy. Na třetím obrázku je socha bájného Atlase nesoucího zeměkouli. Čtvrtý obrázek představuje sochu Amazonky.

Ve čtvrté podkapitole *Místa zrození řecké a evropské kultury* je popsána minojská a mykénská civilizace s jejími mýty a náboženstvím v první části *První obyvatelé Kréty pocházeli nejspíš z Malé Asie*. Obyvatelé Kréty se zabývali zemědělstvím, také stavěli domy a rozsáhlé paláce. Kréťané: „uctívali bohyni matku, vládkyni lidí, zvířat a rostlin.“²⁵⁹ Jejího manžela nebo syna zobrazovali v podobě býka.

²⁵⁸ Polyfémus byl senem boha moře Poseidóna. Patřil mezi Kyklópy, obludné obří bytosti s jedním okem. Tamtéž, s. 85.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 86.

Ve druhé části *Proč se krétské civilizaci říká mínojská?* je vysvětlen původ mínojské civilizace prostřednictvím staré řecké báje o Théseovi a Minotaurovi.²⁶⁰

Ve čtvrté podkapitole je věnována tématu náboženství starověkých Řeků jedna strana textu. Text obsahuje důležité pojmy paláce, knósský palác, Théseus, Míótaurus, Mínos, Ariadné. K tématu náboženství jsou vázány tři obrázky. Na prvním obrázku je představena přibližná rekonstrukce podoby paláce v Knóssu. Druhým obrázkem je soška bohyně matky. Na třetím obrázku je zobrazen boj Thésea s Míótaurem.

V šesté podkapitole *Archaické období a plavby za rozvojem* je představen význam Apollónovi věštírny v Delfách, na kterou se obraceli Řekové před plavbou na nová území. Apollón byl podle řeckých bájí bohem slunečního světla, krásy, umění a věštby. Byl zároveň synem Diovým. V Delfách zabil draka, který sužoval celou zemi a sám se zmocnit tamější věštírny. Ve věštírně sedávala na trojnožce mladá dívka Pýthia, která věštila budoucnost a předvíдалa úspěšnost výprav.²⁶¹

Na boční liště se váže poznámka k bohu Héfaistovi. Héfaistos byl na rozdíl od ostatních bohů ošklivý a kulhal. Přes své postižení ale vynikal zázračnou šikovností při zpracování kovů.

V šesté podkapitole je věnováno tématu náboženství ve starověkém Řecku 0,5 strany textu. Text obsahuje důležité pojmy, např. Pýthia, Apollónova věštírna v Delfách. K tématu jsou vázány tři obrázky. Na prvním obrázku je zobrazen bůh Héfaistos, bůh ohně a kovářství na řecké poštovní známce. Na druhém obrázku je na keramické váze zobrazena věštírna v Delfách. Třetí obrázek představuje boha Apollóna.

V deváté podkapitole *Hledání alfy a omegy řecké kultury* je ve druhé části *Víra v olympské bohy sblížovala obyvatele celého Řecka* představena víra jako stmelující faktor obyvatel starověkého Řecka. Náboženství je v učebnici vyloženo jako jeden z klíčových faktorů vývoje antického Řecka, jako součást fenoménu alfa a omega. Podle představ

²⁶⁰ Syn athénské krále Aigea Théseus se zúčastnil výpravy na Krétu. Plul společně se sedmi mladíky a sedmi dívkami určenými jako povinná daň králi Mínoovi. Měli být předhozeni Mínotaurovi. Mínotauros byl podle pověsti kříženec býka a člověka žijící v podzemí paláce. Théseus Mínoaura zabil. Ze spletitého sklepení se ze sklepení dostal díky klubíčku nití, které mu věnovala z lásky Ariadné, dcera krále Míóa. Aigeus čekal na návrat svého syna, když uviděl černé plachty, vrhl se do moře a zahynul. Někdo na lodi zapomněl vyměnit černé plachty za bílé, dohodnuté znamení Théseova vítězství.

²⁶¹ Tamtéž, s. 91. K Delfské věštírně a bohu Apollónovi se váží dvě poznámky na boční liště. Věštby z Delf byly zpravidla dvojsmyslné. Proto mluvit jako Pýthia znamená mluvit nejasně. Označení apollónský původ se týká mladíka neobvyklé krásy.

starověkých Řeků byl celý svět rozdělen na svět olympských bohů a svět smrtelníků. Prostředníky mezi bohy a lidmi byli héroové, např. Hérakles. Řekové si představovali olympské bohy „jako jednu rodinu.“ Řecký básník Hésiodos rozdělil rodinu olympských bohů na dvě generace. Do první generace patřil vládce bohů Zeus, jeho dva bratři Poseidón a Hádés, také jeho tři sestry Démétér, Hestia a Héra. Héra byla současně Diovou manželkou. Druhou generaci olympských bohů tvořili Athéna, Apollón, Hermés, Artemis, Arés a Héfaiostos. Podle Homéra patřila mezi druhou generaci bohů také Afrodita. Postupně byli mezi olympské bohy přijati také Dionýsos a Héraklés.²⁶²

V deváté podkapitole je věnována tématu náboženství starověkých Řeků celkem 0,3 strany textu. Text obsahuje důležitý zvýrazněný pojem héroové. K tématu náboženství starověkých Řeků jsou vázány dva obrázky. Na prvním obrázku je vládce bohů a jeho žena na atické váze. Druhý obrázek představuje ukázkou z amerického filmu Iáson a Argonauti, Iáson představuje řeckého hrdinu.

V jedenácté podkapitole *Klasická řecká kultura byla přístupná každému* je ve druhé části *Do divadla měli přístup všichni – muži, ženy i děti* přiblížen vznik divadla a s ním související počátky řeckého dramatu. Řecké drama bylo založeno na bohaté mytologii, přiběžích řeckých bohů a jejich propojení se světem lidí. Divadlo vzniklo pravděpodobně ze slavností pořádaných na počest boha Dionýsa. Dionýsos byl bohem bujné přírody a vinné révy, stal se také ochráncem divadelního umění. Podle legendy byl Dionýsos synem boha Dia a dcery thébského krále Semelé.²⁶³

V jedenácté podkapitole je věnováno tématu 0,3 strany textu. Text obsahuje dva zvýrazněné pojmy drama a Dionýsos. K tématu jsou vázány dva obrázky. Na prvním obrázku je malovaná číše s tématem tzv. Dionýsova zázraku. Druhý obrázek představuje divadlo v Epidauru.

Ve dvanácté podkapitole *Moudrost, sport a bohové* představeno také náboženství ve druhé části *Součástí soukromého života Řeků bylo náboženství*. Podle představ starověkých Řeků byli bohové nesmrtelní, ale měli kladné i záporné lidské vlastnosti. Jména řeckých bohů se stala základem pro dnes používané vědecké termíny, spojené např. se jménem boha

²⁶² Marginálie na boční liště vysvětluje pojem heros. Héroové byli podle řeckých mýtů děti bohů a pozemských žen. Vynikali svými podivuhodnými činy. Patřil mezi ně např. Achilleus. Tamtéž, s. 96.

²⁶³ Podle poznámky na boční liště Dionýsos symbolizuje dvojí sílu vína, které může být lékem i drogou s nebezpečnými následky. Tamtéž, s. 100.

Hélia.²⁶⁴ Hélios byl řecký bůh slunce a pomocník boha Dia. Každé ráno vyjížděl na východní straně v ohnivém voze taženém koňmi. Projel celou oblohu a večer dorazil do království Ókeana, otce veškerého vodstva. V tomto království se Héliovi koně koupali.

Další kulturní projevy jsou vyloženy jako podmíněné náboženstvím a související s náboženstvím, např. pořádání her k počtě bohů.

Ve čtvrté části *Řekové dali světu olympijské hry* je zmínka o tom, že Řekové pořádaly hry a soutěže k oslavě svých bohů. Nejvýznamnější hry se konaly v Olympii na počest boha Dia. První a poslední den her věnovali Řekové uctívání boha Dia a přinášeli mu oběti.

Ve dvanácté podkapitole je věnováno tématu náboženství 0,3 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy Hélios, Ókeana, Olympijské hry. K tématu náboženství a jejich souvislosti s pořádáním olympijských her je vázáno 11 obrázků. Na prvním obrázku je na nástěnné malbě zobrazena říše Flóry. Druhý obrázek představuje zobrazení Hélia na reliéfu chrámu v Iliu. Na třetím až sedmém obrázku jsou zobrazeni řečtí sportovci při sportovních disciplínách, např. hodů diskem, skoku do dálky, v běhu a zápasu. Na osmém obrázku je startovací čára pro běžecké závody v Olympii. Devátý obrázek představuje rub a líc medaile prvních novodobých olympijských her v Athénách. Desátý obrázek zobrazuje moderní maskoty athénských olympijských her Athénu a jejího bratra Apollóna (Phévoše). Jedenáctým obrázkem je Pierre de Coubertin, obnovitel tradice konání olympijských her.

Ve čtrnácté podkapitole *Helénistický svět* se věnuje bohu Hermovi třetí část *Hermes byl bohem řečníků, obchodníků, pastýřů, ale i zlodějů stád*. Hermes byl ochráncem poutníků na jejich cestách. Boha Herma lidé uctívali hromadami kamenů podél cest, později je začali zdobit Hermovými sochami. Takto vznikly tzv. hermovky.

Ve čtrnácté podkapitole tvoří text věnovaný bohu Hermovi tři věty. Text obsahuje důležitý pojem hermovky. V podkapitole doprovází text o bohu Hermovi dva obrázky. První obrázek představuje sochu boha Hrma. Druhým obrázkem je Hermova socha, tzv. hermovka.

V patnácté podkapitole *Jak milé je být člověkem, když jsme vskutku lidmi* je v první části *Helénistická kultura ovlivnila především městský život* v souvislosti s helénistickou kulturou je zmíněna bohyně krásy a lásky Afrodité. Zeus Afrodité určil za manžela boha Héfaista, bohyně ovšem milovala boha Area. Afrodité a Arés se tajně scházeli, měli spolu pět

²⁶⁴ Se jménem boha Hélia se pojí název bezbarvého plynu. Heliotropin rostliny sledují během dne dráhu slunce, jak uvádí poznámky na levé boční liště. Tamtéž, 107.

dětí. Jedním z jejich dětí byl bůh Fobos, který doprovázel svého otce a zosobňoval hrůzu. Za jejich syna bývá považován také bůh lásky Éros.

Dalším bohem byl bůh Pan. Pan, venkovský bůh uctíváný pastýři a lovci. „Narodil se s rohy a vousy, měl kozlí nohy. Choval se k lidem přívětivě. Pokud ho však někdo vyrušil ze spánku, vyděsil ho svým náhlým zjevením a křikem.“²⁶⁵

Panteon řeckých bohů zakončuje Hestie, bohyně rodinného krbu a ochránkyně obcí a států, které Řekové považovali za velkou rodinu. Symbolem bohyně Hestie byl stále udržovaný oheň v každém domě. Řekové stále udržovaný oheň převáželi i do nově založených kolonií.

V patnácté podkapitole je věnována tématu náboženství starověkých Řeků 0,5 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. Pan, Afrodité, Éros, Fobos, Hestie. Text doplňují dva obrázky. První obrázek představuje sousoší bohyně Afrodité a boha Pana. Druhým obrázkem je červeno-figurová číše s vyobrazením boha Dia, bohyně Hestie a číšníka Ganyméda.

V deváté kapitole *Starověký Řím* se věnuje také náboženství zejména desátá podkapitola *Římané přebírají a dále rozvíjejí kulturu mnoha národů*. Ve druhé části *Různými změnami procházelo během času i římské náboženství* je představeno náboženství ve starověké římské říši od jeho počátku do vzniku křesťanství. Na počátku existovaly představy o bozích jako ochráncích zemědělců. V čele božské triády stál Jupiter, bůh nebe bouře a deště. Vedle Jupitera stáli bůh jara, zemědělských prací i války Mars a ochránce Římanů Quirinus. Později se uctíványi ochránci Říma stala jiná trojice bohů. Do této patřil Jupiter, jeho manželka Junona a jejich dcera Minerva. Dalšími uctíványi bohy byl bůh moří Neptun, božský kovář Vulkán a bohy lásky byli Venuše a Amor.

Ve třetí části *V římské říši se šířily náboženské zvyklosti jiných národů*. Je představen judaismus. Zvláštní postavení mezi národy římské říše zaujímal judaismus. Nositeli judaismu byli Židé. Židovské náboženství: „vyznávalo jediného boha a šířilo víru v příchod spasitele, který přinese záchranu utlačovaným lidem.“²⁶⁶ Víra Židů se stala základem pro vznik křesťanství.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 108.

²⁶⁶ LISOVÝ, I., BARTÁKOVÁ, E.: *Dějepis 6*, s. 129.

Ve čtvrté *Za ústřední postavu křesťanství je považován židovský kazatel Ježíš Kristus* jsou představeny počátky křesťanství skrze postavu Ježíše Krista. Podle starých spisů se Ježíš Kristus narodil za vlády císaře Augusta v palestinském městě Betlémě. Ve věku třiceti let začal mezi lidmi šířit myšlenku vzájemné lásky, pomoci a dobročinnosti. Ježíš zavrhoval násilí, obklopování se majetkem a přepychem. „Hlásal, že jsou si všichni lidé rovni.“²⁶⁷ Všichni, kteří dokážou žít v souladu s Božím zákonem, nezahynou, ale budou žít věčným posmrtným životem a budou spaseni. Po vstupu do Jeruzaléma byl Ježíš lidmi uctíván jako spasitel, očekávaný podle proroctví. Židovští kněží ho ovšem prohlásili za buřiče a vymohli si, aby byl ukřižován.²⁶⁸ Křesťané věří, že Ježíš Kristus třetí den po svém pohřbení vstal z mrtvých a vstoupil na nebesa. Očekávají jeho druhý příchod a připravují se na něj.

V páté části *Křesťanství postupně získávalo velkou oblibu a podporu* je zobrazeno šíření křesťanství v římské říši. Římští vládcové se křesťanství obávali a jeho stoupence pronásledovali. Křesťané proto svou víru skrývali a k bohoslužbám se scházeli tajně v katakombách. Až císař Constantinus si uvědomil, že: „křesťanství je natolik rozšířené, že by mu mohlo pomoci sjednotit obyvatelstvo celé říše.“²⁶⁹ Od té doby se stalo křesťanství státem uznávaným a podporovaným náboženstvím.²⁷⁰

V desáté podkapitole jsou věnovány tématu náboženství v římské říši dvě strany textu. Text obsahuje důležité zvýrazněné pojmy, např. jména římských bohů Jupitera, Minervy, Venuše, Juno, Neptuna. Zvýrazněn je také pojem judaismus a katakomby. V podkapitole je věnováno tématu sedm obrázků. Na prvním obrázku je římská bohyně Flóra. Druhým obrázkem je socha boha Jupitera. Na třetím obrázku je židovský svícen. Čtvrtý obrázek představuje kříž, symbol křesťanství. Na pátém obrázku je současný pohled na město Jeruzalém. Šestý obrázek představuje současný kostel. Na sedmém obrázku jsou římské katakomby.

Ve čtrnácté podkapitole *Pozvolný úpadek a zánik římské říše* ve třetí části *Konstantinopolis, nové hlavní město na místě bývalé řecké kolonie Byzantion* se vyskytuje další zmínka o císaři Constantinovi v souvislosti se založením města Konstantinopolis a se zrovnoprávněním křesťanství. Císař Constantinus vydal v roce 313 n. l. nařízení, které

²⁶⁷ Tamtéž, s. 129.

²⁶⁸ Na křesťanství odkazuje i poznámka na boční liště, vysvětluje ukřižování a dává tento způsob popravy do souvislosti s Ježíšem Kristem a s křesťanstvím.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 129.

²⁷⁰ Na pravé boční liště na str. 129 poznámka odkazuje na Bibli. Hebrejská Bible se stala součástí Bible křesťanů pod názvem Starý zákon. Druhou část křesťanské Bible tvoří Nový zákon, který přináší svědectví o životě Ježíše Krista.

umožňovalo křesťanům svobodně vyznávat svou víru. Později se stal sám křesťanem a světcem: „císař Konstantin se před svou smrtí nechal pokřtít a později byl prohlášen za svatého.“²⁷¹

Ve čtrnácté podkapitole je věnováno tématu náboženství ve starověké římské říši 0,3 strany textu. Text obsahuje jeden zvýrazněný pojem, císař Constantinus.

Většina kapitol obsahuje alespoň zmínku o náboženství, ve smyslu víry. Pouze kapitola *Kočovné národy Asie* neobsahuje žádné informace o náboženství ani na něj nijak neodkazuje.

Celkově je v učebnici *Dějepis 6: pro základní školy a víceletá gymnázia* z nakladatelství Fraus věnováno přibližně 14 stran textu tématu náboženství z celkových 152 stran učebnice. V učebnici jsou popisována témata od vzniku náboženství v pravěku až po zrovnoprávnění křesťanství na konci starověku. Z období pravěku je věnován prostor počátku vzniku náboženství a náboženských představ, náboženství pravěkých lidí představované soškami venuší, náboženství prvních zemědělců a uctívání ženy matky v období matriarchátu. Předěl mezi pravěkem a starověkem představuje náboženství kmene Keltů, jejich uctívání rostlin a zvířat. Větší množství prostoru je věnováno náboženství v období starověku. Celkově lze říci, že v této učebnici je věnováno více prostoru náboženství ve starověkém Egyptě, náboženství ve starověké Indii, náboženství ve starověkém Řecku a ve starověké římské říši. Méně prostoru je v učebnici věnováno tématu náboženství Feničanů, náboženství ve starověké Číně a náboženství Keltů. V učebnici chybí zmínka např. o náboženství Germánů. V učebnici je věnován prostor monoteistickým i polyteistickým náboženstvím. Patrný je přerod v oblasti samotného předmětu uctívání. V období pravěku uctívali lidé sošky venuší, ve starověku většina kultur uctívala množství božstev, které měli často zvířecí podobu. Ve starověkém Řecku a ve starověkém Římě byli uctívali bohy v lidské podobě, ale bohové starověkých Římanů jsou často převzati od Řeků. V tomto ohledu se po celý starověk liší pouze judaismu, který vyznává jako monoteistické náboženství jediného Boha, kterého nezobrazuje. Na konci starověku je přechod od polyteistického náboženství Římanů k židovskému náboženství křesťanství, a nakonec uznání křesťanství jako jediného náboženství v římské říši.

²⁷¹ Tamtéž. 137. Na boční liště text doplňuje poznámka o východní římské říši. Východní část římské říše přežila západní část římské říše o tisíc let. Císaři se opírali o křesťany a jejich organizaci, církev.

7.4.2 Učebnice dějepisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Učebnice z nakladatelství Nová škola Brno *Dějepis 6: vzdělávací oblast Člověk a společnost: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV. Pravěk, starověk* uvádí první zmínku o náboženství ve spojitosti s kreační teorií vzniku života v úvodní kapitole *O vzniku země a života na ní* ve stejnojmenné části *O vzniku země a života na ní*. Kreacionismus je zde představen jako jedna z teorií o vzniku života na Zemi. Kreacionismus neboli teorie stvoření je uznávána mnoha lidmi po celém světě: „mnoho lidí je přesvědčeno, že Zemi a život na ní stvořil Bůh.“²⁷²

V úvodní kapitole a její první části je věnována tématu náboženství ve smyslu kreační teorie stvoření jedna věta v celé podkapitole. Část textu nedoprovází žádný obrázek, ani neobsahuje zvýrazněné pojmy. Na dolní liště je odkaz na mezipředmětový vztah s přírodopisem, vývoj života.

V první kapitole *Pravěk* v první podkapitole *Doba kamenná* v první části *Starší doba kamenná* je zmínka o neandertálcích a jejich možné víře. Někteří neandertálci zřejmě pohřbívali své mrtvé a některé jejich pohřby lze spojit s rituály. To může svědčit o určitém sociálním citění.²⁷³

Pohřby a rituály vysvětlují vztah lidí k nadpřirozenu. Vypovídá to o tom, že autoři chápou jako projevy prvního náboženství péči o zemřelé, pohřební rituály spojené s představou o posmrtném životě.

Další zmínka o náboženství je v části věnované člověku současného typu.²⁷⁴ Lidé současného typu měli vlastní představy o smrti a posmrtném životě, pohřbívali své mrtvé do hrobu jim dávali různé předměty, např. zbraně, šperky, někdy dokonce i jídlo. Tímto projevovali zemřelým úctu a přemýšleli také, co bude s člověkem po smrti. O vyspělosti lidí současného typu svědčí první umělecké výtvořky. Ke nejstarším patří sošky z kamene nebo mamutoviny. Znázorňují zvířata, které tehdy lidé lovili. Sošky sloužili pravděpodobně ke

²⁷² BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYSUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M. *Dějepis 6*, s. 7.; Součástí textu je odkaz na Bibli: „O teorii stvoření Bohem se dočtete v Bibli.“

²⁷³ Tamtéž, s. 14.

²⁷⁴ Vysvětlení rozdílu mezi pojmem člověk současného typu a anatomicky moderní člověk viz výše.

kouzelnickým obřadům. Lidé současného typu vyráběli také sošky žen, tzv. venuše.²⁷⁵ Sošky venuší představují kult ženy-matky, dárkyně života. Kromě sošek se dochovaly i kresby a barevné malby zvířat na stěnách a stropech jeskyní, v nichž člověk žil a také rytiny.²⁷⁶ Lovci před jeskyněmi pravděpodobně prováděli tance a obřady, aby si zajistili úspěšný lov. „Tyto obřady se mohou považovat za projevy prvního primitivního náboženství.“²⁷⁷

Ve druhé části *Mladší doba kamenná* je zmíněno, že v období mladší doby kamenné pokračoval ze starší doby kamenné kult ženy-matky, dárkyně života.²⁷⁸

V první kapitole a její první podkapitole jsou věnovány 0,5 strany textu tématu náboženství, ve smyslu náboženství člověka neandertálského a člověka současného typu ve starší a mladší době kamenné. Text obsahuje důležité zvýrazněné pojmy, např. rituály, sociální cítění, kult ženy-matky, venuše. Téma náboženství u člověka neandertálského doplňuje obrázek neandertálců v jeskyni Kůlna. Téma náboženství u člověka současného doplňuje obraz Zdeňka Buriana Člověk neandertálského typu, soška medvěda z vypalované hlíny, soška Věstonické venuše a kresba bizona z jeskyně Niaux ve Francii. Na dolní liště je mezipředmětový vztah s českým jazykem

Ve druhé podkapitole *Doba bronzová* je v první části *Nový kov – bronz* věnován prostor charakteristice náboženství lidí v tomto období. Lidé v době bronzové věřili v množství bohů a bohyň, měli např. božstvo slunce, měsíce, úrody, vody a země. Svým božstvům přinášeli dary a obětovali jim zvířata, aby si získali jejich přízeň.

V druhé podkapitole a její první části věnováno tématu náboženství v době bronzové 0,3 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy bohové a bohyň. Téma nedoprovází tematické obrázky.

Ve třetí podkapitole *Doba železná* ve druhé části *Keltové* je přiblíženo také náboženství. V životě Keltů mělo náboženství důležitou roli. Kromě řady bohů uctívali různá zvířata, např. kance, koně, medvěda a býka. Předmětem jejich uctívání byly také stromy, zejména dub. Uctívali i některé rostliny. Náboženské obřady vykonávali kněží zvaní druidové.

²⁷⁵ Zajímavost je věnována soškám venuší. Název sošek je odvozen od římské bohyně lásky a krásy Venuše. Ženské sošky z doby kamenné ve skutečnosti zobrazovaly ženy, název sošek se používá jen obrazně.

²⁷⁶ Jako rytiny jsou v době kamenné označeny obrázky zvířat ryté do kostí.

²⁷⁷ Primitivní ve smyslu nejnižšího stupně vývoje, jednoduchý. Tamtéž, s. 17.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 20.

Druidové²⁷⁹ měli také uznávanými učenci, učiteli, lékaři a soudci, kteří urovnávali spory mezi lidmi.

Ve třetí podkapitole je náboženství kmene Keltů věnována 0,3 strany textu. Text obsahuje důležité pojmy, např. náboženství, druidové, náboženské obřady. Text doprovází dva obrázky. Prvním obrázkem jsou dvě zlaté keltské mince, tzv. duhovky. Druhý obrázek představuje kamennou hlavu keltského boha z obce Mšecké Žehrovice. Na liště je vysvětlen pojem oppidum, keltské opevněné hradiště.

Ve druhé kapitole *Starověk* v prvním oddílu *Staroorientální státy* v první podkapitole *Starověká Mezopotámie* v první části *Sumerové* je zmíněno také náboženství v části věnované městským státům Sumerů. Sumerové stavěli svá města společně s chrámy: „Města vznikala kolem chrámu některého z bohů, které Sumerové uctívali.“²⁸⁰ Za skutečné vládcy městských států na jejich území považovali Sumerové bohy, nikoliv lidi. Jako prostředníci mezi bohy a lidmi vystupovali kněží a panovníci. Proto patřilo chrámům a palácům nejvíce půdy. Další půda patřila společenství rolníků, jimiž byly vesnické obcíny. Postupně se vytvářelo také soukromé vlastnictví půdy. Chrámy a paláce půdu také pronajímaly. Rolníci, kteří si od nich půdu pronajali, odevzdávali do chrámových a palácových skladů část úrody. Ta se následně rozdělovala lidem, kteří pro chrám nebo palác pracovali, mezi něž patřili kněží, úředníci, vojáci, písaři a řemeslníci. Díky tomu mohli vykonávat své povolání, např. organizovat stavbu zavlažovacích zařízení.

V první podkapitole v první části je věnována 0,5 strany textu náboženství Sumerů. V textu jsou zvýrazněny důležité pojmy, např. kněží, panovníci, chrámy, města. Text doprovází jeden obrázek představující mezopotámský stupňovitý chrám zikkurat z města Uru.²⁸¹

V části věnované umění v Mezopotámii je zmínka o významném literárním díle, eposu o Gilgamešovi. Gilgameš byl králem města Uruku a toužil po nesmrtelnosti. Nakonec

²⁷⁹ Jako zajímavost je uvedeno, že druidové své náboženské obřady konali v přírodě a ve svatyních vyzdobených sochami bohů. Světznámá hlava sochy keltského boha pochází ze svatyně v Mšeckých Žehrovcích na Kladensku. Tamtéž, s. 24.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 32.

²⁸¹ K obrázku se váže poznámka o zikkuratech. Stupňovité chrámy neboli zikkuraty byly stavěny z cihel. Narodily od pyramid nebyly hrobkami, sloužily jako náboženské a hospodářské středisko každého městského státu.

pochopil, že nesmrtelným se člověk stane tím, že vykoná něco dobrého. Součástí eposu vyprávění o potopě světa.²⁸²

Ve první podkapitole ve druhé části je věnováno tématu náboženství v Babylonské říši 0,2 strany textu. Text obsahuje důležité zvýrazněné pojmy, např. epos o Gilgamešovi.

Ve třetí části *Každodenní život* je věnována samostatná část náboženství ve starověké Mezopotámii. Lidé v Mezopotámii věřili v množství bohů. Přízeň svých bohů si získávali modlitbami. Bohové měli podle nich lidskou podobu a také se jako lidé chovali. „Každý městský stát uctíval svého hlavního městského boha, kterému zasvětil chrám. Chrám byl považován za sídlo tohoto boha.“²⁸³

Ve druhé podkapitole ve třetí části je věnováno náboženství ve starověké Mezopotámii 0,2 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné důležité pojmy, např. bohové, lidská podoba, chrám. Text doprovází jeden obrázek představující sošky tzv. modlitebníků. Lidé stavěli sošky před oltáře, aby se za ně modlili.

Ve druhé podkapitole *Starověký Egypt* ve čtvrté části *Postavení faraona a společnost* je patrné srovnání panovnické moci a společnosti starověkého Egypta a Mezopotámie. Je zde věnován prostor postavení faraona, společnosti ve starověkém Egyptě a také náboženství. Faraoni Egypta se odlišovali od panovníků Mezopotámie tím, že se neprohlašovali za pouhé oblíbence bohů, ale přímo za jejich syny nebo za vtělení jednoho z bohů, boha dobra a spravedlnosti Hóra. Bůh Hór byl zobrazován jako sokol. Faraoni se někdy považovali také za syny boha slunce Ré. Na rozdíl od Mezopotámie patřila všechna půda panovníkovi. Panovník neboli faraon půdu propůjčoval chrámům a rolníkům, kteří museli část úrody odevzdávat jako daň, zejména obilí. Půda chrámu byla ovšem od daní osvobozena. Faraon měl neomezenou moc nad celou zemí. Egypťané věřili, že bez něho by v zemi nevládlo dobro.²⁸⁴ Oporou panovníkovi moci byli kněží, vojáci a úředníci. Chrámoví kněží patřili k nejmocnějším osobám v zemi, byli považováni podobně jako faraon za prostředníky mezi bohy a lidmi.²⁸⁵

Ve druhé kapitole ve čtvrté části je věnováno tématu náboženství ve smyslu postavení faraona ve společnosti 0,3 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné důležité pojmy, např.

²⁸² Text doprovází ukázka z krásné literatury, krátký úryvek textu z eposu o Gilgamešovi. Tamtéž, s. 35.

²⁸³ Tamtéž, s. 37.

²⁸⁴ Jako zajímavost je uvedeno, že faraon měl jednu hlavní manželku a několik manželek „vedlejších.“ Hlavní manželka bývala zřejmě jeho vlastní nebo nevlastní setra. V pozdějších dobách se na hlavní manželku, královnu, pohlíželo jako na ztělesnění bohyně.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 40.

bohové Hór a Ré, všechna půda panovníkovi, kněží. Text doprovází jeden obrázek představující faraona se symboly královské moci, k nimž patřila koruna s kobrou, umělý vous a důtky.

Ve páté části *Náboženství* je věnován prostor také náboženství. Náboženství mělo ve staroegyptské společnosti velice důležitou roli. Egypťané uctívali mnoho bohů a bohyň. Považovali je za ztělesnění hlavních přírodních sil. Svým bohům projevovali úctu, zejména tím, že jim přinášeli oběti a slavili jejich svátky. Snažili se naklonit si bohy na svou stranu. Bohové měli podobu lidí, zvířat a ptáků nebo lidí se zvířecí hlavou. Zejména z toho důvodu byla také některá zvířata posvátná, např. býk, kočka, šakal, sokol, krokodýl.

Egypťané věřili, že celý jejich život je vlastně jen přípravou na život po smrti. Doufali, že posmrtný život bude podobný jako ten pozemský, ale mnohem šťastnější a příjemnější. K dosažení posmrtného života musely být vedle spravedlivého jednání a konání dobra splněny i další podmínky. Jednou z těchto podmínek bylo, aby se tělo zemřelého ochránilo před rozkladem, protože se do něj měla vrátit duše. Proto Egypťané své zemřelé balzamovali a mumifikovali.²⁸⁶

Prostí lidé byli pohřbeni ve společných hrobkách. Po dlouhou dobu nechali faraoni pro sebe a svou rodinu budovat hrobky zvané pyramidy. V Nové říši byli pohřbíváni do hrodek vytesaných do skály. Do hrobů zemřelých přidávaly předměty denní potřeby, které budou v posmrtném životě užívat.²⁸⁷

Ve druhé kapitole v páté části je věnováno tématu náboženství ve starověkém Egyptě 1,5 strany textu. Text obsahuje důležité zvýrazněné pojmy, např. posvátná zvířata, mnoho bohů a bohyň, duše, balzamování, mumifikace, hroby. Text doprovází pět obrázků. Na prvním obrázku je zobrazena socha boha Hóra v podobě sokola. Druhý obrázek představuje nástěnnou malbu z královské hrobky se scénou vážení těla zemřelého. Na třetím obrázku je nástěnná malba s hrobou představující boha Anubise sklánějícího se nad mumii. Na čtvrtém obrázku je mumie Egypťana. Pátý obrázek představuje ochranné obaly mumie.

V druhé podkapitole *Nová říše* ve druhé části *Chrámů* je také věnován prostor náboženství. Faraoni nechávali stavět bohům velkolepé chrámy. Před chrámy býval vztyčen

²⁸⁶ Jako zajímavost je uvedeno, že než se duch zemřelého dostal do říše mrtvých, čekal ho soud. Jeho srdce bylo zváženo, jako závaží sloužilo pítko. Pokud člověk vedl dobrý život, jeho srdce bylo lehoučké a mohl pobývat v říši mrtvých. Jestliže měl člověk ovšem srdce obtěžkáno hříchy, snědl ho netvor s krokodýlí hlavou. Tamtéž, s. 41.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 42.

obelisk, vysoký čtyřboký kamenný sloup s vytesaným jménem faraona, který chrám nechal postavit, a se záznamy historických událostí.²⁸⁸

Ve druhé podkapitole je věnováno tématu egyptských chrámů 0,5 strany textu. Text obsahuje důležité pojmy, např. chrám, obelisk, kněží. Text doplňují dva obrázky. První obrázek zobrazuje chrám v Karnaku. Na druhém obrázku je obelisk.

Ve třetí podkapitole *Starověká Palestina* je ve čtvrté části *Náboženství* představeno monoteistické náboženství Hebrejů neboli Židů. „Hebrejové věřili a věří v jediného Boha Hospodina, hebrejsky Jahveho. Byl chápán jako ochránce Hebrejů, ale zároveň jako jediný a pravý bůh celého světa.“²⁸⁹ Židovské náboženství se nazývá judaismus.²⁹⁰ Za posvátnou knihu Židů je považována hebrejská Bible, křesťany nazývaná Starý zákon. Bibli tvoří pět knih Mojžišových, které v nichž je obsaženo desatero božích přikázání.²⁹¹

Jako zajímavost je uvedeno, že se v Palestině zrodilo i křesťanství. Křesťanství jako monoteistické náboženství uznává podobě jako judaismus jediného Boha. Posvátná kniha křesťanství Bible obsahuje kromě Starého zákona také Nový zákon.

Ve třetí kapitole a její čtvrté části je věnováno náboženství starověkých Hebrejů 0,5 strany textu. V textu jsou zvýrazněny důležité pojmy, např. judaismus, Bible, Starý zákon. Text doplňuje obrázek velkého jeruzalémského chrámu a obrázek pozůstatků starověkého města Jericha.

Ve čtvrté podkapitole *Starověká Indie* je ve třetí části *Král Ašóka* je věnován prostor indickému náboženství buddhismu za vlády krále Ašóky. Jako přední stoupenec buddhismu je prezentován nejvýznamnější panovník jednotného indického státu Ašóka. Podle učení buddhismu Ašóka odmítal násilí a války, místo toho zakládal nemocnice a kláštery. Také nabádal lidi, aby byli mírumilovní a laskaví, nikomu neublížovali a mluvili pravdu.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 47. Jako zajímavost: V chrámech byli bohové uctíváni zejména faraonem a kněžími. Prostí lidé směli vstoupit jen do jejich určitých částí, pro ně vyhrazených. Chrám nebyl chápán jako shromáždění věřících, ale jako dům příslušného božstva.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 55.

²⁹⁰ Židovské náboženství vyznává jediného Boha.

²⁹¹ Podle Bible vyvedl Mojžíš Hebreje z egyptského zajetí. Po čtyřicetiletém bloudění pouští došli až do „země zaslíbené.“

Zajímavost je věnována nejvýznamnějším náboženstvím v Indii buddhismu²⁹² a hinduismu.²⁹³

Ve čtvrté kapitole ve třetí části je věnována tématu náboženství obyvatel starověké Indie 0,5 strany textu. Text je strukturovaný a zahrnuje zvýrazněné pojmy, např. hinduismus, buddhismus, Ašóka. Text doprovází tři obrázky. První obrázek představuje hlavice Ašókovy sloupu. Druhým obrázkem je socha boha hinduismu Šivy. Na třetím obrázku je socha sedícího Buddhy.

V páté podkapitole *Starověká Čína* je přiblíženo náboženství pouze prostřednictvím obrázku bronzové nádoby pro bohoslužby s krátkým informačním textem. Nádoby mají podivuhodné tvary s jemnými ozdobami, podobu různých zvířat, např. tygra a draka.²⁹⁴

V páté podkapitole je věnována náboženství ve starověké Číně jedna věta textu. Text neobsahuje zvýrazněné pojmy. Text doprovází obrázek bronzové nádoby pro bohoslužby.

Ve druhém oddíle *První civilizace v Evropě* v první podkapitole *Kréta – Minojská civilizace* v její části *Minojská civilizace* je přiblíženo náboženství nejstarší starověké evropské civilizace prostřednictvím dvou zajímavostí. První zajímavost je věnována pověsti o Minotaurovi, synovi krále Minoa. Minotaurus se narodil jako „zrůda“ s lidským tělem a býčí hlavou. Král Mínos ukryl podle pověsti Minotaura do labyrintu, zvláštní stavby vybudované řeckým stavitelem Daidalem.

Jako druhá zajímavost je představen kult býka. Býk byl na Krétě posvátné zvíře. Na dvoře královského paláce se odehrávaly náboženské obřady a slavnosti, jejich součástí byly i tzv. býčí hry.²⁹⁵

Ve druhém oddíle v jeho první podkapitole a části je věnováno tématu náboženství minojské civilizace 0,5 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. pověst o Minotaurovi, býk. Text doprovází dva obrázky. Na prvním obrázku řecký hrdina Théseus zabíjí Minotaura. Druhý obrázek představuje fresku z paláce v Knóssu s vyobrazením přemetu na hřbetě býka.

²⁹² Název budhismus je odvozen podle zakladatele, prince zvaného Buddha neboli „probuzený.“ Cílem budhistů je odvrátit se od strastí pozemského světa a dosáhnout stavu věčné blaženosti. Tamtéž, s. 56-57.

²⁹³ Hinduismus je nejrozšířenějším náboženstvím v Indii. Hinduisté uctívají mnoho bohů a věří v reinkarnaci neboli převtělení. Reinkarnace znamená, že duše zemřelého se vrátí znovu na svět v jiném těle. Tamtéž, s. 56-57.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 58.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 61.; Při býčích hrách museli údajně chlapi a dívky chytit býka za rohy, udělat na jeho hřbetě přemet a doskočit za býka na zem. Podle odborníků ovšem tento způsob skákání přes býka není v lidských silách.

Ve třetím oddíle *Antické státy* v první podkapitole *Starověké Řecko* v druhé části „*Temná století*“ *Řecka* jsou představeny v první části epické básně Ilias a Odyssea, dvě největší básnická díla starověku. Podle řeckých bájí se z lásky bohů a smrtelníků narodili hrdinové, napůl bohové a napůl lidé. Hrdinové bojovali v trojské válce.

Druhá část je věnována náboženství. Homérovi básně Ilias a Odyssea přibližují představy Řeků o jejich bozích. Řekové věřili ve více bohů, podobně jako obyvatelé ostatních starověkých států. Řečtí bohové sídlili na nejvyšší řecké hoře Olymp. Ačkoliv vypadali jako lidé a měli všechny lidské vlastnosti a slabosti,²⁹⁶ odlišovali se od lidí tím, že byli nesmrtelní a všemocní. Vládce všech bohů byl Zeus, jeho manželkou byla bohyně Héra, ochránkyně rodiny. Bohem moří byl Diův bratr Poseidón, druhý bratr Hádes byl bohem podsvětí. Bohyní moudrosti a řemesel byla Athéna. Bohyně lásky byla Afrodita.²⁹⁷

Své bohy Řekové uctívali v chrámech. Přinášeli jim oběti a pořádali různé náboženské slavnosti. Jako oběti bohům sloužili např. zvířata nebo víno. S chrámy byly spojeny věštírny.²⁹⁸

Ve druhém oddílu v první podkapitole ve druhé části je věnována 1,5 strany tématu náboženství starověkých Řeků. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. Ilias a Odyssea, bohové Zeus, Héra, Athéna, Poseidon, Hádes, chrámy, věštírny. Text doprovází pět obrázků. Na prvním obrázku je socha Homéra. Druhý obrázek představuje výjev z eposu Odyssea. Na třetím obrázku je Heinrich Schliemann, objevitel města Trója. Čtvrtý obrázek zobrazuje řecké bohy na Olympu. Na pátém obrázku jsou zbytky Apollónova chrámu v Delfách.

Ve třetí části *Období rozkvětu antického Řecka* je v části věnované městskému státu Athény *Městský stát Athény* představena jako zajímavost pověst o založení města. Podle této pověsti se bůh moře Poseidon a bohyně moudrosti a řemesel Athéna přeli, o kterém z nich bude město pojmenováno. Poseidón zarazil svůj trojzubec do skály a na tom místě vytryskl pramen vody. Athéna zasadila jako dar olivovník. Lidé rozhodli, že tento dar je cennější, proto bylo město pojmenováno po Athéně. Místo na pahorku Akropolis kolem pověstného olivovníku bylo od té doby posvátné, stalo se náboženským střediskem města.²⁹⁹

²⁹⁶ Zlidštění bohů ve starověkém Řecku ukazuje, že Řekové neměli z bohů takovou posvátnou hrůzu jako např. Egypťané.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 65.

²⁹⁸ Jako zajímavost je uvedeno, že pokud chtěli Řekové udělat nějaké závažné rozhodnutí, zeptali se napřed bohů v některé z věštíren. Bohové odpovídali ústy kněžky. Každý, kdo žádal o věštbu, musel nejprve zaplatit a obětovat zvíře. Nejproslulejší věštírna byla v chrámu boha Apollona v Delfách.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 68.

Ve třetí části je věnováno pověsti o založení města Athény 0,2 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. Athéna, Poseidón, město.

V páté části *Každodenní život Řeků* je v části věnované bydlení *Jak bydleli* zmínka o tom, jak Řekové své náboženství praktikovali ve svých domovech: „Na dvoře stával oltář, u kterého se rodina každý den modlila. Během modliteb se po oltáři jako oběť rozlévalo víno.“³⁰⁰

V páté části jsou tématu řeckého náboženství 2 věty textu. Text obsahuje dva důležité pojmy dvůr a oltář. Text nedoprovází obrázky.

V části *Řecké divadlo* je zmínka o původu divadla: „Řecké divadlo se vyvinulo ze zpěvů a tanců, které byly součástí náboženských svátků na počest boha úrody a vinné révy Dionýsa.“³⁰¹

V páté části jsou věnovány tématu původu řeckého divadla 2 věty textu. Text obsahuje důležité zvýrazněné pojmy, např. zpěv, tanec, náboženské svátky. Text doprovází obrázek amfiteátru neboli divadla v Epidauru.

V poslední části je věnován prostor olympijským hrám. Všechna řecká města pořádala své náboženské slavnosti na počest některého boha. Jejich součástí byly také sportovní hry a umělecké soutěže. Nejproslulejší byly hry ve městě Olympii zasvěcené bohu Diovy.³⁰²

V poslední části jsou věnovány olympijským hrám 3 věty textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. olympijské hry, náboženské slavnosti. Text doprovází dva obrázky. První obrázek představuje sochu boha Dia v Olympii, jeden ze sedmi divů světa. Na druhém obrázku je výjev ze závodů vozatajů, jedné z disciplín olympijských her.

V třetím oddílu *Antické státy* ve druhé podkapitole *Starověký Řím* je první zmínka o náboženství v první části *Doba královská* skrze pověst založení města Říma. Podle pověsti založili město Řím dva bratři, dvojčata Romulus a Remus. Měli božský původ, jejich matkou byla prý královská dcera Rhea Silvia a otcem samotný bůh války Mars.³⁰³

³⁰⁰ Tamtéž, s. 78.

³⁰¹ Tamtéž, s. 84.

³⁰² Tamtéž, s. 85.

³⁰³ Text doprovází zajímavosti. V zajímavosti je popsáno dětství Romula a Rema. Poté, co strýc Rhei Silvie chlapce vhodil do řeky, ujala se jich vlčice a odkojila je. Tamtéž, s. 89.

V první části je věnováno pověsti o založení města Říma 0,2 strany textu. Text obsahuje zvládně pojmy, např. božský původ, Romulus, Remus, bůh války Mars. Text doprovází obrázek, socha vlčice kojící Romula a Rema.

V třetí části *Římské císařství* je v jeho částech věnovaných době vlády císaře Nera a císaře Marka Aurelia věnován prostor tématu šíření křesťanství v římské říši a pronásledování křesťanů. Za vlády císaře Nerona začalo v Římě pronásledování stoupců nového náboženství, křesťanství.³⁰⁴ Křesťané věřili jen v jednoho Boha, na rozdíl od vyznavačů „původního“ římského náboženství. Odmítali uctívat římské bohy, také hlásali lásku a rovnost mezi lidmi. Císař Nero neprávem obvinil křesťany ze založení velkého požáru Říma, mnoho z nich potom odsoudil k smrti.³⁰⁵

Také císař Marcus Aurelius podobně jako jeho předchůdce Nero pronásledoval křesťany. Přesto vyznavačů „Kristova učení“ v římské říši stále přibývalo. V tomto období dokonce: „křesťanství se šířilo i mezi občany z nevyšších společenských vrstev.“³⁰⁶

Ve třetí části v částech věnovaných vládě císařů Nerona a Marka Aurelia je věnována tématu šíření křesťanství v římské říši a pronásledování křesťanů přibližně 1 strana textu. Text doplňuje jeden obrázek, který představuje římské katakomby.

V čtvrté části *Rozdělení a zánik římské říše* v části *Pokusy o záchranu říše* věnován prostor vládě císaře Diokleciána, šíření křesťanství a pronásledování křesťanů. Během vlády císaře Diokleciána vrostl počet stoupců křesťanství. Císař je považován za největšího pronásledovatele křesťanů v římských dějinách.³⁰⁷

³⁰⁴ V této kapitole je vysvětleno, že křesťanství dostalo svůj název podle ústřední postavy Ježíše Krista. Ježíš se narodil v Betlémě a žil na území Palestiny. V Palestině jeho učení považovali za nebezpečné, proto ho vydali Římanům. Římané Ježíše odsoudili k smrti ukřižováním. Později se stal kříž nejrozšířenějším symbolem křesťanství. Tamtéž, s. 106.

³⁰⁵ Jako zajímavost je uvedeno, že se křesťané scházeli ke svým shromážděním v katakombách, kam Římané ukládali své mrtvé.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 109. jako zajímavost je uveden důvod pronásledování křesťanů Římany. Římanům nevdalo, pokud člověk soukromě uctíval jakékoliv božstvo. Každý se ovšem musel účastnit důležitých státních náboženských obřadů. Křesťané věřili ve svého jediného Boha a odmítali uctívat římské bohy a císaře jako boha. Ostatní Římané byli přesvědčeni, že neúčast křesťanů na státních obřadech může vyvolat hněv bohů proti celé římské říši. Proto bylo jejich chování chápáno jako protistátní zločin a trestáno smrtí.

³⁰⁷ Tato informace je uvedena jako zajímavost. Důvod pronásledování křesťanů byl stejný jako u Nera a Marca Aurelia, totiž neuznávání císaře jako boha a odmítání účasti na státních náboženských svátcích.

Zatímco Diokleciánus byl velkým odpůrcem křesťanství, jeho nástupce Konstantin si uvědomoval přednosti křesťanství a začal křesťanskou církev podporovat. Těsně před svou smrtí se nechal pokřtít. Je dokonce označován jako: „první křesťanský císař.“³⁰⁸

Ve čtvrté části je věnováno šíření křesťanství a jeho cestě k zrovnoprávnění s ostatními náboženstvími asi 0,5 strany textu.

V páté části *Každodenní život Římanů* se samostatná část *Původní římské náboženství* věnuje také náboženství. V nejstarších dobách Římané uctívali řadu přírodních sil a jevů, např. duchy slunce a rostlin. Později Římané převzali většinu bohů od Řeků. Spolu s bohy převzali také báje o nich. Římané uctívali desítky různých bohů, ale tři z nich byli nejvýznamnější. Byli to vládce bohů Jupiter, obdoba řeckého boha Dia. Jeho manželkou byla bohyně žen a dětí Juno, obdoba řecké bohyně Héry. Třetí nejdůležitější římskou bohyní byla bohyně moudrosti, války a řemesel Minerva, obdoba řecké bohyně Athény. Tito tři bohové byli uctíváni jako ochránci města Říma v chrámu na vrchu Kapitol. Jupiter měl bratry, boha moře Neptuna a Plutona, boha podsvětí, mrtvých a bohatství. Mezi nejstarší uctívané bohy patřil bůh Saturnus. Bohem války byl Mars. Římané uctívali také bohyni lásky a plodnosti Venuši, bohyni květin a jara Floru, boha ohně a kovářství Vulkána, bohyni obilí Cereru uctívali zemědělci. Vedle veřejně uctívaných bohů měla každá rodina doma sošky domácích bůžků. Důležitou bohyní byla bohyně domácího krbu Vesta, posvátný byl i oheň domácího krbu každé rodiny.³⁰⁹ Bohům byly zasvěceny chrámy, které byly chápány jako obydlí příslušného boha. Podobu chrámů převzali Římané od Řeků.³¹⁰ Na oltáře před chrámy byly přinášeny oběti, aby byli bohové lidem nakloněni. Často se obětovala zvířata.³¹¹

V části původní římské náboženství je věnován 1,5 strany textu římskému náboženství. v textu jsou zvýrazněny důležité pojmy, např. Jupiter, Juno, Pluto, Vesta, chrámy. Text doprovází pět obrázků. Na prvním obrázku je zobrazena Flóra, bohyně květin a jara. Druhý obrázek představuje reliéf s římskými bohy, např. Jupiterem, Junonou a Minervou. Na třetím obrázku je zobrazen oltář domácích bůžků. Čtvrtý obrázek představuje římský pohanský oltář. Na pátém obrázku je římský chrám Pantheon.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 111.

³⁰⁹ Jako zajímavost je uvedeno, že patriciové projevovali velkou úctu svým zemřelým předkům. Jejich posmrtné masky uchovávali ve svých domech.

³¹⁰ Jako zajímavost je uvedeno, že chrámy zůstávaly obvykle zavřené. Otvírali se ve svátečních dnech bohů, kterým byli zasvěceny nebo při zvláštních příležitostech. O jejich udržování se starali kněží.

³¹¹ Jako zajímavost: k hojně provozovaných obřadům patřilo v antice věštění. Mezi věstkyněmi proslula Sybilla z města Kymé.

Samostatná část textu je věnována křesťanství. Křesťanství vzniklo v římské provincii Judea v prvním století našeho letopočtu. Jako nová víra hlásalo křesťanství rovnost všech lidí jako Božích dětí. Nejprve získala mnoho přívrženců mezi chudými, později ji začali vyznávat i bohatí a vznešení občané. Císař Nero zahájil kruté pronásledování křesťanů, které trvalo s přestávkami až do doby císaře Konstantina. Množství křesťanů bylo odsouzeno k smrti. „Ty, jejichž jména se dochovala, uctívá církvev jako mučedníky.“³¹² Křesťanství se stalo ve 4. století rovnoprávným náboženstvím s původními římskými náboženstvími. „Nakonec římská panovníci poznali, že křesťanské náboženství dá i trpícím lidem naději a smysl života v říši plné problémů. A také, že víra v jediného Boha posiluje typ státu řízeného jedním vládcem. Křesťanství bylo proto v roce 313 zrovnoprávněno s ostatními náboženstvími.“³¹³

Křesťanství je věnováno v samostatné části 0,5 strany textu. Text obsahuje důležité zvýrazněné pojmy, např. křesťanství, mučedníci. Text doprovází jeden obrázek s výjevem zatčení Ježíše Krista.

Celkem je v učebnici z nakladatelství Nová škola, s.r.o. *Dějepis 6: vzdělávací oblast Člověk a společnost: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV. Pravěk, starověk* věnováno přibližně 12 stran textu z celkových 139 stran učebnice. V učebnici jsou představena témata od vzniku náboženství po zrovnoprávnění křesťanství v římské říši. Z období pravěku je věnován prostor tématu náboženství pravěkých lidí ve starší a mladší době kamenné. Patrný je přechod od pohřebních rituálů k uctívání ženy-matky dárkyně života. V pravěku lidé uctívali nejprve přírodní božstva, později řadu bohů a bohyň. Vlastní část je věnována náboženství Keltů. Z období starověku je věnován prostor náboženství ve starověké Mezopotámii, náboženství ve starověkém Egyptě, náboženství ve starověké Indii, náboženství ve starověké Palestině, náboženství ve starověké Číně, náboženství ve starověkém Řecku a Římě. V učebnici je srovnávána podobnost řeckých a římských bohů. Poměrně velký prostor je věnován křesťanství, od jeho vzniku až po zrovnoprávnění s ostatními náboženstvími v římské říši. Méně prostoru je věnováno judaismu. Z polyteistických náboženství je věnováno méně prostoru hinduismu a buddhismu. Zmíněna je i teorie stvoření, kreacionismus.

³¹² Tamtéž, s. 122.

³¹³ Tamtéž, s. 122. Jako zajímavost je uvedeno, že na konci 4. století se křesťanství stalo jediným v Římě povoleným náboženstvím. Staré obřady byly zakázány.

7.5 Učebnice dějepisu pro 7. ročník základních škol a víceletá gymnázia

7.5.1 Učebnice dějepisu z nakladatelství Fraus

V úvodní kapitole *Opakování*, v její podkapitole, *Na co navazujeme z pravěku a starověku* se náboženství věnuje čtvrtá část *Víra ovlivňovala život lidí*. V této části je představena konfrontace mezi polyteistickými náboženstvími a monoteistickým náboženstvím, judaismem. Ve starověku lidé uctívali mnoho různých bohů: „Věřili, že na jejich přízni závisí osud lidí i celých států. Stavěli jim proto honosné chrámy a přinášeli oběti a dary.“³¹⁴ Náboženství Židů neboli judaismus oproti ostatním náboženstvím: „zaujímal zvláštní postavení.“³¹⁵ Odlišovalo se především vírou v jediného Boha. Bůh dal podle tradice proroku Mojžíšovi na hoře Sinaj Tóru, první část hebrejské Bible³¹⁶. Součástí Tóry je deset pravidel, přikázání, podle nichž mají lidé žít.

V úvodní kapitole a její podkapitole je věnováno 0,2 textu strany judaismu a náboženství ve starověku. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. judaismus a hebrejská Bible. Text doprovází šest obrázků. Na prvním obrázku je socha bohyně plodnosti z Mezopotámie. Druhý obrázek představuje egyptského boha Anupa. Na třetím obrázku je socha římského boha Jupitera. Čtvrtý obrázek představuje socha řeckého boha Apollóna. Na pravé liště doprovází výkladový text další dva obrázky, francouzské vyobrazení Davida a Goliáše ze 13. století a kreslený obrázek o potopě světa.

V první kapitole *Počátky křesťanství* jsou monoteistickému náboženství křesťanství věnovány dvě podkapitoly *Náboženství nové naděje* a *První staletí křesťanské církve*.

První podkapitolu *Náboženství nové naděje* uvádí úryvek z Ježíšova kázání na hoře.³¹⁷ V první části *Neklidná provincie Judea* je vysvětlena situace v provincii Judea po připojení k římské říši v 1. století př. n. l. Ztráta samostatnosti měla u Židů oživit „staletou víru“ v příchod mesiáše, spasitele světa. Mesiáš měl podle proroctví odstranit zlo a nespravedlnost, také nastolit na zemi „řád podle Boží vůle.“ Příchod mesiáše hlásal prorok Jan Křtitel, lidé se

³¹⁴ VELÍMSKÝ, T., FRONK, V., KORCOVÁ, V., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 7.

³¹⁵ Tamtéž, s. 7.

³¹⁶ Výkladový text doplňuje úryvek z Hebrejské Bible: „Nebudeš mít jiného boha mimo mne. Neuděláš si žádné zpodobnění toho, co je nahoře na nebi, nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit.“ Tamtéž, s. 7.

³¹⁷ Úryvek z Ježíšova kázání na hoře: „Blaze těm, kdo hladovějí a žízní po spravedlnosti, neboť oni budou nasyceni. Blaze milosrdným, neboť oni dojdou milosrdenství. Blaze těm, kdo mají čisté srdce, neboť oni uvidí Boha. Blaze těm, kdo působí pokoj, neboť oni budou nazýváni syny Božími. Blaze těm, kdo jsou pronásledováni pro spravedlnost, neboť jejich je království nebeské.“ Tamtéž, s. 8.

na příchod spasitele měli připravovat a také měli začít „žít nový život.“ Očistit od provinění se mohli lidé skrze křest³¹⁸, omytí v řece Jordánu. Jako mesiáš je podle křesťanské tradice vnímán Ježíš.

Druhá část *Ježíšovo poselství víry, naděje a lásky* se věnuje Ježíšovu životu od jeho narození v Betlémě, přes pokřtění Janem Křtitelem v řece Jordánu po jeho uvěznění a odsouzení Pilátem Pontským k trestu smrti ukřižováním. Ježíš je představen jako „potulný kazatel,“ který vysvětloval obyčejným lidem, jak mají vnímat pravidla židovského náboženství. Za nejvyšší zákon měl Ježíš považovat „lásku k Bohu a lidem,“ kterou dokazoval svým kladným vztahem k nejubožejším a nejslabším, jimiž společnost opovrhovala. Naději na nápravu a odpuštění dával těm lidem, kteří svých chyb litovali. Poukazoval ovšem také na zkaženost těch, kteří sami sebe považovali neprávem za zbožné. Ježíš svojí kritikou popudil židovské kněze, kteří považovali ztotožnění Ježíše s mesiášem za rouhačství. Po vstupu do Jeruzaléma nechali kněží Ježíše uvěznit. Ježíš podle nich: „chtěl využít své popularity a stát se židovským králem.“³¹⁹ Zástupcem římské moci Pilátem Pontským byl Ježíš následně „jako buřič“ odsouzen k trestu smrti ukřižováním.³²⁰

Ve třetí části *Křesťané věří, že ukřižováním Ježíšův život neskončil* jsou představeny Ježíšovi skutky neboli zázraky. K Ježíšovým skutkům patřili neobvyklé úkazy neboli zázraky, které jsou pro věřící potvrzením jeho božství. Největší zázrak je spatřen v Ježíšovi vítězství nad smrtí, když třetího dne podle Bible vstal z mrtvých, tím prokázal, že je očekávaný mesiáš, Christus. Několikrát se zjevil svým učedníkům, poté vstoupil na nebesa, kde setrvává až do dne Posledního soudu. Při Posledním soudu vykoná Ježíš soud nad živými i mrtvými lidmi. Věřícím dává naději na spravedlivé zvážení skutků každého člověka.

Ve čtvrté části *Prvními křesťany byly Ježíšovi učedníci, apoštolové* podle křesťanské tradice Ježíš vyzval své učedníky, apoštoly, aby rozšířili zprávu o příchodu spasitele lidem po celém světě. V čele apoštolů stál apoštol Petr. První křesťanská obec vznikla v Jeruzalémě.

Pátá část *Svědectví o Ježíšově životě přinášejí evangelia* Apoštolové šířili zvěst o Ježíši Kristu nejprve ústně, v druhé polovině 1. století n. l. byla zapsána svědectví písemně. Čtyři svědectví neboli evangelia, dobré zprávy, byla uznána později jako „pravé a hodnotné.“

³¹⁸ Jako zajímavost je uvedeno, že slovo křest má původ v latinském slově Christus, které označuje Krista.

³¹⁹ Tamtéž, s. 8.

³²⁰ Na liště je uvedena zajímavost, že Ježíš Kristus byl ukřižován během svátku pesach, kdy si Židé připomínají záchranu z egyptského otroctví. Křesťané slaví v této době Velikonoce, které jsou pro ně připomenutím smrti a vzkříšení Ježíše Krista.

Autoři těchto evangelií byli Matouš, Marek, Lukáš a Jan. Spolu s dalšími texty tvoří evangelia část Bible zvanou Nový zákon. Starší židovské texty jsou nazývány Starý zákon.

Na liště je poznámka, podle níž kříž není pro křesťany pouze symbolem utrpení, ale především naděje.

V první kapitole v její první podkapitole je věnována tématu náboženství celá podkapitole, dvě strany textu. Text obsahuje důležité zvýrazněné pojmy, např. Ježíš, křest, Starý zákon, Nový zákon. Text doprovází šest obrázků. Na prvním obrázku je malba dánského malíře Carla Heinricha Blocha *Kázání na hoře*. Druhý obrázek představuje vyobrazení Krista a apoštolů z 11. století. Na třetím obrázku je zobrazeno zmrtvýchvstání Krista na obraze holandského malíře z 15. století. Čtvrtý obrázek představuje fotografie řeky Jordánu. Na pátém obrázku je vyobrazen kříž. Šestým obrázkem je mapa království Heroda Velikého. Na bočních lištách jsou doplňují informace, např. vysvětlení doby Ježíšova narození, ukřižování a Velikonoc.

Ve druhé podkapitole *První staletí křesťanské církve* jsou v úvodu představeny myšlenky apoštola Pavla o uspořádání křesťanské církve z Nového zákona.³²¹

V první části *Zásluhou apoštolů se křesťanství rozšířilo do mnoha oblastí římské říše* je věnován prostor šíření křesťanství. Křesťanství se z Jeruzaléma postupně rozšířilo mezi Židy i mimo židovské království. Kromě Židů „měli zájem“ o Ježíšovo učení také další národy římské říše. Pro jejich snazší přijetí mezi křesťany apoštolové rozhodli nevyžadovat dodržování veškerých pravidel judaismu. „Pokřtěn mohl být každý, kdo uvěřil v Ježíše, jeho učení a zmrtvýchvstání.“³²² O rozšíření křesťanství se zasloužil především apoštol Pavel.³²³

Ve druhé části *Věřící žili podle stejných pravidel a vzájemně se podporovali* je představen vznik křesťanské církve. Křesťanské obce měli v čele volené biskupy, kteří dohlíželi na život křesťanů, řídili bohoslužby, křtili a ustavovali do funkcí kněze. Římský biskup neboli papež získal výsadní postavení, dodnes se hlásí k odkazu prvního římského

³²¹ Podle apoštola Pavla: „My, ač je nás mnoho, jsme jedno tělo v Kristu a jeden druhému sloužíme. Máme rozličné dary podle milosti, který byla dána každému z nás: Kdo má dar služby, ať slouží. Kdo má dar učit, ať učí. Kdo dovede povzbuzovat, necht' povzbuzuje. Kdo rozdává, ať dává upřímně. Kdo stojí v čele, ať je horlivý. Kdo se stará o trpící, ať pomáhá s radostí.“ Tamtéž, s. 10.

³²² Tamtéž, s. 10.

³²³ Podle apoštola Pavla: „Není už rozdíl mezi židem a pohanem, otrokem a svobodným, mužem a ženou. Vy všichni jste jedno v Kristu Ježíši.“ Tamtéž, s. 10.

biskupa, apoštola Petra. Poradní setkání biskupů, koncily, řešily nejvýznamnější otázky spojené s pravidly vyznávání víry.

Ve třetí části *V prvních třech staletích byli křesťané pro svou víru pronásledováni* je přiblíženo pronásledování křesťanů v římské říši. Ačkoliv Římané ponechali národům ve své říši svobodu vyznání jejich náboženství, požadovali od všem obětování státním božstvům a uznávání císaře za boha. Křesťané odmítli, tím z pohledu Římanů: „Ohrožovali říši nepřízní pohanských bohů.“³²⁴ Vyznávání křesťanské víry bylo zakázáno pod trestem smrti. Mnozí křesťané byli ale odhodláni raději zemřít, než aby zapřeli svou víru. Stali se z nich mučedníci, uctívání jako světci, svatí. Ostatky světců byly ukládány do kostelů jako vzácné relikvie.

Ve čtvrté části *Svobodné vyznávání křesťanství vedlo k posílení vlivu církve* je představeno zrovnoprávnění křesťanství v římské říši. Křesťanské náboženství v římské říši povolil jako první císař Konstantin. Jeho následovníci církev podporovali, chtěli, aby se obyvatelé jejich říše pomocí víry sjednotili a stát se tak upevnil. Císaři vystupovali jako „ochránci křesťanství,“ od Boha odvozovali svoji moc. Postupně byly budovány první chrámy, baziliky. V nich se křesťané scházeli ke společným bohoslužbám, veřejně slavili své svátky. Neděle byla již za císaře Konstantina uzákoněna jako den klidu a bohoslužeb. Některé svátky, např. Vánoce, byly zavedeny v době, kdy se konaly oslavy v předkřesťanském období. S růstem počtu křesťanů se upevňovala postupně organizace církve³²⁵, rostl její majetek a politický vliv. Postupně se zvýrazňoval rozdíl mezi církevními hodnostáři a prostými věřícími.

Celá druhá podkapitola je věnována náboženství, celkem dvě strany textu. Text obsahuje důležité pojmy, např. apoštol Pavel, biskupové, papež, koncil, relikvie. Text doprovází pět obrázků. Na prvním obrázku je zobrazen apoštol Pavel na mozaice ze 6. století. druhý obrázek představuje fotografie působení křesťanských církví v různých oblastech života společnosti. Na třetím obrázku je interiér baziliky Santa Sabina v Římě. Čtvrtý obrázek představuje detail z výzdoby vstupních vrat baziliky Santa Sabina v Římě. Na pátém obrázku je vyobrazení svatého Mikuláše ze 4. století n. l. Na bočních lištách doprovází hlavní text vysvětlující pojmy církev a kostel. Další poznámka na liště pojednává o účtě při návštěvě kostela.

³²⁴ Tamtéž, s. 10.

³²⁵ Slovo církev znamená společenství věřících.

Ve druhé kapitole *Od Antiky ke středověku* se věnuje náboženství první podkapitola *Soumrak římské říše a nesnadný zrod nové Evropy*. Ve druhé části *Spolupráci mezi Germány a obyvateli římské říše znesnadňovaly rozdíly v náboženství* je zmíněno šíření křesťanství mezi Germány. Překážkou v navazování spolupráce mezi Germány a obyvateli římské říše se stalo náboženství. Ačkoliv Germáni přijali křesťanství, vyznávali jej jiným způsobem, než schvalovala římská církev.

Ve třetí části *Necht' žije Kristus, jenž miluje Franky, ať střeží jejich království* je představen kmen franků a vznik francké říše. Jedním z germánských kmenů byli Frankové, spojenci Římanů. Po pádu západořímské říše přijal jejich vládce Chlodvík křesťanství: „Chlodvík byl pohan. Rozhodl se však přijmout křesťanství, a to v jeho pravověrné podobě od papeže. Zároveň byly pokřtěni všichni Frankové, neboť museli následovat příkladu svého vládce.“³²⁶ Chlodvík mohl se zdůvodněním, že prosazuje pravověrné křesťanství s pomocí vlivných galořímských rodin rozšiřovat a budovat nový stát, franckou říši, nejsilnější z nových barbarských států.

Ve druhé kapitole a její první podkapitole je věnována tématu náboženství 1 strana textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy Chlodvík a francká říše. Text doprovází obrázek, který představuje detail reliéfu z Chlodvíkova křtu.

V třetí kapitole *Byzantská říše* v první podkapitole *Byzantská říše – stát Římanů a pravověrných křesťanů* je představeno také náboženství.

V první části *Konstantinopolis, nový Řím* jsou představeny důvody rozdělení křesťanské církve. Císař Konstantin z obavy z barbarských výbojů založil nové hlavní město římské říše Konstantinopolis. S rostoucím významem Konstantinopole rostla vážnost patriarchů, tamějších biskupů. Patriarchové měli zapříčinit rozdělení křesťanské církve. „Jejich spory s papeži vedly k postupnému rozdělení křesťanské církve na západní katolickou a východní ortodoxní (pravoslavnou).“³²⁷

Ve druhé části *Největšího rozmachu dosáhla byzantská říše za císaře Justiniána* je představeno přijetí křesťanství byzantské říši jako státního náboženství. Konstantinův následovník Justinián zasahoval svojí mocí i do náboženských otázek. Prosazoval jednotu v náboženství, které se mělo stát oporou pro stát. Každému, kdo se odmítl podříditi státem schváleným pravidlům křesťanské víry, hrozilo pronásledování. Justinián podřídil

³²⁶ Tamtéž, s. 13.

³²⁷ Tamtéž, s. 14.

náboženských potřebách i klasickou vzdělanost, což vysvětluje uzavření Platónovy Akademie v Athénách jako pohanské školy. Velkolepost vlády císaře Justiniána dokládá chrám Hagia Sofia, největší byzantská církevní stavba.

Ve třetí části *V počátcích byzantské říše byl kladen důraz na honosnou výzdobu chrámů* je představeno byzantské umění a jeho vztah ke křesťanství. V byzantském umění je patrný přerod od uctívání ikon, obrazů svatých malovaných na dřevě, po jejich ničení. „Obrazům světců přisuzovali věřící v Byzanci zázračnou moc. Prokazovali jim okázalou úctu a očekávali od nich pomoc ve svých trápeních. Později byla zázračná moc obrazů světců zpochybněna, a byly dokonce z chrámů násilně odstraňovány.“³²⁸

Ve třetí kapitole a její první podkapitole je věnována jedna strana textu náboženství v byzantské říši a jeho vztahu k umění. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. patriarcha, Justinián, chrám Hagia Sofia. Text doprovází čtyři obrázky. První obrázek představuje mapa Konstantinopole. Druhým obrázkem je fotografie dnešní podoby chrámu Hagia Sofia. Třetí obrázek představuje mozaiku císaře Justiniána a jeho ženy Theodory. Čtvrtým obrázkem je fotografie chrámu sv. Sofie v Kyjevě. Na bočních lištách jsou obsaženy doplňující informace o městě Konstantinopolis s fotografií města a informace o pravoslavné církvi v současnosti s obrázkem ikony Vladimírské madony z 12. století, vysvětlení pojmu ikona.

V čtvrté kapitole *Dějiny islámských zemí* se věnuje náboženství, konkrétně islámu, první podkapitola *Ve jménu Boha milosrdného, slitovného*. Úvodní text pojednává o vzniku islámu.

V první části *Mekka, střed islámského světa* je představen vznik islámu. Náboženství muslimů islám založil Muhammad. Podle muslimské tradice si Bůh vybral Muhammada za svého posla a seslal mu Korán: „Takto Bůh mocný, moudrý vnuká tobě a těm, kdož byli před tebou zjevení. On vám uzákonil jako náboženství to, co jsme vnukli tobě a co jsme uložili Abrahamovi, Mojžíšovi a Ježíšovi: Dodržujte úkony náboženství a nerozdělujte se v něm.“³²⁹

Ve stručnosti je představen život Muhammada předtím, než byl bohem vybrán jako prorok. Muhammad³³⁰ žil nejprve životem obyčejného člověka, pocházel z města Mekky a živil se jako obchodník. Zlomový okamžik nastal v jeho čtyřiceti letech, kdy se mu začal

³²⁸ Tamtéž, s. 15.

³²⁹ ŤUPEK, P., FRONK, V.: *Dějepis 7*, s. 18. Tento úryvek textu je převzatý z Koránu.

³³⁰ Jako zajímavost je uvedeno, že ačkoliv se Muhammad těší u muslimů velké úctě, není předmětem náboženského uctívání jako Ježíš Kristus v křesťanství. Na mnoha vyobrazeních má proto Muhammad zastřený obličej.

zjevovat archanděl Gabriel a zvěstoval mu Boží vůli. Muhammad se stal Božím prorokem. Pro svoji víru byli první muslimové pronásledováni, Muhammad se ocitl v nebezpečí a musel v roce 662 odejít z Mekky do Medíny.³³¹ Ke konci života se Mohammad vrátil do Mekky a odstranil z Ka'by, prastaré svatyně, modly, které tam lidé dříve uctívali.

Ve druhé části *Korán a pět pilířů islámu* je věnován prostor muslimské náboženské knize a pěti sloupům islámu. Pravým slovem Božím je pro muslimy Korán, zprostředkovaný prorokem Muhammadem. V Koránu je stanoveno pět hlavních povinností muslimů neboli pět pilířů islámu. Těmito povinnostmi jsou víra v jediného Boha, Alláha, modlitba pětkrát denně, odevzdání zvláštní daně ve prospěch chudých, dodržování půstu v měsíci ramadánu a vykonání poutě do Mekky alespoň jednou za život.

Ve čtvrté části *Prorok Muhammad jednotil Araby* je popsáno náboženství islám jako pomyslná spojnice arabských kmenů. V době vzniku islámu lidé na Arabském poloostrově vyznávali různá božstva, patřili k nim křesťané a židé. Islám působil jako jednotící prvek, předpoklad ke sjednocení všech. Kmeny se museli podřídit vůdci náboženské obce. Nejprve Muhammadovi, po jeho smrti jeho nástupcům, chalífům. Chalífové rozhodovali v náboženských otázkách a zároveň vládli státu.

Ve čtvrté části *Arabové vítěznými válkami položili základy mocné říše* je věnován prostor šíření islámu. Islám se šířil různými způsoby. Jedním z nich byl džihád,³³² neboli boje ve jménu šíření víry, také šíření náboženství spolu s válečnými výboji. Druhým způsobem šíření islámu bylo dobrovolné přestupování na islám spontánně nebo s vidinou lepšího postavení. Křesťané a židé mohli dále vyznávat svou víru, museli ovšem platit zvláštní daň a podléhali řadě omezení.

Ve čtvrté kapitole v první podkapitole jsou věnovány tématu náboženství islámu dvě strany textu, tedy celá tato podkapitole. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. Mekka, Medína, džihád, Muhammad, Korán. První obrázek představuje fotografie svatyně Ka'ba v Mekce. Druhým obrázkem je fotografie beduínů s velbloudem. Třetí obrázek představuje fotografie mešity. Na pátém obrázku je zobrazen Muhammad rozmlouvající s Mojžíšem. Na šestém obrázku je fotografie islámské ženy v tradičním oděvu. Na bočních lištách jsou

³³¹ Od této události, která se nazývá hidžra, se v současnosti odvozuje islámský letopočet.

³³² Slovo džihád znamená usilování nebo boj. Bývá spojen nejčastěji s válkou, ale může zahrnout také dobročinnost.

doplňující informace o islámu, např. srpek měsíce jako symbol měsíce ramadánu, Abrahám a jeho význam pro Islám, význam slov Mekka a džihád.

V páté kapitole *Raný středověk* je věnován prostor především křesťanství, jeho šíření v raném středověku.

V první podkapitole *Trpaslici na ramenou obrů* v první části *Modli se a pracuj* je představen vznik mnišství jako počátek ranně středověké křesťanské vzdělanosti. V raném středověku si pouze duchovní jako jediná skupina obyvatel uchovali schopnost číst a psát, rozvíjeli kulturu a vzdělanost. Za zakladatele mnišství v západní Evropě je považován sv. Benedikt z Nursie.³³³ Podle sv. Benedikta se křesťanské zásady nutně ke spasení duše nejlépe dodrží stranou od hříšného světa. První klášter založil na hoře Monte Cassino. Pro mnišská společenství sestavil nový soubor prepisů nazývaný řehole sv. Benedikta, která ukládala mnichům pravidelné rozdělení času na modlitbu, práci a odpočinek.³³⁴ Ze svého středu si mniši volili opata, představeného kláštera. Vedle mužského řádu sv. Benedikta vznikla ženská větev řádu, založená Benediktovou sestrou Scholastikou. V čele ženských klášterů stojí abatyše. Před samotným vstupem do řádu prochází zkušebním obdobím, noviciátem. Poté mohou složit tzv. věčné sliby a stávají se mnichy nebo mniškami. Zřikají se soukromého majetku, slibují poslušnost představenému kláštera. Závazné je pro mnichy a mnišky dodržování celibátu.

Ve druhé části *Kláštery měli velký význam pro uchování vzdělanosti* jsou představeny klášterní školy a písařské dílny. Proslulé byly v raném středověku klášterní písařské dílny neboli skriptoria. Zde mniši opisovali knihy a zdobili je iluminacemi neboli obrázky. Církev provozovala kromě klášterů také školy. Tyto školy se nacházely v kláštorech, hlavně při sídlech biskupů a při důležitých kostelech. Na církevních školách byla vyučovacím jazykem latina, věnovaly studiu Bible. Nejdůležitějším úkolem bylo poskytnout vzdělávání budoucím kněžím. Školy mohli navštěvovat pouze chlapi, dívky mohli získat přístup ke vzdělání jen v kláštorech.

³³³ Součástí textu učebnice je úryvek z řehole sv. Benedikta z Nursie určené pro jeho mnišský řád: „Nečinnost je nepřítelem duše. Proto také ukládá se bratřím za povinnost, aby se v určitém čase zabývali prací rukou, ovšem na druhé straně, aby se v určených hodinách zabývali četbou knih. Od Velikonoční neděle až do 14. září mají bratři konat potřebné práce od rána, po ranní pobožnosti víceméně až do desáté hodiny dopolední. Od této desáté hodiny až do dvanácté se mají věnovat četbě. A když se po dvanácté hodině zvednou od stolu, nechť odpočívají na svých ložích, zachovávající bezpodmínečné mlčení: kdo si ovšem více váží četby, nechť čte sám pro sebe, aby nepřekážel druhému. Vyžadují-li to neodkladné okolnosti, aby bratři sami sklízeli z polí, nemají se proto rmoutit; neboť tehdy jsou opravdovými mnichy, žijí-li z práce vlastních rukou.“ VELÍMSKÝ, T., BARTÁKOVÁ, E., FRONK, V., KORCOVÁ, V., KALISTOVÁ, I., SANKOT, J., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 22.

³³⁴ Heslo benediktýnů je *Ora et labora, modli se a pracuj*.

V páté kapitole a její první podkapitole je věnováno tématu mnišství a vzniku klášterů 1,5 strany textu. Text obsahuje důležité pojmy, např. celibát, abatyše, sv. Benedikt z Nursie. Text doprovází tři obrázky. Prvním obrázkem je fotografie kláštera Monte Cassino. Druhý obrázek představuje sv. Benedikta z Nursie ve vyobrazení na francouzské miniatuře v rukopisu z 12. století. Na třetím obrázku je vyobrazení z rukopisu z Olomouce ze 12. století. Na bočních listách je vysvětlen pojem řehole a bible, jsou zde také doplňující informace o původu sousloví bratři a sestry ve zdravotnictví, objasnění pojmu roucho s tematickými fotografiemi lékaře a sestry, benediktýna.

Ve druhé podkapitole *Karel Veliký vtiskl své říši pevný řád* je popsána vláda tohoto císaře a jeho vztah k církvi.

V první části *V době Karla Velikého dosáhla francká říše největšího rozmachu* je představen vztah Karla Velikého ke katolické církvi. Otec Karla Velikého Pipin Krátký se stal s podporou papeže franckým králem, Karel Veliký měl: „pokračovat ve spolupráci s církvi.“³³⁵ Vzdělání církevní hodnostáři mu pomáhali spravovat jeho říši. Během své vlády vedl Karel Veliký mnoho válek, své výboje odůvodňoval šířením křesťanské víry, např. podrobené Sasy nechal násilně pokřtít a na jejich území založil nová biskupství a hrady. Papež jej za zásluhy korunoval v roce 800 císařem.

Ve druhé části *Společnost raného středověku byla rozdělena podle učení o trojím lidu* je představeno rozdělení obyvatelstva francké říše. Obyvatelstvo francké říše bylo rozděleno podle učení o trojím lidu do třech skupin, první skupina vládla a bojovala. Druhá skupina se modlila a prosila o boží ochranu pro celou společnost. Nejpočetnější třetí skupinu obyvatel tvořili zemědělci a řemeslníci.

Ve druhé podkapitole je věnována 0,5 strany textu tématu vztahu Karla Velikého k francké říši a rozdělení obyvatelstva francké říše. Text obsahuje jeden zvýrazněný pojem, jímž je korunovace císařem. K textu jsou také přiřazeny tři obrázky, představující rolníka, mnicha a velmože.

Ve třetí podkapitole *Od této chvíle se stávám tvým člověkem* v páté části *Rytíři se zavazovali žít a bojovat čestným způsobem* je zdůrazněna důležitá role církve pro středověkého panovníka k usměrnění šlechty. Církev pomáhala panovníkům zejména tím, že se snažila

³³⁵ Tamtéž, s. 24.

rytíře přimět dodržovat pravidla. Rytíři se stali především: „ochránci křesťanských hodnot.“³³⁶ Díky zásahům církve tak vznikla rytířská pravidla boje a rytířská kultura.

Ve třetí podkapitole je věnována tématu 0,3 strany textu. Text obsahuje zvýrazněný pojem rytířská kultura. Text doplňuje jeden obrázek představující výjev z rytířského života z kodexu Manesse ze 14. století.

V páté podkapitole *Severští vládcové moří* je věnována vikingskému náboženství třetí část *Víra plná hrdinství, bohů, obrů, trpaslíků a elfů*.³³⁷ Vikingové věřili ve větší množství bohů. Hlavními bohy Vikingů byly Ódin a Thór. Ódin byl vládcem vikingských bohů, jeho syn Thór byl bohem hromů a blesků, také ochráncem lodí a domova.³³⁸ Vikingové kromě bohů uctívali také nadpřirozené bytosti, o nichž si vyprávěli příběhy. Mezi nadpřirozené bytosti patřili dobří skřítci elfové, trpaslíci, trollové a obři. Důležitou úlohu pro víru Vikingů měly mohutné stromy. Velké úctě se těšili hrdinové padlí v boji, kteří po smrti přijdou do Valhaly, nádherné hodovní síně. Vikingové od 10. století postupně přijali křesťanství.

V páté podkapitole je vikingskému náboženství věnováno 0,5 strany textu. Text neobsahuje zvýrazněné pojmy. Text doprovází tři obrázky. Na prvním obrázku je fotografie dřevěného kostela v obci Heddal v Norsku. Na boční liště je k textu přiřazen druhý obrázek představující rekonstrukci vikingského drakkaru. Třetím obrázkem je čaroděj Gandalf.

V šesté podkapitole *Zrod středověké Anglie* je úvodním textu ve zkratce představeno šíření křesťanství v Anglii v raném středověku. Původně žili v Anglii Keltové. Na začátku našeho letopočtu se Anglie stala součástí římské říše. Po rozpadu římské říše začali Anglii osidlovat germánské kmeny Anglů, Sasů a Jutů, souhrnně Anglosasové. „V tomto období se mezi lidmi šířilo křesťanství.“³³⁹ Křesťanství šířili misionáři z irských klášterů, později přímo z Říma.

Úvodní text v šesté podkapitole představuje 0,3 strany textu. Neobsahuje důležité pojmy. Text doprovází dva obrázky, jedná se o vyobrazení sv. Patrika, šířitele křesťanství v Irsku v 5. století n. l. a vyobrazení evangelisty Matouše z evangeliáře z kláštera Lindisfarne z přelomu 7. - 8. století n. l.

³³⁶ Tamtéž, s. 27.

³³⁷ V úvodním textu se k vikingskému náboženství váže jedno poučení ze severské ságy zvané Edda: „Ptáš-li se na runy, posvátné písmo, jež od bohů pochází, jež věstec vybavil, že mluvit je chytré, zviš, a moudré je mlčet.“ Tamtéž, s. 30.

³³⁸ Tamtéž, s. 31.

³³⁹ Tamtéž, s. 32. V úvodním textu chybí přesnější datace, kdy se šířilo v Anglii křesťanství.

V sedmé podkapitole *Svatá říše německých císařů* jsou představeny spory o moc mezi papeži a císaři v jeho třech částech. Úvodní text z Villanino kroniky představuje korunovaci Oty I. císařem z rukou papeže Lva VIII. Z textu je patrná závislost papeže a církevní moci nad světskou mocí Oty I., když Ota I. zvolil papeže Lva VIII.³⁴⁰

Ve třetí části *Spory mezi císaři a papeži vedly k bojům*. Až do 12. století římscí císaři jako zástupci světské moci zasahovali často do církevních záležitostí, např. rozhodovali o obsazení úřadu biskupů i volbě papeže. Zástupci církve se snažili z vlivu římských císařů vymanit. Papež Řehoř VII. považoval za správné, že má jako hlavní duchovní autorita právo jmenovat a sesazovat nejen biskupy, ale i samotného císaře. Císař Jindřich IV. papeži odporoval. Boj mezi světskou a církevní mocí ukončil až roku 1122 konkordát wormský, dohoda mezi papežem a císařem na volbě biskupů. Volba biskupů se stala církevní záležitostí, ale měla se konat za přítomnosti panovníka. Panovník předal biskupovi žezlo jako znak jeho světské moci. Zástupce papeže mu předal prsten a berlu jako symboly moci duchovní.

V sedmé podkapitole je věnována tématu 0,5 strany textu. Text obsahuje dva zvýrazněné pojmy, světská a duchovní moc. Text doprovází jeden tematický obrázek, jímž je iluminace z rukopisu zvaný Život Matyldy. Na boční liště je vysvětlen pojem investitura a vznik nových řádů cisterciáků a premonstrátů jako opora papežů v boji o nezávislost církve na světské moci. Text o nových církevních řádech doprovází obrázek cisterciáckého kláštera v Oseku.

V šesté podkapitole *Víra uchovaná v kameni, dřevě a pergamenu* je pojednáno o románském stavitelství a románském umění.

V první části *Stavitele v raném středověku vycházeli z památek starověkého Říma* je představeno románské umění. Románské umění navazovalo na umění římské říše. Nová podoba uměleckých děl se šířila spolu s křesťanstvím. Památky vytvořené v románském slohu sloužily většinou náboženským účelům, vznikaly četné kostely a kláštery

Ve druhé části *Vzorem pro stavbu nových kostelů byly římské baziliky* je patrný rozdíl mezi pohanskými svatyněmi a křesťanskými kostely: „V pohanských svatyních konali obřady jen kněží, ostatní věřící stávali venku. Naproti tomu v křesťanských kostelech se spolu modlili

³⁴⁰ Úryvek z Villanino kroniky Florencie, 14. století: „Když Ota I. dospěl do Říma, dal zvolit papežem Lva VIII. Poněvadž papež a všichni církevní hodnostáři si uvědomovali dobrotu, moudrost a moc zmíněného Oty, byl lidem římským a církvi zvolen za císaře a s velkou slávou papežem Lvem roku 962 korunován. Tento Ota pak učinil mnoho darů svaté církvi, zlepšil stav celé Itálie, zavedl tu mír a dobré poměry a zrušil síly tyranů.“ Tamtéž, s. 34.

všichni společně.³⁴¹ Byly stavěny baziliky a rotundy. Baziliky byly sloupořadím rozčleněny na tři až pět částí neboli lodí. Druhým typem románských kostelů byly menší stavby na půdorysu kříže, rotundy.

Ve třetí části *Sochy i obrazy měly věřícím pomoci pochopit křesťanskou víru* je představena důležitost výzdoby kostelů pro pochopení křesťanské víry. Výzdoba kostelů nahrazovala knihy, protože velká většina Evropanů v raném středověku neuměla číst. Sochaři a malíři se nesnažili o přesné zachycení přírody nebo člověka: „často naopak zdůrazňovaly nadpozemské rysy Ježíše Krista a svatých.“³⁴² Sochaři tesali kamenné reliéfy, vzácněji volně stojící dřevěné nebo kamenné sochy. Nejvíce byly zdobeny vchody do kostelů, vstupní portály, uvnitř kostelů hlavice sloupů. Vnitřní stěny chrámů pokrývaly nástěnné malby nebo mozaiky.

Ve čtvrté části *V románské literatuře převažovaly legendy a kroniky* je představena románská literatura. Legendy zaznamenávaly životy jednotlivých světců, měli sloužit věřícím jako vzor správného křesťanského života. Kroniky pojednávaly o významných historických událostech. Převažovaly knihy s náboženským obsahem.

V šesté podkapitole jsou věnována tématu románskému umění 1,5 strana textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. rotunda a bazilika. Text podkapitoly doprovází devět obrázků. První obrázek představuje nástěnná malba z kostela Saint-Savin-sur-Gartempe. Druhým obrázkem je stavba babylonské věže z 11. století. Třetí obrázek představuje sdružené okno. Na čtvrtém obrázku je strop s valenou klenbou. Pátým obrázkem je plochý dřevěný strop. Na šestém obrázku je zobrazena stará římská bazilika, obchodní budova. Na sedmém obrázku je malba na klenbě kostela v Saint-Savin-sur-Gartempe Noemova archa. Osmý obrázek představuje reliéf z kostela v Saint-Pierre de Chuvigny ve Francii z 12. století, na němž příšera pojídá člověka. Na bočních lištách jsou vysvětleny pojmy bazilika, rotunda, atributy, legenda. Obrázky doplňují popisky.

V desáté podkapitole *Slované přicházejí* je věnována zmínka náboženství Slovanů ve třetí části *O původním náboženství Slovanů se dochovalo jen málo zpráv*. Velmi stručně jsou představeni hlavní slovanští bohové. Perun byl vládcem hromů a všichni Slované se snažili si jej naklonit. Perunova žena se jmenovala Lada. Zemi a úrodu ochraňovala Mokoša. Bohyni smrti představovala Morana. Slované kromě hlavních božstev uctívali také místní božstva.

³⁴¹ Tamtéž, s. 36.

³⁴² Tamtéž, s. 37.

Kromě božstev byli uctíváni také duchové a víly, přebývající v posvátných hájích, stromech, studánkách či na návrších.

V desáté podkapitole je věnována náboženství Slovanů 0,3 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, jména slovanských bohů, např. Perun a Lada. Text doprovází obrázek zobrazující vynášení Morany s krátkým popiskem.

V jedenácté podkapitole *Velká Morava* je věnován prostor náboženství na území Velké Moravy, respektive křesťanství a jeho šíření na území Velké Moravy.

V první části *Kníže Mojmír vytvořil velkomoravskou říši* je popisován vznik Velkomoravské říše a šíření křesťanství. Po vytvoření velkomoravské říše knížetem Mojmírem se na Velkou Moravu pronikalo z franské říše křesťanství a byly budovány první kostely. Jeho nástupce kníže Rastislav chtěl omezit vliv franckých biskupů na Velké Moravě, kterým byli podřízeni moravští kněží. Požádal proto papeže o zřízení samostatného biskupství. Papež ovšem Rastislavovi nevyhověl: „Když se zdráhal papež vyhovět, obrátil se Rastislav na byzantského císaře Michala III.“³⁴³

Ve druhé části *Konstantin a Metoděj šířili křesťanství ve slovanském jazyce* je představeno působení kněží Konstantina a Metoděje na Velké Moravě. Byzantský císař Michal III. vyslal na Moravu skupinu kněží. Kněze vedli dva vzdělaní bratři Konstantin a Metoděj. Ti pocházeli z řecké Soluně, v jejíž okolí žili Slované. Oba bratři proto jazyk Slovanů ovládali. Konstantin pro potřeby dalšího šíření křesťanství na Moravě dokonce sestavil slovanské písmo, hlaholici. Bohoslužebné texty byly překládány do slovanského jazyka staroslověnštiny. Na území Velké Moravy rostly kostely a při některých i školy. Spolu s šířením křesťanské víry bratři učili své žáky číst a psát. Jejich úspěch vyvolal protesty franckých kněží, kteří kázali latinsky. Ti usilovali o podřízení církevní správy na Moravě francké říši. Spor měl rozhodnout papež, který šíření křesťanství ve staroslověnštině schválil. Jmenoval Metoděje moravským arcibiskupem. Konstantin onemocněl a z Říma už se na Moravu nevrátil, vstoupil do kláštera, přijal jméno Cyril a brzy zemřel. Metoděj zatím pokračoval v započatém díle na Moravě.

V jedenácté podkapitole je tématu šíření křesťanství na Velké Moravě věnována 1 strana textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. Mojmír, Konstantin a Metoděj. Text doprovází tři obrázky. Na prvním obrázku je stříbrný křížek z 9. století. Druhý obrázek

³⁴³ Tamtéž, s. 42.

představuje obraz sv. Cyrila z chrámu sv. Klimenta v Římě. Na třetím obrázku je slavnostní bohoslužba na Velehradě k uctění památky svatých Cyrila a Metoděje. Na boční liště je vysvětlen pojem věrozvěst, hlaholice a azbuka.

Ve dvanácté podkapitole *Přemyslovci položili základy českého státu* je popsáno šíření křesťanství na našem území v období vlády prvních Přemyslovců.

V první části *Bořivoj byl prvním historicky doloženým Přemyslovcem* je vnímán kníže Bořivoj podle spolehlivých svědectví jako první doložený Přemyslovec. Samotné přijetí křesťanství knížetem Bořivojem je ovšem pojato velmi okrajově. Kníže Bořivoj: „po přijetí křesťanství vybudoval na Levém Hradci první známý kostel v Čechách.“³⁴⁴ Přijetí křesťanství jeho manželkou Ludmilou ani není zmíněno. Úvodní text z Kristiánovi legendy ovšem odkazuje na možné důvody přijetí křesťanství knížetem Bořivojem.³⁴⁵

Ve druhé části *Václav – panovník, který se stal symbolem české státnosti* je věnován prostor životu a vládě knížete Václava. Život knížete Václava, později svatého Václava je představen velmi stručně. Václav byl vnukem knížete Bořivoje a kněžny Ludmily. Na začátku své vlády musel hájit zemi proti saskému panovníkovi Jindřichovi I. Ptáčníkovi, který zavázal zemi placením tributu. Po počátečních bojích navázal Václav s Jindřichem dobré vztahy. Václav byl zavražděn družinou svého bratra Boleslava ve Staré Boleslavi. Brzy nato byly Václavovi ostatky přeneseny do kostela sv. Víta na Pražském hradě.

V učebnici není přímo vysvětleno, co vedlo Boleslava ke glorifikaci svého bratra, pouze je poznamenáno, že krátce po své smrti: „Kníže začal být uctíván jako světec.“³⁴⁶ Legendy³⁴⁷ představují svatého Václava jako vzor dokonalého panovníka. Další přemyslovští panovníci od něj odvozovali své postavení. Václav začal být vnímán jako věčný kníže a ochránce Čech.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 44.

³⁴⁵ Podle Kristiánovi legendy z konce 10. století: „Vláda nad českou zemí připadla jednomu z knížat, Bořivojovi. Navštívil tento svého vévodu Svatopluka na Moravě a byl od něho pozván na hostinu. Ale nebylo mu dovoleno usednout mezi křesťany, nýbrž byl vyzván, aby se posadil po způsobu pohanů před stolem na podlahu. A tu mu prý řekl biskup Metoděj: „Jaká běda, ty, muž tak vynikající, a nestydíš se, žes vyhoštěn ze sedadel knížecích. Jestliže se zřekneš model, staneš se pánem pánů svých a všichni nepřátelé budou podrobeni moci tvé.“ Tamtéž, s. 44.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 44.

³⁴⁷ Pod textem je odkaz na Kristiánovu legendu.

Ve třetí části *Boleslav I. se jako panovník osvědčil* je pouze zmínka o založení pražského biskupství za přispění knížete Boleslava I.: „zasloužil se o založení pražského biskupství.“³⁴⁸

Ve čtvrté části *Vojtěch, první český Evropan* je věnován prostor životu sv. Vojtěcha. Vojtěch je představen jako druhý pražský biskup. Pocházel z rodu Slavníkovců, blízkce spřízněných s Přemyslovci. Vojtěch stál v opozici proti knížeti Boleslavovi II., který měl být opakem sv. Václava. Vojtěch: „hájl odvázně dodržování křesťanských zásad i proti Boleslavovi II. a jeho družiníkům. Odsuzoval přetrvávající pohanské zvyky, ale také obchod s otroky.“ Nakonec raději odešel do Říma, kde vstoupil do kláštera. Na žádost knížete Boleslava II. se do Čech později vrátil. Po návratu do Čech sebou přivedl mnichy a dal, pokud k založení kláštera benediktýnů v Břevnově, nejstaršího mužského kláštera v Čechách. Znovu se dostal do konfliktu s českými předáky a natrvalo odešel ze země. Stal se rádcem mladého císaře Oty III. Mezitím byli vyvražďeni v Čechách na Libici jeho příbuzní. Vojtěch znovu odešel ze země a zemřel mučednickou smrtí, když se snažil obrátit na křesťanství pohanské Prusy. Císař Ota III. a polský panovník Boleslav Chrabrý využili Vojtěchova odkazu. Po pohřbení v Hnězdně byl uctíván jako ochránce nově vzniklého polského státu a světec, kterého uznávala celá Evropa.

Ve dvanácté podkapitole jsou věnovány tématu dvě strany textu. Text obsahuje důležité pojmy, např. kníže Bořivoj, Václav, světec, Vojtěch. Celou podkapitolu doprovází obrázků. První obrázek zobrazuje knížete Bořivoje a jeho ženu Ludmilu na rukopisu ze 14. století. Druhý obrázek představuje rotundu na Budči. Na třetím obrázku jsou dřevěná destička a kostěná pisátka. Čtvrtý obrázek představuje mince se sv. Václavem. Na pátém obrázku je pražský arcibiskup přinášející lebku sv. Václava na svatováclavské slavnosti ve Staré Boleslavi. Šestý obrázek představuje zavraždění sv. Václava na vyobrazení z Gumpoldovy legendy. Na sedmém obrázku je pomník sv. Václava v době listopadové revoluce v r. 1989. Osmý obrázek představuje denár Boleslava I. K Boleslavovi I. je vázána poznámka na liště podle níž Boleslavova dcera Doubravka napomáhala při šíření křesťanství v Polsku.“

Ve třinácté podkapitole *Nejstarší z rodu at' drží moc!* v první části *Kníže Břetislav upevnil český stát* je zmíněna vláda knížete Břetislava. Břetislav během své vlády dobyl a vyplnil Hnězdn, získal zde ostatky sv. Vojtěcha a s velkou slávou je dovezl do Prahy. Při

³⁴⁸ Tamtéž, s. 45.

této příležitosti vydal soubor nařízení, kterými chtěl přimět obyvatele Čech a Moravy k: „dodržování zásad křesťanského života.“³⁴⁹

Ve třinácté podkapitole je věnována vládě knížete Břetislava I. 0,3 strany textu. Text obsahuje zvláště výrazný pojem Břetislav. Text je doprovázen obrázkem, na němž kníže Břetislav unáší Jitku

V šesté kapitole *Vrcholný středověk* v první podkapitole *Křížové výpravy: války ve jménu křesťanské víry* je téma křížových výprav rozděleno do tří částí. První část *V polovině 11. století ovládli Jeruzalém seldžučtí Turci* vysvětluje příčiny a počátek křížových výprav. Po dobytí Jeruzaléma se začali Turci vyznávající islám chovat vůči křesťanům nepřátelsky. Ohrožovali nejen poutníky cestující do Svaté země, ale i tradiční obchodní cesty a byzantskou říši. „V této situaci byzantský císař požádal o pomoc papeže. Ten vyzval křesťanské panovníky a rytíře, aby své zbraně obrátili proti „nevěřícím“ a svatou zemi vrátili do křesťanských rukou.“³⁵⁰ Papež Urban II. byl vynikající řečník, jeho projev byl prý strhující.³⁵¹ Jeho výzva oslovila velmože i množství špatně vyzbrojených venkovanů a městské chudiny. Křížáci³⁵² museli cestou do Svaté země překonat nejen odpor Turků, ale i nezvykle horké klima. Další těžkosti představovaly nemoci a problémy s nedostatkem vody a potravin. Po dobytí Jeruzaléma následovalo plenění a vraždění muslimských a židovských obyvatel města.

Druhá část *Křížáci se rozhodli, že si Svatou zemi ponechají* seznamuje se vznikem jeruzalémského království, chováním křížáků k podrobenému obyvatelstvu a se vznikem rytířských řádů. Křížáci založili jeruzalémské království, v němž vládnoucí vrstvu představovali křížáčtí rytíři. Neurození křížáci se usazovali ve městech, zde se živili řemesly a obchodem. Mezi podrobené obyvatelstvo patřili židé, muslimové, i východní křesťané. Museli platit vysoké daně, byli vyloučeni z četných druhů obživy a možnosti zastávat úřady, byli utiskováni. Do Svaté země začalo přicházet z Evropy velké množství poutníků, na jejich ochranu se zakládaly nové církevní instituce, rytířské řady. V rytířských řádech sloužili mniši, kteří byli zároveň vycvičeni jako vojáci. K neznámějším z těchto řádů patří templáři, kteří byli založeni v Jeruzalémě v místě, kde stával ve starověku Šalomounův chrám, templ. Při špitálů sv. Jana vznik řád johanitů.

³⁴⁹ Mezi nařízení patřilo nerozlučitelnost manželství, těžké zločiny měli kněží na hradech oznamovat správcům, svěcení neděle jako povinnost pro všechny. Tamtéž, s. 46.

³⁵⁰ VELÍMSKÝ, T., SCHUSTER, M., FRONK, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 7*, s. 52.

³⁵¹ V úvodu podkapitoly je úryvek z výzvy papeže Urbana II. na koncilu v roce 1095 ve Francii.

³⁵² V této učebnici chybí vysvětlení pojmu křížáci.

Třetí část lekce *Křižáci dokázali Jeruzalém dobýt, ale ne trvale udržet* představuje konec křížových výprav do Svaté země. Vojenské neúspěchy křižáků vedly k vyhlášení dalších křížových výprav. „Najdeme mezi nimi i příklady náboženské zaslepenosti, jakou byla křížová výprava dětí. Uskutečnila se na základě myšlenky, že Svatou zemi mohou dobýt jen děti nezatížené hříchy. Nakonec byla většina těchto dětí pochytána a prodána do otroctví.“³⁵³

Mírovou cestu představoval císař Friedrich II. Ukázal, že: „násilí není vždy tou nejlepší cestou k dosažení cíle.“³⁵⁴ Friedrich II. vyjednával s muslimy, podařilo se mu přesvědčit muslimské vládce, aby mu Jeruzalém vydali bez boje. Nakonec byli křižáci ze Svaté země vyhnáni. Jako „hlavní vítězi“ křížových výprav jsou označeni severoitalské kupce, kteří zbohatli na přepravě poutníků a vojáků. Otevřeli se jim nové možnosti obchodu s Orientem.

Křížové výpravy byly války, které vyhlášovali papežové ve jménu křesťanství. Jejich původním cílem bylo dobytí Jeruzaléma a Svaté země. Přes všechny krutosti přispěli k vzájemnému poznání odlišných kultur a způsobu života křesťanů a muslimů.

Křížová výprava dětí vypovídá o vyhraněných věroučných představách, které jsou dnešnímu člověku cizí. Autoři považují křížové výpravy dětí za zaslepenost, ale pro tehdejšího člověka mohli jen čisté děti bez hříchu zachránit Svatou zemi před Turky.

Celá první podkapitola je věnována tématu křížových výprav, představuje dvě strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. rytířské řády, johanité, templáři. Lekci doprovází devět obrázků, které všechny korespondují s textem v lekci. Prvním je obrázek současného Jeruzaléma. Druhý obrázek zobrazuje papeže Urbana II. Třetí obrázek představuje nástěnnou malbu s vyobrazením křižáka. Na čtvrtém obrázku je interiér jeruzalémského chrámu. Pátý obrázek představuje hrad Crac des Chevaliers. Na šestém obrázku je zobrazen turecký bojovník. Sedmý obrázek představuje císaře Friedrich II. se sultánem. Na osmém obrázku jsou současní maltéžští rytíři při dobročinné činnosti. Devátým obrázkem je kreditní karta. Kromě obrázků text také doplňují poznámky na liště, např. vysvětlení slova temple. Na křížové výpravy odkazuje mapa Křížové výpravy ve druhé podkapitole *Mapy a časové osy*

Ve třetí podkapitole *Zbožnost a kacířství ve vrcholném středověku* je věnován prostor rozdílu mezi tím, co bylo považováno za zbožné a tím, co bylo křesťanskou společností

³⁵³ Tamtéž, s. 53.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 53.

považováno za kacířské. Část lekce se věnuje vzniku nových církevních řádů, tzv. „žebravých řádů.“ Lekce je rozdělena na tři části.

První část třetí podkapitoly *Křesťanská víra dávala řád celé středověké společnosti* popisuje důležitost křesťanské víry pro členy středověké společnosti. Křesťané, označení jako „věřící“ byli pevně spjati se svým kostelem a farářem. Každý týden se pravidelně účastnili nedělní mše a slavili řadu církevních svátků. Z tzv. křesťanských pravidel byla odvozena např. úcta dětí k rodičům, poslušnost poddaných vůči panovníkovi. Věřící platili církevní daň, učenou nejen na farní kostel a udržování kněze. Část z této daně dostával biskup a další část byla odváděna papeži. Církev postupně bohatla. Panovníci, šlechtici i měšťané ji mnohdy odkazovali svůj majetek.

Zajímavá je představa středověkého člověka o posmrtném životě. „Pro tehdejšího člověka byl pozemský život jen předehrou toho, co jej mělo podle učení církve čekat po jeho skončení. Ti, kteří žili svůj život v souladu s Božími příkázáními, se mohli těšit na odměnu v podobě ráje. Za těžká provinění hrozilo věčné zatracení v pekelných plamenech.“³⁵⁵

Druhá část *Ti, které církev označila za kacíře, byli pronásledováni* se věnuje fenoménu kacířství ve vrcholném středověku. Kacířství bylo chápáno jako nebezpečná hrozba pro všechny křesťany. Trestem za kacířství bylo upálení na hranici. Do oblastí, kde se „kacířství“ rozmáhalo, byly vysílány křížové výpravy.

Za kacíře byli na počátku 14. století francouzským králem Filipem IV. Sličným prohlášení členové templářského řádu, král se zmocnil jejich rozsáhlého majetku. Obvinění z kacířství hrozilo také těm, kdo upozorňovali na nedostatky v církvi a usilovali o její nápravu.

Třetí část *Nové cesty ke zbožnému životu našli zakladatelé „žebravých řádů“* je věnována vzniku františkánského a dominikánského řádu. Církev se svým rostoucím bohatstvím a mocí vzdalovala obyčejným věřícím. Existovali ovšem i lidé, kteří se snažili důvěru v církevní učení obnovit, k nim patřili sv. František z Assisi a sv. Dominik. Sv. František kázal, že je potřeba žít v úplné chudobě jako Kristus, rozdávat lásku a šířit Boží vůli. Sám ponechal zděděný majetek chudým a pečoval o blaho všech živých tvorů kolem sebe. I samostatného Františka ale církev podezírala z kacířství: „také František byl zprvu v

³⁵⁵ Tamtéž, s. 56.

podezření z kacířství.³⁵⁶ Papež mu ovšem povolil, aby založil nový mnišský řád, františkány. Příkladu sv. Františka následovala sv. Klára a založila ženský mnišský řád klarisek.

Vedle sv. Františka bylo významné vystoupení sv. Dominika, který kladl důraz na poslušnost a vzdělanost mnichů. Příslušníci řádu sv. Dominika neboli dominikáni vystupovali proti kacířským názorům. Dominikáni také prosluli tím, že svým žákům poskytovali velmi dobré vzdělání. Františkáni a dominikáni stavěli své kláštery u městských hradeb. Řády františkánů a dominikánů se označují jako žebravé, protože členové řádů obcházeli domy bohatých měšťanů a prosili o almužnu, jediný zdroj jejich obživy. Někteří chodili na znamení chudoby bosí.

Ve třetí podkapitole je věnováno tématům života lidí ve středověku, fenoménu kacířství a vzniku žebravých řádů 1,5 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. církevní daň, kacířství, sv. František z Asii. Podkapitolu doprovází pět obrázků. Prvním obrázkem je středověký rukopis s vyobrazením sedmera svátostí. K jednotlivým svátostem jsou přiřazena čísla, svátosti ale nejsou očíslovány v jejich chronologickém sledu, tak, jak je mohl věřící obdržet od kněze. Číslem jedna je označena svátost kněžství, číslem dvě křest, číslem tři svátost smíření, zpověď a pokání, číslem čtyři je označeno svaté přijímání, číslem pět svátost manželství, číslem šest svátost biřmování a číslem sedm pomazání nemocných. Doprovodný text k obrázku připomíná důležitost biřmování, svátosti smíření a svátosti přijímání. Druhý obrázek zobrazuje papeže Benedikta XVI., slouží ovšem pouze jako názorná ukázka křesťanské bohoslužby a vysvětlení eucharistie, svátosti oltářní. Třetí obrázek představuje vyobrazení sv. Františka na fresce od Giotta, František káže ptáčkům. Čtvrtý obrázek odkazuje na Vánoce roku 1233, kdy sv. František postavil jesličky, přivedl volka a osla, aby ukázal lidem, v jak skromném prostředí se narodil Ježíš Kristus. K obrázku se váže doprovodný text na boční liště. Pátý obrázek představuje freska sv. Dominik diskutuje s kacíři. Na bočních lištách na obou stranách lekce jsou vysvětleny pojmy očistec, eucharistie, původ názvu řádu dominikánů.

V páté podkapitole *Věk katedrál* odkazují na středověkou zbožnost a víru dvě poznámky na bočních lištách s doprovodnými obrázky. První poznámka vysvětluje tvar lomeného oblouku, který připomíná ruce spojené k modlitbě. Tuto poznámku doprovází

³⁵⁶ Tamtéž, s. 57.

obrázek rukou sepjatých k modlitbě. Ve druhé poznámce je vysvětlen pojem relikviář, schránka na ostatky světců. Poznámku doplňuje obrázek relikviáře.

V páté podkapitole jsou věnovány tématu 2 odstavce, představující tři věty textu.

V osmé podkapitole *Úspěchy a nečekané pády posledních Přemyslovců* je ve druhé části *Rozmach českých zemí pokračoval za Václava I.* představena osobnost sv. Anežky České. Anežka je představena jako sestra českého krále Václava I., která založila řád křižovníků s červenou hvězdou. Cílem řádu bylo zakládat špitály a starat se o nemocné.

V osmé podkapitole je věnováno tématu sv. Anežky České 0,3 strany textu. Text obsahuje zvýrazněný pojem Anežka. K osobnosti sv. Anežky České se váže poznámka a obrázek na boční liště. V poznámce je Anežka představena jako žena vynikající pokorou a láskou, se kterou sloužila nemocným lidem, její ctnosti a zásluhy vedli k jejímu svatořečení v listopadu 1989. Poznámku doprovází obrázek, vyobrazení sv. Anežky České na bankovce od Oldřicha Kulhánka.

V desáté podkapitole *V nejistém postavení v cizí zemi* je celá podkapitola, lekce věnována Židům a jejich víře ve středověku. Podkapitola je rozdělena na čtyři části. Židovskému náboženství judaismu se věnuje především druhá a čtvrtá část.

Ve druhé části *Postavení židů v křesťanské Evropě nebylo jednoduché* je popisováno postavení Židů v křesťanské Evropě. Ve středověké společnosti byli Židé považováni za: „vrahy Ježíše, Bohem zavržený lid.“³⁵⁷ Museli čelit mnoha opatřením, např. žít ve vyhrazených ulicích či čtvrtích, nosit zvláštní znamení, žluté špičaté klobouky. Nemohli vlastnit půdu, řemesla směla vykonávat jen v rámci komunity.

Protože církev zapovídala půjčování peněz na úrok jako porušení křesťanských zásad, byla taková činnost vyhrazena po určitou dobu židům. Významným zdrojem obživy se proto staly pro židy obchod a finance. Jejich pověstmi opředené bohatství budilo závist a nesmyslné pověry. Židé byli podezírání např. z čarodějnictví, z rituálních vražd křesťanů a z trávení studní v dobách epidemií nakažlivých nemocí. Napětí často přerůstalo v pogromy, výbuchy násilí a drancování. Docházelo k vypovídání židů z některých zemí a měst.

Ve čtvrté části *Přes pronásledování si dokázali židé udržet svoje náboženství a kulturu* je prostor věnován kultuře a náboženství Židů. Věřící Židé i dnes naplňují náboženský odkaz

³⁵⁷ Tamtéž, s. 70.

svých předků. Každý týden světi svátek šabat, který začíná v pátek a zahrnuje i sobotu. V sobotu jsou v modlitebně, synagoze, předčítány posvátné texty z Tóry, biblických pěti knih Mojžišových. Kromě šabatu slaví židé další náboženské svátky, které připomínají významné události v jejich starověkých dějinách. Slavení svátků je důležitým prostředkem, kterým jsou utužovány vazby v rodině i v rámci celé židovské obce. Židé věnovali velkou úctu svým zemřelým, což dokazuje řada hřbitovů s kamennými náhrobky, nejstarší ze 13. století.

V desáté podkapitole je jedna strana textu věnována židovskému náboženství. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. pověry, šabat, synagoga. Podkapitolu doplňuje pět obrázků. První obrázek zobrazuje židy modlící se u zdi nářků v Jeruzalémě. Druhý obrázek představuje Českou národní banku ve spojitosti s půjčováním peněz na úrok. Třetím obrázkem je vyobrazení skupiny lidí pod ochranou panovníka. Čtvrtý obrázek zobrazuje židovský svátek Sukot z Bible Václava IV. pátý obrázek zobrazuje golema ve spojitosti s osobností rabína Löwa. Kromě obrázků lekci doprovází také poznámky na lištách. K židovskému náboženství jsou vázány poznámky o náboženských pravidlech při jídle, nejvýznamnější náboženské osobnosti a autority židovské obce, rabínovy skrze rabína Löwa.

V jedenácté podkapitole *Jan Lucemburský – král rytíř a diplomat* je v první části *Jan Lucemburský úspěšně prosazoval zájmy českých zemí v cizině* zmínka o tom, že za Janovy vlády došlo k povýšení pražského biskupství na arcibiskupství. Při této příležitosti byl položen základní kámen nové Svatovítské katedrály.

Ve čtvrté části *Během následujících let se Angličané zmocnili Paříže i většiny Francie* věnována stoleté válce a osobnosti Jany z Arku. Jana se měla objevit v době největšího ohrožení Francie ve vesnici Domrémy. V sedmnácti letech uslyšela hlasy světců, které jí sdělili, že je vyvolena k záchraně Francie. „Její víra vlila do mysli Francouzů nové bojové nadšení.“³⁵⁸ Jana v doprovodu nevelkého oddílu osvobodila Orléans, později přispěla k mnoha vítězstvím Francouzů nad Angličany. Nový francouzský král se ovšem měl obávat její popularity a začít proti ní intrikovat. Církevní soud měl následně prokázat její spojení s ďáblem, byla upálena jako čarodějnice a kacířka.

V jedenácté podkapitole je věnováno tématu 0,5 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy arcibiskupství, Johanka z Arku. Podkapitolu doprovází pět obrázků. První obrázek zobrazuje arcibiskupa oddávajícího Jana Lucemburského a Elišku Přemyslovnu. Druhý obrázek představuje Svatovítskou katedrálu. Třetím obrázkem je mapa Stoleté války

³⁵⁸ Tamtéž, s. 73.

mezi Anglií a Francií. Čtvrtý obrázek je bitva u Kresčaku z Froissartovy kroniky. Pátým obrázkem je Iveta Bartošová v muzikálové roli Jany z Arku. K Janě z Arku jsou vázány dvě poznámky na boční liště. První poznámka zmiňuje svatořečení Jany z Arku v roce 1920. Druhá poznámka představuje Janu z Arku jako častý námět filmů a muzikálů.

Ve dvanácté podkapitole *Jak se české země zaskvěli hojností moudrých lidí* je poznámka na boční liště věnována osobnosti sv. Jana Nepomuckého. Jan Nepomucký nebo Jan z Pomuku je představen jako spolupracovník pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna. Kvůli sporům mezi králem Václavem IV. a Janem z Jenštejna byl Jan z Pomuku mučen, na následky mučení zemřel a byl shozen z Karlova mostu do Vltavy. Později byl svatořečen.³⁵⁹

Ve dvanácté podkapitole je věnováno 5 vět textu poznámce o sv. Janu Nepomuckém. K poznámce se váže obrázek sochy sv. Jana Nepomuckého.

V sedmé kapitole *Husitství a pozdní středověk* jsou v první podkapitole *14. století bylo dobou pohrom a nejistot* věnovány moru a stavu církve dvě části. V první části *Lidé viděli v moru trest za spáchané hříchy* je vysvětlena morová epidemie jako trest za spáchané lidské hříchy. Mor, který vypukl počátkem 14. století se jevil lidem svými hrůzami jako: „příznak konce světa, o němž hovoří závěrečná část Bible.“³⁶⁰ Lidé ale hledali i jiná vysvětlení, z epidemie moru obviňovali nesmyslně Židy. Židé byli vystavěni pogromům, ačkoliv trpěli následky moru stejně jako křesťané.

Ve druhé části *Strach lidí prohluboval jejich nespokojenost se stavem tehdejší církve* je popsána krize křesťanské církve a papežské schizma. Mnozí církevní hodnostáři žili v přepychu a v zahálce. Od věřících požadovali vyšší poplatky a dary, sami dále rozšiřovali své rozsáhlé majetky.³⁶¹ Papežský dvůr se zaplétal do politických sporů o vliv v Evropě, o moc. Církev procházela krizí, jejím příznakem bylo přesídlení papeže z Říma do Avignonu. Později ve vedení církev nastal rozkol neboli papežské schizma. Místo jednoho papeže mezi sebou soupeřili dva papežové, později tři. Vzájemně se proklínali, každý se prohlašoval za jediného a pravého zástupce Boha na zemi.

V textu je vysvětleno dobové pojetí moru jako trestu za spáchané hříchy lidstva, mor je vnímán jako začátek konce, biblické apokalypsy. V dobových představách figurovali

³⁵⁹ Tamtéž, s. 75.

³⁶⁰ HRDLÍČKA, J., KALISTOVÁ, I.: *Dějepis 7*, s. 82.

³⁶¹ Evropou ve 14. století kolovala průpověďka: „Kurie římská ovečky pase, přitom však vlna jim ostříhá se.“ Tamtéž, s. 83.

smrtné hříchy, za které mohl Bůh lidi trestat. Mezi smrtelné hříchy patřilo např. obžerství nebo smilstvo.

V sedmé kapitole a jej první podkapitole je věnována 1 strana textu krizi křesťanského světa na počátku 14. století. text obsahuje zvláště pojmy konec světa a schizma. Podkapitolu doprovází osm obrázků. První obrázek představuje fotografii města Florencie. Na druhém obrázku jsou příznaky morem nakaženého těla. Třetí obrázek představuje krysou. Čtvrtý obrázek je mapa šíření morové epidemie v letech 1347-1351. Na pátém obrázku je miniatura zobrazující podobu venkovanů. Na šestém obrázku je fotografie obce zničené povodní. Sedmý obrázek představuje církev v moci zla. Na osmém obrázku je zobrazen papežský palác v Avignonu. Na bočních lištách poznámky vysvětlují význam pojmů mor a apokalypsa. K pojmu apokalypsa je přidán úryvek ze Zjevení Janova neboli Apokalypsy, závěrečné knihy Bible.³⁶²

Ve druhé podkapitole *Nemocná církev a nelehká cesta k jejímu uzdravení* je představena snaha o reformu církve na počátku 14. století. Úvodní text podkapitoly pojednává o problémech s církví v Čechách koncem 14. a v 1. polovině 15. století. Problémy v církvi se objevovaly v Čechách už za vlády Karla IV. Církevní úřady byly prodávány za peníze osobám, které si je „nezasloužili.“ Někteří kněží se přestávali zajímat o záležitosti věřících a využívali svých úřadů jen k pohodlnému životu. Proti tomu vystupoval kazatel Jan Milíč z Kroměříže, který napsal list papeži Urbanu V.³⁶³

V první části *Anglický učenec Jan Viklef vyzýval k nápravě církve* jsou vysvětleny myšlenky tohoto učebnice. Jan Viklef vyzýval k nápravě církve v Anglii, podobně jako Jan Milíč z Kroměříže v Čechách. Podle Viklefa se církev měla vrátit ke skromnému životu. Vzorem církvi měl být Kristus a doba prvních apoštolů. Viklef viděl základ nápravy neboli reformy v důsledném návratu k zásadám Bible. Z toho plynula nutnost překládat Bibli do národních jazyků.

Ve druhé části *V Čechách prosazoval reformní myšlenky Jan Hus* je představena osobnost Jana Husa a jeho reformní myšlenky. Reformní myšlenky prosazoval v Čechách Jan Hus, působil na pražské univerzitě a patřil k zastáncům Viklefových myšlenek. Viklefovy

³⁶² Úryvek ze Zjevení Janova: „A hle, když rozlomil šestou pečeť, nastalo veliké zemětřesení, Slunce zčernalo jako smuteční šat, Měsíc úplně zkravěl a nebeské hvězdy začaly padat na zem.“ Tamtéž, s. 83.

³⁶³ V listu papeži Urbanu V. Jan Milíč z Kroměříže napsal: „Co mám říci o kanovnicích? Někteří více válčí a zápasí v turnajích, než zpívají v kostelích. Někteří mají své příjmy založené na lichvě a olupují chudé.“ Tamtéž, s. 84.

myšlenky odmítaly němečtí univerzitní mistři. Král Václav IV. zpočátku Husovy snahy podporoval, vydal Dekret kutnohorský omezující vliv cizích učitelů a studentů na univerzitě. Příznivci reformy získali převahu a Jan Hus byl zvolen rektorem. Zahraniční učitelé a studenti na protest z pražské univerzity odešli.

Ve třetí části *Hus dokázal srozumitelně vyložit své názory všem lidem* je představeno působení Jana Husa v Betlémské kapli, jeho hlavní myšlenky a reakce církve. Jan Hus kázal v Betlémské kapli, jeho kázání naslouchaly až 3 000 lidí z různých vrstev obyvatelstva. Ke svým posluchačům promlouval česky, což nebylo v této době obvyklé. Během svého kázání: „Vystupoval proti pokryteckému chování duchovenstva a hromadění majetku církevními hodnostáři. Odsoudil prodávání církevních hodností a odpustků.“³⁶⁴

Protože část zisku z prodeje odpustků připadala panovníkovi, ztratil Jan Hus brzy jeho přízeň. „Církevním hodnostářům především vadilo, že je kritizoval veřejně a přede všemi.“³⁶⁵ Husovi odpůrci tajně sepisovali jeho kritická slova a žalovali na něj u arcibiskupa. Ten odsoudil Viklefovi myšlenky a nechal spálit jeho spisy. Hus na to reagoval při svém kázání.³⁶⁶ Arcibiskup Husovi zakázal působit v Betlémské kapli, papež Husa prohlásil za kacíře. Poté byl Hus nucen odejít z Prahy na venkov, kde pobýval u svých šlechtických příznivců. Zde kázal „pod širým nebem.“

Ve čtvrté části *Hus byl přesvědčen, že své učení obhájí* je pojednáno o Husově cestě na Koncil v Kostnici, jeho neúspěšné obhajobě a upálení na hranici. Po výzvě římského krále Zikmunda Lucemburského se Jan Hus odebral: „vyložit své názory před koncilem v Kostnici.“³⁶⁷ Koncil v Kostnici v té době představoval hlavní církevní autoritu a měl vyřešit papežské schizma. Hus ovšem neměl šanci své myšlenky obhájit. „Husovy představy ale zcela selhaly. Po příchodu do Kostnice byl uvězněn. Představitelé koncilu se Husovými návrhy na nápravu církve nechtěli zabývat. Požadovali jediné, aby se svých „bludů“ zřekl. Hus své učení neodvolal, a proto byl jako nenapravitelný kacíř odsouzen k trestu smrti upálením.“³⁶⁸

Ve druhé podkapitole jsou věnovány dvě strany textu, celá podkapitola, snaze o reformu církve a osobnosti církevních reformátorů Jana Husa a Jana Viklefa. V textu jsou

³⁶⁴ Tamtéž, s. 84.

³⁶⁵ Tamtéž, s. 84.

³⁶⁶ Při kázání Jan Hus řekl: „Zlem nazývám spálení knih, které žádného hříchu ze srdce lidí neodstranilo.“ Tamtéž, s. 85.

³⁶⁷ Tamtéž, s. 85.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 85.

zvýrazněné pojmy, např. reformy, Dekret kutnohorský, Kostnice. Podkapitolu doprovází sedm obrázků. První obrázek představuje středověké vyobrazení papeže. Druhý obrázek zobrazuje Jana Husa na kazatelně v Betlémské kapli. Třetím obrázkem je Antikrist vyvolává pálení knih z 14. stol. Pátý obrázek představuje město Kostnici. Šestý obrázek zobrazuje zahraniční studenty. Sedmý obrázek ukazuje interiér a exteriér Betlémské kaple. Poznámky na bočních lištách pojednávají o středověké Betlémské kapli a reformě českého pravopisu Jana Husa.

Ve třetí podkapitole *Bouřlivá husitská doba začala* je o husitství pojednáno ve druhé a čtvrté části podkapitoly. Ve druhé části *Vyjádřením touhy po změně se stal kalich* je představen vznik husitství a odlišnosti mezi husitstvím a katolictvím. Představitelé koncilu se domnívali, že upálením Jana Husa zabrání šíření jeho myšlenek mezi lidmi. Počet stoupenců Husových názorů na nápravu církve ale naopak vzrůstal. V cizině je začali posměšně nazývat viklefité nebo husité. Při mších husitští kněží podávali věřícím kromě hostie i mešní víno z kalicha. Kněží i ostatní účastníci bohoslužby přijímali „tělo a krev Páně“ na znamení rovnosti všech v církvi a před Bohem. Přijímání „pod obojí způsobou“ odlišovalo husity od katolíků.

Ve čtvrté části *Baštou radikálních husitů se stalo město Tábor* je představeno založení města Tábor. Radikální husité neboli táborité založili město Tábor. Město se stalo jejich významným střediskem. V Táboře chtěli žít táborité důsledně podle Božích zákonů. Všechny majetek odevzdávali do kádí pro společnou potřebu. Mysleli si totiž, že peníze a věci nebudou potřebovat. Mezi sebou se táborité nazývali bratři a sestry. Táborští kněží nosili při bohoslužbách stejné oblečení jako prostí věřící, na rozdíl od katolické církve a umírněných husitů. Táborští kněží stáli v čele obce spolu se čtyřmi hejtmany, kteří se starali o vojenské záležitosti.

Ve třetí podkapitole je věnováno tématu husitství 0,5 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. husité, hejtmani, kalich. Text doplňují čtyři tematické obrázky. První obrázek představuje iluminaci Jana Husa na hranici. Na druhém obrázku je Husův pomník v Husinci. Třetí obrázek představuje přijímání pod obojí. Na čtvrtém obrázku je obrázek města Tábora.

V čtvrté podkapitole *Kdož jsou Boží bojovníci?* je věnována zmínka křížovým výpravám proti husitům. Úvodu je představen úryvek z husitského chorálu *Kdož jsou Boží bojovníci?* V první části *Doma i v cizině měli husité řadu odpůrců* je v textu popsána vcelku detailně bitva u Sudoměře a bitva na Vítkově, kde obou bitvách zvítězili husité v čele s Janem

Žižkou nad křížovou výpravou katolických rytířů. Křížové výpravy vedl sám císař Zikmund Lucemburský.

Ve druhé části *Husité se dohodli na společném programu* je představen husitský program neboli čtyři pražské artikuly. Husité shrnuli společný program do čtyř článků označené jako čtyři pražské artikuly. Artikuly požadovaly svobodné vykládání Bible, přijímání pod obojí, zbavení církve majetku a světského panování a trestání hříchů odporujících Božímu zákonu, rovně a spravedlivě bez ohledu na společenský původ.³⁶⁹

Ve čtvrté části *Představitelé koncilu i Zikmund byli nuceni s husity vyjednávat* je popsán koncil v Basileji. Pozvání dostali husité od kardinála Cesariniho. Husité se před odjezdem na koncil dohodli s kardinály v Chebu na pravidlech jednání koncilu. Poselstvo pod vedením Prokopa Holého věřilo, že koncil přesvědčí o správnosti svého programu ve čtyřech artikulech. Naopak představitelé koncilu věřili, že husité přistoupí na požadavky koncilu a smíří se s katolickou církví. K dohodě ani po několikátýdenním jednání nedošlo.

Ve čtvrté podkapitole je věnována 0,5 strany textu tématu husitství. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. čtyři pražské artikuly, koncil v Basileji. Text doprovází pět obrázků. Na prvním obrázku je zobrazen Žižka v čele vojska v dobovém rukopise. Druhým obrázkem je Žižkova socha u Sudoměře. Na třetím obrázku je Žižkova socha v Praze na Vítkově. Čtvrtý obrázek tvoří úryvek z husitského chorálu *Kdož jsú Boží bojovníci*. Na pátém obrázku je zobrazen boj husitů s křížáky.

V šesté podkapitole *Počátky království „dvojiho lidu“* pojednávají o konci husitských válek a vládě Jiřího z Poděbrad čtyři části. V první části *Husitské války skončili porážkou radikální husitské strany u Lipan* je ve stručnosti popsána bitva u Lipan a její účastníci. Na jedné straně stáli v „bratrovražedném boji“ umírnění husité a na druhé straně stáli radikální husité. Umírnění husité si přáli smír s katolickou církví. Radikální husité nebo radikálové nechtěli smír s církví připustit, chtěli pokračovat v boji. Na stranu umírněných husitů se postavila husitská šlechta, umírnění Pražané s českými katolíky, na stranu radikálů táborsko-sírotčí polní vojsko. V bitvě u Lipan čelili radikálové dvojnásobné přesile a byli poraženi, zahynul i jejich vůdce Prokop Holý.

Ve druhé části *Po přijetí kompaktát byl Zikmund přijat za českého krále* je popsáno zvolení Zikmunda Lucemburského českým králem a basilejská kompaktáta. Na koncilu

³⁶⁹ Tamtéž, s. 88.

v Basileji byla přijata dohoda, tzv. basilejská kompaktáta. Podle ní si mohli města a šlechta ponechat majetek získaný za husitských válek a bylo církvi povoleno přijímání pod obojí: „Katolická církev uznala v Čechách přijímání pod obojí.“³⁷⁰ Kompaktáta byla vyhlášena jako zemský zákon. Otevřela se tak cesta k soužití katolíků a kališníků.

Ve třetí části *Jiří z Poděbrad byl panovník, kterého český lid potřeboval* je popsána vláda českého krále Jiřího z Poděbrad. Jiří z Poděbrad byl umírněný husita neboli kališník. Jeho volba měla zachovat důsledky husitské revoluce. Jiří z Poděbrad dodržoval kompaktáta a snažil se o udržení smíru mezi kališníky a katolíky. Vládl jako král „dvojího lidu“ obratně a s rozvahou.

Ve čtvrté části *Jiří z Poděbrad nebyl ušetřen bojů* jsou představeny snahy Jiřího z Poděbrad o mírové řešení konfliktů v Evropě a jeho spor s papežem. Spolu se svými rádci vytvořil návrh mírové smlouvy, která měla zavazovat panovníky k pokojnému řešení konfliktů. Jeho myšlenka ale zůstala nenaplněna. Jiří z Poděbrad měl spory s papežem Piem II., který jej považoval za kacíře. Papež zrušil kompaktáta a hrozil českým zemím křížovou výpravou. Spor mezi Jiřím z Poděbrad a papežem „povzbudil“ jeho odpůrce v českých zemích. Jiří tak vedl válku na dvou stranách, na jedné straně s jeho odpůrci v českých zemích a na straně druhé s křížáky pod vedením uherského krále Matyáše Korvína. Korvín se nechal v Olomouci zvolit českým králem a obsadil Moravu a, Slezsko a Lužici. Jiří z Poděbrad ještě před svou smrtí nabídl českou korunu polským Jagelloncům.

Na boční liště je věnována husitům zajímavost. Odpůrci husitů používali pro jejich označení symbol husy. Husité to ovšem nebrali jako potupu, ale jako označení připomínající Jana Husa.

Druhá podkapitola obsahuje dvě strany textu, náboženským tématům je věnována 1 strana textu. Text obsahuje zvýrazněné důležité pojmy, např. kompaktáta, Jiří z Poděbrad, Matyáš Korvín. K tématu jsou vázány poznámky na liště. Text podkapitoly doprovází pět obrátek. Na prvním obrázku je detail pomníku Prokopa Holého na v Českém Brodě. Na druhém obrázku je zobrazen pilíř ze zničené katedrály v Klášterní Skalici. Třetí obrázek představuje dobové vyobrazení Tábořského bratra. Na čtvrtém obrázku je představeno přijetí Zikmunda Lucemburského za českého krále. Pátý obrázek představuje obraz volby Jiřího z Poděbrad českým králem od Václava Brožíka.

³⁷⁰ Tamtéž, s. 92.

V sedmé podkapitole *Ty jsi náš král, a my jsme tvoji páni!* je představena vláda Vladislava Jagellonského a Ludvíka Jagellonského v českých zemích. Podkapitola je rozdělena na čtyři části, náboženských témat se týkají dvě části. V první části *Vladislav Jagellonský českým králem* je popsána vláda Vladislava Jagellonského. Vladislav Jagellonský byl katolík, s jeho zvolením za českého krále ale souhlasili i kališníci. Vladislav se zavázal, že bude dodržovat kompaktáta. Mezi kališníky a katolíky měla v té době zavládnout shoda a vzájemná tolerance: „Kališníci a katolíci se dohodli, že své náboženské rozpory nadále již nebudou řešit vojensky a každý člověk v zemi si bude moci svobodně vybrat mezi kališnictvím a katolictvím.“³⁷¹

Ve čtvrté části *Z jagellonské doby pochází četné stavební a jiné umělecké památky* je představen stavební sloh v době vlády Jagellonců v českých zemích, tzv. jagellonská nebo pozdní gotika. Jako „skvost“ pozdní gotiky je označen chrám sv. Barbory v Kutné Hoře.

K třetí podkapitole je vázána tematická poznámka na liště o sv. Barboře, ochránkyni havířů.

Autoři učebnice představují umělecký sloh jagellonskou gotiku bez vazby na církevní architekturu a její funkci v kultu. Téma jagellonské gotiky spíše doplňuje představy o architektuře než o pojetí kultu.

V podkapitole zaujímá téma celkem 0,3 textu strany. Text obsahuje důležité pojmy, např. jagellonská gotika. Podkapitolu doprovází celkem devět obrázků. K tématu je vázáno pět z nich. Na první a druhém obrázku je Vladislavský sál na Pražském hradě. Třetí obrázek představuje portrét Vladislava Jagellonského na trůnu. Na čtvrtém obrázku je zpodobněna sv. Barbora. Pátý obrázek představuje chrám sv. Barbory v Kutné hoře.

V osmé kapitole *Renesance a humanismus* ve druhé podkapitole *Touha poznávat svět je přirozená všem dobrým lidem* je pojednáno o humanismu a předních evropských humanistech. Podkapitola je rozdělena do pěti částí, odstavců. Tématu se věnuje čtvrtý odstavec *Muž, který zastavil Slunce a roztočil Zemi*. Část představuje polského učenice Mikuláše Koperníka a jeho převratný objev. Koperník pozorováním oblohy a matematickými výpočty zjistil, že Země není středem vesmíru. Svůj objev sepsal v knize, která vyšla na konci

³⁷¹ Tamtéž, s. 94.

jeho života. současníci jej ale nepřijali: „Jeho následování se museli potýkat s nepřízní církve i s nepochopením obyčejných lidí.“³⁷²

Ve druhé podkapitole představuje text o Mikuláši Koperníkovi a jeho převratném objevu 1 odstavec, čtyři věty. Text obsahuje zvýrazněný pojem, jména polského učebnice Mikuláše Koperníka. Text doplňuje obrázek schéma Koperníkovi teorie.

V deváté kapitole *Zámořské objevy* ve druhé podkapitole *Do Asie kolem Afriky* jsou představeny cesty Evropanů do Asie a Afriky. Podkapitola je rozdělena na čtyři části. Náboženství u afrických a asijských kultur popisují dvě části.

První část *Středověké africké kultury měli řadu různých podob* jsou popsány středověké kultury v Mali a v Etiopii. Mali bylo ve středověku státem, kde byl vyznáván islám. Příkladem bohatství státu Mali byl jeho panovník Mansa Músá, který ve 14. století putoval do Mekky se sto velbloudy. Každý velbloud nesl padesát kilogramů zlata. V Mali byli dvě centra muslimské vzdělanosti, Timbuktu a Djenné. Dominantou měst byly velké hliněné mešity. V Etiopii byla ve středověku svébytná křesťanská kultura. K nejzajímavějším stavbám patří kostely vytesané do skály ve vesnici Lalibela.

Ve druhé části *Sever Indie ovládla na začátku 16. století dynastie Mughalů* je představen boj mezi hinduisty a muslimy v Indii. Počátkem 16. století Indii napadli muslimští Mughalové, proti nim se bránili místní hinduisté. Mughalové Indii ovládli a vybudovali velkou říši.

Ve druhé podkapitole zaujímá téma 0,3 textu strany. Text obsahuje důležité zvýrazněné pojmy Mughalové, Etiopie a Mali. Text doprovází 11 obrázku, k náboženskému tématu je vázáno pět z nich. Na prvním obrázku je zobrazen domorodý obyvatel Afriky, který udržuje dosud tradiční způsob obživy, tedy lov pomocí luku a šípů. Na druhém obrázku je zobrazen kostel v Lalibele. Třetí obrázek představuje mešitu v Timbuktu. Na čtvrtém obrázku je vlajka Mughalů. Pátý obrázek zobrazuje Tádž Mahal.

Ve třetí podkapitole *Neznámý svět indiánských států* je pojednáno o indiánských kulturách ve Střední a Jižní Americe. O indiánských kulturách a jejich náboženství pojednávají čtyři části. Jednotlivé části pojednávají o kultuře Mayů, městě Teotihuacánu, kultuře Aztéků a kultuře Inků.

³⁷² KOLDINSKÁ, M., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 101.

Náboženství indiánských kultur přibližuje třetí část *Aztékové tvrdě vládli mnoha kmenům*. Aztékové vybudovali na ostrově uprostřed slaného jezera své hlavní město Tenochtitlán. Náboženství Aztéků bylo spojeno s obřady. Při náboženských obřadech Aztéků bylo usmrceno velké množství válečných zajatců: „Aztékové totiž věřili, že svět a Slunce se musejí napájet lidskou krví, aby nezanikly.³⁷³ Aztékové zároveň milovali krásu, vyráběli mozaiky z drahých kamenů a per tropických ptáků.

K Inkům se váže zajímavost na liště. Inka byl původně titul vládce, považovaného za syna Slunce.

V třetí podkapitole je věnováno tématu náboženství Aztéků 0,3 textu strany. Text obsahuje dva zvýrazněné pojmy Teotihuacán a Aztékové. Text doprovází 10 obrázků. Na prvním obrázku je malba severoamerického indiána z 19. století. druhý obrázek ukazuje egyptské pyramidy. Na třetím obrázku je mayská pyramida ve městě Chichen-Itzá. Čtvrtý obrázek představuje Teotihuacán. Na pátém obrázku je vyobrazení aztéckého kalendářního kamene. Šestý obrázek představuje Machu Picchu. Na sedmém obrázku je detail zdíva z Machu Picchu. Osmý obrázek představuje příslušníka kmene Inků s nákladem a lamami. Na devátém obrázku je dnešní vysutý most. Desátý obrázek představuje morče pocházející z Jižní Ameriky.

Ve čtvrté podkapitole *Světadil, který tam neměl být* ve čtvrté části *Evropská touha po zlatě brzy vedla k zániku vyspělých indiánských kmenů* je představeno dobytí říše Aztéků Hernandem Cortésem a dobytí říše Inků Francescem Pizarrem. Cortés využil nespokojenosti místních kmenů s aztéckou nadvládou. Objevil se také v době, kdy mělo být naplněno proroctví: „Podle proroctví se měl vrátit dobrý bůh Quetzalcoatl, opeřený had a bílými vousatými muži.“³⁷⁴

Ve čtvrté podkapitole je věnováno tématu náboženství Aztéků 5 vět textu. Text obsahuje dva zvýrazněné pojmy Hernando Cortés a Francisco Pizarro. Text doprovází obrázek, na němž Aztékové bojují se Španěly.

V páté podkapitole *Velké objevy i nenahraditelné ztráty* je na boční liště marginálie o misionáři Bartoloméovi de Las Casas. Las Casas působil v Americe jako misionář. Po většinu

³⁷³ BUDIL, I., KÁLAL, J.: *Dějepis 7*, s. 111.

³⁷⁴ Tamtéž, s. 113.

svého života se věnoval obraně původních Američanů. Přispěl k přijetí zákonů omezující jejich zotročování.

Marginálie zaujímá dvě věty textu. Neobsahuje zvýrazněné pojmy, doplňuje ji obrázek zobrazující misionáře Bartoloméa de Las Casas.

V desáté kapitole *Počátky novověku* v její první podkapitole *Snaha o nápravu vedla k rozdělení* je představena reformace a její hlavní představitelé. Podkapitola je rozdělena na pět částí. První část *Martin Luther*³⁷⁵ *chtěl reformovat katolickou církev* pojednává o osobnosti Martina Luthera, o jeho myšlenkách a založení luteránské církve. Martin Luther byl původně vzdělaným mnichem a učitelem na univerzitě. Při studiu Bible začal pochybovat o tom, zda církev Bibli vykládá správně. Následně své pochybnosti zveřejnil. Podle Luthera: „Zbožnost nespočívá jen v účasti na obřadech v kostele, důležitější je opravdová víra vycházející ze srdce.“³⁷⁶ Vadil mu prodej odpustků, také kritizoval představitele církve za hromadění majetku. Dokonce chtěl, aby na církev dohlížela světská vrchnost. Papež označil některé Lutherovi názory za kacířské. Luthera se ovšem zastala řada knížat i obyčejných věřících, díky nim mohl Luther dále v bezpečí kázat a psát.³⁷⁷ Luther se odmítl papeži podřídit. Jeho stoupenci protestovali proti snaze zastavit šíření reformace. Proto se Lutherovým stoupencům začalo říkat „protestanti.“ Na základě myšlenek Martina Luthera vznikla samostatná, na katolické církvi nezávislá luteránská církev. Luther zavedl přijímání pod obojí pro všechny věřící. Svůj rozchod s katolickou církví dovršil tím, že se oženil.

Druhá část *Reformátor Jan Kalvín v Ženevě* představuje myšlenky Jana Kalvína jako základ nového náboženského směru kalvinismu. Jan Kalvín založil další samostatnou církev. Prosazoval strohý a přísný životní styl, zakázal veřejné zábavy, např. tanec a hraní karet. Z kostelů nechal odstranit sochy a obrazy, byly to pro něj jen zbytečnosti odvádějící člověka od pravé zbožnosti. Podstatnou učení Jana Kalvína byla víra v předurčení: „Bůh předem určil lidi buď ke spáse, nebo k zatracení.“³⁷⁸ Lidé neznají svůj osud, ale mohou jej odvodit z projevů Boží náklonosti, např. úspěchy v životě, v podnikání. Pokud se lidem dařilo, usoudili, že jsou předurčeni ke spáse. Tvrdá práce se stala pro kalvinisty ideálem správného zbožného života.

³⁷⁵ V úvodu podkapitoly je představena jedna myšlenka Martina Luthera: „Vše, co papež ustanoví a udělá, chci přijmout jen za předpokladu, že to posoudím podle písma svatého.“ KOLDÍNKÁ, M., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis* 7, s. 120.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 120.

³⁷⁷ Lutherův překlad Nového zákona se stal základem spisovné němčiny.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 120.

Ve třetí části *Myšlenky reformace se po Evropě rychle šířily* je ve stručnosti představena náboženská válka v německých státech mezi katolíky a luterány. Spor mezi luterány a katolíky vedl v německých státech k náboženské válce. Válka po dlouhých bojích skončila dohodou. Německá šlechta si mohla vybrat mezi katolictvím a luteránstvím. Poddaní se museli připojit k vyznání své vrchnosti, neměli náboženskou svobodu jako jejich vrchnost

Ve čtvrté části *V Anglii zavedl reformaci král Jindřich VIII.*³⁷⁹ je vysvětlen jako důvod reformace církve v Anglii rozvod anglického krále Jindřicha VIII. s jeho manželkou. Jindřich VIII. se chtěl rozvést se svou manželkou a královnou Kateřinou Aragonskou. Papež omítl rozvod potvrdit. Aby se Kateřina nemohla odvolávat k papeži, Jindřich VIII. převzal dosavadní papežská práva ve své zemi na svou osobu. Takto vznikla anglikánská církev.³⁸⁰ V rámci anglikánské církve bylo povoleno přijímání pod obojí, užívání angličtiny jako bohoslužebného jazyka. Povoleno bylo i manželství pro kněží.

V páté části *Nutnost změn si uvědomovala i katolická církev* je představeno reformování katolické církve. Papež si uvědomoval nutnost změn v katolické církvi, proto svolal koncil, jeho smyslem bylo najít cestu k tomu, jak reformaci čelit. Přijal opatření proti nejčastěji kritizovaným nepravostem. Postupně se dařilo katolické církvi získávat nové věřící, zejména díky činnosti nově založeného jezuitského řádu. Jezuité byli posíláni šířit katolickou víru mezi evangelíky v zemích, kde se prosadila reformace.³⁸¹

V první podkapitole jsou náboženským tématům věnovány dvě strany textu. Text doplňují otázky a úkoly. Obsahuje čtyři zvýrazněné pojmy, Martin Luther, protestanti, luteránská církev, král Jindřich VIII, jezuitský řád. Text podkapitoly doprovází osm obrázků. Na prvním obrázku je portrét Martina Luthera od Lucase Cranacha. Na druhém obrázku je leták, zpodobňující Martina Luthera, na kterém ďábel hraje na dudy, které mají podobu Lutherovi hlavy. Na třetím obrázku je další leták, který zobrazuje Martina Luthera jako kněze podpořeného Duchem svatým. Čtvrtý a pátý obrázek představují interiér katolického kostela a kostela reformované církve. Na šestém obrázku je vyobrazen anglický král Jindřich VIII. sedmý obrázek je kresbou Jindřicha VIII. a jeho šesti manželek od malíře Adolfa Borna. Na osmém obrázku je město Trident, místo koncilu katolické církve.

³⁷⁹ V úvodu části je citace ze zákona vydaného anglickým králem Jindřichem VIII.: „Toto anglické království je říší, již vládne král obdařený důstojenstvím, jemuž je veškerý lid, ať je jakéhokoliv původu a postavení a dělicí se na osoby duchovní se světské, zavázán ihned po Bohu poslušností a přirozenou úctou.“ Tamtéž, s. 121.

³⁸⁰ Jindřich VIII. byl zároveň anglickým králem i hlavou anglikánské církve.

³⁸¹ Marginálie na liště odkazuje na souvislost mezi reformou katolické církve a úpravou kalendáře. Papež Řehoř XIII. zavedl nový tzv. gregoriánský kalendář, rozhodl o zkrácení roku 1582 o 10 dní.

Ve druhé podkapitole *Proměny západní Evropy v 16. století* v první části *Po překonání náboženských sporů se stala Francie silným státem* je představen náboženská občanská válka ve Francii. Francie se v 16. století stala „nábožensky rozdělenou zemí,“ v níž probíhala dlouhá válka mezi katolíky a kalvinisty. Kalvinisté se ve Francii označovali jako hugenoti. Zárukou míru mezi katolíky a hugenoty měla být svatba katolické princezny Markéty z Valois a významného hugenota Jindřicha IV. Navarského. Jejich sňatek ovšem k smíru nevedl, katolíci nashromážděné hugenoty po svatbě bez slitování pobili. Po vymření rodu Valois po meči připadlo nástupnictví na Jindřicha IV. Navarského. Katolická část obyvatelstva však Jindřicha jako krále neuznávala, především Paříž. „Jindřich pochopil, jako hugenot nemůže vládnout většinově katolickému národu. Rozhodl se proto přestoupit na katolickou víru.“³⁸² Jindřich zaručil mezi katolíky a hugenoty náboženskou snášlivost.

Ve druhé části *V katolickém Španělsku vládli králové z rodu Habsburků* je zmínka o vládě španělského krále Filipa II. Filip II. byl katolický panovník a vládl absolutisticky, jeho vůle byla zákonem a katolická církev jediné povolené náboženství. Filip II. ostatní náboženství netoleroval: „Tvrdě postupoval proti všem jinověrcům.“³⁸³ Mnozí „jinověrci“ museli Španělsko opustit.

Ve třetí části *Obyvatelé Nizozemska toužili po nezávislosti* zmiňuje snahu Nizozemska po nezávislosti nad Španělskem a náboženskou svobodu. Španělé ukládali Nizozemcům vysoké daně. Nespokojenost vzrostla, když byli z rozkazu Filipa II. pronásledováni kalvinisté na severu země. Nizozemci proti Španělsku povstali. Po letech bojů došlo ke kompromisu. Sever Nizozemska získal nezávislost, zároveň náboženskou svobodu.

Ve čtvrté části *Anglie zažívala vzestup pod vládou královny Alžběty I.* je zmínka o tom, že anglická královna Alžběta I. podporovala anglikánskou církev a dosáhla ukončení náboženských sporů v Anglii.

Na boční liště je poznámka o toleranci a zmínka o tom, že se lidé v 16. století náboženské toleranci teprve učili.

V druhé podkapitole je náboženských tématům věnována jedna strana textu. Text obsahuje zvláště důležité pojmy, např. katolíci, kalvinisté, Nizozemsko, Alžběta I. podkapitolu doprovází devět obrázků. Na prvním obrázku a druhém jsou zpodobněni Jindřich IV. Navarský a jeho manželka Markéta z Valois. Třetí a čtvrtý obrázek představují toleranci

³⁸² Tamtéž, s. 122.

³⁸³ Tamtéž, s. 122.

mezi lidmi různého věku, barvy pleti a národnosti. Na pátém obrázku je zobrazen španělský král Filip II. šestý obrázek představuje obraz Hendricka Avercapma Holandsko v zimě. Na sedmém obrázku je dobový portrét anglické královny Alžběty I. na osmém obrázku je fotografie moderní hráze v Nizozemí. Devátý obrázek mapu dnešních států na území dřívějšího Nizozemska.

Ve třetí podkapitole *Pod křídly ruského orla* ve druhé části *Car Ivan IV. Hrozný se při nástupu na trůn prohlásil za svatého* je představena vláda ruského cara Ivana IV. Hrozného. Ivan IV. vládl jako: „Bohem korunovaný car a samovládce vší Rusi.“³⁸⁴ Zabíral bojarům, vysoké ruské šlechtě jejich majetky a pozemky. Jeho činy ale ovlivňovala i jeho duševní porucha. Byl dokonce pokládán za nedotknutelnou osobnost nadanou nadpřirozenou mocí: „Věřilo se, že dokáže léčit nemocné pouhým dotekem nebo, že může zemřít přirozenou smrtí, ale nelze jej zabít.“³⁸⁵

Zajímavost na boční liště odkazuje na chrám Vasilije Blaženého. Ivan IV. Hrozný nechal tento chrám vybudovat na památku dobytí Kazaně. Chrám ovšem sloužit především jako carova osobní svatyně, proto působí zvnějšku dojmem rozsáhlé budovy, ale uvnitř jsou jeho prostory stísněné.

Text s tématem náboženství zaujímá 0,3 strany textu v podkapitole. Text obsahuje důležitý zvýrazněný pojem car. Celou podkapitolu doprovází 9 obrázků. Na prvním obrázku je orel v letu. Druhý obrázek představuje znak moskevského panovníka. Třetí obrázek představuje portrét Ivana IV. Hrozného. Na čtvrtém obrázku je mapa Moskevské Rusi v 16. století. pátý a šestý obrázek představuje chrám Vasilije Blaženého, na pátém obrázku je exteriér a na šestém obrázku interiér chrámu. Na sedmém obrázku je zobrazen právě zvolený car Michal Romanov rozdávající dary. Na osmém obrázku je obrázek lišky polární, má odkazovat na Sibiř. Na devátém obrázku je Erb Krymského chanátu.

Ve čtvrté podkapitole *Turci před branami střední Evropy* v první podkapitole *Boj s osmanskou říší probíhal s přestávkami celé 16. století* jsou představeny boje mezi Turky a křesťanskou Evropou.³⁸⁶ Turecké výboje v Evropě zesílily v době vlády sultána Sulleymana I.

³⁸⁴ Tamtéž, s. 124.

³⁸⁵ Tamtéž, s. 124.

³⁸⁶ V úvodu podkapitoly je úryvek z paměti Jana Zajice z Házmburka z 16. století. V úryvku je líčen strach obyvatel křesťanské Evropy z Turků: „(...) Ten nejúhlavnější nepřítel, ukrutný Turek, se svými pomocníky krvavými, žízni dnem i noci po krvi nevinné křesťanské. Den ode dne se k nám přibližuje, chtěje nás i dítky a manželky naše zahubiti svým ukrutným a hanebným tyranstvím, jehož již mnohá království a země křesťanské.“ Tamtéž, s. 126.

panovníci křesťanských států se nedohodli na společném postupu. Tíha obrany křesťanské Evropy zůstávala na státech jihovýchodní a střední Evropy. Jejich území bylo Turky bezprostředně ohroženo. Turci v roce 1529 obléhali Vídeň. Neobávanější součástí tureckého vojska byli tzv. janičáři.³⁸⁷

Ve čtvrté podkapitole je tématu věnován odstavec o 5 větách, asi 0,2 strany. V textu jsou dva zvýrazněné pojmy Turci a obléhání Vídně. Část textu doprovází čtyři obrázky. Na prvním obrázku je Turecký jezdec odvádějící křesťanské zajatce. Na druhém obrázku jsou vyobrazeni turečtí vojáci. Na třetím obrázku je zpodoben osmanský sultán Suleyman I. Čtvrtý obrázek představuje mapu osmanské říše.

V páté podkapitole *Katolický král v nekatolické zemi* v první části *Ferdinandem I. u nás začíná vláda Habsburků* je popsán nástup Ferdinanda I. Habsburského na český trůn. Ferdinand přislíbil dodržovat náboženské poměry v českých zemích, ale ve skutečnosti si přál vládnout samotnému katolickému státu.

Ve druhé části *Většina obyvatel českých zemí se hlásila k různým evangelickým církvím* je pojednáno o nekatolických církvích v českých zemích. Zatímco někteří obyvatelé českých zemích setrvali v kališnictví, jiní se přiklonili k luteránství nebo kalvinismu. Dále existovala „malá církev,“ kterou byla Jednota bratrská. V Jednotě bratrské se bratři a sestry zavazovali: „žít skromným a ctnostným životem prvních křesťanů.“³⁸⁸ Zpočátku žili na odlehlých místech, kde se cítili bezpečně. Zejména proto, že je panovníci často pronásledovali jako kacíře. Vzdělání členové Jednoty bratrské ovlivnili vývoj české kultury a literatury, jejich hlavním přenosem byl překlad Bible do češtiny, tzv. Bible kralické.³⁸⁹

Ve třetí části *Ferdinand I. a jeho nástupci se snažili posílit moc panovníka a oslabit moc stavů* je zmínka o tom, že Ferdinand I. pozval do Prahy jezuitský řád. Jezuité: „napomáhali splnit cíl, který si vytyčili Habsburkové v církevních záležitostech.“³⁹⁰

Ve čtvrté části *Ferdinandův syn Maxmilián II. byl vůči evangelikům smířlivější* je pojednáno o náboženské toleranci za vlády Maxmiliána II. věřící různých evangelických církví shrnuly do České konfese články víry, na kterých se všichni shodli. Král Maxmilián II.

³⁸⁷ Turci odebírali malé chlapce křesťanským rodinám. Museli přestoupit na islám a v dospělosti sloužit v armádě, tvořili obávanou část tureckého vojska, janičáry.

³⁸⁸ Tamtéž, s. 128.

³⁸⁹ Bible kralická nese název podle místa, kde byla vytištěna, v bratrské tiskárně v Kralicích na Moravě. velmi dlouho dobu se stala vzorem spisovné češtiny.

³⁹⁰ Tamtéž, s. 129. Cílem Habsburků je myšlena rekatolizace.

Českou konfesi neboli vyznání víry nekatolíků v českých zemích, ústně schválil. Podpořil tak svobodu vyznání pro všechny obyvatele českých zemí.

Nekatolickému náboženství v českých zemích jsou věnovány dvě poznámky na liště. V první poznámce je pojednáno o Jednotě bratrské. Členové Jednoty bratrské museli později odejít do zahraničí. Dostali se do mnoha zemí světa. Jejich církev pod názvem Moravští bratři existuje dodnes. Druhá marginálie je věnována novokřtěncům. Novokřtenci, habáni neboli anabaptisté našli za vlády Habsburků útočiště především na Moravě. upřednostňovali společné vlastnictví a přijetí křtu až v dospělosti. Na odkaz anabaptistů odkazují dnešní baptistické církve.

V páté podkapitole je celkově věnována náboženským tématům 1 strana textu. Text obsahuje zvýrazněné důležité pojmy, např. Ferdinand I., Jednota bratrská, kalvinismus, luteránství, Česká konfese. Podkapitolu doprovází čtyři obrázky. Na prvním obrázku je reliéf zobrazující Ferdinanda I. podávající květinu své manželce Anně Jagellonské. Na druhém obrázku je jáchymovský tolar. Třetí obrázek představuje výřez z nejstarší mapy Čech z roku 1518. čtvrtým obrázkem je zámek Hvězda.

V šesté podkapitole *Rudolfínská Praha – město učenců i podvodníků* v první části *Císař Rudolf II. řídil svou říši z Prahy* je představena vláda císaře Rudolfa II. Rudolf II. se v době své vlády potýkal s mnoha problémy. Jedním z problémů představovaly spory mezi katolíky a evangelíky, v českých zemích i ve Svaté říši římské. Rudolf vyrůstal na dvoře svého strýce, španělského krále Filipa II. na celý život ho ovlivnila hluboká katolická zbožnost a nádhera španělského dvora.

Ve třetí části *Rudolfův mladší bratr Matyáš se nemohl dočkat trůnu* je představen Rudolfův spor s bratrem Matyášem o trůn. Matyáš si zajistil podporu rakouských, uherských i moravských stavů příslibem dodržování náboženské tolerance. České stavy ze vzpoury proti Rudolfovi nezúčastnili, odměnou pro české nekatolíky byl tzv. Majestát podepsaný Rudolfem. Majestát byla listina: „oficiálně zaručující náboženskou snášenlivost.“³⁹¹ Šlechta, královská města i poddaní měli na základě Majestátu možnost svobodně rozhodovat o své víře.

V šesté podkapitole zaujímá téma přibližně 0,3 textu strany. Text obsahuje zvýrazněný důležitý pojem Majestát. Podkapitolu doprovází 8 obrázků. K náboženským poměrům

³⁹¹ Tamtéž, s. 131.

v českých zemích jsou vázány jeden z nich. Vybraným obrázkem je portrét Rudolfa II. od malíře Hanse von Aachena.

V jedenácté kapitole *Třicetiletá válka* v první podkapitole *Bílá hora, pro jedny vítězství, pro druhé porážka* v úvodním textu je pojednáno o příčinách českého stavovského povstání a jeho počátku. Napětí z náboženského rozdělení českých zemí se vyostřilo na počátku 17. století. Českým evangelickým stavům vadilo, že katolíci porušují svobody zaručené Majestátem. Mezi horlivé katolíky patřili i dva místodržící, císařovi zástupci. Podnětem k přímému konfliktu se stalo uzavření evangelického kostela v Broumově a zboření evangelického kostela v Hrobu. Oba kostely ležely na majetku propůjčené nebo darované katolické vrchnosti, katolické vrchnosti vnímaly zřízení evangelických kostelů na jejich propůjčeném majetku jako porušení svých práv. představitelé evangelíků naplánovali „protestní akci,“ následující den svrhli z oken dva katolické místodržící z oken jejich kanceláře na Pražském hradě. S nimi byl vyhozen jejich písař Fabricius.³⁹²

V první části *Defenestrace zahájila české stavovské povstání*, a tím i třicetiletou válku je pojednáno o počátku třicetileté války a českém stavovském povstání. Čeští evangeličtí stavové sesadili z trůnu Ferdinanda II. a zvolili místo něj za českého krále Friedricha Falckého. Friedrich Falcký stál v čele států sdružených v Protestantské unii.

Ve druhé části *Rozhodnutí padlo v bitvě na Bílé hoře* je představena bitva na Bílé hoře jako rozhodující střed českých evangelických stavů a císařem Ferdinandem II. v bitvě bojovali najatí vojáci, žoldnéři.

Ve třetí části *Vítězný král vzbouřence tvrdě potrestal* je představen osud českých evangelických stavů po prohrané bitvě na Bílé hoře. Část povstalců utekla ze země, někteří však zůstali. Ferdinand II. zřídil mimořádný soud, který nejvýznamnější účastníky povstání potrestal.

Na liště se k tématu defenestrace pojí zajímavost. Defenestraci neboli vyhození z oken přežili všichni tři muži. Katolíci si mimořádnou událost vysvětlovali jako zázrak. Evangelíci skutečnost připisovali množství odpadků, do nichž místodržící dopadli.

V první podkapitole tvoří téma defenestrace a osudu českých evangelických stavů 0,5 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. Friedrich falcký, Ferdinand II., Protestantská unie, bitva na Bílé hoře. Podkapitolu doprovází pět obrázků. K tématu jsou

³⁹² Místodržícími byli Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka a Jaroslav Bořita z Martinic.

vázány všechny. Na prvním obrázku je zobrazeno na rytině ze 17. století vyhození místodržících z oken Pražského hradu. Druhý obrázek zobrazuje kostel sv. Václava v Broumově, stojí namísto dřívějšího evangelického kostela. Na třetím obrázku je Ludvíkovo křídlo královského paláce na Pražském hradě, v něm se nacházela místodržitelská kancelář. Na čtvrtém obrázku je výjev z bitvy na Bílé hoře z paměti Jindřicha Hýzrle z Chodů. Na čtvrtém obrázku je dlažba na Staroměstském náměstí v Praze.

Ve druhé podkapitole *Porážení a vítězové* je úvodu podkapitoly představen úryvek textu Z patentu Ferdinanda II. z 30. července roku 1627. Z úryvku patentu Ferdinanda II. je jasně patrné, že císař odmítal nekatolické vyznání v českých zemích a jeho vyznavače přinutil k emigraci.³⁹³

V první části *Vítězný Ferdinand II. vydal Obnovené zřízení zemské* je pojednáno o tomto dokumentu. Obnovené zřízení zemské uzákoňovalo dědičné právo Habsburků na český trůn. Jedinou povolenou církví se jím stala církev katolická.

Ve druhé části *Pro řadu lidí bylo náboženství důležitější, než majetek* je pojednáno o emigraci evangelických obyvatel českých zemí. Ze země odešli mnozí evangeličtí šlechtici, měšťané i kněží, stali se z nich exulanti. Byli přinuceni odejít, ale doufali v návrat do vlasti. Poddaní nemohli ze země odejít, museli se stát katolíky.

Ve druhé podkapitole zaujímá téma 0,5 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné důležité pojmy dědičné právo Habsburků a exulanti. Celou podkapitolu doprovází 9 obrázků, k rématu jsou vázány 2. Na prvním obrázku je dobová rytina císaře Ferdinanda II. druhý obrázek představuje rytinu Pražská žena od Václava Hollara, českého exulanta.

Ve čtvrté podkapitole *Jan Amos Komenský: Každý musí mít možnost být člověkem* je celá podkapitola věnována osobnosti Jana Amose Komenského, posledního biskupa Jednoty bratrské. Jednotlivé části se věnují především jeho učitelské činnosti a jeho dílům, zejména učebnicím, např. brána jazyků otevřená.

³⁹³ „Kdyby se někdo s námi v naší katolické víře nesrovnal, jsme zcela rozhodnuti a chceme, aby bylo konečně vysvětleno mocí tohoto císařského a královského patentu, že nedovolujeme a nepřipouštíme, aby jediný takový člověk dále bydlel v našem dědičném Království českém.“ KOLDÍNKÁ, M., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 136.

V páté podkapitole *Třicet let válčení* v první části *První celoevropská válka* je pojednáno o třicetileté válce. „Válka vypadala navenek jako střetnutí dvou náboženských skupin, každý zúčastněný stát ve skutečnosti sledoval především své politické cíle.“³⁹⁴

Ve čtvrté části *Nadějí pro všechny odpůrce Habsburků se stalo Švédsko* je představena švédská královna Kristina. Kristina byla přemýšlivá panovnice a uvažovala i o náboženských otázkách. Královna překvapivě přestoupila ke katolictví a vzala se trůnu.³⁹⁵

Ve čtvrté podkapitole je věnováno tématu 0,3 strany textu. Text obsahuje 3 důležité zvýrazněné pojmy třicetiletá válka, politické cíle a královna Kristina. Podkapitolu doprovází 9 obrázků k tématu je vázán jeden z nich, zobrazující královnu Kristinu. Ostatní obrázky představují výjevy ze třicetileté války a vojevůdce.

V šesté podkapitole *Mír je silnější než válka* ve třetí části *Radost i zklamání z vestfálského míru* je představeno ukončení třicetileté války tzv. vestfálským mírem, podepsaném v německém státu Vestfálsko. Vestfálský mír potvrdil hranice jednotlivých států a planost Obnoveného zřízení zemského, Habsburská monarchie se změnila v absolutistický stát. Na liště je marginálie o pražském jezulátku s obrázkem.

V šesté podkapitole tvoří téma 0,3 strany textu. Text obsahuje dva zvýrazněné pojmy Vestfálsko a absolutistický stát. Podkapitolu doprovází sem obrázků. K Vestfálskému míru je vázán jeden z nich, představující malbu Bartholomea van der Helsta s názvem *Městská stráž v Amsterdamu oslavuje mír podepsaný v Münsteru r. 1648*.

Celkem je v učebnici *Dějepis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia* z nakladatelství Fraus věnováno 35 stran náboženským tématům, z celkového počtu 110 stran výkladu a 160 stran učebnice celkově. Náboženským tématům je v učebnici věnováno více prostoru než kterémkoliv jiným tématům. Učebnice popisuje náboženská témata od raného středověku do konce třicetileté války. Z náboženských témat je nejvíce prostoru věnováno křesťanským tématům, méně prostoru věnuje učebnice tématům nekřesťanských náboženství, např. judaismu a islámu. Polyteistická náboženství, např. hinduismus, jsou zmíněna jen velmi okrajově. Na druhou stranu monoteistická náboženství v učebnici zaujímají většinu prostoru, který je věnován náboženským tématům. Nejvíce prostoru z monoteistických náboženství je věnováno křesťanství. Učebnice popisuje počátky křesťanství od jeho vzniku a šíření ve starověku, vzniku křesťanské církve po zrovnoprávnění císařem Konstantinem. Z období

³⁹⁴ Tamtéž, s. 142.

³⁹⁵ Tamtéž, s. 143.

raného středověku je v učebnici věnován prostor zejména šíření křesťanství v Evropě, zejména mezi germánskými kmeny. Zvláštní prostor věnuje učebnice šíření křesťanství na Velké Moravě, zejména působení Konstantina a Metoděje. V učebnici je zmíněno křesťanství v byzantské říši především za vlády císaře Justiniána I. Zvláštní části věnuje učebnice organizaci křesťanské církve, mnišství a vzniku prvních církevních řádů, spory mezi papeži a císaři o právo na volbu církevních hodnostářů. Učebnice věnuje prostor počátkům křesťanství v českých zemích za vlády Přemyslovců, od pokřtění knížete Bořivoje ke křesťanským světcům sv. Václavovi a sv. Vojtěchovi. Z období vrcholného středověku věnuje učebnice prostor křížovým výpravám, konfrontaci mezi křesťanským a muslimským světem. Dalšími tématy jsou fenomén kacířství a vznik žebavých řádů, papežské schizma, snaha o reformu církve reformátory Janem Viklesem a Janem Husem. Myšlenky Jana Husa vedly ke vzniku husitství a přispěli k počátku husitských válek. Prostor je věnován vládě Jiřího z Poděbrad a Jagellonců, jejich tolerance ke kališnictví. Z období počátku novověku je v učebnici věnován prostor reformaci církve a vzniku nových evangelických církví luteránství a kalvinismu.

Z Evropských dějin jsou zmíněny náboženské války ve Francii a v Nizozemí, vznik anglikánské církve v Anglii za vlády Jindřicha VIII. Z českých dějin se učebnice věnuje nástupu Habsburků na český trůn a postupné rekatolizaci země za pomoci jezuitského řádu. Spory mezi nekatolíky a katolíky následně vedly ke třicetileté válce, na jejímž konci bylo katolictví uznáno jako jediné povolené náboženství a nekatolíci museli emigrovat ze země. Zmíněni jsou okrajově tři světci, sv. Anežka Česká, sv. Jana z Arku a sv. Jan Nepomucký.

Z dalších monoteistických náboženství je v učebnici věnován prostor judaismu, představeno je postavení Židů ve středověku. Jako třetí monoteistické náboženství je zmíněn islám, zejména je popisován vznik islámu, jeho šíření a jeho následná konfrontace mezi křesťanstvím v období křížových výprav a později za osmanské říše.

Z polyteistických náboženství je zmíněn hinduismus v souvislosti s boji mezi hinduisty a muslimy v Indii. Z nekřesťanských náboženství učebnice věnuje prostor náboženství Vikingů, Slovanů, indiánských kultur Aztéků a Inků.

Autoři se věnují i náboženství regionů, s nimiž Evropa vzstoupila intenzivněji či nově do kontaktu. Představují myšlenkový svět původních předkolumbovských kultur.

7.5.2 Učebnice dějepisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Učebnice z nakladatelství Nová škola, s.r.o. *Dějepis 7: vzdělávací oblast Člověk a společnost. Středověk, počátky novověku: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV* v první kapitole *Raný středověk* v první podkapitole *První středověké státy* rozděluje první státy vzniklé ve středověku na franckou říši, byzantskou říši a arabskou říši. Franckou a byzantskou říši pojilo společné náboženství, křesťanství. Naproti tomu v arabské říši byl hlavním náboženstvím islám.

V první části podkapitoly *Francká říše* věnované francké říši se jejímu náboženství, křesťanství věnují dvě části, jimiž jsou *Francká říše za vlády Karla Velikého* a *Kultura na Karlově dvoře*. Celý odstavec je věnován Karlově korunovaci císařem: „Karel Veliký se stal prvním středověkým císařem v západní Evropě. Korunoval ho papež v bazilice sv. Petra v Římě (kolem 800).“³⁹⁶ V této učebnici chybí zmínka o Karlově křtu.

V druhé části textu *Kultura na Karlově dvoře* je pojednáno o karolínské renesanci neboli: „opětovnému rozvoji života na konci 8. století.“³⁹⁷ Karel Veliký zval na svůj dvůr učence, řemeslníky a umělce z různých zemí. Podporoval vzdělanost, zejména: „podporoval školy při kláštorech a biskupstvích.“³⁹⁸ V kláštorech mniši opisovali biblické texty a antické spisy.

V první kapitole, její první podkapitole v její první části je věnováno tématu 0,5 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. karolínská renesance. Text doprovází tři obrázky. Prvním obrázkem je vyobrazení, na němž Karel Veliký přijímá zprávu o vítězství nad muslimy z francouzské kroniky. Druhým obrázkem je vyobrazení, na němž Papež korunuje v roce 800 Karla Velikého císařem. Oba obrázky pochází ze 14. století. Třetí obrázek zachycuje bronzovou sošku Karla Velikého na koni. K této sošce je připojena zajímavost, že je to jediná dochovaná soška lidské postavy, která se z 8. století dochovala. K prvnímu obrázku je připojena poznámka, že muslimové jsou vyznavači islámu. Všechny tři obrázky korespondují s textem, doplňují a rozvíjejí informace z textu lekce.

Ve druhé části podkapitoly *Byzantská říše* se náboženství v byzantské říši věnuje její druhá část *Byzantská kultura a vzdělanost*. Za císaře Justiniána byly v hlavním městě

³⁹⁶ VYKOUPILOV, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 12.; Jako zajímavost je uvedeno, že Karla překvapilo, že jej korunoval papež. Vložením koruny na Karlovu hlavu se papež pravděpodobně snažil vyjádřit nadřazenost moci církve nad mocí světských panovníků.

³⁹⁷ Tamtéž, s. 12.

³⁹⁸ Tamtéž, s. 12.

Konstantinopolis vybudovány: „výstavné chrámy a paláce zdobené mozaikami, obrazy a sochami s náboženskými výjevy.“³⁹⁹ Nejznámější stavbou ve městě je chrám Hagia Sofia, chrám Boží moudrosti.

Byzantská kultura se šířila spolu s křesťanstvím a ovlivnila velkou část Evropy. „Byzantští kněží sem přicházeli hlásat novou křesťanskou víru. Týkalo se to zemí obývaných Slovany – zejména Velké Moravy, Bulharska a Kyjevské Rusi.“⁴⁰⁰

Ve druhé části podkapitoly je věnována náboženství v byzantské říši 0,5 strany textu. Text obsahuje důležité pojmy, např. chrám Hagia Sofia. Text doprovází dva obrázky. První obrázek Císař Justinián dává pokyny jednomu ze svých architektů je detailem z rukopisů dobových letopisů. Obrázek koresponduje s textem, protože v textu je zmíněno, že císař Justinián osobně dohlížel na stavbu chrámu Hagia Sofia v Konstantinopoli. Druhý obrázek zobrazuje nynější podobu chrámu Hagia Sofia. K obrázku je připsáno, že chrám nechal postavit císař Justinián v 6. století, minarety ovšem přistavěli Turci v 15. – 16. století.

Třetí část podkapitoly *Šíření křesťanství v Evropě* je rozdělena na tři části. První část se věnuje šíření křesťanství v raném středověku. Druhou částí je *Organizace křesťanské církve*. Třetí část je věnována *Rozdělení křesťanské církve*. Na začátku lekce jsou ve stručnosti připomenuty počátky křesťanství ve starověku. Křesťanství se v římské říši šířilo v době jejího největšího rozkvětu. Křesťané byli v římské říši dlouho pronásledováni, pronásledování skončilo až v roce 313 za císaře Konstantina. Koncem 4. století se stalo římským státním náboženstvím. V první části je patrna konfrontace mezi pohanstvím jako původním náboženstvím a křesťanstvím jako novým náboženstvím. V 5. století začali křesťanství přijímat pohanští Germáni, postupně pronikalo do dalších evropských zemí. Přesto, že přijali křesťanství prostí lidé pohanské zvyky zachovávali celá staletí. Jednalo se např. o uctívání pramenů, stromů i kamenů jako božstev nebo zaklínání. Hlavní důvod přetrvání pohanských zvyků je vysvětlen tím, že se lidé mohli svých pohanských bůžků dotknout, tito bůžci měli konkrétní podobu. Naproti tomu křesťanský Bůh byl neviditelný.

Křesťanství se stalo v průběhu středověku součástí života lidí. Všechny důležité životní události byly spojeny s křesťanskými obřady, např. křest, svatba i smrt člověka. Obyvatele sužovaly války, epidemie a jiné pohromy. Lidé si neuměli vysvětlit spoustu přírodních jevů. Křesťanství středověkým lidem dávalo odpovědi na věci, které si nedokázali

³⁹⁹ Tamtéž, s. 16.

⁴⁰⁰ Tamtéž, s. 16.

sami vysvětlit. „Křesťanství jim dávalo vysvětlení, že všechno na světě řídí Bůh.“⁴⁰¹ Kněží se stali důležitými prostředníky mezi Bohem a lidmi na cestě ke spáse. „Kněží slibovali, že každého člověka, který dodržuje boží přikázání, Bůh po smrti odmění věčným životem a spasením jeho duše, hříšníky že potrestá zatracením.“⁴⁰²

Druhá část *Organizace křesťanské církve* popisuje vznik organizovaného společenství křesťanů, církve. Protože se křesťanství rychle šířilo, bylo potřeba křesťanské společenství zorganizovat. Organizovaným společenstvím křesťanů se stala církev. Církev má určitou hierarchii. V čele stojí od 5. století papež⁴⁰³, následují kardinálové, arcibiskupové, biskupové a faráři.

Jako zajímavost je uveden fenomén mnišství. Někteří křesťané, si zvolili život v kláštorech, kde žili podle přísným křesťanských pravidel, stali se z nich mniši a jeptišky. Postupem času vznikala řada církevních řádů, sdružení mnichů nebo jeptišek. Církevní řády měli různé zaměření, některé se zaměřovaly na ošetřování nemocných, jiné na zemědělství. Nejstarším řádem v západní Evropě jsou benediktini, jejich název je odvozen od zakladatele řádu sv. Benedikta.

Ve třetí části *Rozdělení křesťanské církve* jsou vysvětleny důvody rozdělení křesťanské církve na katolickou a pravoslavnou církev. Již na začátku středověku měla křesťanská církev dvě centra. První centrum bylo v Římě, druhé v byzantském městě Konstantinopolis. Papež, hlava římské církve, vždy usiloval o podřízení celé církve včetně byzantské církve jeho osobě, ale také aby se mu podřídili panovníci, králové i císařové. Papež měl ve středověké Evropě velkou moc, naproti tomu byzantský biskup neboli patriarcha byl podřízen byzantskému císaři. „Tyto rozpory vedly v 11. století k definitivnímu rozdělení církve.“⁴⁰⁴ Církev byla rozdělena na západní a východní. Hlavou západní církve neboli katolické je papež, který sídlí v Římě. Bohoslužby katolické církve byly dříve slouženy v latině, dnes v národních jazycích. Hlavou východní neboli pravoslavné církve byli patriarchové v jednotlivých zemích. Nejdůležitější postavení měl ve středověku konstantinopolský patriarcha. Ve středověku byly bohoslužby slouženy v řečtině, dnes v národních jazycích.

⁴⁰¹ Tamtéž, s. 16.

⁴⁰² Tamtéž, s. 16.

⁴⁰³ K papeži se váže poznámka na dolní liště. Slovo papež pochází od slova „papa“ otec. Papež je pro křesťanskou církev otcem všech věřících.

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 17.

Ve třetí části podkapitoly je 1,5 strany textu věnováno šíření křesťanství a organizaci křesťanské církve. Text obsahuje důležité pojmy, např. křesťanství a církve. Text doprovází čtyři obrázky. První obrázek představuje Ježíše Krista na mozaice z chrámu Hagia Sofia v dnešním Istanbulu asi z 11. století. Druhým obrázkem je názorné schéma rozdělení křesťanské církve, organizace křesťanské církve. Schéma ve tvaru pyramidy zobrazuje na vrcholku pyramidy papeže, pod ním jsou kardinálové, arcibiskupové, biskupové a opati. Na nejnižším stupni jsou faráři a mniši. Třetí obrázek představuje reliéf Papež symbolicky přebírá od sv. Petra klíče od nebeské brány. Čtvrtý obrázek zachycuje papeže Řehoře VII. Na dobové ilustraci. První a druhý obrázek korespondují s textem lekce, doplňují výkladový text lekce. Třetí a čtvrtý obrázek slouží pro názornost, jak mohl ve středověku vypadat papež. Na dolní liště jsou čtyři klíčová slova, jimiž jsou: chrám, mozaika, církve a moc přeloženy do angličtiny a němčiny. Na liště jsou také odkazy na mezipředmětové vztahy se zeměpisem a českým jazykem.

Ve čtvrté části podkapitoly *Arabská říše* je popisován vznik nového náboženství, islámu. Život obyvatel Arabského poloostrova, kočovných pastevců neboli beduínů, ovlivnilo nové náboženství islám.⁴⁰⁵ Islám se na Arabském poloostrově zrodil v 7. století. Ústřední postavou islámu byl prorok Muhammad. „Vznik islámu je spojen s prorokem Muhammadem (Mohamedem), který začal šířit učení o jediném Bohu Alláhovi.“⁴⁰⁶ Vyznavači islámu se nazývají muslimové.⁴⁰⁷ Jejich posvátnou knihou je Korán. Muslimové mají podle Koránu hlavní povinnosti⁴⁰⁸, které tvoří tzv. pět sloupů islámu: „Věř jen v Alláha, který je jediným Bohem. Modli se k němu pětkrát denně. Dávej almužny chudým. Jeden měsíc v roce se posti. Alespoň jednou za život vykonej pouť do Mekky.“⁴⁰⁹

Islám je chápán jako jednotící prvek, pomocí islámu byly sjednoceny arabské kmeny. Šíření islámu vedlo v 7. století k vytvoření jednotné arabské říše zvané chalífát.

Jako zajímavost je uvedena vzájemná podobnost mezi křesťanstvím a islámem. „Islám se podobá křesťanství vírou v jednoho Boha, v poslední soud a ve spravedlivou odplatu za život na zemi po smrti.“⁴¹⁰ Od křesťanství ovšem odlišuje islám tzv. džihád. Muslimové mají povinnost vést „svatou válku“ neboli „džihád.“ Původně měl vést ke zdokonalování muslimů

⁴⁰⁵ Islám znamená v překladu „odevzanost Bohu.“ Tamtéž, s. 18.

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 18.

⁴⁰⁷ To znamená v překladu „odevzání Bohu.“ Tamtéž, s. 18.

⁴⁰⁸ Pět sloupů islámu je uveden jako ukázka z krásné literatury.

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 18.

⁴¹⁰ Tamtéž, s. 18.

v křesťanské víře, později bylo toto pravidlo pochopeno jako způsob boje za šíření islámu. Džihád ovšem nepatří mezi tzv. pět sloupů islámské víry.

Ve čtvrté části podkapitoly je věnována tématu islámu 1 strana textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. islám, korán, Muhammad. Text o islámu doprovází tři obrázky. První obrázek zachycuje proroka Muhammada a archanděla Gabriela. Muhammad meditoval v jeskyni nedaleko Mekky, kde se mu zjevil archanděl Gabriel a řekl mu, že je vyvolený Alláhův prorok. druhý obrázek představuje Korán, posvátnou knihu muslimů. Na třetím obrázku je zobrazena Mekka, nejposvátnější město muslimů. K obrázku se váže doprovodný text, v němž je vysvětleno, že v Mekce se narodil a kázal prorok Muhammad. Věřící chodily do svatyně v Mekce uctívat záhadný černý kámen, což byl patrně meteorit. Na dolní liště jsou dvě klíčová slova náboženství a prorok přeloženy do angličtiny a němčiny. Na liště jsou také zmíněny mezipředmětové vztahy se zeměpisem. Na protější straně jsou na liště vysvětleny pojmy minaret a mešita. Mešita je muslimská modlitebna, minaret je věž u mešity.

Ve druhé podkapitole *Přicházejí Slované* o náboženství Slovanů pojednává druhá část podkapitoly *Slované v našich zemích*. Slované byli před přijetím křesťanství pohané, uctívali množství bohů. „Slované uctívali bůžky, kteří představovali různé přírodní síly. Mívaly podobu pramenů, stromů, kamenů apod. lidé je žádaly o věci pro ně důležité, např. o déšť, dobrou úrodu, zdraví.“⁴¹¹

Jako zajímavost je v učebnici uvedeno, že Slované uctívali mnoho božstev. Mezi významné slovanské bohy patřili Perun a Svantovít. O slovanských božstvech se nezachovalo mnoho hmotných ani písemných pramenů.

Ve druhé podkapitole v její druhé části je věnováno tématu náboženství Slovanů 0,2 strany textu. Text obsahuje důležité pojmy pohané, bůžci, přírodní síly. Text doprovází obrázek sochy představující moderní ztvárnění slovanského boha Radegasta na vrcholu Radhošť.

Třetí podkapitola *Na Velké Moravě* je rozdělena podle vlády velkomoravských knížat, jimiž byli kníže Mojmír I., kníže Rastislav, kníže Svatopluk a kníže Mojmír II. Za vlády knížete Mojmíra I. byla Velká Morava závislá na východofrancké říši. Mojmír si vykoupil mír odváděním dobrovolné „daně z míru“ neboli „tributu.“ Jako první z knížat vládnoucích v našich zemích se dal Mojmír pokřtít. V přijetí křesťanství spatřoval Mojmír výhodu,

⁴¹¹ Tamtéž, s. 22.

křesťanství mu mělo zajistit dobré vztahy s východofranckým králem a také jeho podporu proti zájemcům o vládu na Velké Moravě.

Jako zajímavost je uvedeno, že nitranský kníže Pribina si nechal jako první slovanský vůdce vystavět slovanský kostel. Není ale jisté, jestli v této době byl Pribina sám pokřtěn.

Mojmírův nástupce kníže Rastislav se snažil Velkou Moravu zbavit závislosti na francké říši. Francký král chtěl ovládnout Velkou Moravu nejen vojensky, ale také mocí šíření křesťanství. Podporoval cesty franckých kněží na území Velké Moravy, aby zde získávali obyvatele pro „novou víru.“ Kněží ovšem sloužili mše v latině, takže Moravané jim nerozuměli. Rastislav se chtěl zbavit závislosti na franckých kněžích. Požádal papeže, aby vyslal kněze, kteří by vyškolili v nové víře moravské duchovní. Papež však jeho žádosti nevyhověl. Rastislav se proto se stejnou žádostí obrátil na byzantského císaře. Byzantský císař vyslal roku 863 na Velkou Moravu „dva vzdělané bratry“ kněze Konstantina (Cyrila) a Metoděje. Styky s byzantskou říší silně ovlivnily kulturu a náboženství na Velké Moravě.

Jako zajímavost je uvedeno, že Konstantin a Metoděj se narodili v řeckém městě Soluň, které patřilo v 10. století k byzantské říši a kde žilo hodně Slovanů. Protože Slovanům přinesli (zvěstovali) křesťanskou víru, říká se jim věrozvěsti.

Samostatná část *Konstantin a Metoděj na Moravě* je věnována působení těchto slovanských věrozvěstů na Velké Moravě. Slované v této době neměli vlastní písemnictví, proto Konstantin sestavil vlastní spisovný jazyk staroslověnštinu.⁴¹² Do staroslověnštiny přeložil nejdůležitější části Bible a zapsal je svým novým písmem zvaným hlaholice. Byzantští kazatelé Konstantin a Metoděj měli na Moravě úspěch, mluvili totiž jazykem, kterému lidé rozuměli. Na Veligradě (Velehradě) vyškolili své žáky, naučili je číst a psát. To se nelíbilo franckým kněžím, kteří na Moravě stále působili. Stěžovali si proto u papeže. Obvinili oba bratry, že neužívají u bohoslužeb latinský jazyk. Papež následně povolal Konstantina a Metoděje do Říma, aby zde měli možnost hájit užívání staroslověnštiny. Jednání trvala dlouho, ale výsledek byl „pro Moravu“ příznivý. „Konstantin přesvědčil papeže, aby povolil užívání slovanského jazyka (staroslověnštiny) při bohoslužbách, a dokonce i zřízení arcibiskupství na Moravě. Metoděj byl jmenován moravským arcibiskupem. Velká Morava tak přestala být církevně závislá na východofrancké říši.“⁴¹³ Metoděj se vrátil na Velkou Moravu, zde působil až do své smrti v r. 885. Metodějova smrt znamenala konec

⁴¹² Základem staroslověnštiny mělo být nářečí z okolí města Soluně v Řecku.

⁴¹³ Tamtéž, s. 26.

byzantského vlivu na Velké Moravě. „Po Metodějově smrti papež slovanské bohoslužby na Moravě zakázal a Metodějovi žáci byli vyhnáni ze země.“⁴¹⁴ Po vyhnání z Velké Moravy část žáků odešla do Čech a část na území Balkánského poloostrova. Konstantin a Metoděj byli za své zásluhy o šíření křesťanství prohlášeni za světce.⁴¹⁵

Další část podkapitoly se věnuje vládě knížete Svatopluka a Mojmíra II. kníže Svatopluk připojil k Velké Moravě Čechy, za jeho vlády zažívala Velká Morava největšího rozkvětu. Z Moravy se na okolní území šířilo křesťanství, křesťanství přijala i česká knížata. „Na Svatoplukově dvoře přijal křesťanství český kníže Bořivoj a patrně i jeho manželka Ludmila.“⁴¹⁶ Syn Svatopluka Mojmír II. měl spory s bratrem i s velmoži. Vnitřní spory uvnitř říše nakonec vedli k jejímu zániku, stala se snadnou kořistí maďarských kočovných kmenů, které koncem 9. století vpadly na území střední Evropy. Slovenské území ovládli Maďaři, po letech bojů přijali v 10. století křesťanství a vybudovali na území dnešního Maďarska a části Slovenska uherský stát.

Ve třetí podkapitole *Na Velké Moravě* je celkem věnováno tématu náboženství 1,5 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. franští kněží, Konstantin, Metoděj, Veligrad, arcibiskupství. Text doprovází 9 obrázků. Prvním obrázkem je mapa území Velkomoravské říše. Druhý obrázek představuje křesťanství v 9. století, který se prováděl ponořením do kádě s vodou. K obrázku patří poznámka, že prostřednictvím křtu přijímal člověk křesťanskou víru a vzdával se pohanských zvyků. Třetí obrázek zobrazuje velkomoravského bojovníka na koni. Na čtvrtém obrázku jsou zpodobněni Konstantin a Metoděj se svými žáky, z životopisu Vasila II. z 11. století z Bulharska. Na pátém obrázku je ukázka hlaholice používané v 10. století v Bulharsku. Na šestém obrázku je Pozlacená schránka na relikvie, ostatky nebo předměty svatých z Mikulčic u Hodonína. Na sedmém obrázku je zobrazena rekonstrukce rotundy v Mikulčicích, pravděpodobně jedné z prvních kamenných staveb na našem území. Osmý obrázek zpodobňuje velkomoravského pěšího bojovníka, devátý obrázek model hradiště Mikulčice z 8. století.

Jako zajímavost je uvedeno, že se Konstantin na Moravu už nevrátil v Římě těžce onemocněl, vstoupil do kláštera, kde přijal řeholní jméno Cyril. Brzy poté zemřel.

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 26.

⁴¹⁵ K pojmu světec se váže poznámka na dolní liště. Světec je člověk prohlášený po smrti za své skutky za svatého.

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 27.

Ve čtvrté podkapitole *Počátky českého státu* jsou jednotlivé části rozděleny podle vlády prvních Přemyslovců. První část podkapitoly *Bořivoj* je věnována knížeti Bořivojovi a jeho vládě. V této části popsán Bořivojův a Ludmilin křest. Představeny jsou možné důvody přijetí křtu: „Aby svoji moc ještě více upevnil a mohl jednat s velkomoravským knížetem Svatoplukem jako rovný s rovným, dal se Bořivoj pokřtít.“⁴¹⁷ Bořivoj se nechal pokřtít pravděpodobně se svojí manželkou Ludmilou a se svou družinou na Svatoplukově dvoře. Patrně je křtil sám velkomoravský arcibiskup Metoděj. Po návratu do Čech nechal postavit Bořivoj první křesťanské kamenné kostelíky, jeden na Levém Hradci a druhý nad Vltavou.

K této části jsou vázány dvě zajímavosti. První zajímavostí je zmínka o pokřtění čtrnácti českých knížat na dvoře východofranckého krále zhruba 37 let před Bořivojem. Věřili, že přijetím křesťanství odvrátí útoky východofranckého krále na naše země. Když se francký král vypravil proti Velké Moravě, knížata křesťanství zavrhla. Údajně podle tehdejšího zvyku nesměli nepokřtění lidé sedět u jednoho stolu s lidmi pokřtěnými.

Druhou zajímavostí je umístění křesťanského kostela knížetem Bořivojem. Bořivoj nechal umístit křesťanský kostel v areálu dnešního Pražského hradu na vrcholku zvaném Žiži. Zde se konala kmenová shromáždění Čechů a opětovalo se pohanským bohům.

Část textu věnovaná knížeti Bořivojovi a jeho křtu zaujímá 1 stranu textu. V textu jsou zvýrazněné pojmy, např. křest, Metoděj, Bořivoj. K textu náleží dva obrázky. Na prvním obrázku je zobrazen Bořivojův křest na kresbě Mikoláše Aleše s popiskem. Na druhém obrázku, fotografie kostela sv. Klimenta na Levém Hradci. K textu patří na liště dvě klíčová slova kostel a vnuk. Na liště je také odkaz na mezipředmětový vztah s českým jazykem, Bořivojův křest v čítance.

Druhá část podkapitoly *svatý Václav* pojednává o knížeti Václavovi, později světcí. Nejprve je stručnosti představena vláda Václavova otce Vratislava, po jeho smrti vláda jeho matky Drahomíry. Podle legendy se výchovy mladého Václava ujala jeho babička Ludmila. Obě ženy se dostaly do sporu, jímž byl křesťanský způsob Václavovi výchovy. Ludmila ustoupila, ale na jejím hradě Tetín ji nechala Drahomíra uškrtit. Další část je věnuje Václavově vládě. Václav byl podle legendy vzdělaný, uměl číst a psát. Byl také obratný politik a diplomat. „Za jeho vlády se upevňuje české knížectví a také křesťanská víra.“⁴¹⁸

⁴¹⁷ Tamtéž, s. 30.

⁴¹⁸ Tamtéž, s. 31.

Zvláštní část je věnována Václavovým sporům s Východofranckým králem a s jeho bratrem Boleslavem. Václav nechtěl východofranckému králi Jindřichu I. Ptáčníkovi vyplácet poplatek za mír neboli tribut. Po Václavově porážce byl nucen tribut každoročně odvádět, znamenalo to závislost českého státu na východofrancké říši. Václavův bratr Boleslav nesouhlasil s Václavovým smířlivým postojem k východofrancké říši. Boleslav také toužil po moci a po vládě. Václav byl 28. září 935 při cestě na ranní pobožnost přepaden a zabit členy Boleslavovi družiny u dveří kostela na Boleslavově dvorci ve Staré Boleslavi. Václav byl později svatořečen. „Pro svou mučednickou smrt se stal prvním českým světcem. V průběhu následujících staletí se stal patronem české země.“⁴¹⁹

K části jsou vázány tři zajímavosti k tématu. První zajímavost je věnována sv. Ludmile. Ludmila se jako mučednice stala první svatořečenou ženou v českých dějinách. Druhou zajímavostí jsou tzv. svatováclavské legendy, z nichž získáváme většinu poznatků ze života sv. Václava. Třetí zajímavostí je legenda o blanických rytířích, sv. Václav dřímá společně s obrovským vojskem pod horou Blaník.

Část textu věnovaná sv. Václavovi zaujímá 2,5 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. sv. Václav a svatováclavské legendy. Text doprovází osm obrázků. První obrázek je z rukopisu, Drahomíra na něm vysílá vrahy zabít Ludmilu. Na druhém obrázku, také z rukopisu, je zobrazeno zavraždění sv. Ludmily. Třetí obrázek představuje sv. Václava jako trůnícího panovníka z Kodexu vyšehradského. Na čtvrtém obrázku je scéna zavraždění sv. Václava u dveří kostela sv. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi z Gumpoldovi legendy. Pátý obrázek představuje sochu sv. Václava ze Svatováclavské kaple na Pražském hradě. Na šestém obrázku je zachycen hrob sv. Václava v Chrámu sv. Víta na Pražském hradě. Na sedmém obrázku Blaniční rytíři vedení sv. Václavem vyjíždějí z hory Blaník. Na osmém obrázku je zobrazen model předpokládané podoby Pražského hradu v 10. století.

Text doprovází ukázka z krásné literatury, úryvek z legendy o knížeti Václavovi. Na liště je ke sv. Václavovi přiřazeno šest klíčových slov přeložených do angličtiny a němčiny. Jsou to slova politik, diplomat, mučedník, hrobka, legenda a patron. Na dolní liště je také odkaz na mezipředmětový vztah s českým jazykem a s občanskou výchovou.

V páté části *Boleslav II.* je věnován prostor sv. Vojtěchovi. Za vlády Boleslava II. se podařilo zřídit v Praze biskupství roku 973. Zřízení biskupství bylo velmi důležité pro náboženskou nezávislost Čech, do té doby byla země podřízena biskupství v Řezně. Prvním

⁴¹⁹ Tamtéž, s. 32.

pražským biskupem se stal Sas Dětmár, jeho nástupcem biskup Vojtěch. Vojtěch měl od počátku svého úřadu spory s knížetem Boleslavem II. Hlavním důvodem sporu byly: „Vojtěchovi představy o ctnostném křesťanském životě, pro které neměl knížecí dvůr pochopení.“⁴²⁰ Vojtěch nesouhlasil ani s prodejem křesťanských otroků.

Ve stručnosti je popsáno tzv. vyvraždění Slavníkovců v roce 995. Vojtěch nebyl tehdy v sídle Slavníkovců, v Libici přítomen. Pobýval už delší čas mimo Čechy. O dva roky později byl zavražděn pohany při šíření křesťanství u Baltského moře. Vojtěch se později stal díky svým životním osudům a mučednické smrti dalším českým světcem.

V páté části *Boleslav II.* je věnováno zřízení pražského biskupství a sv. Vojtěchovi celkem 0,5 strany textu. Text doprovází dvě zajímavosti. První zajímavostí je, že v Čechách v době vlády Boleslava II. nebylo výjimkou mnohoženství a vyznávání pohanských božstev. druhá zajímavost je vázána k ostatkům⁴²¹ sv. Vojtěcha, které byly původně uloženy v polském městě Hnězdně. Církev Vojtěcha brzy prohlásila za svatého. K lekci jsou vázány tři obrázky. Na prvním obrázku je podobizna sv. Vojtěcha. Druhý obrázek představuje zavraždění sv. Vojtěcha podle reliéfu na dveřích katedrály v polském Hnězdně. Na třetím obrázku je model kostela a dvorce Slavníkovců v Libici. Na liště jsou tři klíčová slova nezávislost, biskupství a spor přeložena do angličtiny a němčiny.

Ve druhé části *České knížectví v 11. a 12. století* je pojednáno o vládě Břetislava I., Vratislava I. a Vladislava I. Kníže Břetislav I. podnikl válečnou výpravu proti Polsku a v polském Hnězdně „ukořistil“ ostatky sv. Vojtěcha a odvezl je do Prahy. Získáním relikvií⁴²² světce usiloval o povýšení pražského biskupství na arcibiskupství.

Ke knížeti Břetislavovi jsou vázány dvě zajímavosti k tématu. První zajímavostí jsou Boleslavovi zákony, které údajně vyhlásil. Břetislav měl vyhlásit zákony proti pohanským zvykům. Zakázal rozvody a nevěru. Nařídil dodržování klidu v neděli a o svátcích. Zakázal pohanské pohřbívání na polích a v lesích.

Ve druhé části téma zaujímá 0,5 textu strany. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. Hnězdně, ostatky sv. Vojtěcha. K tématu se váže jeden obrázek, únos Jitky Břetislavem I.

⁴²⁰ Tamtéž, s. 36.

⁴²¹ Pojem ostatky je vysvětlen jako tělesné pozůstatky zemřelých, v tomto případě sv. Vojtěcha.

⁴²² Relikvie jsou tělesné pozůstatky světců nebo předměty, které světci používali během svého života. bývala jim přisuzována zázračná moc.

Další český panovník Vratislav II. se ve sporu mezi papežem a císařem o vládu nad tehdejší křesťanským světem postavil na stranu císaře Jindřicha IV. za podporu císaře byl roku 1085 korunován českým králem, titul byl však udělen pouze jeho osobě.

K tématu je vázána zajímavost, věnovaná sporu mezi panovníky a papeži o vládu nad křesťanskou Evropou. Císařové zastávali názor, že mají právo vybírat a uvádět do úřadů církevní představitele. Papežové zasahování do církevních záležitostí odmítali, spor se vyostřil ve 2. polovině 12. století.

Téma zaujímá 0,3 textu strany. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. Vratislav II. text doplňuje obrázek krále Vratislava II., prvního českého krále z rodu Přemyslovců. Na liště jsou dva klíčové pojmy kníže a král přeloženy do angličtiny a němčiny.

Samostatná část *Křížové výpravy* je věnována tématu křížových výprav. V textu jsou vysvětleny počátky křížových výprav, důvody vzniku a přínos křížových výprav. Křížové výpravy směřovaly na východní pobřeží Středozemního moře, do Palestiny. V Palestině působil počátkem našeho letopočtu Ježíš Kristus. Palestina byla nejprve součástí římské říše, později byzantské říše. V 7. století ji dobyli Arabové, dovolili křesťanům tuto tzv. Svatou zemi navštěvovat, ačkoliv nevyznávali křesťanské náboženství. v polovině 11. století začali na arabskou a byzantskou říši útočit Turci, obsadili Palestinu, vydrancovali jedno z poutních míst Jeruzalém a zabíjeli křesťanské poutníky. Byzantský císař požádal o pomoc papeže. Papež vyhlásil koncem 11. století první křížovou výpravu do Palestiny. Cílem první křížové výpravy bylo osvobození původně křesťanských území od Turků. Vysvětleno je označení křížových výprav a křížáků: „Protože účastníci měli na svých oděvech kříž, symbol křesťanství, nazývaly se tyto výpravy křížové a jejich účastníci křížáci.“⁴²³ První křížová výprava byla úspěšná, Jeruzalém byl od Turků osvobozen. V následujících staletích byly do Palestiny vyslány další křížové výpravy.

Poměrně zajímavé je vylíčení cesty křížáků do Svaté země a jejich konfrontaci s židovským obyvatelstvem. Při průchodu Evropou se měli křížáci dopouštět často útoků na místní Židy, mnoho židovských obcí ve střední Evropě bylo téměř vyvražďeno.

Na dobytých územích v Malé Asii se křížáci usazovali, zabírali půdu a budovali zde hrady. Vytvořili několik států, křížácké státy však v průběhu dvou staletí zanikly. Jejich území znovu obsadili Turci. Turci mezitím přijali islám a v Malé Asii si vytvořili svou říši.

⁴²³ Tamtéž, s. 40.

Přínosem křížových výprav bylo „prolínání kultur.“ Účastníci křížových výprav poznali zvyky lidí v cizích zemích, seznámili se s novými plodinami, např. s kořením a s rýží. Také poznaly nové výrobky, např. koberce a látky. Řada mladších šlechtických synů získala díky účasti na křížových výpravách majetek a pozemky.

Součástí hlavního textu je jedna zajímavost, křížová výprava dětí. Roku 1212 byla zorganizována tzv. křížová výprava dětí, skončila tragicky. Cestou do Palestiny mnoho jejich účastníků zemřelo hladem nebo na následky nemoci, někteří byli uneseni a prodáni do otroctví.

Část *Křížové výpravy* zaujímá jednu stranu textu. V textu jsou zvýrazněné pojmy, např. křižáci, Palestina, první křížová výprava. Na liště je klíčové slovo křižák s překladem, mezipředmětový vztah se zeměpisem. Část doprovází tři obrázky. Na prvním obrázku je zobrazen modlící se křižák. Druhý obrázek představuje nástěnnou malbu s triumfální cestou vojska první křížové výpravy do Jeruzaléma. Na třetím obrázku je zobrazeno dobytí Jeruzaléma křižáky roku 1099.

Další část je věnována českému panovníkovi Vladislavovi II., který se účastnil se svou družinou druhé křížové výpravy. Za pomoc císaři Friedrichu I. Barbarossovi při jeho tažení do Itálie získal v roce 1158 královský titul pro svou osobu.

Text této části představuje 0,3 textu strany. K textu je vázán obrázek, detail obličej Vladislava II.

V páté podkapitole *Jak se žilo v raném středověku* je představeno rozdělení středověké společnosti v českých zemích do tří skupin. První skupinou byli tzv. *ti kteří bojují*, kterou představoval kníže, jeho družina neboli velmoži a svobodní sedláci. Druhou skupinou byli *Ti, kteří se modlí*. Třetí skupinu tvořili *Ti, kteří pracují*.

Druhou společenskou vrstvu obyvatel tvořili *Ti, kteří se modlí*, což byli kněží a mniši. Na vrcholku církevního řebříčku stál v 11. až 12. století pražský biskup, pod ním byli kněží a mniši. Obyvatelstvo knížecích Čech si dlouho udržovalo pohanské zvyky, i přesto, že se postupně prosazovala svátost křtu a posledního pomazání od venkovanů až po knížecí rodinu.

Zvláštní část je věnována mnichům a prvním klášterům. Mniši⁴²⁴ tvořili zvláštní skupinu mezi těmi, „kteří se modlí.“ Původním posláním mnichů byl zbožný život

⁴²⁴ Slovo mnich je odvozeno od slova monachos, což znamená jediný nebo samotný.

v naprostém odříkání se téměř všeho, od jídla po sexuální život. „Mniši věřili, že jedině takový způsob života je opravdu křesťanský a zaručí jim posmrtnou spásu.“⁴²⁵ Zpočátku odcházeli mimo lidskou společnost do pouští a do skal. Od 8. století vznikala jednotlivá společenství mnichů, kteří žili podle jediného vzoru, tzv. řehole.⁴²⁶

Kláštéry představovaly v českém knížectví jediná centra vzdělanosti. Vzdělání byly především kněží a mniši. Jazykem učených lidí byla latina.

Část *Ti, kteří se modlí* doplňují čtyři zajímavosti. První zajímavostí je obnovení olomouckého biskupství roku 1063 Vratislavem II., olomoucký biskup stanul po boku pražského biskupa. Po celé období českého knížetství byli církevní představitelé závislí na představitelích světské, necírkevní moci, na knížeti a správních hradištích. Kněze dokonce mnohdy nakládal s pražským biskupem jako by byl jeho osobním knězem.

Druhou zajímavostí jsou sňatky kněží, které nebyly výjimečné. Kněží dokonce předpokládali, že jejich synové nastoupí po jejich smrti do jejich úřadů.

Třetí zajímavost je věnována církevním řádům. Prvním řádem neboli řeholí byla benediktýnská řehole, podle jejího zakladatele sv. Benedikta. Do Čech se rozšířila v 10. století, vznikaly první benediktýnské kláštery. O první benediktýnský klášter se zasloužil sv. Vojtěch. Od 12. století přicházeli na území Čech další řády, premonstráti a cisterciáci. Jednotlivé církevní řehole se od sebe lišily náplní práce a oblečením. Kolem některých klášterů byla zakládána pole, které jeptišky nebo mniši sami obdělávali. Dělili čas mezi modlitbu a práci.

Čtvrtá zajímavostí jsou rytířské mnišské řády. Vznikaly ve středověku v době křížových výprav. Prvním rytířským řádem byly templáři neboli „chudí rytíři Kristovi.“ Templářský řád založili francouzští rytíři, název získaly podle významného jeruzalémského Šalamounova chrámu⁴²⁷, vedle něhož tento řád sídlil. Původním posláním templářů byla ochrana poutníků při cestě do Svaté země, Palestiny. Během křížových výprav nashromáždili velký majetek. Počátkem 14. století je francouzský král obvinil z kacířství, protože chtěl jejich majetek získat. Většina templářů byla umučena a upálena, jejich řád zanikl. V českých

⁴²⁵ Tamtéž, s. 44.

⁴²⁶ Řehole jsou schválená pravidla pro život mnichů a jeptišek. Někdy jsou proto mniši označováni jako řeholníci.

⁴²⁷ Latinsky se Šalamounův chrám označuje jako templum, odtud název řádu templáři.

zemích měli templáři své statky hlavně na jižní Moravě, např. hrady Templštejn, Veveří a vesnici Čejkovice.

Část zaujímá jednu stranu textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. řehole, mniši, centra vzdělanosti. Na liště jsou dvě klíčová slova kláštera a modlitba s překladem. Text doprovází tři obrázky. Na prvním obrázku jsou zobrazeni mniši kácějící stromy, aby mohli založit pole. Na druhém obrázku je mnich zobrazený při psaní ze středověké miniatury. Třetí obrázek představuje Pečeť templářů. Na pečetě jsou dva rytíři na jednom koni, jsou symbolem bratrství a chudoby.

Šestá podkapitola *Románská kultura* je rozdělena do dvou částí, jimiž jsou *Románská architektura* a *Románské umění*. V části Románská architektura neboli románské umění je představen románský umělecký sloh. V období románského slohu se stavěly rotundy⁴²⁸ a baziliky.⁴²⁹ Románské stavby měly své typické znaky, k nimž patřily silné kamenné zdi, klenby podepřené silnými sloupy, půlkruhový oblouk na oknech a vchodech a stěny zdobené nástěnnými malbami, freskami.

Druhá část *Románská literatura* představuje románské písemnictví. Nejstarší knihy na území Čech vytvořili kněží a mniši, byly psány latinsky. Jednalo se hlavně o náboženské knihy, např. sbírky modliteb a písní, legendy a kroniky. Nejstarší literární památky byly legendy o prvních světcích, o sv. Václavovi, sv. Ludmile a sv. Vojtěchovi. První českou kronikou byla Kosmova kronika, psaná latinsky.

Text doplňují tři zajímavosti. První zajímavostí je představa Pražského hradu na baziliku. Druhou zajímavostí jsou iniciály, první ozdobná písmena kapitol v knihách, doplněné kresbou. Třetí zajímavostí je, že se v různých částech Evropy dochovalo 15 opisů Kosmovy kroniky.

Šestá podkapitola zaujímá dvě strany textu. Text obsahuje zvýrazněné důležité pojmy, např. rotunda, bazilika, fresky, rukopisy. Na liště jsou tři klíčová slova architektura, zdivo, kronika s překladem. Odkaz na mezipředmětový vztah s Českým jazykem. Text podkapitoly doprovází sedm obrázků. Na prvním obrázku je rotunda v Praze na Vyšehradě, k rotundě jsou přiřazeny šipky s obrázky představující smíšený typ kvádríkového zdiva a románský vstupní portál. Na druhém obrázku je sklepení románského domu, k obrázku je šipka s obrázkem románského podepřeného sloupu. Třetím obrázkem je románská bazilika v Řeznovicích u

⁴²⁸ Rotunda je malý kostelík kruhového půdorysu.

⁴²⁹ Bazilika je trojlodní nebo pětিলodní kostel.

Ivančic, k obrázku je vázán šipkou druhý obrázek ukazující dvojité románské okno. Čtvrtý obrázek představuje příklad iniciály písmene S v podobě okřídleného hada. Na pátém obrázku je zobrazen písař se svým pomocníkem. Šestý obrázek představuje zobrazení prvního českého kronikáře Kosmy.

Ve druhé kapitole *Vrcholný středověk* v první podkapitole České království za Přemyslovců v části věnující se vládě Přemysla Otakara I. je zmínka o jeho kladném vztahu k církvi. Přemysl Otakar I. získal dědičný královský titul v roce 1212 od římskoněmeckého krále a později císaře Friedricha II. Přemysl Otakar I. „Církvi zaručil ochranu jejího majetku před zásahy úředníků a šlechty.“⁴³⁰

Jako zajímavost je uveden život dcery Přemysla Otakara I. Anežky. Anežka se na otcovo přání zasnoubila se synem císaře Friedricha II. Jindřichem, ze sňatku nakonec sešlo. Po otcově smrti se Anežka rozhodla sloužit Bohu a věnovat se dobročinnosti. Společně s bratrem Václavem I. založila v Praze špitál sv. Františka pro chudé. Nakonec vstoupila do kláštera a stala se jeho představenou, abatýší. Už na sklonku života byla považována za svatou. Svatořečena byla až v roce 1989 papežem Janem Pavlem II.

V první podkapitole v první části *Přemysl Otakar I.* je věnováno tématu 0,5 strany textu. V textu jsou zvýrazněné pojmy církev, majetek, ochrana. K jsou vázány dva obrázky. Na prvním obrázku je detail náhrobku Přemysla Otakara I. druhý obrázek představuje dceru Přemysla Otakara I. Anežku, sv. Anežku Českou.

Ve druhé podkapitole *České království za Lucemburků* v první části věnované vládě Jana Lucemburského je zmínka o výchově Janova syna Václava. Nejstaršího syna Václava odvedl Jan Lucemburský v sedmi letech do Paříže ke dvoru francouzského krále, který byl Václavovým strýcem. Ve Francii získal Václav na tu dobu neobvyklé vzdělání. Při biřmování dostal po svém strýci jméno Karel.

Na dolní liště je slovo biřmování⁴³¹ vysvětleno jako jedna ze sedmi církevních svátostí. Při biřmování kněz pomaže čelo svěceným olejem na důkaz posily pro další život křesťana.

V první části je věnováno tématu 0, 2 textu strany. Neobsahuje zvýrazněné pojmy ani zajímavosti. Text nedoprovází tematický obrázek.

⁴³⁰ Tamtéž, s. 52.

⁴³¹ Slovo biřmování pochází z latinského slova *formacio*, což je posílení.

Ve druhé části Stoletá válka pojednává text o Janě z Arku. Když během stoleté války anglické vojsko ovládlo celý sever Francie a dostalo se až do Paříže, do obrany země se nečekaně vložil francouzský lid v čele s venkovskou dívkou Janou z Arku. Jana z Arku měla podle Božího vnuknutí zachránit Francii před Angličany. „Podle jejích slov si ji Bůh vyvolil, aby osvobodila Francii.“⁴³² Jana se postavila do čela vojska, které u města Orléans Angličany odrazilo. Janě se poté začalo říkat „panna orleánská.“ Brzy ovšem padla do anglického zajetí a byla upálena jako čarodějnice. V 19. století byla Jana z Arku prohlášena za svatou, stala se francouzskou národní hrdinkou.

Ve druhé části zaujímá text 0,3 textu strany. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. Jana z Arku, čarodějnice. Text doprovází obrázek Jany z Arku, na kterém Angličané připravují její upálení. Na liště je pojem čarodějnice s překladem.

Ve třetí části Karel IV. je zmínka o povýšení pražské biskupství na arcibiskupství. Prvním českým arcibiskupem se stal Arnošt z Pardubic, Karlův přítel a rádce. Církev v Čechách dále upevňovala svůj vliv a postavení.

Ve třetí části zaujímá text tři řádky na stránce. Obsahuje zvýrazněné pojmy, např. Arnošt z Pardubic. Text doplňuje obrázek modlící se Karel IV.

Ve čtvrté části *Václav IV.* je popisována vláda nástupce Karla IV. Václava IV. V její části *Spory Václava IV. s arcibiskupem* je popsán spor Václava IV. s pražským arcibiskupem Janem z Jenštejna. Počátkem 14. století došlo v katolické církvi k narušení jednoty a k rozštěpení. Výsledkem bylo, že v čele stáli dva papežové. Jeden papež sídlil v Římě a druhý sídlil ve Francii ve městě Avignon. Oba papežové se považovali za hlavu katolické církve. Pražský arcibiskup Jan z Jenštejna stál na straně římského papeže. Václav IV. se nepřiklonil k žádnému z papežů, zaujal neutrální postoj. Neshody vyvrcholili, když dal Václav zatknout Jana z Pomuku, blízkého arcibiskupova spolupracovníka. Václav IV. viněn z jeho smrti: „Údajně byl přítomen jeho mučení a také nařídil, aby jeho mrtvé tělo shodili z mostu do Vltavy.“⁴³³

V době vlády Václava IV. se začaly šířit snahy o nápravu společnosti, jako reakce nedodržování křesťanských zásad. Mnoho věřících, hlavně představitelů církve, nežilo podle

⁴³² Tamtéž, s. 59.

⁴³³ Jan z Pomuku je známější pod jménem Jan Nepomucký. Později byl prohlášen za svatého. Tamtéž, s. 62.

křesťanských zásad, které hlásali. Církev vlastnila velký majetek. Kněží se místo o službu věřícím starali o vlastní prospěch.

V částech *Morová nákaza a Důsledky moru* je popsán průběh morové nákazy v Českých zemích. Středověcí lidé viděli v opakujících se epidemiích Boží trest. Za viníka byla označována katolická církev, která se vzdalovala svému původnímu poslání, zejména službě věřícím a skromnému životu.

V této podkapitole zaujímají témata sporů Václava IV. s církví, stavu církve počátkem 14. století a osoby Jana Nepomuckého celkem 1 stranu textu. Text obsahuje důležité zvýrazněné pojmy, např. Jan z Pomuku, Jan z Jenštejna, katolická církev, viník. K textu nejsou přiřazeny tematické obrázky. Na liště je odkaz na mezipředmětový vztah s českým jazykem, Jan Nepomucký.

Ve třetí podkapitole *Jak se žilo ve vrcholném středověku* ve třetí části *Život na hradech* je věnován prostor rytířům a rytířské kultuře na středověkých hradech. Středověcí rytíři získávali slávu statečností v boji, zbožností a rytířskými ctnostmi. Rytíři měli věrně sloužit králi, být četní, ochraňovat vdovy, sirotky, chudé a slabé. Jejich úkolem bylo: „bránit křesťanskou víru proti nevěřícím.“⁴³⁴

Tématu jsou věnovány dvě věty textu. Text obsahuje zvýrazněný pojem rytířské ctnosti. Text doplňuje obrázek zobrazující rytíře, který zvítězil v boji a dostal od své dámy na důkaz přízně věneček květin.

Ve čtvrté podkapitole *Gotická kultura* je popsán gotický stavební sloh a gotické malířství a sochařství. Gotika se jako stavební sloh uplatnila nejvíce při stavbách katedrál, klášterů a hradů. Typickými znaky gotických stavbě jsou štíhlé vysoké stavby, lomený oblouk, vnější opěrné pilíře, žebrová klenba, rozeta⁴³⁵, zdobené vchody neboli portály. Nejstarší gotickou stavbou je v České republice Anežský klášter v Praze. Největší rozmach gotického slohu v českých zemích proběhl za vlády Karla IV., který pozval do Prahy známého francouzského stavitele Matyáše z Arrasu, aby se ujal stavby katedrály sv. Víta.

Gotické umění se uplatňovalo i v malířství a sochařství. Gotické malířství představují nástěnné a deskové obrazy, nejčastěji s vyobrazením tzv. madony a piety. Jejich námětem se staly výjevy ze života Ježíše Krista, jeho narození a smrt. Mistrem deskových obrazů byl

⁴³⁴ Tamtéž, s. 69.

⁴³⁵ Rozeta je velké kruhové okno zdobené barevnými skly.

dvorní malíř Karla IV. Theodorik. Nejznámějším sochařem gotického období byl Petr Parléř, vynikal i jako stavitel.

Text doplňují čtyři zajímavosti. První zajímavostí je bazilika sv. Prokopa v Třebíči, ukázka prolnutí gotického a románského slohu. Druhou zajímavostí je délka stavby katedrály sv. Víta. Katedrála sv. Víta začala být stavěna v roce 1344, dokončena byla až v roce 1929. Třetí zajímavostí je anonymita středověkých umělců. Jména malířů většinou neznáme, mnozí jsou nazýváni podle svého nejslavnějšího díla, např. Mistr vyšebrodského oltáře. Jako čtvrtá zajímavost je uveden Petr Parléř, který pracoval se skupinkou pomocníků, nepracoval na svých sochách sám.

Téma gotické architektury, gotického malířství a sochařství tvoří 1,5 textu strany. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. madona, pieta, žebrová klenba. Na liště jsou tři klíčová slova katedrála, gotika a obraz s překladem. Text doprovází devět obrázků. Na prvním obrázku je románsko-gotická bazilika sv. Prokopa v Třebíči. Druhý obrázek představuje gotickou katedrálu Notre-Dame v Paříži. Na třetím obrázku je gotická katedrála sv. Víta v Praze. Čtvrtým obrázkem je náčrt gotického kostela Panny Marie ve Zbraslavském klášteře. K obrázku jsou přiřazeny šipky odkazující na pět typických gotických znaků, k nimž patří: velké kruhové okno, rozeta, opěrný pilíř, trojdílné okno ve tvaru lomeného oblouku, dvojdílné okno ve tvaru lomeného oblouku a portál. Pátý obrázek představuje obraz Mistra Theodorika zobrazující sv. Kateřinu. Na šestém obrázku je Pieta z cyklu Mistra vyšebrodského oltáře. Sedmý obrázek představuje Madonu z hradu Veveří od Mistra vyšebrodského oltáře. Na osmém obrázku je busta Petra Parléře z jeho vlastní sochařské dílny. Na devátém obrázku je busta manželky Jana Lucemburského Elišky Přemyslovny.

Ve třetí kapitole *Pozdní středověk* v první podkapitole *Husitství* jsou z náboženského hlediska popisovány zejména příčiny husitské revoluce, osobnost mistra Jana Husa a jeho mučednická smrt.

V první části *Příčiny husitské revoluce* jsou popsány příčiny vedoucí k husitské revoluci. Problémy, které se na přelomu 14. a 15. století v Českém království nashromáždili vedly k napětí ve společnosti. Napětí se projevovalo zejména kritikou církve, která vlastnila velký majetek. Církvi patřila třetina veškeré půdy. Od poddaných dostávala desátky.⁴³⁶ Církev

⁴³⁶ Jako desátek byla označena desetina úrody a dobytka odváděná církvi.

také vybírala poplatky za služby věřícím, např. křty, svatby, pohřeb, zpověď. Hříšníci se mohli koupit od církve „odpustky.“⁴³⁷

V druhé části *Jan Hus* je představena osobnost Jana Husa. Jan Hus patřil mezi kazatele požadující nápravu poměrů v církvi i ve vztazích mezi lidmi. Hus byl nejznámějším kazatelem v době vlády Václava IV. Jan Hus vystudoval na pražské univerzitě, kde také přenášel. Byl vysvěcen na kněze a působil jako kazatel v Betlémské kapli na Starém městě pražském. Jeho kázání „přitahovala“ věřící zejména tím, že kázal v českém jazyce. „Podle Husa měli všichni věřící, hlavně duchovní, žít podle zásad Bible.“⁴³⁸ Církev neměla lpět na majetku, ale měla se věnovat výhradně službám věřícím. Představitelů, církve nejvíce Hus vytýkal prodej odpustků.

Ve třetí části *První lidové bouře* jsou představeny reakce lidí na Husovi myšlenky. Svým kázáním vzbudil Jan Hus velké „vření mezi lidem.“ První pouliční bouře proti prodávání odpustků propukly roku 1412. Papež dal Husa do klatby, nad Prahou vyhlásil církevní trest.⁴³⁹ Hus proto opustil Prahu a uchýlil se na venkov, zde dál kázal a psal svá nejvýznamnější díla.

Ve čtvrté části *Husova mučednická smrt* popsán konec života Jana Husa. Hus nepřestal kázat. Z toho důvodu byl povolán do Kostnice, aby před církevním sněmem neboli koncilem obhájil své učení. Krátce po příjezdu do Kostnice byl uvězněn. Při slyšení měl jen omezené možnosti se obhájit. Odmítl odvolat své učení a byl 6. července 1415 upálen jako kacíř.

V páté části *Reakce na Husovu smrt* je představena reakce na Husovo upálení v Čechách. Smrt Jana Husa v Čechách vzbudila všeobecné pobouření. Stoupenci Husa si začali po jeho smrti říkat husité. Mezi lidem se šířili zvěsti o brzkém konci zkaženého světa. lidé konali poutě na vyvýšená místa a hory, zde naslouchali kazatelům a účastnili se mší.

Tuto část doplňuje zajímavost. Husité už v době Husova uvěznění začali přijímat oltářní svátosti podobojí. Chléb v podobě posvěcené oplatky, hostie, jako tělo Kristovo a víno z poháru, z kalicha, jako Kristovu krev. Předtím pod dvě staletí přijímal víno z kalicha pouze kněz. Podle tohoto obřadu se husité začali nazývat kališníci a kalich se stal symbolem husitské revoluce. Tento akt symbolizoval rovnost všech lidí před Bohem.

⁴³⁷ Tzv. odpustek představoval odpuštění trestu za hříchy.

⁴³⁸ Tamtéž, s. 76.

⁴³⁹ Papežův církevní trest spočíval v tom, že v Praze se v době přítomnosti Jana Husa nesměli konat bohoslužby a udělovat svátosti.

V šesté části *Počátek husitské revoluce* je představena první pražská defenestrace, která se stala počátkem husitské revoluce. Král Václav IV. měl zprvu s Husem souhlasit, na nátlak církve svůj postoj husitům změnil. Do městské rady jmenoval odpůrce husitského hnutí. Pobouření husité přepadli v létě r. 1419 Novoměstskou radnici pod vedením kněze Jana Želivského. Všechny přítomné konšely vyhodili z oken, tato událost je označovaná jako první pražská defenestrace. Následně začali husité drancovat kostely a kláštery, kde se nepřijímalo podobojí.

V osmé části *Hlavní husitské směry* jsou představeny hlavní dva husitské směry. Husité nebyli ve svých názorech jednotní. Umírněnější část požadovala odebrání majetku církvi. Naproti tomu radikální část chtěla, aby si byli všichni lidé rovni. Příslušníci radikální části husitů si nad řekou Lužnicí vybudovali město Tábor, pokoušeli se v něm žít podle zásady rovnosti. Podle názvu města se jim říkalo táborité nebo táboři.

Poměrně zajímavé je konstatování, že k tzv. husitské revoluci se nepřidali všichni. Část české šlechty zůstala věrná katolické víře. Morava i ostatní země koruny české husitství nepřijali.

Jako zajímavost je uvedeno, že po příchodu do Tábora odevzdávali lidé svůj majetek do velkých kádí. Stal se jejich společným vlastnictvím. Ačkoliv si měli být ve městě všichni rovni, brzy se ukázalo, že skutečná rovnost mezi lidmi je nereálná. Táborité proto od tohoto způsobu života postupně upustili.

V deváté části *Program husitů* jsou představeny čtyři pražské artikuly. Husité se po dlouhých diskusích shodli roku 1420 na společném programu, program shrnuly do čtyř článků nebo artikulů. Tzv. čtyři artikuly pražské obsahovaly svobodu kázání, přijímání svátosti podobojí, odnětí majetku a světské moci církvi a spravedlivé potrestání každého, kdo se dopustí těžkého hříchu bez ohledu na jeho společenské postavení.

V desáté části *Křížové výpravy proti husitům* jsou představeny křížové výpravy vypravené papežem proti husitům. Papež za podpory krále Zikmunda Lucemburského vypravil v letech 1420 až 1433 proti husitům v Čechách několik křížových výprav. Husité ovšem dokázali „díky své vojenské taktice“ všechny křížové výpravy porazit.⁴⁴⁰

V jedenácté části *Jednání v Basileji* je představeno jednání mezi papežem, Zikmundem Lucemburským a husity. Po porážkách křížáckých vojsk začali papež a Zikmund

⁴⁴⁰ Většina této části je věnována husitskému válečnictví, které však není součástí výzkumu.

Lucemburský jednat s husity. Pozvali husity na církevní sněm ve městě Basileji. Delegaci husitů vedl Prokop Holý, členem byl Jan Rokycana. Jedná skončila neúspěchem, ukázala se nejednotnost husitů. Radikálové trvali na bezpodmínečném přijetí artikulů a odmítli rozpustit polní vojska.

Ve dvanácté části *Boj s panskou jednotou* je pojednáno o konci husitské revoluce. Panskou jednotu tvořili umírnění husité spolu s katolíky. Postavili se proti radikálním husitům a v bitvě u Lipan 30. května 1434 je porazili. Bitva ale neznamenal konec husitství v Čechách.

Ve třinácté části *Jihlavská kompaktáta* je představena dohoda mezi husity a basilejským koncilem, tzv. jihlavská nebo basilejská kompaktáta. Byla uzavřena v Jihlavě v roce 1436.⁴⁴¹

Ve čtrnácté části, *Co se husitskou revolucí změnilo* je představeno rozdělení třech stavů na panský, rytířský a měšťský stav. Popsány jsou důsledky husitské revoluce. Církev ztratila velkou část svého majetku a moci. Většina klášterů a katolických kostelů byla husity vydrancována. Kladnou stránkou husitství bylo, že byla prvním pokusem o spravedlivé uspořádání společnosti v Evropě.

V první podkapitole *Husitství* jsou náboženským tématům věnovány 3, 5 strany textu. Text obsahuje zvláště pojmy, např. Jan Hus, husité, podobojí, Jan Želivský, umírněnější a radikálnější část. Text podkapitoly doprovází celkem 15 obrázků. K tématu husitství ve smyslu husitství jako náboženského směru je vázáno pět obrázků. Na prvním obrázku je vyobrazení lakoty z dobového rukopisu. Druhý obrázek představuje idealizovanou podobu Jana Husa z 19. století od Mikoláše Aleše. Na třetím obrázku je zobrazeno upálení mistra Jana Husa podle Jenského kodexu z 16. století. Čtvrtý obrázek představuje kresbu husity se symbolem kalicha od Mikoláše Aleše. Na šestém obrázku je karikatura husity s ukradenou husou za pasem.

Na dolní liště jsou klíčové pojmy s překladem, odpustky, pobouření, umírněný, radikální, jednání, sněm, dohoda. Mezipředmětový vztah s českým jazykem.

Ve druhé podkapitole *Čechy po husitské revoluci* se náboženským poměrům v českých zemích po husitské revoluci věnují tři části. V první části *Jiří z Poděbrad českým králem* je

⁴⁴¹ Dohodu pomohl uzavřít král Zikmund. Na oplátku husité uznali Zikmunda Lucemburského jako českého krále.

popsána vláda Jiřího z Poděbrad v českých zemích. Jiří z Poděbrad je vnímán jako velmi tolerantní panovník: „Usiloval o to, byla v království uznávána jak katolická, tak i kališnická víra.“⁴⁴² Ve své zahraničí politice měl myslet na prospěch země. Evropským panovníkům předložil návrh na mírový svaz evropských křesťanských států. Jeho závěr se ale nezdařil.

Ve druhé části *Křížová výprava proti Čechám* je popsána křížová výprava vedená Matyášem Korvínem. Jiří z Poděbrad se dostal do sporu s papežem, který zrušil planost jihlavských kompaktát. Papežovým záměrem bylo vrátit kališníky do katolické církve. Vyzýval katolickou šlechtu, aby sesadila Jiřího z Poděbrad. Následně vyhlásil křížovou výpravu do Čech pod vedením Matyáše Korvína. Českému vojsku se podařilo nedaleko Vilémova u Havlíčkova Brodu křížáky obklíčit a Matyáše zajmout. Jiří ho propustil za slib, že mu zprostředkuje jednání s papežem. Matyáš však svůj slib nesplnil. Katolická šlechta si roku 1469 zvolila Matyáše Korvína českým králem. Hrozilo rozdělení českých zemí, Jiří z Poděbrad a kališnická šlechta jednali s polskými Jagellonci. Během jednání Jiří z Poděbrad roku 1471 zemřel.

Ve třetí části *Jednota bratrská* pojednává o nové křesťanské církvi, jednotě bratrské. Vznikla v Čechách začátkem poloviny 15. století. Jednota bratrská čerpala z myšlenek jihočeského zemana a filozofa Petra Chelčického. Chelčický nesouhlasil s násilným řešením sporů a prosazování víry, neuznával papeže ani krále. Vyznával prostý život naplněný prací, který byl přípravou na život posmrtný.

Zajímavost je věnována jednotě bratrské. Jednota bratrská vznikla ve vsi Kunvald pod Orlickými horami. Odtud se její působení rozšířilo na jižní a střední Moravu, kde byly zakládány bratrské školy. stoupenci církve jednoty bratrské byli pronásledováni katolíky i kališníky. Jiří z Poděbrad v nich viděl „kacířskou sektu.“

Ve druhé podkapitole je věnována nenáboženským tématům jedna strana textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. Petr Chelčický, Jiří z Poděbrad, Matyáš Korvín, křížáci. Text doprovází tři obrázky. Na prvním obrázku je zobrazen Jiří z Poděbrad s odznaky královské moci, korunou, jablkem a žezlem ze Starých letopisů českých. Na druhém obrázku je obraz Mikoláše Aleše zobrazující setkání Jiřího z Poděbrad s Matyášem Korvínem při obklíčení Matyášova vojska u Vilémova. Třetí obrázek zobrazuje Petra Chelčického

⁴⁴² Tamtéž, s. 83.

diskutujícího s univerzitními mistry. Na dolní liště jsou dvě klíčová slova slib a rozdělit s překladem.

Ve třetí podkapitole *České království za Jagellonců* v první části věnované Vladislavu Jagellonskému je popsáno období jeho vlády v českých zemích, zejména jeho přístup k církvi. Vladislav byl katolík, ale toleroval české kališníky. Za jeho vlády propukly v roce 1483 v Praze boje mezi kališníky a katolíky. Během těchto bojů proběhla druhá pražská defenestrace, katoličtí radní byli vyhozeni z oken pražské radnice. S přispěním krále Vladislava byl nakonec uzavřen náboženský smír mezi katolíky a kališníky na zemském sněmu. Náboženským smírem byla katolíkům a kališníkům zajištěna rovnoprávnost, vrchnosti i poddaným. Jihlavská kompaktáta byla uznána jako zákon.

Ve třetí podkapitole zaujímá téma 0,3 textu strany. Obsahuje zvýrazněné pojmy, např. náboženský smír, rovnoprávnost, kališníci, katolíci. Text doprovází obrázek Vladislava Jagellonského a jeho syna Ludvíka Jagellonského.

Ve třetí podkapitole je zvláštní část věnována kultuře jagellonské doby, tzv. jagellonské gotice. Mezi díla jagellonské nebo pozdní gotiky patří Vladislavský sál na pražském hradě a chrám sv. Barbory v Kutné Hoře. K nejvýznamnějším malířům patřil Mistr litoměřického oltáře.

Text tvoří 0,5 strany textu podkapitoly. Obsahuje zvýrazněné pojmy, např. jagellonská gotika. Text doprovází obrázek, fotografie Vladislavského sálu na Pražském hradě. Na liště je klíčové slovo oltář s překladem.

V páté podkapitole *Městská společnost na konci středověku* v části *Menšiny ve středověkých městech* je věnován prostor menšinám v českých středověkých městech. Patřili k nim Němci a Židé. Židé tvořili ve městech zvláštní skupinu obyvatel. žili v uzavřených čtvrtích, tzv. ghettech. Zajímavá je polemika autorů učebnice nad tím, proč židé nežili společně s křesťany, když věří v jednoho Boha. „Židé byli totiž neprávem obviněni z nepřátelství vůči křesťanům, mimo jiné i z toho, že zavinili smrt Ježíše Krista.“⁴⁴³ Židé byli kvůli předsudkům pronásledováni, často čelili i násilným útokům. Nesměli vlastnit půdu ani provozovat řemesla, „nezbylo jim“ než obchodovat a půjčovat peníze. Panovníkovi museli odvádět vysoké daně.

⁴⁴³ Tamtéž, s. 91.

Části Menšiny ve městech je věnována 0,3 textu strany. Text obsahuje dva důležité pojmy, Židé a ghetto. Text doplňuje obrázek zobrazující židovskou rodinu při obědě. Na liště je mezipředmětový vztah s českým jazykem, ze života Židů.

V šesté podkapitole *Humanismus a renesance* je popsán počátek renesance a humanismu. Humanismus se jako myšlenkový směr lišil od středověkého myšlení, které svazovalo život lidí myšlenkami na posmrtnou spásu. Humanismus přiznával smysl lidského života už na tomto světě. „Humanisté nepopírali existenci Boha a byli věřícími lidmi. Chápali člověka jako svobodného jedince nadaného rozumovými a tvořivými schopnostmi a odpovědného za svůj život.“⁴⁴⁴

K podkapitole se váže zajímavost. Asi nejznámějším humanistickým myslitelem byl Erasmus Rotterdamský. Ačkoliv byl poslušným křesťanem, kritizoval nedostatky církve. Odsuzoval válečné řešení konfliktů, byl příznivcem náboženské tolerance.

Text na téma humanismus zaujímá 0,3 textu strany. V textu jsou zvýrazněny důležité pojmy, např. myšlenkový směr, člověk, svobodný jedinec. Text doprovází obrázek Erasma Rotterdamského. Na liště je klíčový pojem humanismus a překladem.

V části *Náboženská reformace* je věnován prostor reformaci. Myšlenky humanistů se odrazili také v náboženském myšlení. Počátkem 16. století vzniklo náboženské hnutí zvané reformace.⁴⁴⁵ Reformační hnutí usilovalo o nápravu katolické církve a celé lidské společnosti. Reformátoři vytvářeli vlastní církve, nezávislé na papeži. Zajímavé je připodobení reformačního hnutí z počátku 16. století k husitům o století dříve, kteří také usilovali o nápravu církve a společnosti.

Samostatná část *Protestantské církve* je věnována novým církvím, na papeži nezávislých. Reformace jako náboženské hnutí kladlo důraz na doslovný výklad Bible, především evangelií, např. vyličení Kristova života a jeho skutků. reformovaní křesťané jsou proto souhrnně nazýváni evangelíci. Reformované církve jsou označovány jako církve evangelické nebo také protestantské. Mezi reformované církve patřili luteránství a kalvinismus.

Jako zajímavost je uveden počátek luteránství a kalvinismu. Martin Luther vystoupil v roce 1517 v Německu se svými názory. Hlásal přísné dodržování božího zákona obsaženého

⁴⁴⁴ Tamtéž, s. 94.

⁴⁴⁵ Slovo reformace pochází z latinského *reformatio*, což znamená obnovení nebo nápravu.

v Bibli. Křesťanské vyznání vzniklé na základě jeho učení je luteránství. Další reformátor Jan Kalvín působil ve švýcarské Ženevě, jím založené náboženství se nazývá kalvinismus.

Část *Náboženská reformace* zaujímá 0,5 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné důležité pojmy, např. Martin Luther, Jan Kalvín, luteránství, kalvinismus, evangelíci. K textu jsou vázány dva obrázky, které zpodobňují Martina Luthera a Jana Kalvína. Na liště je pojem reformace s překladem.

Ve čtvrté kapitole *Počátky novověku* v první podkapitole *Habsburkové na českém trůně* jsou jednotlivé části rozděleny podle vlády jednotlivých panovníků. Uvedeno je období vlády jen některých panovníků z rodu Habsburků na českém trůně. Uvedeni jsou Ferdinand I., Rudolf II., Matyáš, Ferdinand II. a Ferdinand III. nezmiňuje se např. období vlády Maxmiliána II.

V první části je prostor věnován vládě *Ferdinanda I.* V samostatném oddíle *Oslabení moci stavů* je přiblížen Ferdinandův postoj ke katolické církvi. Ferdinand se snažil posílit postavení katolické církve v českých zemích. Z toho důvodu nechal přivést do Prahy jezuitu a obnovil pražské arcibiskupství, zaniklé za husitských válek.

Jako zajímavost je uveden jezuitský řád. Jezuité byly na počátku 16. století novým církevním řádem. Zakladatelem řádu byl španělský řeholník Ignác z Loyoly. Úkolem jezuitů bylo získávání nových katolických věřících, zejména v zámořských koloniích. Díky jejich činnosti se v zámořských koloniích vedle katolického náboženství šířila i vzdělanost. Jezuitům se podařilo navrátit ke katolické církvi řadu evropských protestantů.

Oddíl *Oslabení moci stavů* zaujímá 0,3 strany textu. Text obsahuje důležité zvýrazněné pojmy, např. jezuité, arcibiskupství. Text doprovází obrázek, na němž papež schvaluje Ignáci z Loyoly jeho řád pro jezuitu.

Ve druhé části podkapitoly věnované vládě *Rudolfa II.* je oddíl věnován tzv. *Rudolfovu majestátu* a církevním poměrům v českých zemích za vlády Rudolfa II. Habsburkové byli katolíci, za jejich vlády došlo k posílení katolické šlechty v Čechách i na Moravě. vedlo to k novému náboženskému napětí mezi katolíky a nekatolíky. Čeští nekatolíci využili sporů mezi Rudolfem a jeho bratrem Matyášem a prosadili roku 1609 dohodu o náboženské svobodě, Rudolfův majestát. Podle Rudolfova majestátu: „neměl být nikdo v zemích Koruny

české nucen k jakémukoliv vyznání, ani poddaný. Každý si mohl zvolit náboženství podle vlastního rozhodnutí.⁴⁴⁶

Zajímavost je věnována osobnosti Rudolfa II. Rudolf měl být „nevyrovnané povahy.“ Jeho nevyrovnanost se postupně měnila v duševní nemoc. Jeho nevyrovnanost je vysvětlena jako následek úzkých příbuzenských manželských svazků jeho předků.

Oddílů Rudolfov majestát je věnována 0,5 strany textu. V textu jsou zvýrazněny důležité pojmy, např. Rudolfov majestát, náboženská svoboda, Rudolf II. text doprovází obrázek Rudolfova honosného zlatého brnění zvané „kyrys s helmicí a štítem.“ Na liště je klíčový pojem náboženská svoboda a překladem.

Ve čtvrté části *Stavovské povstání* a jejím oddílu *Pražská defenestrace* jsou vysvětleny příčiny povstání stavů v zemích Koruny české. Po Rudolfovi II. se stal českým králem jeho bratr Matyáš. Na konci Matyášovi vlády se vyostřil spor mezi katolickou a nekatolickou šlechtou. Roku 1618 byla českými stavy zaslána Matyášovi stížnost na porušování Rudolfova majestátu. Matyáš ji odmítl, zakázal svolat plánovaný zemský sněm.

Přes Matyášův zákaz se v květnu roku 1618 sešlo velké množství nekatolické šlechty v Praze. Příslušníci nekatolické šlechty vtrhli do kanceláře místodržitelů na Pražském hradě, přítomné místodržící na protest proti postupu habsburské vlády svrhli z oken do hradního příkopu. Touto třetí pražskou defenestrací začalo stavovské povstání proti vládě Habsburků.

Jako zajímavost je uvedeno, že místodržící svržení z oken přežili bez újmy. Mezi katolíky vznikla následně pověst o zázračné pomoci Panny Marie při jejich záchraně.

V páté části je věnován prostor krátké vládě *Friedricha Falckého*, pocházejícího z německé nekatolické šlechty. Po prohrané bitvě na Bílé hoře Friedrich uprchl a vlády v zemi se opět ujali Habsburkové, konkrétně Ferdinand II.

V šesté části je věnován prostor vládě *Fernanda II.*, zejména popravě dvaceti sedmi účastníků „odboje“ na Staroměstském náměstí. Prostor je věnován také tzv. rekatolizaci českých zemí. Porážka stavovského povstání vyvolala vlnu emigrace českých a moravských nekatolíků z řad šlechty. Majetky příslušníků nekatolické šlechty byly zabavovány, nový král Ferdinand II. jimi odměňoval katolické pány. Postupně moc katolíků narostla. Začalo

⁴⁴⁶ Tamtéž, s. 100. Zajímavé je konstatování, že Rudolf II. nevydal tzv. Rudolfov majestát dobrovolně, ale pod tlakem okolností.

docházet k rekatolizaci, obracení protestantů na katolickou víru. Rudolfův majestát byl zrušen.

Část věnovaná rekatolizaci zaujímá 0,2 textu strany. V textu jsou zvýrazněny důležité pojmy, např. rekatolizace, emigrace. Na liště je vysvětlen pojem emigrace jako vystěhování do ciziny. Text doprovází obrázek Ferdinanda II.

V sedmé části je věnován prostor tzv. *Obnovenému zřízení zemskému*, pro Čechy od roku 1627, pro Moravu od roku 1628. obnovené zřízení zemské představovalo nový zákoník, jehož přijetím byl položen základ novému státnímu zřízení absolutistické monarchie. K náboženským poměrům v zemi jsou vázány dva body Obnoveného zřízení zemského. Prvním bodem bylo „jediné povolené náboženství je katolické.“⁴⁴⁷ Tímto bodem se rušil Rudolfův majestát a povolené se stalo pouze katolické vyznání. Druhý bod vyvolal vlnu emigrace nekatolíků: „nekatolíci musí buď zemi opustit, nebo přistoupit na katolickou víru.“⁴⁴⁸ Z českých zemí emigrovala řada významných osobností, např. Jan Amos Komenský. Komenský byl biskupem jednoty bratrské a český pedagog, dnes je označován jako „učitel národů.“

V této části je věnována Obnovenému zřízení zemskému 0,3 strany textu. Text obsahuje důležité zvýrazněné pojmy, např. Obnovené zřízení zemské, absolutistická monarchie, emigrace. Text doprovází obrázek Jana Amose Komenského. Na liště je klíčový pojem emigrace s překladem. Odkaz na mezipředmětový vztah se zeměpisem a českým jazykem.

V sedmé části *Třicetiletá válka* je popsán průběh třicetileté války. Třicetiletá válka je popsána jako boj mezi katolíky a protestanty v celé Evropě. Byla politickým i náboženským konfliktem.

V jejím oddílu *Výsledky třicetileté války* je zmínka o tom, že vestfálským mírem se nezměnili náboženské poměry v zemích Koruny české. Jediným povoleným náboženstvím zůstávalo katolické náboženství.

V sedmé části text zaujímá 0,3 strany. Obsahuje zvýrazněné pojmy, např. jediné povolené náboženství, katolické, vestfálský mír. Na liště je klíčový pojem smlouva s překladem. Část nedoplňují obrázky.

⁴⁴⁷ Tamtéž, s. 103.

⁴⁴⁸ Tamtéž, s. 103.

V druhé podkapitole *Evropa na počátku novověku* jsou věnovány její části významným evropským státům Španělsku, Anglii a Francii. V první části věnované Španělsku je oddíl věnován *Povstání v Nizozemí proti Španělsku*. Jedním z důvodů povstání byla odlišná víra. Španělsko bylo katolickou zemí. V Nizozemí se začal šířit kalvinismus. Španělský král Friedrich II. začal pronásledovat příznivce kalvinismu v Nizozemí, pokoušel se o rekatolizaci země a omezoval práva nizozemských stavů. V 2. polovině 16. století to vedlo k povstání nizozemské šlechty, později i prostého lidu. Po několika letech bojů vyhlásili nizozemští povstalci samostatný stát. jižní část země byla pod vládou španělských Habsburků, severní část získala samostatnost.

Text této části zaujímá 0,5 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. kalvinismus, rekatolizace, pronásledování. Text doprovází dva obrázky, zobrazující španělského krále Filipa II. a vůdce nizozemských povstalců Viléma I. Oranžského. Na liště jsou dva klíčové pojmy povstání a podporovat s překladem.

V druhé části věnované *Anglii* v jejím oddílu *Anglie v 17. století* je zmínka o sporu mezi panovníkem Karlem I. a parlamentem, který vedl později k občanské válce. V první polovině 17. století měli v parlamentu převahu puritáni, což byli vyznavači kalvínské víry. Král puritány pronásledoval.⁴⁴⁹

Jako zajímavost je vysvětleno slovo puritán. Slovo puritán pochází z anglického slova purity, což znamená čistota. Puritáni se odlišovali od ostatních lidí prostým oděvem, také skromností v jídle, pracovitostí a přísnou morálkou.

Text druhé části zaujímá 0,3 textu strany. Text obsahuje důležité zvýrazněné pojmy, např. puritáni, parlament. Text doprovází obrázek anglického krále Karla I.

Ve třetí části *Francie* je věnován prostor náboženské občanské válce ve Francii v 16. století. náboženská občanská válka probíhala mezi katolíky a protestanty neboli hugenoty. Nejkrvavější událostí byla tzv. bartolomějská noc z 23. na 24. srpna 1572, kdy byly nečekaně vyvražděny v Paříži v následujících dnech v celé Francii desetitisíce hugenotů. Až v roce 1598 nový francouzský král Jindřich IV. vydal nařízení o náboženském smíru, který ukončil občanskou válku a zaručil rovnoprávnost hugenotů a katolíků.

Text třetí části tvoří 0,3 textu strany. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. hugenoti, katolíci, náboženský smír. Na liště je přeložen klíčový pojem občanská válka. Text doprovází

⁴⁴⁹ V učebnici chybí zmínka o tom, jaké náboženské víry byl anglický král Karel I.

tři obrázky, dvě jsou věnovány tématu náboženské občanské války ve Francii. Na prvním obrázku je výjev z vraždění hugenotů při bartolomějské noci. Na druhém obrázku je francouzský král Jindřich IV.

Ve čtvrté podkapitole *Česká kultura na počátku novověku* se náboženským tématům věnují její tři z jejích devíti částí. V první části Náboženské poměry jsou představeny náboženské poměry v Čechách a na Moravě na počátku novověku. Od konce 15. století působili v Čechách a na Moravě dvě církve, jimiž byly církve kališnická a církve katolická. Vedle nich existovala jednota bratrská, která byla uznána vydáním Rudolfova majestátu v roce 1609. v 16. století pronikaly do zemí Koruny české další protestantské církve.

První část zaujímá 0,2 textu strany. 3 věty. Obsahuje zvýrazněné pojmy, např. jednota bratrská, katolická a kališnická církve. K textu se nevážou obrázky.

Ve čtvrté části *Čarodějnické procesy* je představen fenomén čarodějnických procesů v 16. a 17. století. v Evropě na jedné straně působil pokrok, vědecké objevy a rozvoj podnikání, na druhé straně byli tisíce lidí obětmi procesů s čarodějnicemi a čaroději. V čarodějnických procesech byli lidé nespravedlivě obviněni z používání kouzelných prostředků, např. zařikávání, čarování a spolků s ďáblem. Vyšetřování prováděli církevní soudy zvané inkvizice. Poměrně zajímavé je konstatování, že: „v této době nebyla v západní a střední Evropě jediná země, které by se čarodějnické procesy vyhnuly.“⁴⁵⁰

K tématu čarodějnických procesů je vázána zajímavost. K obvinění z čarodějnictví stačilo nařčení souseda. Ženy i muži byli často mučením donuceni přiznat se k činům, které nespáchali. Trestem za čarodějnictví bylo upálení na hranici. Největší čarodějnické procesy v českých zemích probíhali ve Velkých Losinách.

Text čtvrté části zaujímá 0,3 textu strany. Obsahuje zvýrazněný pojem inkvizice. Text doprovází obrázek, vyobrazení čarodějnic létajících na koštěti.

Pátá část *Židovská kultura* je věnována zejména židovské kultuře v Čechách v 16. století. židovská kultura v Čechách dosáhla v 16. století vysoké úrovně. V rudolfínské Praze se rozvinulo lidnaté a hospodářsky silné židovské ghetto. V Praze také fungovala vyšší židovská škola, od roku 1573 na škole působil nejznámější židovský vzdělanec té doby rabi Jehuda Löw ben Becalel, známý jako rabi Löw.

⁴⁵⁰ Tamtéž, s. 111.

K postavě rabiho Löwa je vázána zajímavost. S jeho osobou je od 18. století spojena pověst o stvoření hliněného člověka golema s velkou silou.

V páté části je věnována 0,3 textu strany. V textu jsou zvýrazněny důležité pojmy židovská kultura a rabi Löw. Text doprovází obrázek sochy rabiho Löwa. Na liště je odkaz na mezipředmětový vztah se zeměpisem a českým jazykem.

Celkem je v učebnici *Dějepis 7: vzdělávací oblast Člověk a společnost. Středověk, počátky novověku: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV* z nakladatelství Nová škola, s.r.o. věnováno 26 stran náboženským tématům z 95 stran kapitol z celkových 135 stran učebnice. Náboženská témata jsou vázána často k vládě nějakého panovníka. V učebnici je věnováno poměrně hodně prostoru monoteistickým náboženstvím, nejvíce je věnováno křesťanství, méně potom judaismu a islámu. Polyteistická náboženství jsou zmíněna v souvislosti s pohanstvím, např. pohanské náboženství germánských kmenů před přijetím křesťanství, náboženství Slovanů. Z období raného středověku je věnován prostor šíření křesťanství v západní a střední Evropa. Křesťanství je zmíněno v souvislosti s franckou říší a byzantskou říší. Také je představeno křesťanství jako součást života lidí ve středověku, jakým způsobem zasahovalo křesťanské náboženství skrze kněze do běžného života, jak bylo důležité pro středověkého člověka. Schematicky je představena organizace křesťanské církve, zmíněny jsou zde církevní řády. V učebnici je tak přiblíženo rozdělení křesťanské církve na pravoslavnou a katolickou. Vlastní část představuje náboženství na Velké Moravě, jeho šíření z francké říše a byzantské říše Konstantinem a Metodějem. Poměrně velký prostor je v učebnici věnován počátkům českého státu, náboženská témata jsou zde zmíněna jen velmi okrajově, nejvíce skrze světce sv. Václava a sv. Vojtěcha. Ještě do raného středověku jsou zařazeny křížové výpravy. V souvislosti s mnišskými řády jsou v učebnici zmíněny také rytířské řády. Z období vrcholného středověku představuje učebnice nejprve panovníky českých zemí a jejich vztah k církvi. Zmíněn je spor Václava IV. s Janem z Jenštejna, jehož obětí byl později svatořečený Jan Nepomucký. Počátek vrcholného středověku v českých zemích charakterizují v učebnici snahy o nápravu společnosti, v souvislosti s reformátorem církve Janem Husem. Husovy myšlenky přispěly ke vzniku husitství a husitské revoluce. Zmíněna je vláda Jiřího z Poděbrad a Vladislava Jagellonského, jejich tolerantní postoj k husitství, respektive kališnictví. V souvislosti s humanismem je zmíněno přispění myšlenek humanistů k náboženské reformaci a pozdějšímu vzniku protestantských církví. Za vlády Habsburků v českých zemích docházelo k postupné rekatolizaci země, která byla dovršeno po porážce stavovského povstání a vydáním Obnoveného zřízení zemského, které povolovalo

pouze katolickou víru. Třicetiletá válka je pojata jako válka mezi katolíky a protestanty. Okrajově učebnice věnuje prostor také čarodějnickým procesům v českých zemích.

Další monoteistické náboženství judaismus je v učebnici zmíněn v souvislosti s Židy jako náboženskou menšinou ve středověkých městech. Islámu jako náboženství je věnován prostor v rámci části věnované arabské říši, popisující vznik islámu a jeho šíření.

7.6 Učebnice dějepisu pro 8. ročník základních škol a víceletá gymnázia

7.6.1 Učebnice dějepisu z nakladatelství Fraus

První učebnice dějepisu z nakladatelství Fraus *Dějepis 8: pro základní školy a víceletá gymnázia* v úvodní kapitole *Opakování* v její první podkapitole, *Na co navazujeme ze středověku a raného novověku* je tématu náboženství věnována první část *Život lidí ve středověku a raném novověku určovalo náboženství*. Prostor je zde věnován třem hlavním monoteistickým náboženstvím křesťanství, islámu a judaismu. Křesťanství, které: „vyrostlo ze židovské víry“⁴⁵¹ mělo spojovat většinu obyvatel středověké Evropy. Ovlivňovalo uspořádání států i všední život lidí. Svoje náboženství a kulturu si v Evropě dokázali udržet také Židé. Islám, vycházející z učení proroka Muhammada, sjednotil Araby a vedl k založení mocné Arabské říše.

V úvodní kapitole, první podkapitole a její první části je věnováno tématu 0,5 strany textu. Text obsahuje tři důležité pojmy křesťanství, judaismus a islám. Část doplňují čtyři obrázky. Na prvním obrázku je zobrazen velkomoravský kříž. Druhý obrázek představuje rytíře. Na třetím obrázku jsou zobrazeni Židé ve středověku. Pátý obrázek představuje islámskou mešitu s minarety. Na následující dvoustraně je mapa Náboženské vyznání v Evropě okolo roku 1300.

Třetí část první podkapitoly *S nástupem novověku jsou spojeny zámořské objevy i nové snahy o reformu církve* seznamuje s kritikou církevních poměrů německého kněze Martina Luthera, jeho snaha o reformu vedla ke vzniku nových církví. Západní Evropa tak byla nábožensky rozdělena mezi katolíky a evangelíky. Náboženské napětí panovalo také v českých zemích. Dynastie Habsburků se zde snažila upevnit pozice katolické církve, většina obyvatel ale patřila k různým evangelickým vyznáním. Povstání české šlechty proti panovníkovi se stalo začátkem celoevropského konfliktu, Habsburkové si své pozice ve

⁴⁵¹ KORCOVÁ, V.: *Dějepis 8*, s. 6.

střední Evropě udrželi. Jediné povolené křesťanské vyznání bylo katolictví, řada evangelíků pro svou víru odešla nebo uprchla do exilu.

V první podkapitole v její třetí části je věnován na 0,5 strany náboženským tématům. Text doplňují dva obrázky. Na prvním obrázku je zobrazen Albrecht z Valdštejna. Na druhém obrázku je podobizna Jana Amose Komenského. Obrázky doplňují text, ale příliš nekorespondují s textem. Ani o jedné z vyobrazených osob není v textu zmínka. K textu je vázána na následující dvojstraně mapa Náboženská vyznání v Evropě v r. 1648.

V první kapitola *Barokní doba* v první podkapitole *Baroko, doba protikladů* se tématu věnují odstavce Světla a stíny barokní doby, Největší hrozbu představovaly války a epidemie moru a neštovic, Za novým domovem.

V prvním odstavci *Světla a stíny barokní doby* je představeno období baroka jako doba protikladů. Na jedné straně byla doba baroka, 17. století, obdobím tvorby geniálních umělců a vědců. Na straně druhé byla stejná doba obdobím pověr a předsudků, k nimž patřilo čarodějnictví. Čarodějnictví je chápáno jako stín barokní doby, projevující se pronásledováním a popravováním lidí, především žen, na základě podezření z čarodějnictví. Během čarodějnických procesů panovalo přesvědčení, že: „tyto ženy mohou ve spojení s ďáblem přivolat živelné pohromy, nemoci a neúrodu.“⁴⁵² V ohrožení se ocitali i vědci, jejichž závěry byly nepřijatelné pro představitele tehdejší církve. Na hranici byl za své názory o uspořádání vesmíru upálen italský myslitel a astronom Giordano Bruno.⁴⁵³

Ve druhé části *Největší hrozbu představovaly války a epidemie moru a neštovic* je v textu narážka na vznik morových sloupů. Myšlení a zbožnost lidí v období baroka silně ovlivňovala blízkost a nepředvídatelnost smrti. Morové sloupy byly vztyčovány: „na důkaz vděčnosti Bohu po odeznění epidemií.“⁴⁵⁴

Třetí část *Za novým domovem* pojednává o migraci a náboženské nesnášenlivosti v Evropě 17. a 18. století, která vyháněla desetitisíce lidí z jejich domovů.

⁴⁵² VLNAS, V., KORCOVÁ, V., *Dějepis* 8, s. 10. K největším procesům s domnělými čarodějnicemi na našem území došlo na severomoravském panství Velké Losiny. Na levé boční liště poznámka odkazuje na film *Kladivo* na čarodějnice od Otakara Vávry z roku 1969. Ačkoliv film pojednával o čarodějnických procesech na Severní Moravě v 17. století, je vnímán jako narážka na vykonstruované soudní procesy inscenované komunisty ve 40. a 50. letech 20. století. poznámku doplňují dva obrázky, scéna z filmu *Kladivo* na čarodějnice a fotografie Milady Horákové ze soudního přelíčení.

⁴⁵³ Giordano Bruno tvrdil, že vesmír je nekonečný a Země ani Slunce netvoří jeho střed.

⁴⁵⁴ Tamtéž, s. 11.

V první podkapitole je věnována tématu barokní doby jedna strana textu. Podkapitolu doplňuje šest obrázků. Na prvním obrázku je zobrazena perla nepravidelného tvaru, po které získalo období baroka svůj název. Druhý obrázek představuje zámek Velké Losiny. Na třetím obrázku je obraz od Petera Paula Rubense Hlava medúzy. Čtvrtý obrázek představuje Pascalův počítačový stroj. Na pátém obrázku je zobrazen morový sloup v Plzni. Šestý obrázek zobrazuje morového lékaře na dobovém vyobrazení. S tématem náboženství přímo souvisí druhý a pátý obrázek. Na pravé boční liště doplňují výklad další dva obrázky, současný lékař a pacient a Tomáš Pešina z Čechorodu.

Ve třetí podkapitole *České baroko, znak sounáležitosti s Evropou* je věnována čtvrtá část *Jan Nepomucký, nový světec baroka* osobě sv. Jana Nepomuckého. Odstavec překvapivě nepojednává o životě tohoto světce, ale o barokní zbožnosti. Barokní sloh prostupoval životem každého člověka, podobal se divadlu. „Celý křesťanský rok se stával divadelní scénou, na které se podle přesného scénáře střídaly zbožné poutě a procesí, církevní svátky a slavnosti k počtě panny Marie a katolických světců.“⁴⁵⁵ O Janu Nepomuckém je pojednáno skrze jeho sochy. Koncem 17. století byla na Karlově mostě vztyčena první socha Jana z Pomuku. Po jeho svatořečení se sochy nového českého světce začaly objevovat nejčastěji na mostech, pod jménem Jan Nepomucký.⁴⁵⁶

Ve třetí podkapitole a její čtvrté části je věnována tématu 0,5 strany textu. Text doplňují tři obrázky. Na prvním obrázku je socha sv. Jana Nepomuckého na Karlově mostě. Druhý obrázek představuje kostel sv. Jana Nepomuckého ve Žďáru nad Sázavou. Na třetím obrázku je město São João Nepomuceno v Brazílii.

V šesté podkapitole *Pod křídly orla vítězí lev* je pojednáno o rekatolizaci⁴⁵⁷ a kladech a záporech působení jezuitského řádu v českých zemích v první části *Snahu habsburských vládců o obnovení katolické víry uskutečňoval jezuitský řád*. Násilně prováděná rekatolizace narážela na řadu odpůrců. Klady působení jezuitského řádu jsou spatřovány v promyšlené výchově mládeže, kazatelské činnosti katolických misionářů v oblastech s přetrvávajícím evangelickým vyznáním a v pořádání působivých církevních slavností. Jezuité měli výsadní postavení v českých zemích ve vzdělávací oblasti, vybudovali jednu z nejlepších školských

⁴⁵⁵ Tamtéž, s. 15.

⁴⁵⁶ Ke sv. Janu Nepomuckému se váže poznámka na pravé boční liště. Věhlas Jana Nepomuckého se rozšířil díky jezuitům a jejich misiím po celém světě, hlavně v Latinské Americe a v Bavorsku. Lidé sv. Jana Nepomuckého uctívají jako patrona zpovědního tajemství a ochránce před povodněmi.

⁴⁵⁷ V podkapitole *České baroko, znak sounáležitosti s Evropou* je poznámka, že české baroko bývá jednostranně označováno jako nástroj rekatolizačních snah.

soustav v Evropě. Po Bílé hoře získaly panovnickým výnosem rozhodující slovo na pražské univerzitě. Negativní působení jezuitského řádu měl ztělesňovat misionář Antonín Koniáš, proslulý horlivým vyhledáváním a pálením evangelických knih.⁴⁵⁸ Jméno Antonína Koniáše se stalo: „symbolem zaryté netolerantnosti.“⁴⁵⁹

V šesté podkapitole v její první části je tématu věnována 0,5 strany textu, Text doplňují tři obrázky, poznámky na liště dva obrázky. První obrázek představuje orla a lva na portálu Klementina v Praze. Na druhém obrázku jsou Koperníkovské hodiny Jana Kleina, pražského jezuitu. Na třetím obrázku od Jana Jiřího Heinsche pražský jezuita Habatius koná dobré skutky. Poznámky na levé boční liště pojednávají o založení Klementina jezuitu a vlivu jezuitů na Olomouckou univerzitu. Poznámky doplňují obrázky Klementina a historické budovy olomoucké univerzity. Na následující straně jen na pravé liště poznámka odkazující na Františka z Ditrichštejna, významného moravského rekatolizátora. Poznámku doplňuje jeho portrét.

V deváté podkapitole *Rusko a Osmanská říše na cestách proměn* ve třetí části *Osmanská říše na prahu úpadku* je pojednáno o nebezpečí Osmanské říše pro střední Evropu od středověku do přelomu 17. a 18. století, kdy utrpěla v bojích s křesťany několik porážek a ztratila některá dříve dobytá území. Mezi neúspěch Osmanské armády patřilo i obléhání Vídně v roce 1683.⁴⁶⁰

V deváté podkapitole ve třetí části je věnována 0,3 strany textu tématu ohrožení Evropy osmanskou říší. Text třetí části doprovází obrázek představující bitvu u Vídně r. 1683 na dobovém vyobrazení.

Ve druhé kapitole *Doba osvícenství* pojednávají v první podkapitole *Měj odvahu přemýšlet* je v první části *Světlo rozumu a poznání* pojednáno o osvícenství. Osvícenství je představeno jako myšlenkové hnutí, které kladlo důraz na rozumové poznání. Vzniklo v 18. století, v době, kdy lidé ztráceli nekritickou víru v náboženské představy. Vyplynula z toho řada otázek, které si tehdejší vzdělanci neboli osvícenci začali klást. Jednou z otázek bylo i uspořádání společnosti, osvícenci zdůrazňovali přirozenou rovnost mezi lidmi.

⁴⁵⁸ Antonín Koniáš sestavil soupis evangelických knih nazvaný Klíč kacířské bludy k rozeznání otevírající, k vykořenění zamykající.

⁴⁵⁹ Tamtéž, s. 20.

⁴⁶⁰ Tamtéž, s. 27. Poznámka na pravé boční liště informuje o tom, že konflikty mezi islámským světem a křesťanským západem mají hluboký historický základ. Skutečné příčiny dnešních sporů jsou ale často současné.

Ve druhé kapitole v její první podkapitole je věnována tématu 0,3 strany textu. Text doplňuje obrázek zobrazující francouzský salon z poloviny 18. století.

Ve třetí podkapitole *Panovníci osvícení rozumem* je pojednáno o náboženství ve dvou částech. V první části *Vzdělaný panovník měl podle osvícenců podřizovat svůj prospěch obecnému dobru* je představena „móda“ evropských vládců 18. století, kteří si nechávali radit od slavných myslitelů. Myšlenky osvícenců někteří osvícenší panovníci zaváděli do praxe, pokud byly zaváděné svobody pro panovníky výhodné. Jednalo se např. p uvolňování závislosti poddaných na vrchnosti a náboženskou toleranci.

Ve druhé části *Nejslavnějším osvícenským absolutistou byl pruský král Friedrich II.* je představena osoba Friedricha II., vystupoval jako král-filozof. Friedrich ve své zemi podpořil náboženskou toleranci.

Ve třetí podkapitole je tématu věnována 0,3 textu strany. Text doprovází tři obrázky. Na prvním obrázku je obraz od Adolfa Menzela Flétnista. Na druhém obrázku je bývalé hlavní město Pruska Königsberg, dnešní Kalinigrad. Na třetím obrázku je dobová rytina paláce snů v Postupimi. Na čtvrtém obrázku je znak Königsbergu.

Ve čtvrté podkapitole *Marie Terezie a Josef II. - matka a syn reformující monarchii* ve čtvrté části *Císař Josef II. navázal na reformní snahy své matky* je pojednáno o reformách Josefa II., zejména tolerančním patentu. Josef II. po svém nástupu na trůn vydal toleranční patent. V tomto patentu Josef II. povolil některé další křesťanské církve, k nimž patřila církev luteránská, kalvínská a pravoslaví. Katolictví zůstalo v habsburské monarchii nadřazeným křesťanským vyznáním, císař ale nařídil zrušit většinu klášterů. Uzavřeny byly především kláštery, které nevykonávaly žádnou veřejně prospěšnou činnost, např. v oblasti školství a dobročinnosti. Císařovy reformy také částečně zlepšily právní a společenské postavení židů.

Ve čtvrté podkapitole ve čtvrté části je věnováno 0,3 textu strany reformám Josefa II. Text doprovází dva obrázky. Na prvním obrázku je dobové vyobrazení Josefa II. Druhý obrázek představuje klášter Zlatá Koruna, který byl v r. 1785 zrušen a později využíván jako slévárna.

Ve třetí kapitole *Francouzská revoluce* ve druhé podkapitole *Volnost, rovnost, bratrství* v první části *Revoluce položila základy nové Francie* je zmínka o tom, že revoluční vláda zaručila rovnost před zákonem. Zrušila výsady privilegovaných vrstev a zabrala jejich majetek. Zajímavá je zmínka o postavení katolické církve během francouzské revoluce.

Revoluční vláda: „omezila moc papeže nad francouzskou katolickou církví, která byla podřízena státu.“⁴⁶¹ Zavedením ústavy došlo ve Francii ke zrovnoprávnění lidí různých náboženských vyznání. Týkalo se křesťanů i židů.

Ve třetí kapitole v její druhé podkapitole jsou věnovány dvě věty tématu náboženské svobody v době francouzské revoluce. Text doprovází obrázek Sázení stromu svobody na francouzské kresbě z r. 1790.

V šesté kapitole *Revoluce 1848-1849* ve druhé podkapitole *Radujme se! Nový den nám svítá!* je ve druhé části *Pražští měšťané své požadavky v počátcích revoluce tlumočili císaři formou petice* představena petice císaři Ferdinandovi V. Petice císaři obsahovala např. svobodu slova a shromažďování, zrovnoprávnění češtiny s němčinou na úřadech a ve školství a svobodu náboženského vyznání.⁴⁶²

V šesté kapitole ve druhé podkapitole ve druhé části jsou věnovány tématu dvě věty textu. Text nedoprovází obrázek.

V sedmé kapitole *Svět 2. poloviny 19. století* v první podkapitole *Modernizace v Evropě 2. poloviny 19. století* ve druhé části *Marxův kapitál a Darwinova evoluční teorie* je představena evoluční teorie anglického přírodovědce Charlese Darwina. Podle Darwinovi evoluční teorie se všechny živé organismy přizpůsobovaly svým životním podmínkám, a tak se postupně vyvíjely. Vyvíjet se takto měl i člověk. Darwinova teorie se dostala do rozporu s učením církve a církev jí odmítala přijmout. Hlavním důvodem bylo to, že Darwinova teorie: „odporovala biblickým představám o stvoření světa.“⁴⁶³

V sedmé kapitole v první podkapitole ve druhé části je věnováno 0,3 strany textu Darwinovi evoluční teorii. Text doplňuje obrázek Charlese Darwina.

V páté podkapitole *Rusko a Japonsko – modernizací proti zažitým pořádkům* je v první části *Ruskou společnost tvořili z největší části chudí rolníci* je zmínka o tom, že důležitou roli v Rusku plnila pravoslavná církev. Církev měla vyzývat k naprosté poslušnosti carovi.⁴⁶⁴

⁴⁶¹ TINKOVÁ, D., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 8*, s. 46.

⁴⁶² RANDÁK, J., KALISTOVÁ, I.: *Dějepis 8*, s. 72.

⁴⁶³ NOVOTNÝ, L., KORCOVÁ, V., *Dějepis 8*, s. 82. Na levé boční liště poznámka informuje o zneužití Darwinovy evoluční teorie. Darwinova teorie bylo zneužita těmi, kdo ji vykládali jako „boj silných se slabými“ v této podobě se ji snažili převést na lidskou společnost. Evoluční teorií měla být zaštiťována agresivní válečná politika některých států.

⁴⁶⁴ Tamtéž, s. 90.

V páté podkapitole v první části jsou dvě věty věnovány tématu náboženství v carském Rusku. Text doprovází obrázek burlaci na Volze od Ilji Repina

V deváté kapitole *České země 2. poloviny 19. století* v páté podkapitole *Cesta z ghetta* je pojednáno o postavení židovského obyvatelstva v českých zemích od poloviny 18. století do konce 19. století.⁴⁶⁵ Tématu se věnují tři části. V první části *Postupné zrovnoprávnění židovského obyvatelstva* je představena postupná cesta vedoucí k zrovnoprávnění Židů. Začátek změny v postavení Židů v českých zemích představovali reformy Josefa II. Nejprve byla zrušena povinnost nosit zvláštní oblečení. Postupně následovalo povolení studovat na vysokých školách, zejména na právnických a lékařských fakultách. Židům bylo povoleno zakládat továrny a podnikat. V rámci svých reform Josefa II. nařídil Židům přijmout německá jména. V židovských školách a na úřadech byla hebrejšтина nahrazena němčinou. Teprve v roce 1848 skončilo nucené oddělení Židů od ostatního obyvatelstva ve zvláštních městských čtvrtích, ghettech. Židé se mohli od té doby svobodně usazovat mimo ghetta. Úplné rovnoprávnosti dosáhli židé v roce 1867, kdy získaly plnoprávné státní občanství, také naprostou rovnoprávnost před zákonem a volební právo.⁴⁶⁶

Ve druhém odstavci *Češi a Němci židovského vyznání* je pojednáno o příslušnosti židů k českému a německému národu v poslední čtvrtině 19. století. Většina židovských obyvatel Čech a Moravy se přihlásila k českému národu. Jen menšina židů se považovala za Němce židovského vyznání. „Čeští a němečtí židé v habsburské monarchii si přáli, aby jejich začlenění do většinové společnosti s konečnou platností odstranilo všechny protižidovské předsudky.“⁴⁶⁷

Ve třetí části *Od středověkých předsudků k novodobému antisemitismu*. Hospodářské, politické a národnostní soupeření začalo být ve 2. polovině 19. století využíváno k podněcování protižidovských nálad. Protižidovské nálady navazovaly často na zažitější předsudky. Z předsudků a pověr tradovaných o židech od středověku začal též novodobý antisemitismus. Antisemitismus se projevoval v řadě evropských zemí, také v českých zemích. V českém prostředí byli právě židé obviňováni z problémů, které souviseli s rozvojem moderního podnikání. Antisemitismus tak sílil především v dobách hospodářských

⁴⁶⁵ V úvodu je úryvek českého matematika, filozofa a katolického kněze Bernarda Bolzana o kritizující chování vůči židům: „Jak často člověk slyší bez uvážení a ve vši vážnosti prohlašovat, že Židé, všichni do jednoho, jsou podvodníci a zlí lidé! Jak pohrdavě se zachází s jednotlivými členy tohoto národa jen proto, že jsou Židé! Ale nehleď na to, jak běžné toto chování je a že trvalo po celá staletí, přesto není ani zdaleka správné a netěší našeho Boha, společného Boha křesťanů i židů.“ ZÁLOHOVÁ, E., PECH, M.: *Dějepis 8*, s. 108.

⁴⁶⁶ Tamtéž, s. 108.

⁴⁶⁷ Tamtéž, s. 108.

krizi. Mezi německými antisemity se projevili první projevy rasové nenávisti vůči židům. Antisemitismus postihoval nejen všechny židy, ale i ty, kdo se odvážil antisemitské názory veřejně zpochybňovat. Za „největší nesmysl,“ který tehdejší antisemité rozšiřovali, patřila pověra o rituálních vraždách. Prostřednictvím rituálních vražd si měli židé údajně opatřovat křesťanskou krev pro své tajné obřady. Proti této nebezpečné pověře, která byla mnohokrát vyvrácena u nás vystupoval Tomáš Garrigue Masaryk.⁴⁶⁸

V podkapitole jsou věnovány dvě strany textu postavení židovského obyvatelstva v českých zemích. Celou podkapitolu doprovází devět obrázků a pět poznámek na bočních lištách. Na prvním obrázku je portrét Bernarda Bolzana. Druhý obrázek zobrazuje mapu dřívějšího židovského ghetta v Praze, dnešního Josefova. Třetí a čtvrtý obrázek zobrazuje významné osobnosti židovského původu pocházející z českých zemí. Na třetím obrázku je dům Sigmunda Freuda. Čtvrtým obrázkem je pamětní deska Gustava Mahlera v Jihlavě. Pátý obrázek představuje plzeňskou Velkou synagogu. Šestým obrázkem je česká antisemitská karikatura Tomáše Garrigue Masaryka, zpodobňující Masaryka jako židovského rabína. Sedmý obrázek představuje Adolfa Stránského. Na osmém obrázku jsou děti v koncentračním táboře v Osvětimi. Devátý obrázek představuje doplnění poznámky ze současnosti, že jakékoliv podněcování k násilí národnostnímu, rasovému nebo násilí náboženského charakteru je dnes trestným činem. Obrázek má asi představovat šíření nenávistných postojů na internetu.

Celkem je v učebnici *Dějepis 8: pro základní školy a víceletá gymnázia* z nakladatelství Fraus věnováno přibližně 6,5 strany textu náboženským tématům. Učebnice věnuje více prostoru zejména náboženským tématům souvisejících s křesťanstvím, méně už tématům souvisejících s judaismem a islámem. V souvislosti s křesťanstvím jsou zmíněna témata barokní zbožnosti a protikladnosti barokní doby, čarodějnických procesů a rekatolizace českých zemí. V souvislosti s rekatolizací je prostor věnován působení jezuitského řádu v českých zemích. Dalšími tématy jsou zmíněnými v učebnici jsou téma rovnosti lidí a svobody náboženského vyznání v souvislosti s osvícenstvím, osvícenskými panovníky a jejich reformami a francouzskou revolucí. Náboženství židů je věnována samostatná podkapitola, v níž je představena změna postavení Židů v českých zemích v průběhu 18. a 19. století. V souvislosti s náboženstvím Židů jsou zmíněny také předsudky vedoucí k antisemitismu. Méně prostoru je v učebnici věnováno konfrontaci mezi islámem a

⁴⁶⁸ Tamtéž, s. 109.

křesťanským světem v souvislosti s výboji osmanské říše. Zmíněna je také Darwinova evoluční teorie, která je v rozporu s učením církve.

7.6.2 Učebnice dějepisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Druhá učebnice z nakladatelství Nová škola, s.r.o. *Dějepis: vzdělávací oblast Člověk a společnost. Novověk* v první kapitole *Evropa po třicetileté válce* ve druhé podkapitole *Habsburská monarchie ve 2. Polovině 17 až 1. Polovině 18. století* je v části *Habsburkové po třicetileté válce* je věnována část textu vládě Leopolda I. a povstání poddaných. Jako zajímavost je zde uvedeno, že v Evropě koncem 17. století řádil mor, který zasáhl také Prahu. Jako viníci morové epidemie byli označeni Židé, kteří měli nákazu záměrně způsobit. Židé byli ovšem jako viníci morových epidemií označováni již ve středověku. „Svalování viny na Židy bylo vyústěním dlouholetého útisku židovského obyvatelstva, k němuž docházelo v českých zemích ze strany úřadů po třicetileté válce.“⁴⁶⁹ Projevovala se snaha o omezení počtu židovských rodin. Roku 1726 byl vydán zákon, podle něhož se nesměl zvyšovat počet židovských rodin. Z každé rodiny se proto směl ženit jen nejstarší syn, ostatní zůstali svobodní nebo museli odejít ze země.

V druhé části *Habsburkové ve válkách, válka o španělské dědictví* je pro zajímavost popsána osobnost francouzského krále Ludvíka XIV, jednoho z nejznámějších absolutistických panovníků. Ludvík se považoval za Bohem vyvoleného panovníka: „pevně věřil, že jeho moc pochází přímo od Boha.“⁴⁷⁰

V části *Karel VI., války o rakouské dědictví* je jako zajímavost zmíněn židovský pogrom, který proběhl v době válek o rakouské dědictví. Židovský pogrom měla uspořádat pražská chudina, která využila válečného stavu. Pogrom mělo vyvolat tvrzení, že Židé prozradili Prusům ukryté zásoby Pražanů. Celkem překvapivě je popsáno, že: „po osvobození Prahy vojsky Marie Terezie se v tomto bezpráví pokračovalo.“⁴⁷¹

V první kapitole a její první podkapitole je věnována tématu přibližně 0,3 strany textu. Zajímavost o židovském pogromu doplňuje obrázek, černobílý dřevoryt *Židovská přísaha před soudem* s krátkým popiskem. Jak je patrné z obrázku, Židé nebyli v 18. století považováni za rovnoprávné obyvatele. U soudu museli stát na čerstvě odřené prasečí kůži.

⁴⁶⁹ ČAPKA, F. a VYKOUPILOVÁ, L.: *Dějepis: Novověk*, s. 14.

⁴⁷⁰ Tamtéž, s. 16.

⁴⁷¹ Tamtéž, s. 17.

Obrázek i zajímavost navíc doplňuje na dolní liště překlad slova pogrom do angličtiny a němčiny.

Ve třetí podkapitole *Baroko* první kapitoly *Evropa po třicetileté válce* je věnován prostor tématu náboženství ve čtvrté části *Životní styl barokní doby*. V období baroka kolem sebe lidé viděli tolik útlaku, utrpení ve válkách i během epidemií, že se: „obraceli k Bohu“⁴⁷². Časté bylo také téma smrti, jelikož smrt druhých připomínala člověku krátkost pozemského života. V barokní kultuře je věnováno velké místo tématu smrti. Lidé také toužili po rozptýlení, které nacházeli společně s „duchovní útěchou“ při náboženských slavnostech, poutích a oslavných bohoslužbách.

Ve třetí podkapitole je věnováno tématu barokní zbožnosti pět řádků. Část textu doplňuje obrázek, na němž je zobrazen výjev z hrůz třicetileté války. Obrázek slouží jako názorná ukázka hrůznosti a zároveň nesmyslnosti války.

Ve čtvrté podkapitole *Barokní kultura a umění* je téma zohledněno v částech *Barokní malířství a sochařství* a *Barokní literatura*. Častými náměty barokních malířů byly vedle zátiší, krajin a portrétů také náboženská témata. Česká barokní literatura⁴⁷³ byla ovlivněna rekatolizací, autoři volili především náboženská témata, např. kázání, modlitební knihy, duchovní poezii apod. Z důvodu rekatolizace v Českých zemích nekatolická literatura nevznikala, žádný autor se jejímu psaní v době baroka nevěnoval. Velmi stručně je pojednáno o osudu nekatolíků v českých zemích po bitvě na Bílé hoře: „Nekatolíci, kteří po bitvě na Bílé hoře nechtěli přistoupit na katolickou víru, museli opustit naši zem.“⁴⁷⁴ Tajně se četla díla nekatolických exulantů, např. práce Jana Amose Komenského.

Ve čtvrté podkapitole je věnována tématu 0,5 strany textu. Text doplňují dva obrázky autorů barokní literatury Bohuslava Balbína a Jana Amose Komenského. O Balbínovi je v textu pojednáno jako o autorovi historické prózy. Komenský je ovšem zmíněn jen jako příklad nekatolického exulanta, jehož dříve vydávaná díla byla čtena tajně.

V páté podkapitole *Habsburská monarchie v době osvícenství* je v části *Osvícenství* představena konfrontace mezi osvícenskými myšlenkami a učením katolické církve.

⁴⁷² Tamtéž, s. 19.

⁴⁷³ Jako zajímavost je uvedeno, že bylo období baroka dlouho vnímáno negativně jako doba úpadku českého jazyka. Alois Jirásek dobu baroka popsal jako „období temna“, kdy měli jezuité pálit a ničit české knihy. Ve skutečnosti jezuité nebyli odpůrci české literatury, ale potlačovali pouze jinou víru než katolickou.

⁴⁷⁴ Tamtéž, s. 23.

Myšlenkový směr zvaný osvícenství se v Evropě rozvíjel v 17. a 18. století. Zastánci osvícenství zdůrazňovali, že člověk se má řídit hlavně rozumem, logickým myšlením a vědeckými poznatky, nikoliv pouze vírou v boha. Jedině tak se mohla změnit lidská společnost. Hlavní myšlenka, která dostala osvícence do rozporu s učením katolické církve představovala víru, že: „Bůh stvořil svět, ale nezasahuje do jeho dění.“⁴⁷⁵ Hlavní zbraní proti pověrám a nevědomosti spatřovali osvícenci ve vzdělanosti, lidský rozum měl být „osvícen vědomostí.“⁴⁷⁶

V páté podkapitole v části *Osvícenství* je věnováno 0,5 strany textu tématu osvícenství a osvícenským myšlenkám. Text doprovází tři obrázky. Na prvním obrázku je vyobrazen salon v době bohatých měšťanů ve Francii, kde se debatovalo o osvícenských myšlenkách. Druhý obrázek představuje portrét Isaaca Newtona. Na třetím obrázku je titulní stránka Velké francouzské encyklopedie.

V části *Habsburkové v době osvícenského absolutismu* věnována samostatná podkapitola vládě císaře Josefa II. zvláštní část textu je věnována Tolerančnímu patentu. „Tolerančním patentem Josef II. do značné míry zrovnoprávnil protestanty (evangelíky) s katolíky.“⁴⁷⁷ Vydáním tolerančního patentu mohli evangelíci vlastnit majetek, provozovat živnosti a vykonávat veřejné funkce.⁴⁷⁸

V podkapitole věnované vládě Josefa II. je tolerančnímu patentu věnována 0,3 strana textu. Text doplňuje obrázek, na němž Židé pohřbívají nebožtíka.

V deváté podkapitole *Bouřlivý rok 1848* je v části *Revoluce v Habsburské monarchii, revoluce v Čechách* v rámci požadavků české petice císaři Ferdinandovi I. zmíněn požadavek svobody tisku, shromažďování a náboženského vyznání.⁴⁷⁹ Císař většinu požadavků obsažených v petici⁴⁸⁰ přislíbil splnit.

⁴⁷⁵ Tamtéž, s. 25.

⁴⁷⁶ Jako zajímavost je uvedeno, že osvícenci z dnešního pohledu podcenili víru v možnosti vyřešit všechny problémy společnosti.

⁴⁷⁷ Tamtéž, s. 28.

⁴⁷⁸ Za zajímavost je považován v učebnici tzv. židovský patent. Josef II. vydáním židovského patentu zrušil některá omezení týkající se Židů, ale Židé nebyli v habsburské monarchii zrovnoprávněni, zůstávali nadále „trpěnou menšinou.“ Zajímavost doplňuje obrázek Židé pohřbívají nebožtíka.

⁴⁷⁹ V rámci ukázky z krásné literatury Císařův kabinetní list z 8. dubna 1848 je jako jedna odpovědi císaře na petici: „Svobodné vykonávání všech náboženství křesťanských, jakož i židovského povoluje se.“ Tamtéž, s. 61.

⁴⁸⁰ Kromě svobody náboženského vyznání obsahovala česká petice císaři také další požadavky, k nimž patřili větší míra samosprávy pro české země, zrovnoprávnění češtiny s němčinou a zrušení poddanství a roboty.

V deváté podkapitole jsou věnovány dvě věty petici císaři a požadavku svobody náboženského vyznání dvě věty textu. Text doplňuje obrázek svatováclavských lázní v Praze a schéma požadavků české petice císaři.

Ve třetí kapitole *Svět ve 2. Polovině 19. století* ve čtvrté podkapitole *Proměny společnosti ve 2. Polovině 19. století* se dvě části textu věnují postavení Židů a Romů. V části *Postavení Židů* je představena snaha společnosti o začlenění Židů do hospodářského a společenského života. Ještě ve 2. Polovině 19. století však Židé čelili zažitým předsudkům: „Starší náboženské předsudky je vinily ze smrti Ježíše Krista.“⁴⁸¹ Objevili se navíc nové předsudky, tzv. antisemitismus. Stoupenci antisemitismu přisuzovali Židům snahu ovládnout celý svět a obviňovali Židy z úpadku mravů. V některých částech světa vyústil antisemitismus v protižidovské pogromy.⁴⁸²

Ve čtvrté podkapitole je věnována tématu začlenění Židů do společnosti 0,3 strany textu. Text doprovází dva obrázky. Prvním obrázkem je Pražská židovská radnice v 19. století. Druhý obrázek zachycuje Kočující romskou rodinu.

V šesté podkapitole *Proměna rakouského císařství* je v části věnované *rakousko-uherskému vyrovnání* věnován odstavec *nové ústavě* Rakouska. Novou ústavou, platnou od roku 1867 a platila až do roku 1918 byla zavedena rovnost všech občanů, osobní svoboda, svoboda shromažďování, právo zakládat spolky a politické strany a právo svobodné víry. Stejná občanská práva zaručovala nová ústava i Židům.⁴⁸³

V šesté podkapitole je věnována tématu nové ústavy Rakouska a náboženské svobody 0,3 strany textu. Text nedoplňují obrázky.

V části věnované osobnosti Tomáše Garrigue Masaryka je zmíněna jeho obrana Žida Leopolda Hilsnera, neprávem obviněného z údajné rituální vraždy. Masaryk odsuzoval projevy antisemitismu.⁴⁸⁴

V části věnované Masarykovi a jeho obraně Leopolda Hilsnera 0,2 strany textu. Text doplňuje obrázek Tomáše Garrigue Masaryka v době nástupu na pražskou univerzitu.

⁴⁸¹ Tamtéž, s. 76.

⁴⁸² Tamtéž, s. 76. Slovo pogrom je vysvětleno v textu jako násilná akce.

⁴⁸³ Tamtéž, s. 84.

⁴⁸⁴ Jako zajímavost je zmíněno, že Masaryk neváhal vystoupit na obranu neprávem obviněného Žida Leopolda Hilsnera. Hilsner byl obviněn z vraždy dívky Anežky Hružové z Polné u Jihlavy. V českém tisku byl této případ označen jako rituální vražda. Projevy antisemitismu se ovšem nevyskytovaly jen v Rakousku-Uhersku, k podobným událostem docházelo v řadě evropských zemí.

V deváté podkapitole *Každodenní život v českých zemích na přelomu 19. A 20. století* se části textu věnují bydlení, módě, vzdělání, životnímu stylu, svátkům a zábavě., tělesné kultuře a sportu. V části věnované *Svátkům a zábavě* je zmínka o tom, že ve 2. Polovině 19. století se vedle tradičně uctívaných církevních svátků, kterými byli Vánoce, Velikonoce, svátek Všech svatých a Památka zesnulých začalo rozmáhat pořádání poutí, bálů a tanečních zábav.⁴⁸⁵ Každá vesnice měla svou pouť zasvěcenou určitému světcí, který byl patronem místního kostela.⁴⁸⁶ Na venkově byl typickým svátkem masopust.⁴⁸⁷ Vlastní náboženské svátky slavili na našem území také příslušníci židovské menšiny. Mezi nejvýznamnější svátky patřili oslavy židovského Nového roku, Dne smíření a svátku Pesach.⁴⁸⁸

V deváté podkapitole je věnována 0,5 strany tématu křesťanských svátků, poutí a židovských svátků. Podkapitolu doprovází dva obrázky s tématem náboženství. První obrázek je lidová malba na skle Narození Ježíška – klanění tří králů. Druhý obrázek zachycuje masopustní průvod na kresbě lidového malíře z konce 19. století.

Celkem jsou v učebnici z nakladatelství Nová škola, s.r.o. *Dějepis: vzdělávací oblast Člověk a společnost. Novověk* věnovány přibližně tři strany náboženským tématům. Učebnice věnuje více prostoru náboženským tématům souvisejících s křesťanstvím, k nimž patří např. barokní zbožnost. Poměrně hodně prostoru v učebnici je také věnováno židovskému náboženství, v souvislosti se začleněním Židů do společnosti, s předsudky a antisemitismem. Prostor je věnován i osvícenství a osvícenským reformám Josefa II., především tolerančnímu patentu. V učebnici je několikrát zmíněno téma náboženské tolerance, v souvislosti s tolerančním patentem a peticí císaři z roku 1848. Prostor je i křesťanským náboženským svátkům, poutím a židovským svátkům.

⁴⁸⁵ Tamtéž, s. 95. Pro zajímavost je zmíněno, že od poloviny 19. století se na Vánoce začaly zdobit vánoční stromky, patrně podle německého vzoru. Nadílku začal dětem přinášet sv. Mikuláš. Na Tři krále se chodilo na koledu.

⁴⁸⁶ Tamtéž, s. 96. K tématu poutí patří zajímavost. Při poutích se putovalo pěšky několik kilometrů na určité poutní místo, např. na horu Říp nebo na Velehrad.

⁴⁸⁷ Tamtéž, s. 95. Masopust trval od Tří králů do Popeleční středy. Oslavoval konec zimy a začátek jara. Byl spojován s vynášením zimy, s průvody masek a s karnevalem. Po masopustu následoval až do Velikonoc 40denní půst.

⁴⁸⁸ Tamtéž, s. 96. Svátkem Pesach si Židé připomínají vyvedení svého národa z egyptského zajetí.

7.7 Učebnice dějepisu pro 9. ročník základních škol a víceletá gymnázia

7.7.1 Učebnice dějepisu z nakladatelství Fraus

První učebnice dějepisu z nakladatelství Fraus *Dějepis 9: pro základní školy a víceletá gymnázia* v první kapitole *Svět a ČSR po první světové válce* ve druhé podkapitole *Československo – první léta existence* na boční liště obsahuje marginálii informující o změně ve složení obyvatelstva nově vzniklého Československa podle náboženského vyznání. Po vzniku ČSR došlo k odklonu od katolické církve. Reformní katolíci se vytvořili novou odnož církve Církev československou. V jejím čele stanul Karel Farský.⁴⁸⁹

V první kapitole a její druhé podkapitole je tématu Církve československé věnována marginálie na liště představující tři věty textu. V textu jsou zvýrazněné dva pojmy, Církev československá a Karel Farský. Poznámku doprovází obrázek, fotografie Karla Farského.

Ve čtvrté podkapitole *Evropa na rozcestí* je v souvislosti s nástupem fašismu v Itálii na boční liště marginálie o papeži Piovi XI. a o vzniku papežském státu Vatikánu.

Ve čtvrté podkapitole jsou tématu papeže Pia XI. a vzniku papežského státu věnovány dva odstavce textu. Text neobsahuje zvýrazněné pojmy. Doprovází jej obrázek, fotografie papeže Pia XI.

Ve druhé kapitole *Evropa a svět ve 30. letech* ve druhé podkapitole *Soumrak nad Evropou* jsou vylíčeny projevy rasismu a antisemitismu vůči Židům v části *Nacistická ideologie – rasismus*. V úvodu části je ukázka z tzv. norimberského zákona, § 1-3. Podle učebnice byl „hlavní útok“ od poloviny 30. let veden proti Židům. Židé byli v nacistickém Německu postupně zbavováni všech svých práv, včetně občanství. Nebyli dále pokládáni za Němce, byli vyloučeni ze zaměstnání, také olupováni a vystaveni „beztrestnému násilí.“ Vyvrcholením násilností proti Židům byl pogrom z 9. na 10. listopadu 1938, tzv. křišťálová noc.⁴⁹⁰ Nacisté posílali na smrt nejen Židy, ale také Romy, homosexuály a tělesně postižené. Obdobný osud připravovali i pro Slováky, které považovali za méněcenné.

⁴⁸⁹ Církev Československá měla mít brzy po svém vzniku několik tisíc členů. Karel Farský byl voleným představitelem Církve československé. PARKAN, F., MIKESKA, T., KAŠPAROVÁ PARKANOVÁ, M.: *Dějepis 9*, s. 12.

⁴⁹⁰ Během tzv. křišťálové noci byly vypalovány synagogy, ničeny židovské obchody. Mnoho Židů bylo zavražděno, tisíce jich bylo odvezeno do koncentračních táborů.

Druhou podkapitolu a její část *Nacistická ideologie – rasismus* část textu tvoří 0,3 textu strany. Text doprovází dva obrázky. První obrázek představuje tzv. Davidovu hvězdu, kterou Židé od roku 1941 museli nosit povinně na oblečení. Na druhém obrázku jsou vidět důsledky křišťálové noci, rozbité výlohy obchodů. Text obsahuje zvýrazněné pojmy Židé a křišťálová noc.

Ve čtvrté kapitole *Svět ve válce 1939-1945* v druhé podkapitole *Válka v období 1941–1943* je boční liště marginálie o sv. Benediktovi z Nursie. Sv. Benedikt je zmíněn v souvislosti s vyloděním Spojenců v Itálii.

Marginálii doprovází obrázek sv. Benedikta z Nursie a krátká poznámka o založené benediktýnského řádu. Poznámka tvoří jednu větu, neobsahuje zvýrazněné pojmy.

V páté podkapitole *Charakter války se Židům a jejich osudu za 2. světové války* věnuje část *Holokaust (Šoa) – konečné řešení židovské otázky*. V duchu rasové ideologie nacisté po vypuknutí války přistoupili k hromadnému vraždění Židů. Vůdčí roli přitom sehrály Reinhard Heydrich a Adolf Eichmann. Na obsazených územích vznikla ghetta, z nich byli Židé deportováni do vyhlazovacích táborů. S transporty do vyhlazovacích táborů se započalo v roce 1941. Vězni byli zpočátku hromadně zabijeni výfukovými plyny, později plynem tzv. Cyklonem B ve zvláštních komorách. Během šoa v koncentračních táborech a na popravištích „zahynulo“ kolem 6 milionů Židů.

Text páté podkapitoly tvoří 0,5 strany textu strany. V textu nejsou zvýrazněné pojmy. K textu je přiřazen obrázek plynové komory, na liště fotografie Adolfa Eichmanna.

V páté kapitole *ČSR v období 2. světové války* ve třetí podkapitole *Protektorát Čechy a Morava 1942-1944* je věnována část *Heydrich a konečné řešení židovské otázky v protektorátu* osudu židovského obyvatelstva v Protektorátu Čechy a Morava. Po nástupu Reinharda Heydricha, nového zastupujícího říšského protektora, bylo v protektorátu zahájeno tzv. konečné řešení židovské otázky. Všichni protektorátní Židé byli soustředěni v Terezíně, který byl „proměněn“ na židovské ghetto. Od roku 1942 do podzimu 1944 byly z Terezína vypravovány transporty do vyhlazovacích táborů na území Pobaltí, v okupovaném Polsku a Bělorusku. Během války zavraždili nacisté téměř 80 tisíc Židů z českých zemí.⁴⁹¹

Text podkapitoly tvoří 0,3 textu strany. Text obsahuje dva zvýrazněné pojmy, konečné řešení židovské otázky a židovské ghetto. V úvodu je úryvek textu, v němž Adolf Hitler

⁴⁹¹ V této podkapitole je věnována část také holokaustu českých Romů.

otevřené schvaluje masové vraždění Židů. Text doprovází dva obrázky. První obrázek je fotografie ze života v ghettu. Druhým obrázkem je kresba Karla Fleischmanna Terezínské sprchy.

Ve čtvrté podkapitole *Československý domácí odboj 1942-1944 v části Slovensko za 2. světové války – Slovenská republika* je v souvislosti s židovským obyvatelstvem na Slovensku vysvětleno, že na Slovensku byla za 2. světové války přijata protižidovská opatření, vycházející z nacistických norimberských zákonů. Poměrně překvapivá je informace: „Slovensko navíc za deportace svých Židů Německu platilo.“⁴⁹²

Text části čtvrté podkapitoly tvoří 0,2 textu strany. Text nedoprovází obrázky ani neobsahuje zvýrazněné pojmy.

V šesté kapitole *Svět a ČSR po válce* ve čtvrté podkapitole *únor 1948 – konec demokracie* marginální poznámka na liště pojednává o osudu církví po nástupu komunistické vlády v únoru 1948. Komunistický režim vnímal jako „vážnou konkurenci“ církve, zejména římskokatolickou církev. Komunisté zabavili církvím značnou část majetku, zrušili katolíkům mužské řeholní řády i řadu ženských církevních řádů. Pražský arcibiskup Josef Beran skončil v internaci.

Marginálii ve čtvrté podkapitole tvoří tři věty textu, text neobsahuje zvýrazněné pojmy. Marginálii doprovází obrázek, fotografie arcibiskupa Josefa Berana.

V osmé kapitole *ČSSR* ve druhé podkapitole *70. a 80. léta – období normalizace* v části *Osmadesátá léta přinesla růst napětí ve společnosti* v souvislosti s manifestem Několik vět je zmíněna katolická církev, jejíž část se postavila v ČSSR na obranu lidských práv a občanských svobod. K této části katolické církve se přidal pražský arcibiskup a kardinál František Tomášek. „Postoj církve nalezl odezvu mezi věřícími i nevěřícími. Dokladem toho se stala masová účast na oslavách svatořečení Anežky České v listopadu 1989.“⁴⁹³

Část druhé podkapitoly tvoří 0,2 textu strany. V textu je zvýrazněn pojem svatořečení Anežky České. Doprovází jej dva obrázky, představují pražského arcibiskupa a kardinála Františka Tomáška a znak rytířského řádu křižovníků s červenou hvězdou.

V učebnici *Dějepis 9: pro základní školy a víceletá gymnázia* z nakladatelství Fraus jsou celkově věnovány 2 strany náboženským tématům. Více prostoru je věnováno tématům

⁴⁹² Tamtéž, s. 81.

⁴⁹³ Tamtéž, s. 127.

souvisejícím s judaismem, k nimž patří antisemitismus v nacistickém Německu a holokaust za 2. světové války. Méně prostoru je věnováno křesťanství, respektive katolické církvi. Témata křesťanství jsou v učebnici pojímána jako marginálie. K těmto tématům patří např. založení Církve československé v období první republiky, osud církvi po komunistickém převratu v únoru 1948 a obrana lidských práv ze strany církve v období normalizace.

7.7.2 Učebnice dějepisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Ve druhé učebnici dějepisu *Dějepis: vzdělávací oblast Člověk a společnost. Novověk, moderní dějiny* z nakladatelství Nová škola, s.r.o. v první kapitole *Svět a ČSR po 1. světové válce* jsou zmínky o náboženství ve třech podkapitolách.

Ve druhé podkapitole *ČSR – nový stát ve střední Evropě* v části *Československá republika – stát několika národností* je věnován prostor zejména německé a slovenské menšině v Československu. Jedna zajímavostí v této podkapitole informují o životních podmínkách židovské menšiny v Československu. Židé podporovali Československý stát, zejména proto, že demokratické uspořádání v Československu jim zaručovalo politickou rovnost a práva menšiny. V Československu bylo zabráněno rasové diskriminaci a pogromům proti Židům, k nimž docházelo v okolních státech.

V části *Demokratické uspořádání* je představena ústava, základní a nejdůležitější zákon platný v Československu. O svobodě náboženského vyznání pojednává úryvek z Ústavní listiny Československé republiky a jeho § 128: „Všichni občané republiky Československé mají v stejných mezích jako státní občané republiky Československé právo vykonávat veřejně i soukromě jakékoli vyznání, náboženství nebo víru, pokud výkon ten není v neshodě a veřejným pořádkem a řádem nebo s dobrými mravy.“⁴⁹⁴

V části *Náboženské vyznání* je věnován prostor církvím v Československu. V Československu působilo několik církví. Nejvíce obyvatel se hlásilo k římskokatolické církvi. Sjednotili se protestantské církve luteránské a evangelické do Českobratrské církve evangelické. Nově byla založena Církev československá, později husitská.

V této podkapitole je věnována náboženství v Československu celkem jedna strana textu. Demokratické uspořádání doplňuje text o ústavě obrázek Úvodní strana Ústavy ČSR

⁴⁹⁴ ČAPKA, F.: *Dějepis: Novověk, moderní dějiny*, s. 19.

z roku 1920. Na liště jsou tři klíčové pojmy ústava, náboženské vyznání a národnostní menšiny a jejich překlad do angličtiny a němčiny.

V šesté podkapitole *Totální režimy – cesta k nové válce* v části *Nacismus v Německu* jsou dvě zajímavosti. Za první zajímavost je považován Hitlerův spis „Mein Kampf,“ základ nacistického učení o rasové nerovnosti lidí. Na základě této knihy v Německu Židé nečelili perzekuci jen na základě jejich víry, ale především na základě jejich etického hebrejského původu nebo „rasy.“

Druhou zajímavostí je symbol svastiky, který byl původně náboženský symbol. Vyskytoval se u některých starých indických národů a u indiánů kmene Navahů. Nacisté si pootočením svastiky o 45° vytvořili tzv. hákový kříž, který stal jejich symbolem.

V části *Pronásledování Židů* je pojednáno o perzekuci Židů po vyhlášení tzv. norimberských rasových zákonů. Židé byly zbaveni německé občanství a stali se občany „druhé kategorie.“ Museli žít v ghettech a nosit na oděvu žlutou hvězdu. Plánem nacistů bylo vyhlazení Židů, holokaust.

V šesté podkapitole je věnována přibližně 0,5 strany textu tématu pronásledování Židů. doprovází několik obrázků s tematickou nacismu. Zajímavosti doplňují tři obrázky. Prvním obrázkem je Hitlerova kniha „Mein Kampf.“ Druhý obrázek představuje znak „Třetí říše.“ Třetím obrázkem je svastika na koberci indiánského kmene Navahů. Část věnovanou pronásledování Židů doplňují dva obrázky, nacistická pohlednice a Židovská hvězda. Úryvek z norimberských rasových zákonů. Na liště je mezipředmětový vztah s občanskou výchovou 9. ročníku téma judaismus.

V části *SSSR – První socialistický stát na světě* je věnován prostor především znárodnění a industrializaci SSSR, spíše okrajově je zde zmíněn vztah bolševiků k pravoslavné církvi. Bolševici postupovali velmi krutě proti pravoslavné církvi: „Nechali zbořit kostely, pálit obrazy svatých (ikony), zabavovat zvony. Mnoho kněží uvěznilo nebo poslali na Sibiř.“⁴⁹⁵

V části podkapitoly jsou věnovány tématu perzekuce církve v sovětském svazu dvě věty textu. Text doplňuje tematický obrázek zobrazující zničený pravoslavný chrám. Na liště je klíčové slovo církev.

⁴⁹⁵ Tamtéž, s. 39.

V sedmé podkapitole *Konec Československa* v části *Druhá republika* je uvedena jako zajímavost situace židovského obyvatelstva na území Československa v období tzv. druhé republiky. Proti Židům směřovaly útoky, nenávistné a nevybíravé napadání židovského obyvatelstva. V období druhé republiky byla přijata protižidovská diskriminační opatření. Židé měli zakázáno vykonávat mnohá povolání a byla také omezována jejich živnostenská činnost.

Zajímavost v sedmé podkapitole zaujímá 0,3 textu strany. Text neobsahuje zvýrazněné pojmy. Text nedoprovází obrázky.

Ve druhé kapitole *Druhá světová válka* ve třetí podkapitole *Protektorát Čechy a Morava* je část textu *Osud Židů a Romů* věnována osudu Židů a Romů v protektorátu. Hitler rozhodl o likvidaci celých národů, především Židů a Romů. Nejhorší osud připravil Židům. Židé se stali bezprávnými občany, na veřejnosti museli nosit na oděvu žlutou hvězdu a čelili diskriminačním opatření. Jejich podniky zabrali Němci. Od podzimu 1941 byli Židé z protektorátu i z dalších evropských zemí soustředováni do bývalé pevnosti Terezín, v níž Němci zřídili židovské ghetto. Z Terezína byly vypravovány transporty do vyhlazovacích táborů v Polsku a v Německu, nejčastěji do tábora v Osvětimi. Podobný osud čekal i romské obyvatelstvo protektorátu.

K části *Osud Židů a Romů* jsou přiřazeny tři zajímavosti. První zajímavostí jsou protižidovská opatření v protektorátu. Židé nesměli po osmé hodině večerní opouštět svůj byt. Nesměli navštěvovat vinárny, hostince, biografy, divadla, koncerty. Neměli povolen vstup do městských parků. Nákupy směli obstarávat jen v určitých hodinách, v dopravních prostředcích byl pro ně vyhrazen poslední vůz. Židé měli zákaz sňatek s příslušníky „árijské rasy.“ Druhou zajímavostí je odhad počtu Židů z Čech a Moravy, kteří zahynuli v koncentračních táborech. Z přibližně 118 tisíc Židů žijících na území Čech a Moravy jich za války 87 tisíc zahynulo v plynových komorách koncentračních táborů. Třetí zajímavost je věnována židovským dětem v terezínském ghettu. V terezínském ghettu bylo soustředěno více než 10 tisíc židovských dětí do 15 let věku. Byli namačkáni ve společných místnostech, bez potřebné hygieny. Přestože to režim tábora nedovoloval, probíhalo v Terezíně školní vyučování. Učilo se bez učebnic a školních pomůcek. Tajně se hrála dětská divadelní představení. Žáci společně se svými učiteli vydávali ručně psané a kreslené dětské časopisy. To vše mělo zmírnit utrpení dětí.

Na liště jsou čtyři klíčové pojmy zabavit, koncentrační tábor, pevnost a majetek s překladem do angličtiny a němčiny. Na liště je odkaz na mezipředmětový vztah s českým jazykem, dílo Sophiina volba. Mezipředmětový vztah se zeměpisem, Terezín a Osvětim.

Část podkapitoly zaujímá 0,5 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. Židé, Terezín, ghetto, transporty do vyhlazovacích táborů. Text je doprovázen čtyřmi obrázky. První obrázek ukazuje jeden z protižidovských nápisů. Na druhém obrázku je Malá pevnost Terezín. Třetím obrázkem je fotografie dětí z židovského ghetta v Terezíně. Na čtvrtém obrázku je kresba tábora z Osvětimi od neznámého vězně.

V šesté podkapitole *Holokaust* je pojednáno o židovském holokaustu během druhé světové války. Druhá světová válka je označována jako válka vyhlazovací. Podle rasové teorie nacistů se lidé dělili na „germánskou čistou rasu“ a „rasy méněcenné.“ Germánská rasa měla být předurčena k ovládnutí světa. Rasy méněcenné, k nimž byli patřit Židé, Romové a Slované, byli určeni ke službě germánské rase nebo k fyzické likvidaci, vyhlazení. Němečtí nacisté vedení Adolfem Hitlerem rozhodli o holokaustu,⁴⁹⁶ vyhlazení Židů z celé Evropy. „Plán tzv. konečného řešení židovské otázky spočíval v likvidaci celého židovského národa.“⁴⁹⁷ Židé z celé Evropy byli převáženi do vyhlazovacích koncentračních táborů. Tam je čekala smrt v plynových komorách.⁴⁹⁸ Na konci války osvobodila vězně v koncentračních táborech spojenecká vojska.

K lekci se pojí tři zajímavosti. Jako první zajímavost jsou uvedeny tři nejznámější vyhlazovací koncentrační tábory Osvětim, Treblinka a Majdanek. Druhou zajímavostí je otřesné svědectví velitele koncentračního tábora Osvětim Rudolfa Hesse o vraždění Židů. Třetí zajímavost představují tzv. popírači holokaustu, podle nichž vyhlazovací tábory a plynové komory neexistovali. Na liště jsou dvě klíčová slova holokaust a plyn. Mezipředmětový vztah se zeměpisem, Polsko.

V šesté podkapitole je věnován osudu Židů, holokaustu, jedna strana textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. germánská čistá rasa, holokaust, konečné řešení židovské otázky. Text doprovází dva obrázky, fotografie. První fotografie zobrazuje vězně

⁴⁹⁶ Holokaust se hebrejsky označuje jako šoa neboli zničení. Později byl termín holokaust rozšířen také na vyvražďování Romů a Slovanů, mentálně postižených a homosexuálů.

⁴⁹⁷ Tamtéž, s. 71.

⁴⁹⁸ V řadě států se ale našli lidé, kteří Židům pomáhali. Opatřovali jim falešné doklady, ukrývali je pomáhali jim emigrovat do neutrálních států Švýcarska a Švédska. K takovým lidem patřil Oskar Schindler.

v koncentračním táboře. Na druhé fotografii rampa koncentračního tábora Osvětim. Součástí podkapitoly je tabulka s přibližným počtem obětí holokaustu.

Ve třetí kapitole *Od rozdělení ke sblížení* v páté podkapitole *Budování socialismu v ČSR* je v části *Pronásledování odpůrců komunistického režimu* zmínka o postupu komunistické vlády proti církvím. Proti církvím postupovala komunistická vláda zvláště tvrdě. Náboženství bylo označeno za: „přežitek kapitalismu.“⁴⁹⁹ Zrušila kláštery, církevní školy a církevní sňatky. Mnoho kněží nesmělo vykonávat své povolání, museli pracovat s průmyslových závodech a dolech nebo by jim hrozilo uvěznění. Mnozí kněží se na základě vymyšlených obvinění stali oběťmi politických procesů.

V části zaujímá 0,3 textu strany. Text obsahuje zvýrazněný pojem církev, nejsou k němu doplněny obrázky.

V sedmé podkapitole *Hlavní místa konfliktů* v části *Války na Blízkém východě* je popsána situace v oblasti Blízkého východu po 2. světové válce. Blízký východ se stal jednou z nejméně stabilních oblastí světa. Důvodem konfliktů bylo náboženství o boj nadvládu nad oblastmi s nalezišti ropy. „Náboženské spory mezi Židy, muslimy, křesťany, i mezi muslimy navzájem (...), způsobovali mezi tamními státy napětí, které často přerostlo ve války.“⁵⁰⁰ Jedním z konfliktů byly arabsko-izraelské války mezi Palestinskými Araby a Židy, kteří v roce 1948 vyhlásili židovský stát Izrael v oblasti Palestiny.⁵⁰¹

V sedmé podkapitole v části *Války na Blízkém východě* je tématu věnována 0,5 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. Palestina, Arabové, Židé, domov židovského národa. Text doprovází dva obrázky. Na prvním obrázku je Jeruzalém, hlavní město Izraele. Druhý obrázek zobrazuje izraelský tank. K této části se váže mezipředmětový vztah s občanskou výchovou, rozdíly mezi křesťanstvím a islámem. Na liště je odkaz mezipředmětový vztah se zeměpisem, Izrael.

V druhé podkapitole *První léta demokracie a svobody* v její části *Změny po – „sametové revoluci“* jsou představeny změny v Československu po Sametové revoluci vedoucí ke svobodné demokracii s tržním hospodářstvím. Jsou představeny změny ve čtyřech kategoriích, k nimž patří změny politické, změny v ekonomice, změny v národnostních

⁴⁹⁹ Tamtéž, s. 88.

⁵⁰⁰ Tamtéž, s. 96.

⁵⁰¹ Palestina byla po staletí považována Židy za tradiční domov židovského národa. V 7. století ji ovšem obsadili Arabové. Po 2. světové válce se mnoho Židů do Palestiny vrátilo a usilovali o založení vlastního státu. Mezi Židy a Araby ovšem začala panovat nesnášenlivost.

vztazích a změny v každodenním životě občanů. Náboženství se přímo dotýká podle ní kategorie změny v každodenním životě. Jednalo především se o svobodu náboženského vyznání: „Občané mohli vyznávat libovolné náboženství.“⁵⁰² v oblasti školství bylo povoleno zakládání církevních škol a soukromých škol vedle státních škol.

V této podkapitole jsou tématu věnovány dvě věty. Text je v hnědé tabulce. K obrázku nejsou doplněny obrázky, neobsahuje zvýrazněné pojmy.

V páté kapitole *Globální problémy dneška* v části Terorismus je zajímavost věnována islámské teroristické organizaci al-Kajda. Cílem této organizace je: „šíření islámské víry na celém Arabském poloostrově i v dalších zemích.“⁵⁰³

Zajímavost představuje 0,2 textu strany. Neobsahuje zvýrazněné pojmy. k textu je vázán obrázek, fotografie teroristického útoku na světové obchodní centrum v New Yorku.

V samostatné části učebnice *Návrhy projektů* je projekt Soužití s menšinami věnován národnostním menšinám v České republice. V rámci tohoto projektu by měli žáci zjistit zvyklosti a tradiční obřady vybrané menšiny a předvést je jako dramatizaci.

Ve druhé učebnici *Dějepis: vzdělávací oblast Člověk a společnost. Novověk, moderní dějiny* z nakladatelství Nová škola, s.r.o. je věnovány přibližně 4,5 strany náboženským tématům. Více prostoru je v učebnici věnováno tématům souvisejícím s židovským obyvatelstvem, zejména postavení Židů v Československu, perzekuce Židů v období protektorátu, protižidovská opatření v nacistickém Německu a holokaust. V souvislosti s křesťanstvím je v učebnici věnován prostor tématům náboženství v Československu, pronásledování církve po komunistickém převratu v únoru 1948. Prostor je věnován také tématům souvisejícím s islámem v souvislosti s válkou na Blízkém východě a terorismem.

⁵⁰² Tamtéž, s. 110-111.

⁵⁰³ Tamtéž, s. 119.

7.7.3 Shrnutí a srovnání

Ve všech zkoumaných učebnicích dějepisu z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. se vyskytuje zmínka o náboženství.

Náboženská témata jsou klíčová pro čtyři⁵⁰⁴ z osmi učebnic. Ve dvou⁵⁰⁵ učebnicích jsou tématu věnovány samostatné kapitoly a podkapitoly. Ve dvou⁵⁰⁶ učebnicích jsou tématu věnována samostatné části. V dalších čtyřech⁵⁰⁷ učebnicích jsou náboženská témata marginální oproti jiným tématům. Náboženským tématům je v učebnicích věnován různý prostor, nejvíce 35 stran⁵⁰⁸ textu a nejméně dvě strany⁵⁰⁹ textu kapitol učebnice celkem.

V učebnicích jsou klíčová témata tří monoteistických náboženství křesťanství, judaismu a islámu. Prvním klíčovým tématem v učebnicích je křesťanství. Postupně je v učebnicích je představeno náboženství od svého zrodu v pravěku, kdy lidé uctívali přírodní božstva a tvořili sochy venuší. Ve starověku byla uctívána různá božstva nejčastěji v lidské nebo zvířecí podobě. Pomyslný mezník představuje křesťanství, stará božstva byla v Evropě postupně zavrhnuta, křesťanská víra se šířila mezi pohany a postupně se stala součástí života obyčejných lidí i vládců. Ideálem křesťanského života byl Ježíš Kristus a první svatí. Podle křesťanského ideálu se snažili žít nejprve poustevníci, později mniši a jeptišky v kláštorech. Postupem času se začali duchovní ideálu křesťanství vzdalovat. Mezi vzdělanými laiky i duchovními se objevili lidé, kteří se snažili církve reformovat. Jako první se snažil reformovat církve Jan Hus, za své názory byl ale odsouzen a upálen. Husovy myšlenky přispěli ke vzniku husitství. O století později už jiní reformátoři, mezi které patřil Martin Luther a Jan Kalvín, byly ve snahách o reformu církve úspěšnější a založili vlastní protestantské církve luteránskou a kalvínskou. Další období představuje náboženské války mezi katolíky a nekatolíky ukončené v českých zemích vydáním Obnoveného zřízení zemského a rekatolizací, v Evropě

⁵⁰⁴ Kolektiv autorů, *Dějepis 6*, 152 s.; BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYSUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, 139 s.; Kolektiv autorů, *Dějepis 7*, 160 s.; VYKOUPILOV, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, 135 s.

⁵⁰⁵ Kolektiv autorů, *Dějepis 7*, 160 s.; VYKOUPILOV, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, 135 s.

⁵⁰⁶ Kolektiv autorů, *Dějepis 6*, 152 s.; BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYSUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, 139 s.

⁵⁰⁷ Kolektiv autorů, *Dějepis 8*, 160 s.; ČAPKA, F. a VYKOUPILOV, L.: *Dějepis: Novověk*, 131 s.; PARKAN, F., MIKESKA, T., KAŠPAROVÁ PARKANOVÁ, M.: *Dějepis 9*, 176 s.; ČAPKA, F.: *Dějepis: Novověk, moderní dějiny*, 143 s.

⁵⁰⁸ Kolektiv autorů, *Dějepis 7*, 160 s.

⁵⁰⁹ PARKAN, F., MIKESKA, T., KAŠPAROVÁ PARKANOVÁ, M. *Dějepis 9*, 176 s.

Vestfálským mírem po třicetileté válce. Během třicetileté války lidé zažili hrůzy, které mnohé vedli k návratu k Bohu. V období baroka sílil vliv katolické církve zejména v českých zemích, toto je však velmi rozporuplné. Na jednu stranu byly učiněny převratné vědecké objevy a vynálezy, na stranu druhou lidé věřili na existenci čarodějnic a upalovali nevinné lidi na hranici. Změnu v pohledu na svět představovalo osvícenství, osvícenští myslitelé věřili více rozumu než učení církve. Osvícenští panovníci na rady osvícenských myslitelů vydávaly zákony, které zaručovali náboženskou toleranci a svobodu vyznání. Katolická církev postupně ztrácela své výsadní postavení. Koncem 19. století myslitelé a vědci svými teoriemi popírali existenci Boha, Charles Darwin vydal své zlomové dílo evoluční teorii, kterou položil základy moderní biologie. Zlomový okamžik v českých zemích nastal po únorovém převratu. Křesťanská církev čelila perzekucím a až do sametové revoluce bylo její působení omezováno komunistickým režimem. Po sametové revoluci byla ale ústavou zavedena svoboda náboženského vyznání, která je v platnosti dodnes.

Druhým klíčovým tématem je judaismus. Islám a judaismus jsou v učebnicích představeny v konfrontaci s křesťanstvím. Judaismus je v učebnicích představen od svého vzniku v Palestině, jeho prvními vyznavači byli izraelité neboli Židé. Judaismus byl od vzniku křesťanství s křesťanstvím v konfrontaci. V křesťanské Evropě žili Židé ve středověku na okraji společnosti v ghettech, čelili pogromům, pronásledování a vyhnanství. Společný úděl, který Židy spojoval, ale pomáhal utužit jejich víru. Postavení Židů ve společnosti se začalo zlepšovat v českých zemích reformami Josefa II. Na konci 19. století na jednu stranu dosáhli Židé rovnoprávnosti z hlediska státního občanství, stali se rovnoprávnými občany. Na druhou stranu zůstávali ve společnosti vůči Židům předsudky a poměry, které se projevily během soudního procesu s Leopoldem Hilsnerem, obviněným z rituální vraždy. Pověry a předsudky vůči Židům vedly ke vzniku antisemitismu, antisemitismus se svojí zrůdností projevil v nacistickém Německu během 2. světové války židovským holokaustem.

Třetí klíčové téma představuje islám. Islám je popisován od svého vzniku v 7. století. Učebnice věnují prostor šíření islámu a představují konflikty mezi muslimským světem a křesťanskou Evropou. První konfrontaci představovaly křížové výpravy, které přispěly k prolínání kultur islámského a křesťanského světa. V průběhu celého raného novověku se v křesťanské Evropě objevoval strach z neznámého, které představoval islám. Téma islámu v učebnicích není dále rozvíjeno.

V poměru k jiným tématům v učebnicích je tématu náboženství věnováno různé množství prostoru v učebnicích nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. V učebnicích pro 6. ročníky základní školy a víceletá gymnázia jsou náboženská témata důležitá, učebnice jim věnují samostatné podkapitoly a části. V učebnicích pro 7. ročník základní školy a víceletá gymnázia je náboženským tématům věnováno mnohem více prostoru, než je v učebnicích věnováno jiným tématům. V učebnicích pro 8. a 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia jsou náboženská témata marginální, oproti jiným tématům v učebnicích.

V poměru k současnému aktuálně platnému *Rámcovému vzdělávacímu programu pro základní vzdělávání* je ve vybraných učebnicích věnováno poměrně hodně prostoru tématu náboženství. Ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost ve vzdělávacím oboru Dějepis jsou náboženská témata přítomna v pěti z osmi tematických okruhů v celkem sedmi očekávaných výstupech.

V učebnicích jsou věnovány obrázky k většině náboženským tématům. K tématům křesťanství, judaismu a islámu. Obrázky jsou věnovány nekřesťanským náboženstvím, např. vikingskému a slovanskému náboženství. Tematický obrázek chybí k hinduismu.

V RVP pro ZV je věnováno poměrně hodně prostoru náboženským tématům. Ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost ve vzdělávacím oboru Dějepis jsou náboženská témata přítomna v pěti z osmi tematických okruhů v celkem sedmi očekávaných výstupech.

Učebnice dějepisu z obou zkoumaných nakladatelství poskytují velmi pestré a zároveň klíčové informace o náboženství. Učebnice pro 6. až 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia z obou nakladatelství zohledňují různá náboženská témata. Témata se vyskytují v učebnicích pro 6. až 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia různě, některá témata se vyskytují pouze v jedné učebnici, jiná témata jsou společná více učebnicích. Celkově lze říci, že v rámci všech zkoumaných učebnic dějepisu není přítomno téma, které by bylo společné všem učebnicích.

V učebnicích dějepisu z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. se vyskytuje velké množství témat, které souvisejí s náboženstvím. Pro větší přehlednost bylo zohledněno 53 témat, které jsou přítomny nejméně v jedné⁵¹⁰ učebnici a nejvíce ve čtyřech⁵¹¹ učebnicích.

Učebnice z obou nakladatelství jsou určeny pro stejný ročník, přesto se v zařazení některých témat liší, např. čarodějnické procesy jsou v učebnici z nakladatelství Fraus v 8. ročníku a v učebnici nakladatelství Nová škola, s.r.o. v 7. ročníku.

Ve zkoumaných učebnicích se vyskytuje nejvíce témat související s monoteistickými náboženstvími, respektive křesťanstvím, judaismem a islámem. Křesťanství zohledňuje 30 náboženských témat. Judaismus zohledňuje v učebnicích šest témat. Islám je zohledněn v čtyřech tématech.

Méně témat je věnováno polyteistickým náboženstvím. Hinduismu jsou věnovány dvě témata, buddhismu se věnuje pouze jedno téma.

Nekřesťanským náboženstvím ve smyslu náboženství lidí od období pravěku do období vzniku křesťanství a náboženství indiánských a afrických kultur je souhrnně věnováno celkem 14 témat.

7.7.4 Vznik náboženství

V jedné učebnici⁵¹² je zohledněna zmínka o vzniku náboženství a jeho konfrontaci s vědeckými výzkumy. Náboženství je určujícím faktorem pro vytváření pohledu člověka na vznik světa a místo člověka v něm.

7.7.5 Kreacionismus

Teorie stvoření neboli kreacionismus je zohledněna pouze v jedné⁵¹³ učebnici dějepisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o. Kreacionismus je v učebnici zmíněn jako jedna možných teorií vzniku života na Zemi, kterou uznává mnoho lidí na celém světě.

⁵¹⁰ V jedné učebnici se vyskytují témata: darwinismus, kreacionismus, náboženství v době bronzové, náboženství pravěkých zemědělců, náboženství ve starověké Fenicii, kacířství, vznik mnišství a církevních řádů, žebravé řády, papežské schizma, křesťanské poutě a svátky, náboženství Vikingů, náboženství středověkých afrických kultur, náboženství indiánských kultur, islám a terorismus.

⁵¹¹ Rekatolizace českých zemí po třicetileté válce, pronásledování křesťanů, znovnoprávení křesťanství v římské říši.

⁵¹² LINHART, J., METLIČKA, M., HUBKA, P., ROM, K.: *Dějepis 6*, s. 15.

⁵¹³ BEDNARÍKOVÁ, J., KYSUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 7.

7.7.6 Darwinismus

Jedna⁵¹⁴ učebnice zohledňuje Darwinovu evoluční teorii, která stojí v konfrontaci s teorií stvoření kreacionismem.

7.7.7 Náboženství pravěkých lidí

Dvě učebnice⁵¹⁵ zohledňují náboženství pravěkých lidí, respektive pohřební rituály spojené s pohřbíváním anatomicky moderních lidí. V obou učebnicích je zmíněno uctívání sošek venuší.

V jedné učebnici⁵¹⁶ je zmíněno náboženství anatomicky moderních lidí v pravěku ve spojitosti s pohřby a pohřebními rituály. Náboženství pravěkých lidí bylo spojeno s uctíváním sošek venuší, které souvisely s uctíváním ženy jako dárkyně života a zachovatelky rodu.

Ve druhé učebnici⁵¹⁷ je zohledněno náboženství u člověka neandertálského i anatomicky moderního člověka. U člověka neandertálského bylo jeho náboženství spojeno pravděpodobně s pohřby a pohřebními rituály. Anatomicky moderní lidé měli vlastní představy o posmrtném životě, pohřbívali své mrtvé a přemýšleli o posmrtném životě. Jejich náboženství bylo spojeno s uctíváním sošek žen, venuší. Kromě sošek žen uctívali i sošky zvířat. Sošky jim sloužily ke kouzelnickým obřadům. Jejich náboženství bylo spojeno také s malbami zvířat v jeskyních, lovci prováděli před jeskyněmi tance a obřady, které lze považovat za projev prvního primitivního náboženství. Na rozdíl od předchozí učebnice je náboženství zařazeno do starší a mladší doby kamenné. V mladší době kamenné přetrvával kult bohyně – matky, dárkyně života.

7.7.8 Náboženství prvních zemědělců

Jedna učebnice⁵¹⁸ zohledňuje téma náboženství prvních zemědělců skrze starou indiánskou báji o původu kukuřice. Báje pojednává o uctívání duchů předků jako dárců

⁵¹⁴ NOVOTNÝ, L., KORCOVÁ, V., *Dějepis 8*, s. 82.

⁵¹⁵ POPELKA, M., KALISTOVÁ, I. a SOUKUP, V.: *Dějepis 6*, s. 21.; BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYSUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 14, 17, 20, 22.

⁵¹⁶ POPELKA, M., KALISTOVÁ, I. a SOUKUP, V.: *Dějepis 6*, s. 21.

⁵¹⁷ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYSUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 14, 17, 20, 22.

⁵¹⁸ POPELKA, M., KALISTOVÁ, I. a SOUKUP, V.: *Dějepis 6*, s. 24-25.

kukuřice, pro staré indiány dar z nebes. Bájě přibližuje náboženské představy prvních zemědělců, kteří si svá božstva spojovali se zemědělskými plodinami nezbytnými pro jejich přežití. Božstva měla zajistit dostatek vody, aby měli lidé dobrou úrodu. Lidé svým božstvům duchům předků, tančili na důkaz své vděčnosti kukuřičný tanec. V této učebnici je zohledněno uctívání bohyně-matky jako zachovatelky rodu v mladší době kamenné spojené s uctíváním sošek venuší. Uctívání plodové síly žen skrze sošky venuší dokládá uspořádání společnosti v mladší době kamenné, které představoval matriarchát.

7.7.9 Náboženství v době bronzové

V jedné učebnici⁵¹⁹ je zohledněno náboženství lidí v době bronzové. V době bronzové lidé uctívali velké množství bohů a bohyň. Mezi jejich božstva patřili např. božstvo Slunce, Měsíce, úrody, vody a země. Přízeň svých bohů si snažili lidé získat dary a oběťmi.

7.7.10 Náboženství Keltů

Dvě učebnice⁵²⁰ zohledňují náboženství kmene Keltů. V obou učebnicích je zmíněno uctívání přírodních božstev Keltů, zejména uctívání posvátných zvířat, např. kohouta, uctívání rostlin, např. jmelí. Obě učebnice také zmiňují důležitou roli kněží, neboli druidů v keltském náboženství jako ochránců posvátných hájů. Kromě posvátných zvířat a rostlin Keltové uctívali také měsíční symboly. V jedné učebnici⁵²¹ je zmíněno, že druidové neměli v keltské společnosti pouze roli kněží, ale byli také učenci, učitelé, lékaři a soudci.

7.7.11 Náboženství ve starověkém Egyptě

Ve dvou učebnicích⁵²² je zohledněno náboženství ve starověkém Egyptě. V jedné učebnici⁵²³ je jako důležité egyptské božstvo označena řeka Nil a důležitost její úrodnosti pro

⁵¹⁹ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 20-22.

⁵²⁰ POPELKA, M., KALISTOVÁ, I. a SOUKUP, V.: *Dějepis 6*, s. 39.; BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 24.

⁵²¹ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 24.

⁵²² BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 40-42, 47.; BAREŠ, L.: *Dějepis 6*, s. 45-47, 49.

⁵²³ BAREŠ, L.: *Dějepis 6*, s. 45-47, 49.

starověké Egypt'any. V obou učebnici je zdůrazněna důležitost egyptského panovníka neboli faraona pro starověké Egypt'any. Faraon byl zároveň panovníkem, úředníkem, vojenským velitelem i knězem. V jedné⁵²⁴ učebnici je zmíněno, že egyptský faraon byl považován za vtělení boha dobra a spravedlnosti Hóra nebo za syna boha slunce Ré. Jedna učebnice zmiňuje, že faraon a kněží byli prostředníky mezi bohy a lidmi. Obě učebnice zohledňují panteon egyptských bohů, mezi něž patřili bohové s podobou lidí, lidí se zvířecí hlavou nebo s podobou zvířat, k nimž patřili např. bohyně lásky a plodnosti Hathor nebo bůh balzamování Anup. Na počet bohů stavěli Egypt'ané chrámy, snažili se naklonit si bohy na svou stranu, tím, že jim přinášeli oběti a slavili jejich svátky. V jedné⁵²⁵ učebnici je zdůrazněna důležitost kněží, kteří konali bohoslužby a pečovali o chrámy. Obě učebnice zmiňují důležitost posmrtného života pro starověké Egypt'any a uchování těl zemřelých pomocí balzamování a mumifikace. Pozemský život měl být přípravou na šťastnější a příjemnější posmrtný život. V jedné⁵²⁶ učebnici je objasněn důvod mumifikace těla zemřelého, aby se mohla do těla vrátit duše.

7.7.12 Náboženství ve starověké Mezopotámii

Dvě učebnice⁵²⁷ zohledňují náboženství ve starověké Mezopotámii. V jedné⁵²⁸ učebnici je představena víra obyvatel starověké Mezopotámie ve smysl lidského života sloužit bohům. Bohové měli svou vůli lidem sdělovat pomocí znamení, které dokázali vyhledat a pochopit věštcí z řad kněží zejména při pozorování nebeských úkazů. Ve druhé⁵²⁹ učebnici jsou zmíněni kněží a panovníci jako prostředníci mezi bohy a lidmi. Obyvatelé starověké Mezopotámie považovali za své skutečné vládce bohy.

Obě učebnice⁵³⁰ prezentují chrámy jako nejvýznamnější stavby v mezopotámských městech. Chrámy nebo zikkuraty byly sídlem kněží a zároveň měli být spojnicí mezi nebem a

⁵²⁴ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 40.

⁵²⁵ BAREŠ, L.: *Dějepis 6*, s. 46-47.

⁵²⁶ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 40-41.

⁵²⁷ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 32, 34, 37.; PEČÍRKOVÁ, J.: *Dějepis 6*, s. 52, 56-57.

⁵²⁸ PEČÍRKOVÁ, J.: *Dějepis 6*, s. 56-57.

⁵²⁹ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 32.

⁵³⁰ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 32.; PEČÍRKOVÁ, J.: *Dějepis 6*, s. 56-57.

zemí. V obou⁵³¹ učebnicích je zmínka o Chammurapiho zákoníku, panovník Chammurapiho svůj zákoník považoval za dílo bohů. Obě⁵³² učebnice zmiňují uctívání mnoha bohů, kterým obyvatelé Mezopotámie zasvěcovali svá města a stavěli jim chrámy, které sloužili jako sídla bohů. V jedné⁵³³ učebnici je zmíněna podoba bohů, kteří vypadali jako lidé a měli lidské vlastnosti. Lidé si jejich přízeň snažili naklonit modlitbami.

7.7.13 Náboženství ve starověké Fénicie

V jedné⁵³⁴ učebnici je zohledněno náboženství ve starověké Fénicii v oblasti východního středomoří. Féničané uctívali množství bohů, kteří byli spojeni s přírodou. Mezi hlavní fénické bohy patřili bohové Baal a Mot. Baal byl bohem plodnosti a deště. Mot byl bohem smrti a sucha. Pro Féničany bylo velmi důležité uctívání bohů a vykonávání obřadů na jejich počest.

7.7.14 Náboženství izraelských kmenů v oblasti Palestiny

Ve dvou⁵³⁵ učebnicích je zohledněno náboženství izraelských kmenů v oblasti Palestiny, obě zmiňují, že izraelské kmeny mají společnou víru v jednoho Boha. Podle první učebnice⁵³⁶ mezi izraelské kmeny patřili hebrejské kmeny. Do skupiny hebrejských kmenů patřili dnešní Židé, kteří pocházejí původně z jednoho hebrejského kmene Juda. V jedné⁵³⁷ učebnici je přiblíženo náboženství hebrejských kmenů skrze jejich posvátnou knihu Tóru, dnešní Starý zákon. Učebnice představuje základní části Tóry, do níž patří deset přikázání a výroky proroků. Proroci byli lidé, které si měl vybrat Bůh a prostřednictvím nich sdělovat lidem, co si přeje, aby jim bylo zjeveno.

⁵³¹ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYSUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 34.; PEČÍRKOVÁ, J.: *Dějepis 6*, s. 57.

⁵³² BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYSUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 32, 34, 37.; PEČÍRKOVÁ, J.: *Dějepis 6*, s. 52, 56-57.

⁵³³ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYSUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 37.

⁵³⁴ PEČÍRKOVÁ, J.: *Dějepis 6*, s. 58.

⁵³⁵ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYSUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 55.; PEČÍRKOVÁ, J.: *Dějepis 6*, s. 59.

⁵³⁶ PEČÍRKOVÁ, J.: *Dějepis 6*, s. 59.

⁵³⁷ PEČÍRKOVÁ, J.: *Dějepis 6*, s. 59.

Druhá učebnice⁵³⁸ představuje blíže monoteistické náboženství Hebrejů neboli Židů, kde je označen jako jediný pravý Bůh Jahve neboli Hospodin. Náboženství Židů označuje jako judaismus. Tato učebnice zmiňuje jako zajímavost, že se v Palestině zrodilo křesťanství.

7.7.15 Náboženství ve starověké Indii

Dvě učebnice⁵³⁹ zohledňují téma náboženství ve starověké Indii, které představuje hinduismus a buddhismus. V jedné⁵⁴⁰ učebnici je představen hinduismus skrze kmen kočovných Árijů, kteří přinesli do Indie víru v množství bohů. Árijové k uctění svých bohů shromažďovali sbírky textů neboli Védy. Indická společnost je rozdělena na kasty, kterým měli bohové určit jejich úkoly a dali jim jako povinnost přinášet jim oběti. V učebnici je zmíněna i konfrontace mezi hinduismem a buddhismem.

Ve druhé⁵⁴¹ učebnici je téma hinduismu pojato jako zajímavost, podle níž hinduismus nejrozšířenějším náboženstvím v Indii. Hinduisté věří v převtělení neboli reinkarnaci.

Obě⁵⁴² učebnice zmiňují, že hinduisté uctívají množství bohů. Mezi nejznámější bohy hinduismu patří bohové Šiva, Indra a Višnu.

V obou⁵⁴³ učebnicích je zmíněna osobnost Buddha, zakladatele buddhismu. V jedné⁵⁴⁴ učebnici je představen buddhismus skrze osobnost prince Siddhárthy Gautamy neboli Buddha, který se snažil nalézt řešení, jak mohou lidé překonávat utrpení. Buddha hlásal myšlenku, podle níž lidé nemají ubližovat živým tvorům. Ve druhé⁵⁴⁵ učebnici buddhismus zmíněn skrze krále Ašóku, stoupence buddhismu odmítajícího násilí a války.

⁵³⁸ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 55.

⁵³⁹ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 56-57.; STRNAD, J.: *Dějepis 6*, s. 64-67.

⁵⁴⁰ STRNAD, J.: *Dějepis 6*, s. 64-67.

⁵⁴¹ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 56-57.

⁵⁴² BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 56-57.; STRNAD, J.: *Dějepis 6*, s. 64-67.

⁵⁴³ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 56-57.; STRNAD, J.: *Dějepis 6*, s. 64-67.

⁵⁴⁴ STRNAD, J.: *Dějepis 6*, s. 64-67.

⁵⁴⁵ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 56-57.

7.7.16 Náboženství ve starověké Číně

Ve dvou učebnicích⁵⁴⁶ je zohledněno náboženství ve starověké Číně. V jedné⁵⁴⁷ učebnici představeno náboženství ve starověké Číně skrze věštění z kostí zvířat, kdy byly nad ohněm nahřívány kosti zvířat a želví krunýře a podle puklin se usuzovalo na výsledek věštby. Věštba se zapisovala na popraskanou kost nebo želví krunýř, věštit mohli jen panovníci a šlechta. Při věštbách se obraceli ke svým zemřelým předkům, ptali se jich na budoucnost. Panovníci a šlechta přinášeli oběti duchům zemřelých předků v bronzových nádobách. Ve druhé⁵⁴⁸ učebnici je náboženství ve starověké Číně představeno skrze obrázek bronzové nádoby na bohoslužby s podobou zvířat.

7.7.17 Náboženství ve starověkém Řecku

Dvě učebnice⁵⁴⁹ zohledňují náboženství ve starověkém Řecku. V obou vybraných učebnicích je zohledněna minojská civilizace. V jedné učebnici je představeno náboženství obyvatel starověké Kréty, které představovala bohyně matka, vládkyně lidí, zvířat a rostlin. Obě⁵⁵⁰ učebnice zmiňují pověst o Théseovi a Minotaurovi. V jedné⁵⁵¹ učebnici je vysvětlen původ minojské civilizace prostřednictvím báje o Théseovi a Minotaurovi. V báji athénský hrdina Théseus zabije Minotaura, kříženci býka se zvířecí hlavou. Ve druhé⁵⁵² učebnici je báje zmíněna jako zajímavost. V této učebnici je také jako zajímavost uveden kult býka, posvátného zvířete ve starověké Krétě.

⁵⁴⁶ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 58.; MARŠÁLEK, J., TRÍSKOVÁ, H., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 6*, s. 68, 72, 74.

⁵⁴⁷ MARŠÁLEK, J., TRÍSKOVÁ, H., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 6*, s. 72.

⁵⁴⁸ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 58.

⁵⁴⁹ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 61, 64, 65, 68, 78, 84-85.; LIŠOVÝ, I., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 6*, s. 82-83, 85-86, 90-91, 96, 100, 102-103, 107-109.

⁵⁵⁰ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 61.; LIŠOVÝ, I., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 6*, s. 86-87.

⁵⁵¹ LIŠOVÝ, I., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 6*, s. 86-87.

⁵⁵² BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 61.

V obou učebnicích jsou představeni řeční bohové. Obě⁵⁵³ učebnice zmiňují hlavní řecké bohy, respektive vládce bohů Dia, jeho manželku Hérú, bohyni moudrosti Athénu, boha moří Poseidona, boha posvěti Háda a boha vinné révy Dionýsa, bohyně lásky Afrodítu, bůh války Ares. Obě⁵⁵⁴ učebnice zmiňují boha Apollona v souvislosti s ním věštírnu v Delfách. V první⁵⁵⁵ učebnici je představena bohyně plodnosti a přírody Déméter, bůh ohně a kovářství Hefaistos, bůh slunce Hélios, ochránce poutníků Hermés, venkovský bůh pastýřů Pan, bůh lásky Éros, bůh Fobos, bohyně rodinného krbu Hestie. V první⁵⁵⁶ učebnici je zmíněn mytologický příběh o Odysseovi a Kyklovi, mýtus o unesení Europy Diem, příběh o mytickém Atlantovi a mýtus o Amazonkách. V jedné⁵⁵⁷ učebnici je přiblížena představa starověkých řeků, podle níž se svět dělí na svět olympských bohů a svět smrtelníků. Prostředníky mezi bohy a lidmi jsou héroové.

V první⁵⁵⁸ učebnici jsou řeční bohové rozděleni do dvou generací, byli nesmrtelní a měli kladné i záporné vlastnosti. Obě⁵⁵⁹ učebnice zmiňují pořádání her Řeky k oslavě bohů, k neznámějším patří olympijské hry.

Ve druhé⁵⁶⁰ učebnici je zmíněno, jakým způsobem Řekové uctívali své bohy. Řekové své bohy uctívali v chrámech. Přinášeli jim oběti a pořádali různé náboženské slavnosti. Jako oběti bohům sloužili např. zvířata nebo víno. V této učebnici je také zmíněno, že Řekové se Bohy uctívali doma na dvoře, kde stával oltář.

7.7.18 Původní římské náboženství

Ve dvou⁵⁶¹ učebnicích je zohledněno původní římské náboženství. V jedné⁵⁶² učebnici je zmíněno původní římské náboženství uctívání přírodních sil a jevů, např. uctívání duchů slunce a rostlin.

⁵⁵³ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYSUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 61, 64, 65, 68, 78, 84-85.; LISOVÝ, I., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 6*, s. 82-83, 85-86, 90-91, 96, 100, 102-103, 107-109.

⁵⁵⁴ LISOVÝ, I., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 6*, s. 90-91.; BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYSUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 85.

⁵⁵⁵ LISOVÝ, I., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 6*, s. 82-83, 85-86, 90-91, 96, 100, 102-103, 107-109.

⁵⁵⁶ LISOVÝ, I., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 6*, s. 82-83.

⁵⁵⁷ LISOVÝ, I., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 6*, s. 96.

⁵⁵⁸ LISOVÝ, I., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 6*, s. 100.

⁵⁵⁹ LISOVÝ, I., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 6*, s. 102-103.; BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYSUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 85.

⁵⁶⁰ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYSUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 78.

⁵⁶¹ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYSUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 121-122.; LISOVÝ, I., BARTÁKOVÁ, E.: *Dějepis 6*, s. 128.

⁵⁶² BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYSUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 121.

Obě učebnice zmiňují, že v pozdějším období Římané převzali od Řeků většinu jejich bohů a bájí. Římané uctívali desítky bohů, ale neváznamějšími byli Jupiter, Juno a Minerva. Kromě tří hlavních bohů uctívali také např. bohy Neptuna, Saturna, Marse a Vulkána. Z bohyní uctívali Cereru, Flóru a Vestu.

7.7.19 Vznik křesťanství

Tři učebnice⁵⁶³ zohledňují téma vznik křesťanství. Všechny tři učebnice přibližují život Ježíše Krista od jeho narození po jeho ukřižování a zmrtvýchvstání. V jedné⁵⁶⁴ učebnici je křesťanství představeno jako náboženské hnutí vzniklé v římské říši v provincii Judea na základě učení Ježíše Krista.

7.7.20 Pronásledování křesťanů

Čtyři učebnice⁵⁶⁵ zohledňují téma pronásledování křesťanů v římské říši. Ve dvou⁵⁶⁶ učebnicích je zmíněno pronásledování křesťanů za císaře Nera, Diokleciána a Marca Aurelia. V obou učebnicích je jako důvod pronásledování uvedena myšlenka rovnosti všech lidí, kterou křesťané hlásali a Římané jí odmítali. Ve dvou⁵⁶⁷ učebnicích je navíc zmíněno, že důvodem pronásledování křesťanů nebyla jen myšlenka rovnosti, ale především to, že křesťané odmítali uctívat římské bohy a Římané se obávali, že by si takto své bohy mohli rozhněvat. Ve dvou učebnicích v souvislosti s pronásledováním křesťanů zmínění první křesťanští mučedníci.

⁵⁶³ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 122.; LIŠOVÝ, I., BARTÁKOVÁ, E.: *Dějepis 6*, s. 129.; VELÍMSKÝ, T., FRONK, V., KORCOVÁ, V., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 8-9.

⁵⁶⁴ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 122.

⁵⁶⁵ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 106, 109, 122.; LIŠOVÝ, I., BARTÁKOVÁ, E.: *Dějepis 6*, s. 129.; VELÍMSKÝ, T., FRONK, V., KORCOVÁ, V., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 8-9. VYKOUPILOVÝ, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 16.

⁵⁶⁶ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 106, 109, 122.; LIŠOVÝ, I., BARTÁKOVÁ, E.: *Dějepis 6*, s. 129.

⁵⁶⁷ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 122.; VELÍMSKÝ, T., FRONK, V., KORCOVÁ, V., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 8-9.

7.7.21 Zrovnoprávnění křesťanství v římské říši za císaře Konstantina

Čtyři učebnice⁵⁶⁸ zohledňují téma zrovnoprávnění křesťanů v římské říši za císaře Konstantina. Ve dvou⁵⁶⁹ učebnicích je jako důvod zrovnoprávnění křesťanství s ostatními náboženstvími v římské říši uvedeno, že křesťanství jako náboženství mělo dát lidem v římské říši, zejména trpícím, naději a smysl života v říši plné problémů. V jedné⁵⁷⁰ učebnici této učebnici je navíc řečeno uvedeno, že víra v jednoho boha měla posilovat typ vlády řízený jedním vládcem. Ve dvou⁵⁷¹ učebnicích není důvod zrovnoprávnění křesťanství s ostatními náboženstvími uveden.

7.7.22 Šíření křesťanství

Tři učebnice⁵⁷² zohledňují téma šíření křesťanství. Jedna⁵⁷³ učebnice zmiňuje šíření křesťanství v římské říši v době vzniku tohoto náboženství. Jedna⁵⁷⁴ učebnice věnuje prostor šíření křesťanství mezi pohanskými Germány, zejména mezi Franky. Jedna⁵⁷⁵ učebnice zmiňuje šíření křesťanství byzantskou říši do střední a východní Evropy, také na Velkou Moravu.

⁵⁶⁸ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 122.; LISOVÝ, I., BARTÁKOVÁ, E.: *Dějepis 6*, s. 137.; VELÍMSKÝ, T., FRONK, V., KORCOVÁ, V., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 10-11. VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 16.

⁵⁶⁹ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 122.; LISOVÝ, I., BARTÁKOVÁ, E.: *Dějepis 6*, s. 137.

⁵⁷⁰ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 122.

⁵⁷¹ VELÍMSKÝ, T., FRONK, V., KORCOVÁ, V., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 10-11. VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 16.

⁵⁷² LISOVÝ, I., BARTÁKOVÁ, E.: *Dějepis 6*, s. 129.; VELÍMSKÝ, T., FRONK, V., KORCOVÁ, V., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 8-9. VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 16.

⁵⁷³ LISOVÝ, I., BARTÁKOVÁ, E.: *Dějepis 6*, s. 129.

⁵⁷⁴ VELÍMSKÝ, T., FRONK, V., KORCOVÁ, V., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 8-9.

⁵⁷⁵ VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 16.

7.7.23 Vznik křesťanské církve

Dvě učebnice⁵⁷⁶ zohledňují téma vznik křesťanské církve. Jedna⁵⁷⁷ učebnice věnuje prostor organizaci křesťanské církve. Ve druhé⁵⁷⁸ učebnici je představen vznik křesťanské církve od působení prvních apoštolů, apoštola Pavla až po rozdělení křesťanské církve na katolickou a pravoslavnou. V obou učebnicích je zmíněno zařazení křesťanství do běžného života lidí ve středověku, křesťanské svátosti a důležitost kněží jako prostředníků mezi Bohem a lidmi.

7.7.24 Vznik mnišství a církevních řádů

Ve dvou učebnicích⁵⁷⁹ je zohledněno téma mnišství a jeho vzniku počátkem středověku. Obě učebnice obsahují velmi podobné informace o mniších a církevních řádech. Prvním mnišským řádem byl řád benediktýnů založený podle řehole sv. Benedikta s Nursie. V průběhu středověku vznikaly další církevní řády, např. cisterciáci. Členové řádů žili podle přísných pravidel v klášteře. Kromě mužských řádů vznikaly i ženské řády.

Obě učebnice zmiňují i rytířské řády, např. templáře. V jedné⁵⁸⁰ učebnici je templářský řád představen v souvislosti s křížovými výpravami do Svaté země jako zajímavost.

7.7.25 Náboženství na Velké Moravě

Ve dvou učebnicích⁵⁸¹ je zohledněno šíření křesťanství na Velké Moravě. obě učebnice shodně zmiňují Nejprve šíření křesťanství z francké šíře a později z byzantské říše Konstantinem a Metodějem. V souvislosti s křesťanství také obě učebnice zmiňují první křesťanské kostely.

⁵⁷⁶ VELÍMSKÝ, T., FRONK, V., KORCOVÁ, V., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 10-11.; VYKOUPILO, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 16-17.

⁵⁷⁷ VYKOUPILO, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 16-17.

⁵⁷⁸ VELÍMSKÝ, T., FRONK, V., KORCOVÁ, V., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 10-11.

⁵⁷⁹ VYKOUPILO, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 16-17.; VELÍMSKÝ, T., BARTÁKOVÁ, E., FRONK, V., KORCOVÁ, V., KALISTOVÁ, I., SANKOT, J., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 22-23.

⁵⁸⁰ VYKOUPILO, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 16-17

⁵⁸¹ VYKOUPILO, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 24-27.; VELÍMSKÝ, T., BARTÁKOVÁ, E., FRONK, V., KORCOVÁ, V., KALISTOVÁ, I., SANKOT, J., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 42.

7.7.26 Počátky českého státu

Ve dvou učebnicích⁵⁸² je zohledněno téma přijetí křesťanství v Čechách v době vlády prvních Přemyslovců. Obě učebnice zmiňují přijetí křesťanství knížetem Bořivojem a kněžnou Ludmilou, pravděpodobně od moravského arcibiskupa Metoděje. V jedné⁵⁸³ učebnici je pouze zmínka o tom, že kníže Bořivoj přijal křest a nechal postavit první křesťanský kostel na Levém Hradci.

7.7.27 První čeští světci sv. Václav a sv. Vojtěch

Dvě učebnice⁵⁸⁴ zohledňují osobnosti prvních českých světců sv. Václava a sv. Vojtěcha. Obě učebnice věnují prostor jejich životu a mučednické smrti. V jedné⁵⁸⁵ učebnici je blíže představeno dospívání sv. Václava a v souvislosti s tím osobnost jeho babičky sv. Ludmily. Obě učebnice⁵⁸⁶ zmiňují sv. Vojtěcha, jeho spory s knížetem Boleslavem II., vyvraždění Slavníkovců.

7.7.28 Křížové výpravy

Dvě učebnice⁵⁸⁷ zohledňují téma křížových výprav. Jako hlavní důvod křížových výprav vysvětlují obě učebnice ohrožení křesťanských poutníků Turky a snahu osvobodit původní křesťanská území od Turků. Obě učebnice se odlišují v pohledu na výsledek

⁵⁸² VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 30.; VELÍMSKÝ, T., BARTÁKOVÁ, E., FRONK, V., KORCOVÁ, V., KALISTOVÁ, I., SANKOT, J., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 44.

⁵⁸³ VELÍMSKÝ, T., BARTÁKOVÁ, E., FRONK, V., KORCOVÁ, V., KALISTOVÁ, I., SANKOT, J., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 44.

⁵⁸⁴ VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 31-32, 36.; VELÍMSKÝ, T., BARTÁKOVÁ, E., FRONK, V., KORCOVÁ, V., KALISTOVÁ, I., SANKOT, J., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 44-45.

⁵⁸⁵ VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 31-32.

⁵⁸⁶ VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 36.; VELÍMSKÝ, T., BARTÁKOVÁ, E., FRONK, V., KORCOVÁ, V., KALISTOVÁ, I., SANKOT, J., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 44-45.

⁵⁸⁷ VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 40.; VELÍMSKÝ, T., SCHUSTER, M., FRONK, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 7*, s. 52-53.

křížových výprav. Jedna⁵⁸⁸ učebnice za přínos křížových výprav považuje prolínání kultur. Druhá⁵⁸⁹ učebnice za výsledek křížových výprav považuje vyhnání křížáků ze Svaté země.

7.7.29 Kacířství

Fenomén kacířství je zohledněn v jedné učebnici.⁵⁹⁰ Kacířství je chápáno v opozici ke zbožnému křesťanskému životu. Ve středověku bylo chápáno jako nebezpečná hrozba pro všechny křesťany. Trestem pro kacíře bylo upálení na hranici. V souvislosti s kacířstvím je zmíněno prohlášení členů templářského řádu za kacíře francouzským králem Filipem IV. Sličným. Proti kacířům byly papežem vyhlášeny křížové výpravy.

7.7.30 Žebravé řády

V jedné učebnici⁵⁹¹ je zohledněno téma žebravých řádů. V souvislosti s žebravými řády je představen řád františkánů a dominikánů. Členové žebravých řádů se snažili obnovit důvěru obyčejných lidí v církevní učení. Mezi zakladatele žebravých řádů patřil sv. František z Assisi, zakladatel řádu františkánů a sv. Dominik, zakladatel řádu dominikánů. Ženskou větví řádu sv. Františka byl řád klarisek., založený sv. Klárou. členové žebravých řádů chodili prosit o almužnu do domů bohatých měšťanů. Almužna pro ně byla jediným zdrojem jejich obživy.

7.7.31 Sv. Jana z Arku

Dvě učebnice⁵⁹² zmiňují osobnost sv. Jany z Arku v souvislosti se stoletou válkou. Obě učebnice sv. Janu z Arku shodně popisují jako mladou vínkovou dívku, která uslyšela hlasy světců a vydala se zachránit Francii před Angličany. Postavila se do čela vojska a osvobodila s ním město Orléans. Nedlouho poté byla zajata Angličany a upálena na hranici jako kacířka a čarodějnice. Později byla prohlášena za svatou.

⁵⁸⁸ VYKOUPILO, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 40.

⁵⁸⁹ VELÍMSKÝ, T., SCHUSTER, M., FRONK, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 7*, s. 52-53.

⁵⁹⁰ VELÍMSKÝ, T., SCHUSTER, M., FRONK, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 7*, s. 56.

⁵⁹¹ VELÍMSKÝ, T., SCHUSTER, M., FRONK, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 7*, s. 57.

⁵⁹² VYKOUPILO, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 59.; VELÍMSKÝ, T., SCHUSTER, M., FRONK, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 7*, s. 73.

7.7.32 Papežské schizma

Jedna učebnice⁵⁹³ zohledňuje téma papežského schizmatu, rozkolu v církvi. Papežské schizma spočívalo ve zvolení dvou a později tří papežů, kteří mezi sebou soupeřili. Pro církev znamenalo schizma velkou krizi, která přispěla k šíření myšlenek o nápravě církve.

7.7.33 Jan Hus a vznik husitství

Dvě učebnice⁵⁹⁴ zohledňují osobnost Jana Husa a fenomén husitství. Obě učebnice se věnují osobnosti mistra Jana Husa od jeho působení v Betlémské kapli až po jeho usvědčení z kacířství a upálení na církevním sněmu v Kostnici. V jedné učebnici⁵⁹⁵ je Jan Hus označen za zastávce myšlenek Jana Viklefa. Obě učebnice zmiňují Husovy myšlenky, zejména jeho odsuzování prodeje odpustků a kritika církve. Shodně považují Husovy myšlenky za základ nového církevního hnutí husitství. Obě učebnice také vysvětlují, v čem se husitství odlišovalo od učení katolické církve při přijímání pod obojí. V jedné⁵⁹⁶ učebnici jako zajímavost zmíněno, že husité svátost oltární přijímali pod obojí. Chléb v podobě svěcené oplatky neboli hostie a víno jako tělo Kristovo z poháru. Podle obřadu se začali husité označovat jako kališníci, kalich se stal symbolem husitské revoluce.

7.7.34 Reformace a církevní reformátoři

Ve dvou učebnicích⁵⁹⁷ je zmíněno téma reformace a jsou v nich představeni přední církevní reformátoři. V obou učebnicích jsou představeni dva významní církevní reformátoři Martin Luther a Jan Kalvín. Obě učebnice také zmiňují jejich myšlenky, zejména přísné dodržování pravidel obsažených v Bibli. Obě se snaží vysvětlit, vznik protestantského hnutí. Jedna⁵⁹⁸ učebnice vysvětluje vznik protestantského hnutí jako protestu Lutherových

⁵⁹³ HRDLIČKA, J., KALISTOVÁ, I.: *Dějepis 7*, s. 82-83.

⁵⁹⁴ VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 76-81.; HRDLIČKA, J., KALISTOVÁ, I.: *Dějepis 7*, s. 84-92.

⁵⁹⁵ HRDLIČKA, J., KALISTOVÁ, I.: *Dějepis 7*, s. 84-92.

⁵⁹⁶ VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 76-81.

⁵⁹⁷ KOLDÍNKÁ, M., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 120-121.; VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 95.

⁵⁹⁸ KOLDÍNKÁ, M., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 120-121.

stoupenců proti šíření reformace. Druhá⁵⁹⁹ učebnice vysvětluje jako zajímavost vznik protestantských církví jako církví založených na doslovném výkladu Bible a evangelií. Reformované církve jsou chápány jako církve evangelické neboli protestantské. Křesťanské vyznání vzniklé na základě učení Jana Luthera je luteránství. Náboženství založené na myšlenkách Jana Kalvína je kalvinismus. V jedné⁶⁰⁰ učebnici je objasněn pojem predestinace neboli předurčení. Podstatou učení Jana Kalvína je víra v předurčení.

7.7.35 Náboženské poměry v českých zemích po nástupu Habsburků

Dvě učebnice⁶⁰¹ zohledňují téma náboženských poměrů v českých zemích po nástupu Habsburků. Obě učebnice zmiňují, že v českých zemích se lidé hlásili kromě katolictví také k různým evangelickým církvím. V jedné⁶⁰² učebnici je přiblíženo, že mezi nekatolické církve v českých zemích patřili církve luteránská, kalvinismus, kališnictví a jednota bratrská.

7.7.36 Jednota bratrská

Ve dvou učebnicích⁶⁰³ je zmínka o jednotě bratrské. v jedné učebnici⁶⁰⁴ je přiblížen její vznik počátkem 15. století. jednota bratrská vznikla na základě myšlenek jihočeského zemana a filosofa Petra Chelčického. Chelčický nesouhlasil s násilným řešením sporů a prosazování víry. Ve druhé⁶⁰⁵ učebnici je zmíněno, že zpočátku žili její členové na odlehlých místech, zejména kvůli jejich pronásledování. Členové jednoty bratské byly označeni za kacíře.

7.7.37 Rekatolizace českých zemí po třicetileté válce

⁵⁹⁹ VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 95.

⁶⁰⁰ KOLDÍNKÁ, M., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 120-121.

⁶⁰¹ VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 99-100.; KOLDÍNKÁ, M., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 128-129.

⁶⁰² KOLDÍNKÁ, M., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 128-129.

⁶⁰³ VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 84.; KOLDÍNKÁ, M., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 128-129.

⁶⁰⁴ VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 84.

⁶⁰⁵ KOLDÍNKÁ, M., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 128-129.

Téma zohledňují čtyři učebnice.⁶⁰⁶ Po skončení třicetileté války byla vestfálským mírem potvrzena planost Obnoveného zřízení zemského. Které uzakoňovalo dědičné právo Habsburků na český trůn. Dvě⁶⁰⁷ učebnice zmiňují, že na základě Obnoveného zřízení zemského byla jedinou volenou církví v českých zemích katolická církev. Evangelíci museli buď konvertovat ke katolicismu, nebo odejít ze země. Ve dvou⁶⁰⁸ učebnicích je rekatolizace spojena s působením jezuitského řádu. Jedna⁶⁰⁹ učebnice představuje klady a zápory působení jezuitského řádu. Přínos je spatřován v promyšlené výchově mládeže, katolické činnosti misionářů a pořádání působivých církevních slavností. Za negativní je považováno působení jezuitského misionáře Antonína Koniáše, který proslul pálením evangelických knih. Ve druhé⁶¹⁰ učebnici je rekatolizace zmíněna v souvislosti s českou barokní literaturou a odchodu nekatolíků z českých zemí, např. Jana Amose Komenského.

7.7.38 Čarodějnické procesy

Ve dvou⁶¹¹ učebnicích je zmíněn fenomén čarodějnických procesů. V jedné⁶¹² učebnici v souvislosti s barokní dobou, ve druhé⁶¹³ učebnici v souvislosti s počátkem novověku. V obou učebnicích jsou čarodějnické procesy chápány v kontrastu s vědeckými objevy doby, ve které probíhaly.

⁶⁰⁶ VYKOUPILO, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s.101-103.; KOLDÍNKÁ, M., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 136-137.; ČAPKA, F. a VYKOUPILO, L.: *Dějepis: Novověk*, s. 23.; VLNAS, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 8*, s. 20.

⁶⁰⁷ VYKOUPILO, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s.101-103.; KOLDÍNKÁ, M., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 136-137.

⁶⁰⁸ VYKOUPILO, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis: Novověk*, s. 23.; VLNAS, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 8*, s. 20.

⁶⁰⁹ VLNAS, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 8*, s. 20.

⁶¹⁰ VYKOUPILO, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis: Novověk*, s. 23.;

⁶¹¹ VYKOUPILO, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 111.; VLNAS, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 8*, s. 10.

⁶¹² VLNAS, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 8*, s. 10.

⁶¹³ VYKOUPILO, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 111.;

7.7.39 Baroko a barokní zbožnost

Ve dvou⁶¹⁴ učebnicích je zohledněno téma barokní kultury a zbožnosti lidí v období baroka. V jedné⁶¹⁵ učebnici je baroko považováno za návrat k Bohu po prožitých hrůzách třicetileté války. V době baroka byla časté téma smrti připomínající člověku krátkost pozemského života. ve druhé⁶¹⁶ učebnici je baroko vnímáno jako doba protikladů. Na jedné straně byla dobou geniálních umělců a vědců, na druhou stranu v ní probíhali čarodějnické procesy.

7.7.40 Sv. Jan Nepomucký

Ve třech⁶¹⁷ učebnicích je zmíněna osobnost světce Jana Nepomuckého. Ve dvou⁶¹⁸ učebnicích je sv. Jan Nepomucký zmíněn v souvislosti se sporem Václava IV. s pražským arcibiskupem Janem z Jenštejna. V jedné⁶¹⁹ učebnici je představen jako nový světec barokní doby.

7.7.41 Osvícenství

Téma osvícenství zohledňují dvě učebnice.⁶²⁰ v obou učebnicích je osvícenství pojato jako myšlenkové hnutí které kladlo důraz na rozumové poznání. Osvícenci jako zastánci osvícených myšlenek zdůrazňovali přirozenou rovnost mezi lidmi. V jedné⁶²¹ učebnici je zmíněno, že osvícenci stáli v rozporu s učením katolické církve, když tvrdili, že Bůh stvořil

⁶¹⁴ VLNAS, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 8*, s. 10-11.; ČAPKA, F. a VYKOUPILO, L.: *Dějepis: Novověk*, s. 19, 23.

⁶¹⁵ ČAPKA, F. a VYKOUPILO, L.: *Dějepis: Novověk*, s. 19, 23.

⁶¹⁶ VLNAS, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 8*, s. 10-11.

⁶¹⁷ VYKOUPILO, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 62.; VELÍMSKÝ, T., SCHUSTER, M., FRONK, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 7*, s. 75.; VLNAS, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 8*, s. 10-11.

⁶¹⁸ VYKOUPILO, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 62.; VELÍMSKÝ, T., SCHUSTER, M., FRONK, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 7*, s. 75.

⁶¹⁹ VLNAS, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 8*, s. 10-11.

⁶²⁰ ČAPKA, F. a VYKOUPILO, L.: *Dějepis: Novověk*, s. 25.; ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 8*, s. 30.

⁶²¹ ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 8*, s. 30.

svět, ale již dále nezasahuje do jeho dění. Osvícenci věřili, že hlavní zbraní proti pověrám a nevědomosti je vzdělání a lidský rozum, který je osvícený vědomostmi.

7.7.42 Osvícenské reformy Josefa II.

Dvě učebnice⁶²² zohledňují osvícenské reformy Josefa II., zejména jeho toleranční patent. obě učebnice zmiňují vydání tolerančního patentu císařem Josefem II., kterým byly povoleny kromě křesťanské církve další tři církve, k nimž patřilo luteránství, kalvinismus a pravoslaví.

7.7.43 Křesťanské poutě a svátky

V jedné učebnici⁶²³ je zohledněno téma křesťanských svátků a poutí. Ve 2. polovině 19. století se začalo kromě tradičně uctívaných církevních svátků rozmáhat také pořádání poutí. V každé vesnici byly pořádány poutě zasvěcené patronu místního kostela.

7.7.44 Náboženské poměry po vzniku Československa

Ve dvou učebnicích⁶²⁴ je zmínka o náboženských poměrech po vzniku Československa. V jedné učebnici⁶²⁵ je jako marginálie představen vznik Církve československé, nové odnože reformní katolické církve v Československu. Ve druhé⁶²⁶ učebnici jsou náboženské poměry v Československu představeny skrze ústavu zaručující svobodu vyznání. V této učebnici je blíže představeno náboženské vyznání v Československu, kde působili církve římskokatolická, Československá církev evangelická a Církev československá.

7.7.45 Osud křesťanských církví po únoru 1948

⁶²² ČAPKA, F. a VYKOUPILOV, L.: *Dějepis: Novověk*, s. 28.; ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 8*, s. 36-37.

⁶²³ ČAPKA, F. a VYKOUPILOV, L.: *Dějepis: Novověk*, s. 95-96.

⁶²⁴ ČAPKA, F.: *Dějepis: Novověk, moderní dějiny*, s. 20.; PARKAN, F., MIKESKA, T., KAŠPAROVÁ PARKANOVÁ, M.: *Dějepis 9*, s. 12.

⁶²⁵ PARKAN, F., MIKESKA, T., KAŠPAROVÁ PARKANOVÁ, M.: *Dějepis 9*, s. 12.

⁶²⁶ ČAPKA, F.: *Dějepis: Novověk, moderní dějiny*, s. 20.

Dvě učebnice⁶²⁷ zohledňují téma osudu křesťanských církví po únorovém komunistickém převratu v roce 1948. V jedné⁶²⁸ učebnici jsou církve pojaty jako vážná konkurence komunistického režimu, zejména pak církev římskokatolická. V učebnici je sledován postup komunistů vůči církvím v Československu. Komunisté církvím zabavili majetek a zrušili řadu řeholních řádů. Druhá⁶²⁹ učebnice představuje tvrdý postup komunistické strany proti církvím. Kromě klášterů byly zrušeny i církevní školy a také církevní sňatky. Náboženství bylo od té doby vnímáno komunistickým režimem jako přežitek kapitalismu.

7.7.46 Postavení Židů ve středověku

Dvě učebnice⁶³⁰ pojednávají o postavení Židů ve středověku. V jedné⁶³¹ učebnici je představeno postavení Židů ve středověké společnosti v rámci středověkých měst. Židé byli v českých zemích menšinou. Žili v u ghettech, uzavřených čtvrtích. Židé byli neprávem obviněni s nepřátelství vůči křesťanům, i ze zavinění smrti Ježíše Krista. Čelili předsudkům a pronásledování. Nesměli vlastnit půdu, směli jen půjčovat peníze na úrok a obchodovat. Ve druhé⁶³² učebnici je Židům věnována samostatná podkapitola, v níž je přiblíženo postavení Židů od jejich diaspory ve starověku až do období středověku. Židé museli nosit jako zvláštní znamení žluté špičaté klobouky. Jejich bohatství, které plynulo z jejich obchodování a půjčování na úrok budilo závist a nesmyslné pověry. Židé byli obviňováni z rituálních vražd nebo z čarodějnictví. Během středověku čelili pogromům, byli vypovídáni z měst a zemí. V jedné⁶³³ učebnici jsou představeny židovské náboženské svátky a slavení šabat.

7.7.47 Postavení Židů od 18. století do konce 19. století

⁶²⁷ ČAPKA, F.: *Dějepis: Novověk, moderní dějiny*, s. 88.; PARKAN, F., MIKESKA, T., KAŠPAROVÁ PARKANOVÁ, M.: *Dějepis 9*, s. 107.

⁶²⁸ PARKAN, F., MIKESKA, T., KAŠPAROVÁ PARKANOVÁ, M.: *Dějepis 9*, s. 107.

⁶²⁹ ČAPKA, F.: *Dějepis: Novověk, moderní dějiny*, s. 88.;

⁶³⁰ VELÍMSKÝ, T., SCHUSTER, M., FRONK, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 7*, s. 70-71.; VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 91, 111.

⁶³¹ VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 91, 111.

⁶³² VELÍMSKÝ, T., SCHUSTER, M., FRONK, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 7*, s. 70-71.

⁶³³ Tamtéž, s. 70-71.

Dvě učebnice⁶³⁴ zohledňují téma postavení Židů od 18. století do konce 19. století. V obou učebnicích jsou představeny reformy Josefa II., která zlepšovala postavení židovského obyvatelstva. Reformy vedly k postupnému zrovnoprávnění Židů. Josef II. např. nařídil Židům přijmout německá jména, zrušil povinnost nosit zvláštní oblečení, povolil jim studovat na vysokých školách. Po roce 1848 byla zrušena ghetta, v roce 1867 získali Židé plnoprávné státní občanství.

7.7.48 Pověry a předsudky vůči Židům

Obě učebnice⁶³⁵ zohledňují téma předsudků a pověr vůči židům, které přetrvávali v 19. století. V souvislosti s osobou Leopolda Hilsnera. V obou učebnicích je zmíněn soud s Židem Leopoldem Hilsnerem nespravedlivě obviněným z rituální vraždy. Hilsnera se zastal Tomáš Garrigue Masaryk.

7.7.49 Židé v nacistickém Německu a protižidovská opatření

Dvě učebnice⁶³⁶ zmiňují nacistická opatření vůči Židům v souvislosti s norimberskými zákony. Židé byli v nacistickém Německu čelili přísné persekuci. Byli považováni za občany druhé kategorie, museli nosit židovskou hvězdu.

7.7.50 Holokaust

Dvě učebnice⁶³⁷ zohledňují téma holokaustu Židů neboli šoa, osudu Židů za 2. světové války. V jedné⁶³⁸ učebnici je celá podkapitola věnována židovskému holokaustu

⁶³⁴ ČAPKA, F. a VYKOUPILOV, L.: *Dějepis: Novověk*, s. 14, 17, 76, 86.; ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 8*, s. 37.; ZÁLOHOVÁ, E., PECH, M.: *Dějepis 8*, s. 108-109.

⁶³⁵ ZÁLOHOVÁ, E., PECH, M.: *Dějepis 8*, s. 108-109.; ČAPKA, F. a VYKOUPILOV, L.: *Dějepis: Novověk*, s. 86.

⁶³⁶ ČAPKA, F.: *Dějepis: Novověk, moderní dějiny*, s. 36-37.; PARKAN, F., MIKESKA, T., KAŠPAROVÁ PARKANOVÁ, M.: *Dějepis 9*, s. 30-31.

⁶³⁷ ČAPKA, F.: *Dějepis: Novověk, moderní dějiny*, s. 71.; PARKAN, F., MIKESKA, T., KAŠPAROVÁ PARKANOVÁ, M.: *Dějepis 9*, s. 64-65.

⁶³⁸ ČAPKA, F.: *Dějepis: Novověk, moderní dějiny*, s. 71.

v koncentračních táborech. Druhá⁶³⁹ učebnice zmiňuje kromě židovského holokaustu také romský holokaust.

7.7.51 Vznik islámu

Dvě učebnice⁶⁴⁰ zohledňují téma vzniku islámu. Islám představen skrze proroka Muhammada a posvátnou knihu Korán. V obou učebnicích je shodně zmíněno pět sloupů Islámu, jako základní pravidla islámské víry. Obě učebnice také zmiňují svatou válku džihád, vedenou muslimy za šíření islámu.

7.7.52 Konfrontace mezi islámským a křesťanským světem

Ve třech⁶⁴¹ učebnicích je představena konfrontace mezi islámským a křesťanským světem. Ve dvou učebnicích tuto konfrontaci představují křížové výpravy, kdy docházelo ke střetu mezi křesťanskou a islámskou kulturou. V jedné⁶⁴² učebnici je zmíněna konfrontace mezi křesťanstvím islámem ve spojitosti s expanzí Osmanské říše a obléháním Vídně.

7.7.53 Islám a terorismus

Jedna učebnice⁶⁴³ zmiňuje souvislost mezi islámem a terorismem. V souvislosti s islámskou organizací al-Kajda je zmíněn její cíl šířit islámskou víru na celém Arabském poloostrově a v dalších zemích.

7.7.54 Hinduismus

⁶³⁹ PARKAN, F., MIKESKA, T., KAŠPAROVÁ PARKANOVÁ, M.: *Dějepis 9*, s. 64-65.

⁶⁴⁰ VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 18.; ŤUPEK, P., FRONK, V.: *Dějepis 7*, s. 18-19.

⁶⁴¹ VYKOUPIIL, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 40.; VELÍMSKÝ, T., SCHUSTER, M., FRONK, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 7*, s. 52-53.; VLNAS, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 8*, s. 27.

⁶⁴² VLNAS, V., KORCOVÁ, V.: *Dějepis 8*, s. 27.

⁶⁴³ ČAPKA, F.: *Dějepis: Novověk, moderní dějiny*, s. 119.

Téma hinduismu je zmíněno ve třech⁶⁴⁴ učebnicích. Vznik hinduismu a hlavní myšlenky hinduismu jsou představeny v rámci tématu náboženství starověké Indie výše.

7.7.55 Náboženství Vikingů

Jedna učebnice⁶⁴⁵ zohledňuje náboženství Vikingů. Vikingové uctívali mnoho bohů. Mezi jejich hlavní bohy patřili Odin a Thór. Vikingové věřili v existenci nadpřirozených bytostí, např. trollů a trpaslíků.

7.7.56 Náboženství Slovanů

Ve dvou⁶⁴⁶ učebnicích je zohledněno náboženství Slovanů. Slované uctívali jako hlavní bohy boha Peruna, bohyni Mokošu a Ladu. Bohyně Morana byla bohyní smrti.

7.7.57 Náboženství středověkých afrických kultur

V jedné učebnici⁶⁴⁷ je zohledněno v jedné učebnici. V Mali byl vyznáván islám. V Etiopii bylo vyznáváno křesťanství.

7.7.58 Náboženství indiánských kultur

V jedné⁶⁴⁸ učebnici je zohledněno v jedné učebnici. V učebnici je představeno náboženství indiánských kultur Střední a Jižní Ameriky Aztéků, Mayů a Inků.

⁶⁴⁴ BEDNAŘÍKOVÁ, J., KYŠUČAN, L. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 6*, s. 56-57.; STRNAD, J.: *Dějepis 6*, s. 64-65. BUDIL, I., KÁLAL, J.: *Dějepis 7*, s. 109.

⁶⁴⁵ VELÍMSKÝ, T., BARTÁKOVÁ, E., FRONK, V., KORCOVÁ, V., KALISTOVÁ, I., SANKOT, J., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 30-31.

⁶⁴⁶ VELÍMSKÝ, T., BARTÁKOVÁ, E., FRONK, V., KORCOVÁ, V., KALISTOVÁ, I., SANKOT, J., ZÁLOHOVÁ, E.: *Dějepis 7*, s. 41.; VYKOUPILOV, L., ANTONÍN, R. a FEJFUŠOVÁ, M.: *Dějepis 7*, s. 22.

⁶⁴⁷ BUDIL, I., KÁLAL, J.: *Dějepis 7*, s. 108-109.

⁶⁴⁸ BUDIL, I., KÁLAL, J.: *Dějepis 7*, s. 110-111, 113.

8 Prezentace náboženství v současných českých učebnicích přírodopisu

8.1 Učebnice přírodopisu z nakladatelství Fraus

8.1.1 Charakteristika učebnic přírodopisu z nakladatelství Fraus

Učebnice přírodopisu z nakladatelství Fraus vychází ze systematického pojetí výuky přírodopisu. Do učiva začleňují prvky ekologické výchovy a okruhy průřezového tématu Environmentální výchova. Kladou důraz na hlubší poznání přírody. Většina učebnic⁶⁴⁹ je v hybridní verzi.⁶⁵⁰ Nakladatelství Fraus nabízí kromě tištěné učebnice také elektronickou verzi učebnice. Každou učebnici doplňuje pracovní sešit a metodická příručka.⁶⁵¹

8.1.2 Struktura učebnic přírodopisu z nakladatelství Fraus

V učebnicích přírodopisu z nakladatelství Fraus je učivo rozděleno do větších celků neboli kapitol. Každá kapitola se skládá z několika podkapitol. Některé podkapitoly jsou dále členěny na části. Na začátku učebnice je vždy Úvod a Opakování učiva z předchozího ročníku. Na konci učebnice jsou samostatným oddílem Laboratorní práce. V závěru učebnici doplňuje vždy Rejstřík pojmů a Výstupy a kompetence.

Každá podkapitola učebnice neboli lekce v úvodu obsahuje úvodní motivační text pro žáky. Výkladový text je členěn na odstavce a důležité pojmy jsou v něm zvýrazněny. V průběhu lekce výkladový text doplňují otázky a úkoly pro žáky, úkoly pro chytré hlavy, souvislosti. Lekci doplňují také obrázky a schémata. Na konci každé lekce je vždy shrnutí učiva. Učebnice přírodopisu z nakladatelství Fraus má na každé straně boční lištu. Na liště jsou zajímavosti a mezipředmětové vztahy.

8.2 Učebnice přírodopisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

⁶⁴⁹ Hybridní učebnicí není ze zkoumaných učebnic přírodopisu z nakladatelství Fraus pouze učebnice: ŠVECOVÁ, M. a MATĚJKA, D.: *Přírodopis 9*, 128 s.

⁶⁵⁰ Hybridní učebnice prostřednictvím QR kódů v zápatí stránek umožňují propojení tištěného obsahu učebnice s online cvičeními na portálu Škola s nadhledem. Online materiály, např. videa, schémata a odkazy na interaktivní cvičení pomáhají žáky motivovat k učení a podporují jejich digitální kompetence.

⁶⁵¹ Pracovní sešity a metodické příručky nebyly součástí výzkumu.

8.2.1 Charakteristika učebnic z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Učebnice přírodopisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o. jsou koncipovány v souladu s RVP ZV. Nakladatelství učebnici prezentuje jako učebnice, v níž je kladen důraz na provázanost učiva a také na jeho praktickou využitelnost. Nakladatelství Nová škola, s.r.o. vydává kromě tištěných učebnic také pracovní sešity. Nabízí i multimediální interaktivní verzi učebnic a pracovních sešitů neboli MIUč+.

8.2.2 Struktura učebnic přírodopisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Učebnice přírodopisu z nakladatelství Nová škola s. r. o. mají učivo rozděleno do kapitol a podkapitol. Některé podkapitoly jsou rozděleny na menší úseky neboli části. Na začátku učebnice je Úvod a Opakování učiva z předchozího ročníku. V závěru učebnice je věnován prostor samostatným oddílům Laboratorní práce a Návrhy projektů. Samostatnou část také tvoří Klíčové kompetence, Učivo a očekávané výstupy, Klíč k vybraným úkolům a Rejstřík.

Každá kapitola učebnice z nakladatelství Nová škola s.r.o. na začátku obsahuje úvodní motivační text, obrázek nebo schéma. Výkladový text obsahuje zvýrazněné důležité pojmy a je členěn na odstavce. Na konci každého odstavce jsou opakovací úkoly, tvořivé úkoly a skupinové úkoly. Průběžně také kapitolu doplňují úkoly navržené k vyhledávání informací, zajímavosti, mezipředmětové vztahy, průřezová témata a zajímavosti. Na konci každé kapitoly jsou pro žáky kontrolní otázky. Každá kapitola obsahuje také názorná schémata, grafy, fotografie a obrázky. Na dolní liště jsou klíčové pojmy z jejich překladem do angličtiny a němčiny.

8.3 Obsahová analýza současných učebnic přírodopisu

Zkoumáno bylo celkem deset současných učebnic přírodopisu z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. Ze zkoumaných deseti učebnic osm⁶⁵² obsahuje zmínku o náboženství a pouze ve dvou⁶⁵³ učebnicích zmínka o náboženství chybí.

Ve dvou⁶⁵⁴ zkoumaných učebnicích přírodopisu z nakladatelství Fraus se kreacionismus jako teorie stvoření vyskytuje nepřímě, jako jedna z teorií vzniku života na Zemi. V jedné⁶⁵⁵ učebnici z nakladatelství Nová škola, s.r.o. je kreační teorie zmíněna přímo jako teorie stvoření.

V učebnicích není zmíněna pouze kreacionistická teorie stvoření, ale jsou také zohledněna další témata. Učebnice zohledňují náboženství pravěkých lidí a nekřesťanská náboženství nejčastěji skrze uctívání posvátných zvířat.

Jedna učebnice⁶⁵⁶ ve svém výkladu zohledňuje náboženství pravěkých lidí, respektive pohřby a s nimi spojené rituály jako první projevy primitivního náboženství u člověka neandertálského. V učebnici je zmíněno pohřbívání u člověka neandertálského a s ním spojené pohřební rituály. Rituály jsou chápány jako možný projev prvního primitivního náboženství u člověka neandertálského v pravěku. Člověk neandertálský se pohřbíváním svých zemřelých odlišoval od předchozích typů člověka a pohřebními rituály jako možnými projevy náboženství byl blíže k člověku současného typu.

Dvě učebnice⁶⁵⁷ zohledňují náboženství starověkých Egyptanů, zmiňují uctívání brouka vrubouna posvátného jako posvátného zvířete ve starověkém Egyptě. Vruboun posvátný byl pro starověké Egyptany natolik důležitý, že jej vkládali svým zemřelým při mumifikaci místo srdce. Učebnice skrze brouka vrubouna posvátného odkazují na mezipředmětový vztah s dějepisem, s náboženstvím starověkých Egyptanů.

⁶⁵² PELIKÁNOVÁ, I. et al.: *Přírodopis 6*, s. 10.; PELIKÁNOVÁ, I. *Přírodopis 7*, s. 41.; PELIKÁNOVÁ, I. a kol.: *Přírodopis 8*, s. 27, 46.; ŠVECOVÁ, M. a MATĚJKA, D. *Přírodopis 9*, s. 10.; MUSILOVÁ, E. et al.: *Přírodopis 6. 1. díl*, s. 13.; VLK, R., KUBEŠOVÁ, S. a MUSILOVÁ, E. *Přírodopis 6. 2. díl*, s. 79.; HEDBÁBNÁ, H. a kol. *Přírodopis 7, 2. díl*, s. 75.; DROZDOVÁ, E., KLINKOVSKÁ, L. a LÍZAL, P.: *Přírodopis 8. Biologie člověka*, s. 11, 13.

⁶⁵³ RYCHNOVSKÝ, B. et al.: *Přírodopis 7. 1. díl, Strunatci*, 96 s.; MATYÁŠEK, J., HRUBÝ, Z. a KLINKOVSKÁ, L. *Přírodopis. Geologie a ekologie*, 128 s.

⁶⁵⁴ PELIKÁNOVÁ, I. et al.: *Přírodopis 6*, s. 10.; ŠVECOVÁ, M. a MATĚJKA, D. *Přírodopis 9*, s. 10.

⁶⁵⁵ MUSILOVÁ, E. et al.: *Přírodopis 6. 1. díl*, s. 13.;

⁶⁵⁶ DROZDOVÁ, E., KLINKOVSKÁ, L. a LÍZAL, P.: *Přírodopis 8. Biologie člověka*, s. 13.

⁶⁵⁷ VLK, R., KUBEŠOVÁ, S. a MUSILOVÁ, E. *Přírodopis 6. 2. díl*, s. 79.; HEDBÁBNÁ, H. a kol. *Přírodopis 7, 2. díl*, s. 75.

Jedna učebnice⁶⁵⁸ zohledňuje starověké římské náboženství, v této učebnici jsou zmíněny jako posvátné zvíře husy. K husám je vázána pověst, podle níž měli zachránit římský Kapitol před nečekaným útokem Galů, když probudili v noci svým kejháním obyvatele města Říma. Římané jim od té doby vděčili za svou záchranu před galskou porážkou a možným podrobením. Husy byly pro Římany natolik důležité, že je uctívali jako posvátné zvíře. Na důkaz své vděčnosti je zasvětili bohyni Junoně. Učebnice skrze husy odkazuje na starověké římské náboženství, respektive uctívání bohyně Juno a jí zasvěceným husám jako posvátného zvířete.

V jedné učebnici⁶⁵⁹ je zohledněno náboženství starověkých Řeků. Učebnice zmiňuje sovu jako symbol moudrosti a zároveň jako symbol města Athény. Sovy byly ve starověkém Řecku uctívány jako posvátná zvířata a symbol bohyně moudrosti Athény. Učebnice skrze posvátné zvíře sovu odkazuje na uctívání bohyně Athény jako ochránkyně řeckého města Athény, a tímto také odkazuje na náboženství starověkých Řeků.

Jedna učebnice⁶⁶⁰ zohledňuje náboženství dávných civilizací střední a jižní Ameriky, zmiňuje uctívání pumy americké jako posvátného zvířete. Puma se jako posvátné zvíře stala součástí mytologických příběhů některých indiánských kmenů, které ji uctívali jako božstvo.

V jedné učebnici⁶⁶¹ je zohledněno téma náboženské tolerance, důležité pro život v demokratické společnosti. Lidská proměnlivost a různorodost je označena za hlavní příčinu rasismu a xenofobie vůči odlišným lidským skupinám v konfrontaci s evropským humanismem. V demokratické společnosti není důležitá pouze tolerance odlišných etnických skupin, ale také náboženská tolerance, ve smyslu respektování lidí s odlišným náboženstvím.

Jedna učebnice přímo⁶⁶² a tři učebnice nepřímo⁶⁶³ zmiňují náboženství v souvislosti s kreacionismem. Ve dvou učebnicích⁶⁶⁴ je zmínka o náboženství ve starověkém Egyptě

⁶⁵⁸ PELIKÁNOVÁ, I. *Přírodopis 7*, s. 41.

⁶⁵⁹ PELIKÁNOVÁ, I. *Přírodopis 7*, s. 47.

⁶⁶⁰ PELIKÁNOVÁ, I. a kol.: *Přírodopis 8*, s. 27.

⁶⁶¹ PELIKÁNOVÁ, I. a kol.: *Přírodopis 8*, s. 46–50.

⁶⁶² MUSILOVÁ, E. et al.: *Přírodopis 6. 1. díl*, s. 13.

⁶⁶³ PELIKÁNOVÁ, I. et al.: *Přírodopis 6*, s. 10.; DROZDOVÁ, E., KLINKOVSKÁ, L. a LÍZAL, P.: *Přírodopis 8. Biologie člověka*, s. 11.; ŠVECOVÁ, M. a MATĚJKA, D. *Přírodopis 9*, s. 10.

⁶⁶⁴ VLK, R., KUBEŠOVÁ, S. a MUSILOVÁ, E. *Přírodopis 6. 2. díl*, s. 79.; HEDBÁBNÁ, H. a kol. *Přírodopis 7, 2. díl*, s. 75.

v souvislosti s vrubou posvátným. V jedné učebnici⁶⁶⁵ je zmíněno římské náboženství v souvislosti s bohyní Junonou. V jedné učebnici⁶⁶⁶ je nepřímá zmínka o řeckém náboženství. Jedna učebnice⁶⁶⁷ zmiňuje náboženství dávných civilizací střední a jižní Ameriky. Jedna učebnice⁶⁶⁸ obsahuje zmínku o náboženství ve smyslu náboženské tolerance. V jedné učebnici⁶⁶⁹ je zmíněno náboženství v pravěku.

8.4 Učebnice přírodopisu pro 6. ročník základní školy a víceletá gymnázia

8.4.1 Učebnice přírodopisu z nakladatelství Fraus

Učebnice přírodopisu pro 6. ročník základní školy a víceletá gymnázia z nakladatelství Fraus *Přírodopis 6: pro základní školy a víceletá gymnázia* obsahuje zmínku o náboženství formulovanou jako marginální poznámku na boční liště na okraji stránky. Zmínka o náboženství je zahrnuta do kapitoly *Planeta Země a vznik života na Zemi* do podkapitoly *Vznik života na Zemi*. V souvislosti se vznikem života je v marginálii představeno, že existují různé teorie vzniku života na Zemi. Nepřímo je zde zmíněno náboženství vedle mnoha teorií vzniku života na Zemi jako: „jiné názory na vznik života na Zemi.“⁶⁷⁰ Mezi jiné názory neboli nevědecké teorie vzniku života na Zemi patří teorie stvoření neboli teorie vzniku života Bohem, odborně kreacionismus.

Marginální poznámka na liště je odlišena od ostatního textu jinou barvou písma, je napsána zelenou oproti ostatnímu textu psanému černou barvou. Marginálie je také psána menším písmem, než výkladový text. Poznámku tvoří pouze dvě věty textu z celkových 120 stran učebnice. Text nedoprovází žádný obrázek, ani schéma.

⁶⁶⁵ PELIKÁNOVÁ, I. *Přírodopis 7*, s. 41.

⁶⁶⁶ PELIKÁNOVÁ, I. *Přírodopis 7*, s. 47.

⁶⁶⁷ PELIKÁNOVÁ, I. a kol. *Přírodopis 8*, s. 27.

⁶⁶⁸ PELIKÁNOVÁ, I. a kol. *Přírodopis 8*, s. 46–50.

⁶⁶⁹ DROZDOVÁ, E., KLINKOVSKÁ, L. a LÍZAL, P.: *Přírodopis 8. Biologie člověka*, s. 11.

⁶⁷⁰ PELIKÁNOVÁ, I. et al.: *Přírodopis 6*, s. 10.

8.4.2 Učebnice přírodopisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Z nakladatelství Nová škola, s.r.o. byly zkoumány pro 6. ročník základní školy a víceletá gymnázia dvě učebnice. V obou zkoumaných učebnicích je zmínka o náboženství.

První díl učebnice pro 6. ročník základních školy a víceletých gymnázií z nakladatelství Nová škola, s.r.o. *Přírodopis: učebnice. 1. díl, Úvod do učiva přírodopisu* zařazuje zmínku o náboženství jako zajímavou informaci doplňujícího charakteru do první kapitoly *Země a život na ní* do čtvrté podkapitoly *Vznik života na Zemi* v části *Organismy přicházejí na souš*. V rámci teorií vzniku života na Zemi je představena kreační teorie vzniku života na Zemi jako jedna z teorií⁶⁷¹ v konfrontaci s vědeckými názory na vznik života. Kreační teorie vzniku života je pojata jako jeden ze způsobů, kterým si lidé odpradávně vykládali vznik života na Zemi. Podle autorů učebnice: „Mnozí lidé věří, že život na Zemi stvořil a udržuje Bůh. Teorie stvoření se zabývá spíše tím, kdo svět stvořil a proč než otázkou jak.“⁶⁷²

V této učebnici je náboženství ve smyslu kreační teorie stvoření věnováno jen velmi málo prostoru v rozsahu jednoho odstavce textu, z celkových 71 stran učebnice. Teorie stvoření jsou brány jen jako zajímavost či marginální poznámka. Text doplňuje obrázek, fotografie meteoritu. V textu jsou černě zvýrazněny důležité pojmy.

Druhý díl učebnice pro 6. ročník základní školy a víceletých gymnázií z nakladatelství Nová škola, s.r.o. *Přírodopis 6. 2. díl, Bezobratlí živočichové* přináší zmínku o náboženství v páté kapitole *Cizokrajné ekosystémy*, v první podkapitole *Cizokrajné ekosystémy světa* v části *Pouště a polopouště* věnované vrubounům. Zmínka o náboženství je podána jako marginální poznámka v rámci mezipředmětové vazby s dějepisem. V souvislosti s vrubouny je v poznámce připomenuta souvislost mezi bohy a mumifikací, tedy náboženstvím starověkého Egypta: „Ve starověkém Egyptě byli vrubouni uctíváni jako posvátná zvířata. Mumii se do těla vkládal místo srdce právě vruboun posvátný.“⁶⁷³

⁶⁷¹ Vedle kreační teorie vzniku života na Zemi neboli teorie stvoření jsou představeny v učebnici další tři teorie nebo názory lidí na vznik života na Zemi. Podle první teorie, teorie dlouhodobého vývoje hmoty, život postupně vznikl od nejjednodušších forem v oceánech až k těm složitějším. Podle druhé teorie byl život na Zemi zavlečen z kosmu prostřednictvím meteorických těles. V meteoritech dopadajících na zemský povrch byly totiž potvrzeny nálezy některých mikroorganismů. Jako třetí teorie vzniku života na Zemi je představena teorie vzniku života zásahem mimozemské civilizace, která chtěla vědět, jak se život vyvíjí od počátku.

⁶⁷² MUSILOVÁ, E. et al.: *Přírodopis 6. 1. díl*, s. 13.

⁶⁷³ VLK, R., KUBEŠOVÁ, S. a MUSILOVÁ, E. *Přírodopis 6. 2. díl*, s. 79.

Zmínka o náboženství v této učebnici plní funkci mezipředmětové vazby s dějepisem. Celkově je v této učebnici věnován tématu náboženství jeden odstavec textu z celkových 96 stran učebnice. Poznámku doplňuje obrázek brouka vrubouna posvátného.

Ve všech vybraných učebnicích přírodopisu pro 6. ročník základních škol a víceletých gymnázií je náboženství pojato jako marginální poznámka.

8.5 Učebnice přírodopisu pro 7. ročník základní školy a víceletá gymnázia

8.5.1 Učebnice přírodopisu z nakladatelství Fraus

První učebnice přírodopisu pro 7. ročník základní školy a víceletá gymnázia *Přírodopis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia* z nakladatelství Fraus obsahuje zmínku o náboženství jako marginální poznámku na pravé liště v kapitole *Ptáci* a její podkapitole *Vodní ptáci*. V souvislosti s husou velkou je zmíněna poznámka, že husy zachránily svojí ostražitostí římský kapitol před Galy. Důležitost hus pro obyvatele římské říše dosvědčuje dále: „Římané pak zasvětili husy na památku této události bohyni Junoně.“⁶⁷⁴ Poznámka tedy představuje návaznost na starověké římské náboženství.

Druhá zmínka o náboženství se v této učebnici vyskytuje v téže kapitole *Ptáci* v podkapitole *Dravci a sovy*. V části věnované sovám je marginální poznámka o náboženství na pravé boční liště. V této poznámce je zmíněna sova jako symbol moudrosti a symbol jednoho řeckého města, jímž je myšleno město Athény. Nepřímo je zde tedy skrze sovu představena bohyně Athéna, patronka řeckého města Athény, a tudíž i starověké řecké náboženství.⁶⁷⁵

V této učebnici je náboženství zmíněno skrze zvířata, jako symboly a zasvěcená zvířata řeckých a římských bohů, konkrétně husy zasvěcené bohyni Junoně a sovy zasvěcené bohyni Athéně. Obě poznámky doplňují obrázky zmíněných zvířat, husy velké a sov puštíka obecného, kalouse ušatého, výra velkého a sýčka obecného. Náboženství jsou v této učebnici věnovány celkově dva odstavce na boční liště, z celkových 128 stran učebnice.

⁶⁷⁴ PELIKÁNOVÁ, I. *Přírodopis 7*, s. 41.

⁶⁷⁵ Tamtéž, s. 47.

8.5.2 Učebnice přírodopisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Zatímco první učebnice přírodopisu pro 7. ročník základní školy a víceletá gymnázia z nakladatelství Nová škola, s.r.o. *Přírodopis 7. 1. díl, Strunatci* neobsahuje žádné zmínky o náboženství, ani na něj neodkazuje.

Druhá učebnice z nakladatelství Nová škola, s.r.o. *Přírodopis 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV. 2. díl, Botanika* ve čtvrté kapitole *Cizokrajné ekosystémy* v první podkapitole *Suchozemské ekosystémy* v části *Pouště a polopouště* obsahuje v rámci opakovacího úkolu uvádějící probrané učivo do souvislostí odkaz vrubouna posvátného, druh bezobratlého živočicha živícího se trusem býložravých savců. Podruhé se tak setkáváme s broukem, kterého ve starověkém Egyptě uctívali jako posvátného.⁶⁷⁶

Poznámku nedoplňuje žádný obrázek, pouze symbol sovy značící úkol opakovací na okraji stránky. Celkově je v učebnici věnována tématu jedna věta z celkových 96 stran učebnice.

8.6 Učebnice přírodopisu pro 8. ročník základní školy a víceletých gymnázií

8.6.1 Učebnice přírodopisu z nakladatelství Fraus

První učebnice z nakladatelství Fraus *Přírodopis 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* obsahuje zmínky o náboženství v kapitolách *Savci – Živorodí* a *Biologie člověka*.

V kapitole *Savci – Živorodí*, v podkapitole *Šelmy* v části *Kočkovití* marginální poznámka na pravé boční liště informuje o pumě americké. Pupy jsou součástí mytologických příběhů některých indiánských kmenů. Důležitost pumy jako posvátného zvířete dávných civilizací Střední a Jižní Ameriky dokazuje zmínka: „Puma byla dávnými civilizacemi ve Střední a Jižní Americe uctívána jako posvátné zvíře.“⁶⁷⁷

⁶⁷⁶ HEDBÁBNÁ, H. a kol. *Přírodopis 7, 2. díl*, s. 75. O vrubounovi posvátném se již zmiňuje marginální poznámka v učebnici: VLK, R., KUBEŠOVÁ, S. a MUSILOVÁ, E. *Přírodopis 6. 2. díl*, s. 79

⁶⁷⁷ PELIKÁNOVÁ, I. a kol.: *Přírodopis 8*, s. 27.

V kapitole *Biologie člověka* v podkapitole *Původ a vývoj člověka* je v úvodním textu odkaz na teorii stvoření: „Otázky původu člověka a svých předků si pokládají přírodní a sociální vědci, teologové a náboženští myslitelé.“⁶⁷⁸ V podkapitole *Vznik moderních lidských populací* je v úvodním textu lidská proměnlivost a různorodost pojata jako hlavní příčina rasismu a xenofobie vůči odlišným lidským skupinám v konfrontaci s evropským humanismem vedoucím k zamyšlení a k toleranci. „Kulturní a sociální tradice v nás představují kulturní dědictví daného regionu. Pochopení a zohlednění všech těchto faktorů vede k možnostem soužití lidí různých kultur a náboženství.“⁶⁷⁹ V této podkapitole je dále zpochybněno na základě genetických a antropologických poznatků členění lidí současného typu na lidská plemena neboli rasy. Místo něj používají autoři učebnice pojem lidská etnická skupina. V protikladu se současnými vědeckými poznatky je dále představen vznik rasistických názorů eugeniky v 19. století a rasistické a náboženské ideologie, fundamentalismu ve 20. století.

V této učebnici je věnováno náboženství celkem jedna strana textu z celkových 128 stran učebnice. Marginální poznámku na boční liště o posvátné pumě doprovází obrázek pumy americké. Zmínka o náboženství v podkapitole *Vznik moderních lidských populací* je doplněna obrázkem, fotografií z koncentračního tábora. Fotografie doplňuje krátký popis.

8.6.2 Učebnice přírodopisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Druhá učebnice přírodopisu *Přírodopis 8: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV* z nakladatelství Nová škola, s.r.o. obsahuje několik zmínek o náboženství. První, i když nepřímá zmínka je zahrnuta ve druhé kapitole *Vývoj člověka*. Na dolní liště je jako marginální poznámka zmíněna Teorie o původu a vývoji druhů⁶⁸⁰. Odkazuje na mezipředmětovost s dějepisem, výukovou látku pro osmý ročník základní školy a odpovídající ročník víceletých gymnázií. Tato marginální poznámka odkazující na teorii o původu a vývoji druhů nepřímo odkazuje na Darwinovu teorii o původu druhů. Současně teorii o původu a vývoji druhů kreacionistickou, tudíž pohled náboženský.

⁶⁷⁸ Tamtéž, s. 46. Autoři učebnice se v této kapitole přímo odkazují na evoluční teorii vzniku člověka skrze biologickou antropologii.

⁶⁷⁹ Tamtéž, s. 50.

⁶⁸⁰ DROZDOVÁ, E., KLINKOVSKÁ, L. a LÍZAL, P.: *Přírodopis 8. Biologie člověka*, s. 11.

Další zmínka o náboženství je zařazena do téže kapitoly *Vývoj člověka* v části věnované druhu *Homo sapiens*, *Homo sapiens neanderthalensis*, člověku neandertálskému. Jako zajímavá informace doplňujícího charakteru je zde zmíněno: „poprvé v historii člověka se u nich vyskytovaly tradice pohřbívání mrtvých spojená s rituály.“⁶⁸¹ Ve stručnosti je zde tedy představena odlišnost člověka neandertálského od starších předchůdců člověka, jenž spočívala v pohřbívání mrtvých a doprovodnými rituály. Rituály mohly být spojeny s náboženstvím.

Tématu pravěkého náboženství spojeného s rituály jsou v učebnici celkově věnovány tři věty ze 135 stran učebnice. Zajímavost doprovází obrázek rekonstrukce podoby neandertálců v jeskyni Kůlna. Marginální poznámka o Darwinově evoluční teorii zahrnuje jednu větu.

8.7 Učebnice přírodopisu pro 9. ročník základních škol a vyšší stupně gymnázií

8.7.1 Učebnice přírodopisu z nakladatelství Fraus

První učebnice přírodopisu z nakladatelství Fraus *Přírodopis 9: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* obsahuje první zmínku o náboženství v kapitole *Planeta Země a vznik života na Zemi* v podkapitole *Vznik života na zemi*. V marginální poznámce na pravé boční liště jsou představeny teorie vzniku života na Zemi. Náboženství jako nevědecká teorie stvoření neboli kreacionismu je v této části pojata jako: „některý z jiných názorů na vznik života na Zemi.“⁶⁸² Kreacionismus je jako názor na vznik života na Zemi brán v konfrontaci s vědeckou teorií vzniku života. Vědecká teorie vzniku života na Zemi je přijímána autory učebnice jako platná a tudíž správná.

V této učebnici je věnována náboženství ve smyslu odkazu na některý z názorů vzniku života na Zemi, teorii stvoření, celkem jedna věta textu ze 128 stran učebnice.

⁶⁸¹ Tamtéž, s. 13.

⁶⁸² ŠVECOVÁ, M. a MATĚJKA, D. *Přírodopis 9*, s. 10.

8.7.2 Učebnice přírodopisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Druhá učebnice přírodopisu z nakladatelství Nová škola, s.r.o. *Přírodopis. Geologie a ekologie* neobsahuje žádné zmínky o náboženství, ani marginální poznámky.

8.8 Shrnutí a srovnání

Zatímco v učebnicích z nakladatelství Fraus je ve všech zkoumaných učebnicích⁶⁸³ zmínka o náboženství, učebnice z nakladatelství Nová škola, s.r.o. zmínku o náboženství obsahují ve čtyřech učebnicích,⁶⁸⁴ ve dvou učebnicích⁶⁸⁵ se zmínka o náboženství nevyskytuje.

Téma náboženství je marginální pro všechny učebnice z obou zkoumaných nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. Téma se vyskytuje jako marginální poznámka na liště⁶⁸⁶ nebo jako zajímavost, zajímavá informace doplňujícího charakteru,⁶⁸⁷ jako marginálie v rámci mezipředmětové vazby s dějepisem,⁶⁸⁸ v rámci opakovacího úkolu uvádějícího probrané učivo do souvislostí⁶⁸⁹ nebo jako součást hlavního textu.⁶⁹⁰

V poměru k jiným tématům ve vybraných učebnicích přírodopisu je tématu věnováno velmi málo prostoru. Ve zkoumaných učebnicích je věnována nejvíce jedna strana textu⁶⁹¹ a

⁶⁸³ PELIKÁNOVÁ, I. et al.: *Přírodopis 6*, s. 10.; PELIKÁNOVÁ, I. *Přírodopis 7*, s. 41.; PELIKÁNOVÁ, I. a kol.: *Přírodopis 8*, s. 27, 46.; ŠVECOVÁ, M. a MATĚJKA, D. *Přírodopis 9*, s. 10.

⁶⁸⁴ MUSILOVÁ, E. et al.: *Přírodopis 6. 1. díl*, s. 13.; VLK, R., KUBEŠOVÁ, S. a MUSILOVÁ, E. *Přírodopis 6. 2. díl*, s. 79.; HEDBÁBNÁ, H. a kol. *Přírodopis 7, 2. díl*, s. 75.; DROZDOVÁ, E., KLINKOVSKÁ, L. a LÍZAL, P.: *Přírodopis 8. Biologie člověka*, s. 11, 13.

⁶⁸⁵ RYCHNOVSKÝ, B. et al.: *Přírodopis 7. 1. díl, Strunatci*, 96 s; MATYÁŠEK, J., HRUBÝ, Z. a KLINKOVSKÁ, L. *Přírodopis. Geologie a ekologie*, 128 s.

⁶⁸⁶ Jako marginální poznámka na liště se téma náboženství vyskytuje v učebnicích: PELIKÁNOVÁ, I. et al.: *Přírodopis 6*, s. 10.; PELIKÁNOVÁ, I. *Přírodopis 7*, s. 41, 47.; PELIKÁNOVÁ, I. a kol.: *Přírodopis 8*, s. 27.; DROZDOVÁ, E., KLINKOVSKÁ, L. a LÍZAL, P.: *Přírodopis 8. Biologie člověka*, s. 11.; ŠVECOVÁ, M. a MATĚJKA, D. *Přírodopis 9*, s. 10.

⁶⁸⁷ Jako zajímavost se téma vyskytuje v učebnicích: MUSILOVÁ, E. et al.: *Přírodopis 6. 1. díl*, s. 13.; DROZDOVÁ, E., KLINKOVSKÁ, L. a LÍZAL, P.: *Přírodopis 8. Biologie člověka*, s. 11.

⁶⁸⁸ VLK, R., KUBEŠOVÁ, S. a MUSILOVÁ, E. *Přírodopis 6. 2. díl*, s. 79.

⁶⁸⁹ HEDBÁBNÁ, H. a kol. *Přírodopis 7, 2. díl*, s. 75.

⁶⁹⁰ PELIKÁNOVÁ, I. a kol.: *Přírodopis 8*, s. 46-50.

⁶⁹¹ PELIKÁNOVÁ, I. a kol.: *Přírodopis 8*, s. 46.

nejméně jedna věta⁶⁹² zmínce o náboženství. Průměrně je v učebnicích věnován jeden odstavec textu zmínce o náboženství.

V poměru k současnému aktuálně platnému *Rámcovému vzdělávacímu programu pro základní vzdělávání* je ve vybraných učebnicích věnováno poměrně málo prostoru tématu náboženství. V *Rámcovému vzdělávacímu programu pro základní vzdělávání* ve vzdělávacím oboru *Přírodopis* odkazuje na náboženství tematický okruh *Obecná biologie a genetika*. V rámci učiva tematického okruhu *Obecná biologie a genetika* jsou do učiva zahrnuty názory na vznik života, k nimž patří i teorie stvoření neboli kreacionismus.

Učebnice přírodopisu z obou zkoumaných nakladatelství poskytují velmi pestré informace o náboženství, respektive zohledňují různá náboženská témata. V učebnici z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. se vyskytuje celkem sedm témat, které souvisejí s náboženstvím. Témata představují kreacionismus, náboženství pravěkých lidí, náboženství ve starověkém Egyptě, náboženství ve starověkém Řecku, náboženství ve starověkém Římě, náboženství dávných civilizací střední a jižní Ameriky a náboženská tolerance.

Některá náboženská témata jsou obsažena v učebnicích obou nakladatelství. Některá témata jsou obsažena jen v učebnicích jednoho nakladatelství. Zatímco některá témata jsou v učebnicích pro jeden ročník totožná, jiná témata jsou obsažena v učebnicích pro několik ročníků.

Nejčastěji je v učebnicích, ať již přímo či nepřímo, zohledněn kreacionismus jako teorie stvoření. Učebnice představují kreacionismus jako jednu z možných teorií vzniku života na Zemi, ale vždy v konfrontaci s vědeckými teoriemi vzniku života na Zemi. Učebnice teorii kreacionismu jako teorii stvoření světa a člověka zmiňují jako jeden z možných způsobů, kterým si lidé vykládají vznik života na Zemi. Větší důraz je ale kladen na vědeckou teorii vzniku člověka a světa. Kreacionismus je jako teorie stvoření v učebnicích přírodopisu představen spíše jako teorie platná v minulosti, která byla vědeckými poznatky vyvrácena a přiklání se k evoluční teorii.

8.9 Srovnání

8.9.1 Kreacionismus

⁶⁹² ŠVECOVÁ, M. a MATĚJKA, D. *Přírodopis 9*, s. 10.

Kreacionismus se jako téma vyskytuje v učebnicích z nakladatelství Fraus i v učebnicích z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Téma je přítomno v obou učebnicích pro 6. ročník základní školy a víceletá gymnázia. Zatímco učebnice z nakladatelství Fraus *Přírodopis 6: pro základní školy a víceletá gymnázia* kreacionismus jako teorii stvoření zmiňuje nepřímo jako jednu z teorií vzniku života na Zemi, učebnice z nakladatelství Nová škola, s.r.o. *Přírodopis: učebnice. 1. díl, Úvod do učiva přírodopisu* kreacionismus jako teorii stvoření zmiňuje přímo jako jednu z teorií vzniku života na Zemi. V nakladatelství Nová škola, s.r.o. je kreacionismus zohledněn jako rovnocenná teorie vzniku života na Zemi, stojící vedle vědeckých teorií vzniku života, např. teorie dlouhodobého vývoje hmoty.

Téma kreacionismu zohledňují i obě učebnice přírodopisu pro 8. ročník základní školy a víceletá gymnázia. Zatímco v učebnici z nakladatelství Fraus pro *Přírodopis 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* kreacionismus zmíněn nepřímo skrze otázky původu a vývoje člověka, které si kladli v minulosti náboženští myslitelé, v učebnici z nakladatelství Nová škola, s.r.o. *Přírodopis 8: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV. Biologie člověka* je kreacionismus zmíněn nepřímo v souvislosti s teorií o původu a vývoji druhů Charlese Darwina. Kreacionismus stojí v opozici s Darwinovou evoluční teorií, teorií o původu a vývoji druhů.

Zatímco učebnice pro 9. ročník z nakladatelství Fraus *Přírodopis 9: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* téma kreacionismu zmiňuje nepřímo, jako některý z jiných názorů na vznik života na Zemi, učebnice z nakladatelství Nová škola, s.r.o. téma kreacionismu nezohledňuje.

8.9.2 Náboženství pravěkých lidí

Téma náboženství pravěkých lidí ve smyslu pohřbívání zemřelých a rituály spojené s náboženstvím u člověka neandertálského je zohledněno pouze v učebnici pro 8. ročník základní školy a víceletá gymnázia z nakladatelství Nová škola, s.r.o. *Přírodopis 8: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV. Biologie člověka*, jiné učebnice téma nezohledňují.

8.9.3 Náboženství starověkých Egyptů

Téma náboženství starověkých Egyptů se vyskytuje pouze ve dvou učebnicích z nakladatelství Nová škola, s.r.o. V obou učebnicích je téma náboženství starověkých

Egypt'anů spojeno s uctíváním brouka vrubouna posvátného. Téma se vyskytuje v učebnicích pro 6. a 7. ročník základní školy a víceletá gymnázia. Zatímco v učebnici pro 6. ročník základní školy a víceletá gymnázia *Přírodopis 6. 2. díl, Bezobratlí živočichové* je v rámci marginálie v hlavním textu odkazujícím na mezipředmětový vztah s dějepi sem vysvětleno uctívání vrubouna posvátného jako jednoho z posvátných zvířat starověkých Egypt'anů, zmiňuje důležitost vrubouna posvátného pro Egypt'any, kteří ho vkládali do těla zemřelých místo srdce, odkazuje tak zároveň na mezipředmětový vztah s dějepi sem. V učebnici pro 7. ročník základní školy a víceletá gymnázia *Přírodopis 7. 1. díl, Strunatci* je vruboun posvátný zmíněn jen v rámci opakovacího úkolu, který žákům slouží k opakování učiva z předchozího ročníku.

8.9.4 Náboženství ve starověkém Řecku

Téma náboženství ve starověkém Řecku se zohledňuje pouze v učebnici pro 7. ročník základní školy a víceletá gymnázia z nakladatelství Fraus *Přírodopis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia*. V učebnici je téma nepřímo představeno srze posvátné sovy jako symbol moudrosti a bohyně Athény.

8.9.5 Náboženství ve starověkém Římě

Téma náboženství ve starověkém Římě je zohledněno pouze v učebnici pro 7. ročník základní školy a víceletá gymnázia z nakladatelství Fraus *Přírodopis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Náboženství ve starověkém Římě je představeno skrze posvátné husy zasvěcené bohyni Juno.

8.9.6 Náboženství dávných civilizací střední a jižní Ameriky

Téma náboženství dávných civilizací střední a jižní Ameriky je zohledněno pouze v učebnicích pro 8. ročník základní školy a víceletá gymnázia z nakladatelství Fraus *Přírodopis 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* skrze posvátné zvíře pumu americkou uctívanou indiánskými kmeny.

8.9.7 Náboženská tolerance

Téma náboženské tolerance ve smyslu její důležitost pro život v demokratické společnosti a zdůrazňující nebezpečí rasismu a xenofobie vůči jiným kulturám je zohledněno pouze v jedné učebnici pro 8. ročník základní školy a víceletá gymnázia z nakladatelství Fraus *Přírodopis 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*.

9 Prezentace náboženství v současných českých učebnicích občanské výchovy

9.1 Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Fraus

9.1.1 Charakteristika učebnic občanské výchovy z nakladatelství Fraus

Učebnice občanské výchovy nakladatelství Fraus prezentuje jako učebnice nové generace. Nakladatelství Fraus se v učebnici snaží o propojení tradičních papírových učebnic s digitálním světem 21. století. Obsahují aktualizovaná témata v souladu se současnými poznatky a také dle Nového občanského zákoníku. Nakladatelství učebnici prezentuje jako učebnici, která klade důraz především na činnostní a projektovou výuku, do výuky zařazují všechny průřezová témata. Dvě učebnice jsou pojaty jako hybridní⁶⁹³ učebnice a zbylé dvě učebnice jsou aktuální, ale neobsahují stejné prvky jako hybridní učebnice, např. odkazy na online materiály, QR kódy atd. Nakladatelství Fraus nabízí vedle tištěné verze učebnice také její interaktivní verzi. Každou učebnici doplňuje příručka učitele.⁶⁹⁴

9.1.2 Struktura učebnic občanské výchovy z nakladatelství Fraus

V učebnicích občanské výchovy je učivo rozděleno do kapitol a podkapitol. Kromě kapitol učebnice obsahují také části úvod, shrnutí učiva, jmenný rejstřík, rejstřík pojmů a výstupy a kompetence.

Každá podkapitola neboli lekce v úvodu obsahuje motivační text pro žáky. Hlavní text učebnice je členěn na odstavce. V odstavcích jsou však jen zřídka zvýrazněny důležité pojmy, samotný text každé učebnice, hlavní text i doplňující text, působí jednoduše. Hlavní text doplňují úkoly a úkoly pro chytré hlavy, souvislosti a jiné aktivity. V učebnicích jsou také odkazy na interaktivní učebnice a testy v interaktivních učebnicích. Na konci každé lekce je shrnutí. Učebnice mají po stranách boční lištu, která obsahuje zajímavosti a mezipředmětové vztahy.

⁶⁹³ Hybridními učebnicemi jsou: URBAN, M. *Občanská výchova 8*, 96 s.; Týž. *Občanská výchova 9: pro základní školy a víceletá gymnázia*, 105 s.

⁶⁹⁴ Příručky učitele nebyly součástí výzkumu. K učebnicím chybí pracovní sešity, nejsou nakladatelstvím Fraus vydávány.

9.2 Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

9.2.1 Charakteristika učebnic občanské výchovy z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Nová škola, s.r.o. jsou koncipovány v souladu s RVP ZV. Nakladatelství učebnici prezentuje jako učebnici, která přináší ucelený pohled na aktuální společenskovední témata. Kromě tištěných učebnic nakladatelství Nová škola, s.r.o. nabízí také pracovní sešity. V její nabídce jsou multimediální interaktivní verze učebnic a pracovních sešitů MIUč+⁶⁹⁵.

9.2.2 Struktura učebnic občanské výchovy z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Učebnice z nakladatelství Nová škola, s.r.o. mají učivo rozděleno do kapitol, podkapitol a částí. Na konci každé kapitoly je samostatná část věnována shrnutí učiva. Kromě kapitol učebnice obsahují také úvod a opakování učiva z předchozího ročníku. Na konci každé učebnice je závěrečné opakování, návrhy projektů, klíčové kompetence a očekávané výstupy, klíče ke cvičením, použitá literatura a internetové zdroje a rejstřík.

Na začátku každé kapitoly jsou motivační texty. Otázky a úkoly pod motivačními texty by měli u žáků rozvíjet čtenářskou gramotnost. Výkladový text doplňují problémové úkoly, skupinové úkoly a tvořivé úkoly. Text učebnice obsahuje zvýrazněné pojmy. Součástí jsou odkazy na průřezová témata, mezipředmětové vztahy a zajímavosti. Text doprovází obrázky. Na konci každé kapitoly je shrnutí. Na dolní liště jsou klíčové pojmy s jejich překladem do angličtiny a němčiny. Součástí každé kapitoly jsou i úkoly pro práci s internetem a práci s mapou.

9.3 Obsahová analýza učebnic občanské výchovy

Analyzováno bylo osm současných učebnic občanské výchovy z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. pro základní školy a víceletá gymnázia. Všechny učebnice obsahují zmínku o náboženství.

⁶⁹⁵ Nakladatelství Nová škola, s.r.o. nabízí také k doplnění potřebných témat ve výchově k občanství, která se vztahují k osvojování účelného chování při mimořádných událostech a také při ohrožení v rizikových situacích učebnici a pracovní sešit *Jak se zachovat, když...*

V obou učebnicích pro 6. třídu jsou informace o kalendáři křesťanském, židovském a islámském.

V jiných informacích se učebnice liší. Zmínku o kreacionismu a keltských svátcích uvádí jen učebnice z nakladatelství Fraus. Učebnice z nakladatelství Nová škola, s.r.o. na rozdíl od učebnice z nakladatelství Fraus obsahuje navíc zmínku o kultu ženy-matky a o zvyklostech s duchovním významem.

V obou učebnicích pro 7. třídu jsou obsaženy informace o náboženství jako lidském právu ukotveném v zákonech.

Zmínku o mýtech uvádí pouze učebnice z nakladatelství Fraus.

V učebnicích pro 8. třídu není společné téma.

Zmínku o etických normách v souvislosti s náboženstvím uvádí pouze učebnice z nakladatelství Fraus.

V obou učebnicích pro 9. není společné téma.

Zmínku o definici náboženství uvádí pouze učebnice z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Některým tématům je věnován zdvojený prostor, některé učebnice pojednávají o některých tématech v různých ročnících stejného nakladatelství. O židovských a muslimských svátcích je zmínka ve dvou učebnicích z nakladatelství Nová škola, s.r.o. pro 6. a 9. třídu. O národnostních menšinách a jejich náboženství je zmínka ve dvou učebnicích pro 6. a 7. třídu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Některým tématům je věnován dvojitý prostor, některé učebnice pojednávají o některých tématech v různých ročnících různých nakladatelství. O nejstarších formách náboženství je zmínka v učebnici pro 7. třídu z nakladatelství Fraus a v učebnici 9. třídu z nakladatelství Nová škola, s.r.o. O židovských a muslimských svátcích je zmínka v učebnici pro 6. třídu z nakladatelství Nová škola, s.r.o. a v učebnici pro 9. třídu z nakladatelství Fraus. O osobnosti světců sv. Václavovi a sv. Ludmile je zmínka v učebnici pro 6. třídu z nakladatelství Fraus a v učebnici pro 7. třídu z nakladatelství Nová škola, s.r.o. O třech hlavních monoteistických náboženstvích křesťanství, judaismu a islámu je zmínka v učebnici pro 7. třídu z nakladatelství Fraus a v učebnici pro 9. třídu z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Některým tématům je věnován tvůj prostor, některé učebnice pojednávají o některých tématech v různých ročnících různých nakladatelství. O křesťanských svátcích je zmínka v obou učebnicích 6. třídy z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. Téma je zmíněno také v učebnici 9. třídy z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Některým tématům je věnován prostor ve čtyřech učebnicích pro různé ročníky. O uctívání přírodních božstev a pravěkém náboženství je zmínka v obou učebnicích 6. třídy z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o., také v učebnici pro 7. třídu z nakladatelství Fraus a v učebnici pro 9. třídu z nakladatelství Nová škola, s.r.o. O náboženství jako lidském právu ukotveném v zákonech je zmínka v učebnici 6. třídy z nakladatelství Nová škola, s.r.o. Téma zmiňují také obě učebnice 7. třídy z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. a učebnice 8. třídy z nakladatelství Nová škola, s.r.o. O církevním sňatku je zmínka v obou učebnicích pro 6. třídu, v učebnici pro 8. třídu z nakladatelství Nová škola, s.r.o. a v učebnici pro 9. třídu z nakladatelství Fraus.

9.3.1 Vyhodnocení

V zásadě se výběr témat příliš neshoduje. Pouze ve dvou případech jsou v učebnicích stejných ročníků společná témata. V obou učebnicích pro 6. ročník je zmínka o tématu kalendáře křesťanského, židovského a islámského. V obou učebnicích pro 7. ročník je zmínka o tématu náboženství jako lidském právu zakotveném v zákonech. Jiná témata jsou v učebnicích zmíněna napříč ročníky. Některá témata jsou obsažena v učebnicích obou nakladatelství, ale v zásadě ne v učebnicích stejného ročníku. Např. zmínka o tématu monoteistická náboženství, jimiž jsou křesťanství, judaismus a islám, je zmíněna v učebnici pro 7. ročník z nakladatelství Fraus a v učebnici pro 9. ročník z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

V učebnicích se v zásadě tématům věnován dvojitý prostor, některá témata jsou zmíněna i ve čtyřech učebnicích, většinou je téma zmíněno ve dvou učebnicích stejného ročníku a dalších dvou učebnicích jiného ročníku, např. zmínka o církevním sňatku je obsažena v obou učebnicích pro 6. třídu, v učebnici pro 8. třídu z nakladatelství Nová škola, s.r.o. a v učebnici pro 9. třídu z nakladatelství Fraus.

9.4 Učebnice občanské výchovy pro 6. ročník základních škol a víceletá gymnázia

9.4.1 Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Fraus

V učebnici z nakladatelství Fraus *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia* v první kapitole učebnice *Člověk v rytmu času* v druhé podkapitole *Cyklus přírody* je informace, podle níž kromě naše současného gregoriánského kalendáře existují také kalendáře židovské, islámské, indické a mayské. Blíže je vysvětlen kalendář židovský a islámský. Židovský kalendář: „začíná stvořením světa a je datován rokem 3761 př. n. l.“⁶⁹⁶ Naproti tomu islámský kalendář: „má počátek v roce 622 n. l., kdy se prorok Muhammad vydal na pouť z Mekky do Medíny.“⁶⁹⁷

V první kapitole je tématu kalendáře věnována 0,5 strany. Text doprovází obrázek představující židovský kalendář. Text neobsahuje zvláštní pojmy.

Ve druhé kapitole *Kalendář* je zmínka o životě lidí v minulosti a důležitosti přírody. Dříve se v životě lidí, více než dnes, odrážel vliv přírodních cyklů. Lidé poznali mnohaletým pozorováním přírody, kdy je nejvhodnější doba pro opatření obživy, obdělávání půdy, setí a sklizni. Přírodu si lidé snažili naklonit: „odpradávná se snažili získat její přízeň nejrůznějšími rituály a obřady. Uctívali zejména Slunce, oheň, vodu a zemi, které byly velmi důležité pro jejich život.“⁶⁹⁸

Tvorba prvního kalendáře začala v pravěku. Známý je kalendář starověkých Keltů. Z keltských svátků jsou nejznámější svátky Imbolc, Beltine, Lughnasad se Samhain⁶⁹⁹. Současný kalendář je chápán jako prolnutí starobylých obyčejů s křesťanským náboženstvím. Ke konkrétním měsícům jsou přiřazovány souhvězdí, stromy, zvířata, nerosty. Mají vypovídat o člověku, který je v té době zrozen. Přidána je oslava a uctívání Ježíše Krista a svatých. Dnešní kalendář má kořeny v pravěkých kulturách, je setkáváním astronomických zákonitostí, slovanských předkřesťanských a křesťanských tradic.⁷⁰⁰

⁶⁹⁶ Tamtéž, s. 10.

⁶⁹⁷ Tamtéž, s. 10.

⁶⁹⁸ Tamtéž, s. 12.

⁶⁹⁹ Tamtéž, s. 12.

⁷⁰⁰ Na liště je uvedeno jako zajímavost, že v křesťanském kalendáři připadá téměř na každý den svátek nějakého svätce. Po mnohých z nich dostáváme jména dodnes a každé má svůj význam.

V další části kapitoly je představen křesťanský kalendář po jednotlivých měsících společně s křesťanskými svátky. V lednu na Tři krále⁷⁰¹ chodili děti za modliteb a zpěvu na koledu. V únoru⁷⁰² na Hromnice se svétily svíce, tzv. hromničky. Lidé je během roku zapalovali při bouřkách a věřili, že je ochrání.⁷⁰³ V březnu byl slaven svátek sv. Řehoře, patrona školáků.⁷⁰⁴ V měsíci březnu také začal čtyřicetidenní půst před Velikonocemi, trval od Popeleční střeďy do Božího hodu velikonočního. V dubnu začaly Velikonoce Květnou nedělí.⁷⁰⁵ Dalším dubnovým svátkem je Velký pátek, den hlubokého smutku pro ukřižování Ježíše Krista. Na Bílou sobotu připadal obřad svěcení ohně.⁷⁰⁶ V neděli na Boží hod velikonoční se slaví vzkříšení Ježíše Krista z mrtvých, provádí se přípravy na Velikonoční pondělí.⁷⁰⁷ O Filipojakubské noci bylo zvykem „pálit čarodějnice.“ V květnu se v předvečer 1. května stavěly máje, vysoké kmeny s ozdobnou březovou či smrkovou korunou.⁷⁰⁸ V červnu lidé oslavovali letní slunovrat, křesťanská tradice ho posunula na 24. června a proměnila v oslavu památky narození Jana Křtitele.⁷⁰⁹ V červenci se lidé vydávali na poutní místa. Cesta na pouť trvala několik dní, poutníci se během ní zastavili u kapliček a křížků při cestě. K nejslavnějším patřila pouť na sv. Prokopa a sv. Annu. Na sv. Markétu začínaly žně. V srpnu se slavil svátek sv. Vavřince a svátek Nanebevzetí Panny Marie.⁷¹⁰ V září se slavili dva důležité svátky. 28. září byl slaven sv. Václava, patrona české země. Dříve se konaly mše, svatováclavské poutě a posvícení. Následující den 29. září slaví svátek archanděl Michael, kníže mezi anděly. Podle pověsti chrání archanděl Michael před zlem a dodává nám odvalu.⁷¹¹ V říjnu se slavil svátek sv. Voršily. V listopadu se v den Všech svatých 1. listopadu pekly „kosti svatých“ a na Památku zesnulých 2. listopadu se pekly „dušičky,“ jimi se

⁷⁰¹ 6. ledna slaví věřící pravoslavné církve Vánoce.

⁷⁰² Dnes je v únoru slaven svátek sv. Valentýna. Podle pověstí byl sv. Valentýn římský kněz a léčitel. Tajně oddával mladé dvojice. Svátek působí jako novodobý a umělý, připomíná reklamní trik pro zamilované.

⁷⁰³ Na Hromnice se podle pověr nesmí šít, aby špička jehly nepřitáhla blesk.

⁷⁰⁴ V den sv. Řehoře 12. března chodily děti po vsi s bubnem v průvodu podobném vojsku a s praporem sv. Řehoře v čele. Průvod uzavírali andělé a slavnostně oděné dívky nesoucí košíky na výslužku.

⁷⁰⁵ Na Květnou nedělí lidé přinášejí z kostela svěcené kočičky jako připomínku Ježíšova příchodu do Jeruzaléma, kde ho lidé vítali palmovými ratolestmi. V tento den se také pekly jídáše a ves obcházeli chlapci s řehtačkami a klapačkami.

⁷⁰⁶ Před vchodem do kostela se od posvěceného ohně zapálila velká velikonoční svíce, která se vnesla do setmělého chrámu. Lidé si v chrámu postupně jeden od druhého zapalovali svíce, které drželi v rukou. Doma zažehli ohniště posvěceným ohněm z kostela.

⁷⁰⁷ Velikonoční pondělí je ve znamení pomlázky, malovaných vajíček a dalších krajových zvyků.

⁷⁰⁸ Strom byl obrazem osy světa a koruna obrazem opakování ročních období.

⁷⁰⁹ V předvečer svátku sv. Jana se zapalovali trnkovými větvičkami na kopcích ohně a do údolí se kutálela hořící kola, která měla představovat návrat slunce.

⁷¹⁰ Svátek Nanebevzetí Panny Marie se slavil v předvečer 15. srpna. Této noci se svétily byliny a semena, aby získaly léčivé účinky a ochranou sílu před bouřkou, krupobitím a povodní.

⁷¹¹ V předvečer svátku sv. Michaela se zapalovaly ohně. Dětem se tajně pod polštář schoval michelský chlebiček se vzkazem: „Pro tebe navždy. Tvůj anděl.“ Tamtéž, s. 14.

podarovali chudí a žebráci.⁷¹² V prosinci byl za nejvýznamnější den zimního období považován Štědrý den, byl doprovázen řadou pověr a zvyků, končil půlnoční mší. Druhý den následoval Boží hod vánoční lidé oslavovali v rodinném kruhu. Třetí den 26. prosince na sv. Štěpána, patrona koní, se v kostele světil oves, děti chodili na koledu.

Ve druhé kapitole se věnují tématu náboženství celkem tři strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy důležitých křesťanských svátků, např. Boží hod velikonoční. Na lištách text doprovází poznámky a dva obrázky. Prvním obrázkem je mohyla v Newgrange v Irsku. Druhý obrázek představuje velikonoční pomlázku a malovaná vajíčka.

Ve čtvrté kapitole *Rodinný život* je zmínka o náboženství ve druhé podkapitole *Rodina – postavení a role ženy a muže* v souvislosti s manželstvím. Manželství lze uzavřít jako civilní nebo církevní sňatek, vždy za přítomnosti dvou svědků. Církevní sňatek lze uzavřít před orgánem státem registrované církve.⁷¹³

Ve čtvrté kapitole jsou věnovány tématu církevního sňatku celkem dvě věty v hlavním textu a jedna poznámka na liště představující jeden odstavec. Text doplňuje obrázek ženicha a nevěsty a jejich manželských slibů, které jsou součástí církevního obřadu. Text ale neobsahuje zvýrazněné pojmy.

V šesté kapitole *Z historie* v první podkapitole *V hlubinách dávných časů* je v textu zmínka o prvním historicky doloženém českém knížeti Bořivojovi a jeho ženě Ludmile⁷¹⁴, která se stala českou světící. Do dějin vstoupil jejich vnuk kníže sv. Václav, který byl zavražděn svým bratrem Boleslavem, stal se: „nebeským vládcem.“⁷¹⁵

V šesté kapitole a její první podkapitole jsou prvním Přemyslovcům a českým světcům sv. Ludmile a sv. Václavovi věnovány tři věty. Text nedoplňují obrázky ani v něm nejsou zvýrazněné pojmy.

Ve třetí podkapitole *Významné osobnosti* je mezi osobnosti nadané a slavné po celém světě zařazen Jan Hus ve stručném medailonku: „Kněz, který chtěl nápravu církve. Stál si za svým přesvědčením i za cenu, že byl za své názory upálen.“⁷¹⁶ Další významnou osobností byl Petr Chelčický, podle jehož názoru: „Správný křesťanský život může člověk vést pouze

⁷¹² Večer měli lidé pít mléko, aby se ochladili duše, které si mohou odpočinout tuto noc od muk v očistci.

⁷¹³ Tamtéž, s. 31.

⁷¹⁴ Kněžna Libuše byla spolu s knížetem Bořivojem pravděpodobně pokřtěna Metodějem. Metoděj byl pozván spolu s bratrem Cyrilem z Řecka knížetem Rastislavem, vládcem Velké Moravy.

⁷¹⁵ Tamtéž, s. 70.

⁷¹⁶ Tamtéž, s. 74.

prací v zemědělství.⁷¹⁷ Tento názor měl vést ke vzniku církve jednoty bratrské, také měl inspirovat tvůrce ústavy USA a ruského spisovatele Lva Nikolajeviče Tolstého.

V šesté kapitole a její třetí podkapitole jsou tématu významné osobnosti reformátorů církve věnovány celkem tři věty. Text nedoprovází obrázky. V textu jsou zvýrazněny pouze pojmy Jan Hus a Petr Chelčický.

V páté podkapitole *Stověžatá Praha* jsou představeny významné pražské památky a jejich legendy. Mezi pražské památky jsou zařazeny např. Pražské Jezulátko, Vyšehrad, Strahovský klášter, Petřínská rozhledna atd. Pražské Jezulátko je malá soška v chrámu Panny Marie vítězné má prý zázračnou moc: „je vyhledávána stovkami turistů z celého světa, kteří věří, že Pražské Jezulátko dokáže splnit různá přání.“⁷¹⁸

V šesté kapitole a její páté podkapitole jsou Pražskému Jezulátku věnovány dvě věty. Text doprovází obrázek Pražského Jezulátka. V textu je zvýrazněn pojem Pražské Jezulátko.

V sedmé kapitole *Miniúvod do lidských práv* je v první podkapitole *Všichni jsme lidé* poznámka na liště odkazující na kreacionistickou teorii stvoření: „Na původ člověka existuje i jiný názor. Podle některých lidí jsme byli stvořeni Bohem.“⁷¹⁹ Jiným názor je v tomto případě vědecká teorie původu člověka.

Ve třetí podkapitole *Dvě strany mince* je marginální poznámka na liště, podle které je nejznámějším zákoníkem je Desatero,⁷²⁰ jímž je pravděpodobně myšleno Desatero božích přikázání.

V šesté kapitole a její první a třetí podkapitole jsou tématu věnovány dva krátké odstavce textu na boční liště, představují celkem sedm řádků. Text nedoprovází obrázky. V textu je pouze zvýrazněn pojem Desatero.

Celkově jsou v učebnici *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia* z nakladatelství Fraus věnovány náboženským tématům přibližně čtyři strany ze 120 stran učebnice. Učebnice zmiňuje vývoj kalendáře křesťanského, židovského a islámského. Zmiňuje uctívání přírodních božstev. Velký prostor je věnován křesťanským svátkům slaveným v minulosti i v současnosti. V souvislosti s křesťanstvím je méně prostoru věnováno

⁷¹⁷ Tamtéž, s. 75.

⁷¹⁸ Tamtéž, s. 80.

⁷¹⁹ Tamtéž, s. 82.

⁷²⁰ Pojem Desatero není blíže vysvětlen. V této podkapitole chybí návaznost a provázanost poznámky o Desateru božích přikázání s hlavním textem.

církevnímu sňatku, konkrétním svatým, Desateru božích přikázání a církevním reformátorům, jakým byl např. Jan Hus. Nepřímo je také zmíněna také teorie stvoření, kreacionismus.

9.4.2 Učebnice z občanské výchovy z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

V učebnici z nakladatelství Nová škola, s.r.o. *Výchova k občanství 6: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV* v první kapitole *Život v čase* v první podkapitole *Čas* je uvedena zajímavost: „Lidé po dlouhé a chladné zimě očekávali příchod jara, nebo jim naopak velká letní sucha ničila úrodu. V takových případech se pokoušeli přivolat jaro či déšť magickými obřady. Z nich se postupně vyvinuly různé zvyklosti a slavnosti.“⁷²¹ Mezi zvyky a slavnosti⁷²² u nás patří např. vynášení Morany, která představuje zimu. V Africe jsou zvykem dešťové tance.

V první podkapitole je tématu magických obřadů a jejich přerodu na zvyklosti a slavnosti věnován jeden odstavec, celkem 0,3 strany textu. Text obsahuje zvláště důležité pojmy, např. pojem magické obřady. Doplnuje jej obrázek oslav jara z Mexika.

Ve třetí podkapitole *Kalendář* je věnován prostor vývoji kalendáře v části *Historický vývoj kalendáře*. Dnešní kalendář se vyvinul z křesťanského kalendáře, jenž počítá čas od předpokládaného data narození Ježíše Krista. Původní řeckořímský kalendář a juliánský kalendář nahradil v roce 1582 kalendář gregoriánský podle papeže Řehoře XIII.⁷²³

Svůj vlastní kalendář mají také židé a muslimové. Židovský kalendář: „podle židovské náboženské tradice sahá ke stvoření prvního člověka. Počátku gregoriánského kalendáře předchází o 3761 let.“⁷²⁴ Islám používá odlišný kalendář: „začíná rokem 622 našeho letopočtu, kdy se podle tradice vydal prorok Muhammad z Mekky do Mediny.“⁷²⁵

Ve třetí podkapitole je tématu kalendáře věnována jedna strana textu. Text obsahuje zvláště důležité pojmy, např. Židé, islám.

⁷²¹ Tamtéž, s. 6.

⁷²² Na dolní liště je odkaz na mezipředmětový vztah s dějepisem, pravěké náboženské rituály a pravěký člověk.

⁷²³ Papež Řehoř XIII. měl nařídít, aby po 4. říjnu následoval 15. říjen. Gregoriánský kalendář je dnes nejpoužívanější kalendář na světě.

⁷²⁴ Tamtéž, s. 9.; Nový rok v židovském kalendáři spadá do našeho září nebo října.

⁷²⁵ Tamtéž, s. 9.

Ve čtvrté podkapitole *Čas svátků* je věnováno množství prostoru křesťanským a židovským svátkům. Úvodní text je úryvkem z Bible⁷²⁶ o stvoření zvířat a člověka.⁷²⁷ V části, *Co je to svátek* jsou svátky rozděleny na rodinné a společenské. Mezi společenské svátky patří náboženské svátky, např. Vánoce. Protože je u nás nejrozšířenějším náboženstvím křesťanství, jsou pro nás známé křesťanské svátky. Své vlastní svátky ovšem slaví i židé a muslimové, kteří žijí v naší zemi.⁷²⁸

V další části podkapitoly je představen přehled hlavních křesťanských svátků po jednotlivých měsících, od září do srpna. Uvedeny jsou zejména svátky související s náboženstvím a uctíváním svatých. Kromě křesťanských svátků jsou zmíněny také nekřesťanské svátky, především svátky židovské.

Dne 28. září si připomínáme úmrtí knížete Václava, nejvýznamnějšího českého světce.⁷²⁹ Listopad je spojen se dvěma svátky. Prvního listopadu je slaven svátek Všech svatých, v tento den si křesťanská církev připomíná své světce. Druhého listopadu slavíme svátek Památky zesnulých neboli „Dušičky.“ Lidé uctívají tento svátek tím, že navštěvují hřbitovy. V prosinci se připravují lidé na velký křesťanský svátek Vánoce. Před počátkem křesťanství lidé původně oslavovali zimní slunovrat. S příchodem křesťanství si lidé začali připomínat narození Ježíše Krista. Prvním dnem Vánoc je Štědrý den, předvečer slavnosti narození Ježíše Krista. Druhým dnem je Boží hod vánoční, podle křesťanské tradice den narození Ježíše Krista. Třetím dnem je svátek sv. Štěpána, koledníci obcházeli domy s přáním všeho dobrého. V lednu se slaví 6. ledna svátek Tří králů.⁷³⁰ V únoru si křesťané připomínají

⁷²⁶ Zajímavost je věnována Bibli. Bible neboli Písmo svaté je v naší kultuře nazýváno Knihou knih. Je v ní ukryta moudrost, která se stala inspirací a východiskem evropské kultury. Skládá se ze dvou základních částí – Starého a Nového zákona. Starý zákon je důležitým pramenem moudrosti křesťanů a židů.

⁷²⁷ Podle Piotra Krzyżewského: „Šestáho dne Bůh stvořil spoustu rozmanitých zvířat: dobytek a také plazy a jiná divoká zvířata. A viděl, že je to dobré a potřebné. Tehdy řekl: „Stvořím teď člověka, aby byl našim obrazem podle naší podoby. Bude umět milovat a myslet. Dám mu také moc, aby panoval nad zemí.“ Tak se na světě objevil člověk. Bůh se ještě jednou s láskou podíval na to, co vytvořil, a viděl, že je to dobré. Tak uplynul večer a jítro – den šestý. Sedmého dne Bůh odpočíval, unaven stvořením světa. Požehnal tomuto sedmému dni a nazval ho svatým.“ Tamtéž, s. 10.

⁷²⁸ Jako zajímavost je uvedeno svěcení svátků v určitém dni v týdnu. Křesťané považují za sváteční den neděli, protože sedmý den Bůh po stvoření světa odpočíval. Židé za sváteční den považují sobotu neboli šabat. Věřící se mají o šabatu věnovat odpočinku, modlitbám a studiu Tóry. Sváteční den muslimů spojený se slavnostní modlitbou je pátek.; Tóra je základní zdroj židovského náboženství, součást hebrejské Bible. Na liště je překlad klíčového slova náboženství do angličtiny a němčiny.

⁷²⁹ Jako zajímavost je uvedeno, že se každoročně 28. září koná ve Staré Boleslavi svatováclavská pouť. Na zavraždění sv. Václava odkazuje mezipředmětový vztah s dějepisem.

⁷³⁰ Zajímavostí jsou tři slova psaná na dveře křídou třemi koledníky K+M+B. Jedná se o zkratku požehnání: „Kristus požehná tento příbytek.“ Tamtéž, s. 13.

svátek Hromnice.⁷³¹ V březnu nebo v dubnu jsou slaveny Velikonoce,⁷³² největší křesťanský svátek. Velikonoce měli velkou tradici již před počátkem křesťanství. Původně šlo o prastarý zvyk vítání jara a vracející ho se Slunce. Pod vlivem křesťanství se na Velký pátek připomíná ukřižování Ježíše Krista. O Velikonoční neděli neboli Božím hodem velikonočním oslavují křesťané jeho zmrtvýchvstání. Na Velikonoční pondělí se udržuje zvyk chození „na koledu.“⁷³³ 24. dubna si připomínáme svátek sv. Jiří, duchovního ochránce jara.⁷³⁴ Noc z 30. dubna na 1. května je spojena se zvykem „pálení čarodějnic.“ V minulosti lidé věřili, že oheň zapálený tuto noc ochrání hospodářství před nebezpečnými nadpřirozenými silami, zajistí zdar při nadcházejících pracích na poli.⁷³⁵ V květnu, v předvečer prvního května na návsi nebo na náměstí jako součást oslav jara a vítězství lidé stavěli „májku“. V červnu se v minulosti slavil svátek letního slunovratu, konkrétně 24. června na svátek sv. Jana během tzv. svatojánské noci.⁷³⁶ V červenci slavíme dva svátky. 5. července je slaven Den slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje, kteří: „přinesli na naše území křesťanství.“⁷³⁷ Následující den 6. července si připomínáme Den upálení mistra Jana Husa. 15. srpen byl spojen s křesťanskou slavností Nanebevzetí Panny Marie.⁷³⁸

Židé slaví své svátky zejména na podzim a v zimě. Na podzim oslavují podle židovské náboženské tradice tzv. Den smíření.⁷³⁹ Neslaví Vánoce jako křesťané, ale na přelomu listopadu a prosince slaví svátek zvaný chanuka neboli svátek světel.⁷⁴⁰

⁷³¹ Na Hromnice se v kostelích světlí svíce. Dříve si je lidé přinášeli domů a věřili, že když je zapálí během bouře, budou ochráněni před bleskem a hromem. Svíčky se proto nazývaly „hromničky.“

⁷³² Velikonoce předchází doba čtyřicetidenního půstu. Půst začínal Popeleční středou a trval až do Božího hodu Velikonočního. Pátou nedělí byla Smrtná neděle. V tento den bylo zvykem vynášet Smrt neboli Moranu z vesnice. Morana je ve slovanské mytologii představitelka zimy, smrti a noci.

⁷³³ Velikonoce začínají šestou nedělí půstu, tzv. Květnou nedělí. V tento den si věřící připomínají Ježíšův příjezd do Jeruzaléma, kde ho lidé vítali palmovými ratolestmi. Čtvrtek po této neděli je tzv. Zelený čtvrtek, v tento den si připomínáme poslední večeři Ježíše Krista s jeho učedníky. Následuje Velký pátek, den ukřižování Ježíše Krista. Pro křesťany je dnem smutku. K tomuto dni se váže řada pověr, např. v tento den se mají otevírat skály a vydávat skryté poklady. Po Velkém pátku následuje Bílá sobota, den uložení Ježíšova těla do hrobu. Dalším dnem je Boží hod velikonoční a po něm Velikonoční pondělí.

⁷³⁴ Sv. Jiří bývá zobrazován ve vítězném zápase s drakem jako rytíř, který poráží zlo.

⁷³⁵ Tento svátek má původ v kultuře Keltů. Poznámka na dolní liště odkazuje na mezipředmětový vztah s dějepísem.

⁷³⁶ Lidé věřili, že svatojánská noc má kouzelnou moc. Součástí svatojánské noci bylo pálení ohňů a svatojánské čarování.

⁷³⁷ Tamtéž, s. 17.

⁷³⁸ Postava Panny Marie je známá z Bible. Byla matkou Ježíše Krista, křesťané ji vnímají jako symbol čistoty, mateřství a lásky.

⁷³⁹ Podle židovské náboženské tradice je každý židovský svátek spojen s náboženskými úkony, které vyjadřují určité poselství. Na podzim židé slaví významný náboženský svátek Den smíření, hebrejsky Jom kipur. Případá na 10. den židovského měsíce „tišri.“ Před tímto svátkem žádá jednotlivec za odpuštění svých provinění vůči ostatním lidem, samotný Den smíření je provázen celodenním půstem.

⁷⁴⁰ Nejznámější tradicí spojenou s tímto svátkem je zapalování osmi svící na svícnu chanukia. Svátek se slaví osm dní, každý večer svátku se zapálí jedna svíce.

Velmi stručně jsou představeny také muslimské svátky. K nejznámějším z muslimských svátků patří ramadán.⁷⁴¹

V této podkapitole je věnováno křesťanským, židovským a muslimským svátkům celkem pět stran textu. Hlavní text učebnice obsahuje zvláště důležité pojmy, např. Štědrý den nebo Velký pátek. Text doplňují zajímavosti a obrázky, každý obrázek je doplněn krátkým popiskem. K náboženství a náboženským svátkům je vázáno 17 obrázků. Prvním obrázkem je socha sv. Václava od J. V. Myslbeka na Václavském náměstí v Praze. Druhý obrázek představuje sv. Martina. Na třetím obrázku je zobrazen Štědrý den v dětském domově. Na čtvrtém obrázku je židovský svícen Chanukia. Na pátém obrázku jsou koledníci na tříkrálové koledě. Šestý obrázek představuje svěcení hromniček v kostele. Na osmém obrázku jsou zobrazeny kraslice, jeden ze symbolů Velikonoc. Devátý obrázek představuje vynášení Morany. Na desátém obrázku je obraz Poslední večeře Páně od Leonarda da Vinciho. Na jedenáctém obrázku je pomlázka. Dvanáctý obrázek představuje vyobrazení souboje sv. Jiřího s drakem. Třináctý obrázek ukazuje dnešní pojetí „pálení čarodějnic.“ Na čtrnáctém obrázku je vztyčování májky. Na patnáctém obrázku jsou zobrazeni sv. Cyril a Metoděj se svými učedníky. Na šestnáctém obrázku je výjev z upálení mistra Jana Husa. Sedmnáctý obrázek představuje islámskou modlitebnu v Mekce.⁷⁴²

V druhé kapitole *Život v rodině* ve druhé podkapitole *Rodina má mnoho podob* marginální poznámka na dolní liště odkazuje na kult ženy-matky.⁷⁴³

V první podkapitole je věnována tématu jedna věta. Poznámka na liště kult ženy-matky odkazuje na mezipředmětový vztah s dějepisem.

Ve třetí podkapitole *Rodina má své zvyklosti* je v části *Zvyky a rituály v rodině* věnována zajímavost rituálům v minulosti: „Rituály byly původně obřady, které měly podle primitivních náboženských představ spojovat lidi se silami přírody.“⁷⁴⁴

V další části podkapitoly jsou představeny rituály a zvyklosti s duchovním významem. Na příkladu vietnamské a české kultury je popsáno, jak se liší způsob uctívání předků v těchto

⁷⁴¹ Ramadán je slaven během devátého měsíce islámského roku, kdy podle tradice zjevil Alláh proroku Muhammadovi základy islámské víry. Během ramadánu musí zdraví dospělí muslimové dodržovat každý den od východu do západu slunce naprostý půst.

⁷⁴² Obrázek doplňuje poznámka o povinnostech muslimů. Jednou z povinností každého muslima je vykonat pout do Mekky, města, ve kterém se narodil prorok Muhammad. V centru města je Velká mešita. V jejím středu je kamenný kvádr, v něm je uložen Černý kámen. Muslimové považují černý kámen za posvátný předmět.

⁷⁴³ Tamtéž, s. 23.

⁷⁴⁴ Tamtéž, s. 26. Marginálie na stránce odkazuje na mezipředmětový vztah s dějepisem, zejména v popisu primitivního náboženství pravěkých předchůdců člověka.

dvou kulturách. V české kultuře jsou předkové ctěni především ve svátek Památky zesnulých neboli Dušičky 2. listopadu.⁷⁴⁵ V tento den lidé navštěvují hřbitovy, zapalují svíčky a zdobí hroby věnci a květinami. Vzpomínají na své zesnulé příbuzné a přátele. Ve vietnamské kultuře jsou předci velmi uctíváni. Vietnamci uctívají nejen své zesnulé předky, ale i dávné zakladatele vesnic a legendární zakladatele národa. Doma v rodině mívají oltář předků. Na oltář dávají obětiny, např. svíčky, misky s jídlem a květiny. Rodina uctívá předky do čtvrté generace. Předci jsou žádáni o pomoc a ochranu při důležitých rozhodováních celé rodiny. Významnou roli má při vzpomínce na předky nejstarší syn.

V části *Svatba* je vysvětlen pojem svatba neboli sňatek. V České republice jsou uznány dva druhy sňatku, občanský a církevní sňatek. Církevní nebo náboženský sňatek se uzavírá před osobou pověřenou církví, probíhá většinou v kostele.⁷⁴⁶

Ve třetí podkapitole je tématům zvyklosti s duchovním významem, rituály a církevní sňatek věnována celkem 0,5 strany textu. Text obsahuje důležité zvýrazněné pojmy, např. Vietnamci, oltář předků, památka zesnulých. V části věnované církevnímu sňatku jsou dva obrázky, které ukazují rozdíly mezi církevním sňatkem a občanským sňatkem.

Ve třetí kapitole *Život mezi lidmi* v první podkapitole *Pravidla pomáhají žít spolu* je na dolní liště marginálie odkazující na Desatero božích přikázání.

V první podkapitole jsou tématu Desatera věnovány dvě věty. Marginálie odkazuje na mezipředmětový vztah s dějepisem.

Ve druhé podkapitole *Pravidla pomáhají chránit* jsou v části *Lidská práva* definována základní lidská práva každého člověka ve Všeobecné deklaraci lidských práv. K základním právům každého člověka patří nárok člověka na svobodu, bezpečí a kvalitní život. Náleží každému člověku a jsou: „nezávislá na státní příslušnosti, pohlaví, národnosti, vzdělání nebo náboženském vyznání.“⁷⁴⁷

V části *Dětská práva* jsou definována čtyři základní práva dítěte, jimiž jsou: „právo na život, právo na rozvoj, právo na ochranu a právo na účast. Právo na rozvoj zahrnuje právo na svobodu myšlení a vyznání.“⁷⁴⁸

⁷⁴⁵ Tento svátek je velmi starý, má původ v tradicích národa Keltů v pravěku.

⁷⁴⁶ Tamtéž, s. 27.

⁷⁴⁷ Tamtéž, s. 38.

⁷⁴⁸ Tamtéž, s. 39.

Tématu lidská práva a dětská práva v souvislosti s právem na svobodu náboženského vyznání jsou v této podkapitole věnovány celkem dva odstavce textu, 0,5 strany. Text obsahuje zvýrazněné důležité pojmy, např. Všeobecná deklarace lidských práv.

Celkově je věnováno v učebnici z nakladatelství Nová škola, s.r.o. *Výchova k občanství 6: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV* náboženským tématům osm stran textu ze 76 stran učebnice. V učebnici jsou zmíněny magické obřady, zvyky a slavnosti. Poměrně zajímavé je spojení magických obřadů a přírodního náboženství lidí v pravěku a starověku se současnou vírou afrických kultur, které konají podobné obřady, aby si u bohů vyprosili vodu dešťovým tancem. Prostor je věnován vzniku a vývoji kalendáře od původního řeckořímského, juliánského až po gregoriánský kalendář. Podrobně jsou popsány křesťanské svátky a tradice. Oproti předchozí učebnici tato učebnice blíže popisuje také židovské a muslimské svátky, konkrétně židovský svátek den smíření a muslimský svátek ranadán. Zmíněn je i kult ženy-matky, dokazující mezipředmětovost učiva této učebnice s učivem dějepisu stejného ročníku. Stejně jako předchozí učebnice se tato učebnice věnuje církevnímu sňatku a Desateru božích přikázání, informace o církevním sňatku i Desateru jsou téměř totožné. Na rozdíl od předchozí učebnice je věnován prostor rituálům a zvyklostem s duchovním významem a lidským právům, právu na svobodu víry a náboženství.

V obou učebnicích je blíže popsán křesťanský kalendář a křesťanské svátky. Obě učebnice se liší v interpretaci svátků zejména, svátky představují každá v jiném pořadí. V první učebnici jsou křesťanské svátky řazeny od ledna do prosince, zatímco ve druhé učebnici jsou svátky řazeny od září do října. V první učebnici je řazení chronologické od začátku do konce křesťanského roku. Ve druhé učebnici je řazení křesťanských svátků pravděpodobně postaveno na snaze o přiblížení křesťanských svátků žákům od začátku školního roku, učebnice tak umožňuje učitelům probírat většinu křesťanských svátků v období, kdy jsou slaveny.

V učebnici z nakladatelství Fraus je přiblížena vietnamská kultura skrze rituály a zvyklosti s duchovním významem. Učebnice srovnává uctívání předků u české a vietnamské kultury. V české kultuře jsou z hlediska uctívání předků zmíněny dušičky, ve vietnamské kultuře je přiblížen kult předků.

V učebnici z nakladatelství Nová škola, s.r.o. je zařazena mezi lidská práva zařazena svoboda vyznání. Poměrně zajímavé je přiblížení dětských práv, kdy z hlediska náboženství

mají děti právo na to, zvolit si vlastní víru. Důležitou je myšlenka, podle níž lidská práva nejsou závislá na víře člověka.

9.5 Učebnice občanské výchovy pro 7. ročník základních škol a víceletá gymnázia

9.5.1 Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Fraus

V první učebnici *Občanská výchova 7: pro základní školy a víceletá gymnázia* v první kapitole *Život mezi lidmi* v první podkapitole *Patříme k lidem* jsou žáci seznámeni s důležitostmi lidské společnosti pro člověka, jak nás utváří společnost, ve které žijeme. Žijeme v určité obci, patříme k určitému národu: „někteří vyznávají různá náboženství.“⁷⁴⁹ Zdůrazněna je rozdílnost jednotlivých kultur a náboženství v rámci jednoho státu. „V současné době je běžné, že v jednom státě žijí příslušníci několika národů a několika náboženství, jejichž tradice a zvyky jsou velmi rozdílné.“⁷⁵⁰

Ve druhé podkapitole *Společenské a sociální skupiny* je na pravé boční liště marginální poznámka popisující zajímavost: „V mnoha kulturách a náboženstvích je kruh posvátný.“⁷⁵¹ Poznámka příliš nesouvisí s textem lekce, pojednávající o sociálních skupinách.

V první kapitole je věnována tématům náboženství v současné společnosti a posvátnému kruhu 1, 5 strany textu. Text obsahuje důležité pojmy, které nejsou zvýrazněny.

V druhé kapitole *Člověk a kultura* v první podkapitole *Kultura* marginální poznámka na pravé boční liště pojednává o Isaacu Newtonovi, který je představen jako muž dvou kultur, kultury vědecké a náboženské. Na jednu stranu byl Newton mužem vědy, zkoumal vědecky gravitační sílu a vytvořil pohybové zákony. Na stranu druhou ale psal i náboženské a alchymistické spisy.⁷⁵²

V první podkapitole je Isaacu Newtonovi věnován jeden odstavec na boční liště. Není doplněn zvýrazněnými pojmy ani obrázky.

Ve druhé podkapitole *Umění* je představena role umění pro pravěkého člověka. Pravěcí lidé svá díla považovali za magická. Samotnou tvorbu umění provázeli určité rituály. „Když malovali na zeď jeskyně velké zvíře, nechtěli jen, aby byl jejich skutečný lov úspěšný

⁷⁴⁹ Tamtéž, s. 7.

⁷⁵⁰ Tamtéž, s. 7.

⁷⁵¹ Tamtéž, s. 10. Na liště je také zmínka o kruhovém stole bájněho britského krále Artuše.

⁷⁵² Tamtéž, s. 26.

a rod netrpěl hladem, ale zároveň při malování promlouvali s duší zvířete nebo prožívali změněný stav vědomí, ve kterém se zvířaty komunikovali.“⁷⁵³

Ve druhé podkapitole je pravěkému umění věnována 0,3 strany textu. K textu je přiřazen obrázek představující pravěký náhrdelník ze zvířecích zubů. Text neobsahuje zvýrazněné pojmy.

Ve čtvrté podkapitole *Víra a náboženství* je věnována celá podkapitola třem hlavním monoteistickým náboženstvím křesťanství, islámu a judaismu. Ve stručnosti je představen také buddhismus a hinduismus. Podle autorů učebnice je duchovní kultura a náboženství vlastní každé lidské kultuře: „Každá lidská společnost má svoji duchovní kulturu. Jedním z důležitých pramenů duchovní kultury je náboženství.“⁷⁵⁴ Jednotlivá náboženství jsou v učebnici chápána jako „cesty víry.“

Jako první náboženství je představeno křesťanství prostřednictvím postavy Ježíše Krista. Podle autorů učebnice: „Starý zákon, který je součástí Bible, ohlašuje příchod mesiáše, který má zachránit lidstvo.“⁷⁵⁵ Na přelomu letopočtu se objevil muž, kterého mnoho lidí považovalo a dodnes považuje za spasitele. Tímto mužem byl Ježíš Kristus, stal se ústřední postavou nového náboženství, křesťanství.⁷⁵⁶

Druhým zmíněným náboženstvím je judaismus. Chápáno je jako: „jedno z nejstarších náboženství.“⁷⁵⁷ Prameny židovského náboženství sahají do 3. tisíciletí před n. l.

Třetím náboženstvím zde zmíněným je islám, pojatý jako: „velmi diskutovatelná cesta víry.“⁷⁵⁸ Islám vznikl v 7. století n. l.

Autoři učebnice v další části podkapitoly zhodnocují společné a odlišné prvky mezi islámem, křesťanstvím a judaismem. Islám obsahuje některé pojmy a prvky židovského a křesťanského náboženství, ale dává jim většinou poněkud „jiný smysl.“ Podle islámu Bůh k člověku nemá otcovský vztah jako v křesťanství. V islámu je Bůh svrchovaným a

⁷⁵³ Tamtéž, s. 28.

⁷⁵⁴ Tamtéž, s. 33.

⁷⁵⁵ Tamtéž, s. 33.

⁷⁵⁶ Ke křesťanství se váže několik marginálií na liště. První poznámka odkazuje žáky na „příběh o narození Ježíše.“ Druhá poznámka vysvětluje, že křesťanství není „jednotlivý monolit,“ existuje několik křesťanských církví. Třetí poznámka odkazuje žáky na nové křesťanské církve v českých zemích. Dvě další poznámky jsou úkoly pro žáky. Prvním úkolem je najít ve slovníku slova evangelium a monoteismus. Druhým úkolem je vyhledat slovo kataři.

⁷⁵⁷ Tamtéž, s. 34. Za mnohem starší náboženství, než je judaismus jsou považována náboženství egyptská, indická a čínská. K judaismu je vázána poznámka na liště, převyprávění biblického příběhu o vzniku světa.

⁷⁵⁸ Tamtéž, s. 34. K islámu se váže poznámka na liště, úkol pro žáky vyhledat slova prorok, prorocství, zvěstovat a korán.

nedostupným panovníkem. Ježíš je v islámu jedním za řady proroků, vedle Adama, Mojžíše a Muhammada.

Mezi další významná náboženství jsou zařazeny hinduismus a buddhismus. Jako „populární forma buddhismu“ je představen tzv. zen buddhismus. Zen buddhismus proslavily krátké příběhy, které jsou pro nezasvěceného zdánlivě nesmyslné. Kdo je ale pochopí, získá vysoké poznání.⁷⁵⁹

Další část podkapitoly pojednává o důležitosti víry pro člověka. „To, v co věříme, a to, jakým způsobem věříme a dáváme naši víru najevo, může výrazně ovlivnit náš životní styl.“⁷⁶⁰ Členům náboženské obce dává víra určitý řád a rytmus. Pokud přijmeme nějakou víru, stane se neodmyslitelnou součástí našeho života. „Když víme, čemu jsme uvěřili, můžeme se o to v životě opřít a čerpat důvěru, že náš život má smysl.“⁷⁶¹

Poslední část podkapitoly obsahuje odstavec informující, jak se chovat ve svatostánku. Vždy bychom se měli chovat v každém svatostánku s úctou, i když nejsme členy dané věřící obce.

Tématu náboženství, konkrétně křesťanství, islámu, judaismu, hinduismu a buddhismu jsou ve čtvrté podkapitole věnovány tři strany textu. Text obsahuje zvýrazněné důležité pojmy, např. Judaismus. Hlavní text doplňují obrázky a jejich popisky, které podávají doplňující informace. Ke křesťanství, judaismu, islámu, buddhismu a hinduismu jsou přiřazeny obrázky, zobrazující ústřední postavy jednotlivých náboženství a jejich hlavní zdroje víry, knihy a spisy. Jako první je zobrazen Ježíš Kristus při svém ukřižování. Na obrázku na kříži je pravděpodobně vysvětlena trojjedinost Boha ve třech podobách, Bůh otec, Bůh syn a Bůh Duch svatý. Vedle ukřižovaného Krista je zobrazena kniha představující Bibli, Starý a Nový zákon. Druhý je zpodobněn Mojžíš s knihou představující Desatero božích přikázání. Vedle Mojžíše je na listině představen Starý zákon a jeho Desatero. Desatero je myšleno přikázání z hebrejské Bible, nikoliv z Bible křesťanské. Mezi přikázání tohoto Desatera patří např. neuděláš si modlu; neužiješ jména Jahve; pamatuj si den odpočinku, že ti má být svatý. Vedle Desatera jsou v kalendáři napsána jména dvou židovských svátků Šabat a Pesach. Třetí je zobrazen prorok Muhammad s knihou Korán v levé ruce. Vedle Muhammada

⁷⁵⁹ V učebnici je ukázka jednoho zen buddhistického příběhu: „Když Yakusan umíral, zvolal: „Chrám padá! Chrám padá!“ Polekání mniši začali vynášet věci ven. Yakusan řekl: „Nikdo neporozuměl tomu, co jsem chtěl říci. A zemřel.“ Tamtéž, s. 35.

⁷⁶⁰ Tamtéž, s. 35.

⁷⁶¹ Tamtéž, s. 35.

je listina s Pěti pilíři islámu. Nad pilíři islámu je jméno Boha muslimů Alláha. Čtvrtý je zobrazen Buddha při meditaci. Kolem Buddhovi hlavy je pomyslná svatozář se slovy „princ Siddhártha → osvícení → Buddha.“ Vedle Buddhy je obrázek knihy s názvem Tři koše moudrosti. Pátý obrázek představuje tři hlavní Bohy hinduismu. Uprostřed je zobrazen bůh Višnu, vpravo od něj bůh Bráhma a vlevo od něj bůh Šiva. Pod touto trojicí hinduistických bohů je vyobrazena kniha Vědy. Další dva obrázky představují křesťanský kostel a synagogu.⁷⁶²

Pátá podkapitola *Nejstarší formy náboženství* seznamuje s pravděpodobnými důvody vzniku náboženství: „Nevíme, co stálo na počátku náboženství. Možná úžas, údiv, nebo bázeň a strach. Možná hluboké znalosti přírody a chápání lidského života.“⁷⁶³ Za „velkou změnu“ pro život lidí je považován počátek využívání zemědělství. Ve snaze naklonit si přírodní živly je lidé začali uctívat a přinášet jim oběti. Takto měl vzniknout kult ohně, bouřky a Slunce. Jako nejstarší formy náboženství jsou představeny animismus⁷⁶⁴, fetišismus⁷⁶⁵ a totemismus⁷⁶⁶.

Další část podkapitoly se zabývá mýty, jejich vznikem a důležitostí pro člověka. Mýty definuje jako: „Posvátná vyprávění zachycující myšlenkový svět našich předků.“⁷⁶⁷ Člověk měl do mýtů vkládat i zobrazení své sounáležitosti s přírodou. Mýty jsou chápány jako odraz základních etických norem a mezilidských vztahů k dané kultuře. Pomocí mýtů si člověk odpovídal na otázky po smyslu lidského života, jak by měl člověk správně žít, chovat se k jiným lidem a k přírodě.

Spíše zajímavostí, ačkoliv je zařazena do hlavního textu podkapitoly, je zmínka o řeckém filozofu Xenofanésovi, který kritizoval víru v řecké bohy, zejména ve zvířecí podobě. Tato část příliš zapadá do kontextu celé podkapitoly, ale měla by pravděpodobně zaujímat roli

⁷⁶² Marginálie na listě seznamuje s pojmem sekta. Sekty definuje jako malé skupinky věřících stojící mimo oficiální náboženské organizace.

⁷⁶³ Tamtéž, s. 36.

⁷⁶⁴ Když si člověk uvědomil, že není je fyzickou bytostí, že má kromě těla i cosi, čemu lze říkat duše, napadlo ho, že všechno kolem něj může mít duši – stromy, zvířata, věci a přírodní jevy. Prvky tohoto myšlení nacházíme ve všech náboženstvích.

⁷⁶⁵ Lidé věřili, že věci mohou přinášet dobro, či zlo. Zpočátku se chodilo těmto věcem klanět (např. stromu, studánce) a nosili jim jídlo (oběti), aby získali jejich přízeň. Později se působení fetišů omezilo na jejich majitele a dnes již člověk sám fetiše zhotovuje.

⁷⁶⁶ Člověk hledal své kořeny v přírodě (ve zvířatech, rostlinách). Svého mytického příbuzného pak uctíval ve formě totemu. Totem se nesměl lovit ani jinak využívat, pouze při rituální hostině.

⁷⁶⁷ Tamtéž, s. 37.

mezipředmětového vztahu s dějepisem. Mohla by navést žáky k pochopení vzniku polyteistických náboženství.

V další části lekce je patrná snaha o aktuálnost a propojení lekce se současností, znovunavrácení nejstarších forem náboženství šamanismu a druidismu⁷⁶⁸ v současné době.

V závěru lekce je patrná polemika autorů učebnice nad skutečností, že kdyby britský námořní kapitán James Cook znal mýtus o stvoření Havajských ostrovů: „mohl dopadnout lépe.“⁷⁶⁹

Tématu náboženství, ve smyslu nejstarších forem náboženství, mýtů a polyteismu je věnováno 2,5 strany textu. Text podkapitoly obsahuje dva zvýrazněné pojmy, kterými jsou pojmy mýty a James Cook. Podkapitola je doplněna čtyřmi obrázky. Na prvním obrázku jsou zobrazeny tři hlavní nejstarší formy náboženství animismus, fetišismus a totemismus. Na obrázku je indián u ohně, kolem něm jsou předměty a zvířata uctívání. Zobrazen je zde totem, medvěd, orel, liška a čtyři kameny nebo sošky představující fetiše. Na druhém obrázku je menhir. Třetí obrázek představuje řeckého filozofa Xenofanése. Na čtvrtém obrázku je na listině zobrazena loď, pod lodí je text s mýtem o stvoření Havajských ostrovů. K obrázku je přiřazena jako pramen ukázka z deníku Jamese Cooka.

V sedmé podkapitole *Jiný kraj – jiný mrav* jsou představena pravidla slušného chování v různých společnostech. Součástí podkapitoly jsou rady, jak se chovat v místech duchovních tradic. Jsou zde představeny pokyny, jak se chovat v kostele, v mešitě a v synagoze: „Zatímco v synagoze se sluší mít hlavu pokrytou (užívá se k tomu tzv. jarmulka), křesťané na výraz úcty při vstupu do chrámu smekají, muslimové si dokonce před vstupem do mešity zouvají boty a nechávají je venku.“⁷⁷⁰

V sedmé podkapitole je věnována tématu vhodného chování ve svatostánku 0,4 strany textu. Text není doplněn obrázky, neobsahuje ani zvýrazněné pojmy.

Ve třetí kapitole *Přírodní a kulturní bohatství* v její čtvrté podkapitole *Zachraňme zemi* jsou dvě hlavní části *Zezeň v naší obci* a *Voda – základ života*. V první části *Zezeň v naší obci* je zmínka o posvátnosti stromů: „Mnohdy byly stromy posvátné a středem pozornosti širokého okolí.“⁷⁷¹ Ve druhé části *Voda – základ života* je představena důležitost vody pro

⁷⁶⁸ Pojmy šamanismus a druidismus nejsou v učebnici vysvětleny.

⁷⁶⁹ Tamtéž, s. 38.

⁷⁷⁰ Tamtéž, s. 42.

⁷⁷¹ Tamtéž, s. 50.

člověka a voda jako zdroj uctívání. V minulosti bylo mnoho pramenů, potoků, řek a jezer posvátných. Podle legendy v nich měly žít nadpřirozené bytosti. „Voda byla uctívána, z vody se věštilo, vodou se křtilo.“⁷⁷²

Tématu posvátnosti stromů a vody je ve čtvrté podkapitole věnována 0,3 strany textu. Text podkapitoly neobsahuje zvýrazněné pojmy. Na pravé liště jsou poznámky, k nimž patří: mýty a pověry o vodě, posvátné jezero a meč Excalibur legendárního krále Artuše, posvátná řeka pro buddhisty. Podkapitolu doplňuje obrázek řeky.

Ve čtvrté kapitole *Majetek v našem životě* v první podkapitole *Naše potřeby* je věnován prostor základním lidským potřebám, které jsou vyjádřeny pyramidou potřeb. Na pravé boční liště je citát z Bible.⁷⁷³

Citát z Bible zaujímá v rámci první podkapitoly jeden odstavec, není doplněn obrázkou a neobsahuje zvýrazněné pojmy.

Ve třetí podkapitole *Majetek a vlastnictví* je vysvětlena lidská potřeba vlastnictví. Na pravé boční liště je citát z Bible.⁷⁷⁴

Citátu z Bible je věnován odstavec v rámci podkapitoly, není doplněn obrázkou a neobsahuje zvýrazněné pojmy.

V sedmé kapitole *Lidská práva* v první podkapitole *Lidská práva v dokumentech* jsou lidská práva definována jako taková práva, která jsou tak podstatná, že by neměla být omezována a nikomu odepřena. Původ lidských práv spočívá v lidské přirozenosti, nebo: „podle náboženství také v boží vůli.“⁷⁷⁵ Snaha poskytnout lidem ochranu kdekoli na světě vyústila v roce 1948 v přijetí Všeobecné deklarace lidských práv většinou členských zemí OSN. Mezi práva a svobody garantované deklarací patří i: „svoboda myšlení, svědomí a náboženství.“⁷⁷⁶

V první podkapitole je lidským právům a svobodám věnována 0,4 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. Všeobecná deklarace lidských práv, souhrn lidských občanských práv a svobod. Text doplňují poznámky na liště.

⁷⁷² Tamtéž, s. 51. Spíše pro zajímavost je v hlavním textu uvedeno, že mnišský řád cisterciáků nepostavil klášter, aniž by pečlivě zkoumal vodu v okolí.

⁷⁷³ „Kdybych měl dar prorocství, rozuměl všem tajemstvím a obsáhl všechno poznání, ano, kdybych měl tak velikou víru, že bych hory přenášel, ale lásku bych neměl, nic nejsem.“ Tamtéž, s. 55.

⁷⁷⁴ „Snáze projde velbloud uchem jehly nežli bohatý do království nebeského.“ Tamtéž, s. 59.

⁷⁷⁵ Tamtéž, s. 87.

⁷⁷⁶ Tamtéž, s. 87-88. poznámka na pravé boční liště odkazuje na starozákonní příběh o Kainovi a Ábelovi.

Ve druhé podkapitole *Rovnost a nerovnost* je zdůrazněna důležitost dodržování lidských práv a rovnosti všech lidí v dnešní době, kdy vedle sebe žijí lidé s různou národností, rasou, náboženským vyznáním a dalšími odlišnostmi.⁷⁷⁷

Ve druhé podkapitole jsou věnovány tématu rovnosti všech lidí tři řádky. Text není doplněn obrázky ani poznámkami.

Pátá podkapitola *Všeobecná deklarace lidských práv* představuje zjednodušenou verzi dokumentu Všeobecná deklarace lidských práv. V dokumentu je obsaženo 30 bodů, tématu náboženství se přímo dotýká bod druhý, podle něhož: „Všichni jsme si rovni bez ohledu na rozdíly v barvě pleti, pohlaví, náboženství a jazyku.“⁷⁷⁸

V páté podkapitole je věnován tématu rovnosti všech lidí jeden řádek textu. Text není doplněn obrázky ani poznámkami.

Ve zkoumané učebnici *Občanská výchova 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* je věnováno náboženským tématům celkem přibližně 8,5 strany textu z 104 stran učebnice. Z náboženských témat je nejvíce dán prostor tématům tří hlavních světových náboženství křesťanství, judaismu a islámu. Učebnice se věnuje popisům podstaty těchto náboženství a jejich hlavním atributům. Kromě tří hlavních náboženství jsou zmíněna také dvě další náboženství hinduismus a buddhismus. Dalšími tématy jsou primitivní náboženství, k nimž patří šamanismus, fetišismus a animismus. Učebnice se věnuje také pravěkému umění a náboženství, kultům ohně, Slunce a bouřky, posvátným stromům a vodě. Prostor je dán i tématům náboženství v současné společnosti, ukotvení náboženství ve Všeobecné deklaraci lidských práv. Poměrně neobvyklé je uvádění citátů z Bible.

Učebnice věnuje zvláštní prostor náboženství pravěkých lidí a jeho spojení s uměním. Pomocí rituálů a jeskynních maleb měli lidé promlouvat s dušemi předků a s božstvy. Zajímavá je myšlenka, že právě zemědělství vedlo k uctívání přírodních sil, vedlo ke vzniku kultu vody, ohně nebo Slunce. Postupně se tak měli vzniknout nejstarší náboženství animismus, fetišismus a totemismus.

Při představení monoteistických náboženství křesťanství, judaismu a islámu předpokládají autoři učebnice u žáků jistou znalost těchto náboženství. Zejména křesťanství a judaismus nejsou vysvětleny skrze obrázky příliš dobře. Obrázky, respektive kresby příliš

⁷⁷⁷ Tamtéž, s. 89. V poznámce na liště je informace, že se lidé od sebe mohou odlišovat biologicky, kulturně a ekonomicky. Kulturně se mohou odlišovat v jazyku, vzdělání a náboženství.

⁷⁷⁸ Tamtéž, s. 97.

nevyprávějí o jednotlivých náboženstvích. Je až s podivem, že je v učebnici v souvislosti s judaismem zmíněno desatero božích přikázání z Tóry, které nejsou totožné s křesťanským desaterem a nikde v učebnici nejsou rozdíly mezi oběma desaterými vysvětleny.

9.5.2 Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Ve druhé učebnici *Výchova k občanství 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV* v první kapitole *Kam patřím* ve čtvrté podkapitole *Komunikace* je úvodu podkapitoly ukázka z krásné literatury *Stavění věže a zmatení jazyků* z díla Ivana Olbrachta *Biblické příběhy*.⁷⁷⁹

Ukázka slouží jako motivační text pro žáky. Doplnuje ji obrázek babylonské věže. Celkově zaujímá 0,3 strany textu v podkapitole.

Ve druhé kapitole *Já a společenský systém* v druhé podkapitole *Žijí s námi* jsou dvě samostatné části *Národnostní menšiny* a *Rasová nesnášenlivost*. Mezi národnostní menšiny v České republice jsou zařazeni Romové, Slováci, Poláci, Rusové, Vietnamci a Ukrajinci. Zmíněna je víra Rusů, Ukrajinců a Vietnamců. Zatímco Rusové a Ukrajinci jsou křesťané, jak je uvedeno v textu: „u ruské a ukrajinské menšiny dominuje pravoslavná církev.“⁷⁸⁰ Vietnamci za své hlavní náboženství považují buddhismus.⁷⁸¹ V části *Rasová nesnášenlivost* je vysvětlen pojem rasismus a také snaha vnímat národnostní menšiny jako sobě rovné.

Ve druhé podkapitole je věnována tématu náboženství u národnostních menšin 0,4 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy, např. pravoslavná církev a Vietnamci. Doplnují je dva obrázky k tématu. První obrázek představuje pravoslavný chrám sv. Petra a Pavla v Karlových Varech. Na druhém obrázku je výjev z vietnamského tržiště.

Ve čtvrté podkapitole *O lidských právech* je ve druhé části *Všeobecná deklarace lidských práv* představen důležitý dokument přijatý organizací spojených národů v roce 1948, *Všeobecná deklarace lidských práv*. Deklarace obsahuje soupis lidských občanských práv a svobod. Všichni lidé jsou ve *Všeobecné deklaraci lidských práv a svobod* označeni za svobodné a rovnoprávné bez ohledu na: „pohlaví, rasu, národnost, náboženství a společenské postavení.“⁷⁸²

⁷⁷⁹ Tamtéž, s. 16.

⁷⁸⁰ Tamtéž, s. 28; Na dolní liště je uveden mezipředmětový vztah s dějepisem, rozdělení křesťanské církve na katolickou a pravoslavnou.

⁷⁸¹ Jak uvádí zajímavost, Vietnamci si v České republice udržují svoji víru. V každé domácnosti mají svůj oltář a dodržují tradiční obřady. Více než narozeniny slaví den úmrtí svých předků. Tamtéž, s. 29.

⁷⁸² Tamtéž, s. 32.

Čtvrtá část *Zvláštní (specifická) lidská práva* představuje ohrožené skupiny lidí, jejichž práva je potřeba více chránit. Mezi tyto skupiny lidí i celé národy patří: „dětí, handicapovaní lidé, národnostní menšiny, příslušníci různých náboženských vyznání, uprchlíci, staří občané a ženy.“⁷⁸³

V šesté části *Porušování lidských práv* je vysvětlen pojem předsudek a v souvislosti s ním je samostatná část věnována definování pojmu rasismus, xenofobie, náboženská nesnášenlivost a antisemitismus. K tématu náboženství je věnována část *Náboženská nesnášenlivost a Antisemitismus*. V části *Náboženská nesnášenlivost* je vysvětleno, že je nesmyslné hodnotit člověka podle jeho náboženského přesvědčení. V dějinách je ovšem mnoho příkladů, kdy byli lidé pronásledováni kvůli rozdílnému náboženskému vyznání, vedly se kvůli němu i války. V současné době má každý člověk: „právo zvolit si víru, která mu nejvíc vyhovuje, která je mu blízká.“⁷⁸⁴ Náboženská nesnášenlivost ale zatím nevymizela. Ve druhé části *Antisemitismus* je představen jako jedna z forem rasismu a náboženské nesnášenlivosti antisemitismus. Po staletí byli Židé pronásledováni. Nenávist vůči Židům vyvrcholila za 2. světové války, kde jich miliony zemřely v koncentračních táborech.⁷⁸⁵

Ve čtvrté podkapitole jsou tématu náboženství ve smyslu práva na náboženské vyznání a antisemitismu věnovány celkem tři strany textu. K textu patří šest obrázků. Na prvním obrázku je fotografie ženy se Všeobecnou deklarací lidských práv. Druhý obrázek představuje uprchlický tábor. Na třetím obrázku je zobrazena demonstrace, jeden způsobů odporu veřejnosti proti porušování lidských práv. Čtvrtý obrázek představuje Martina Luthera Kinga, vůdce boje za práva Afroameričanů. Na pátém obrázku je transport Židů za 2. světové války. Šestý obrázek představuje děti v koncentračním táboře za 2. světové války, hrůzné podmínky života dětí.

Ve třetí kapitole *Já a okolní svět* v první podkapitole *Historická tradice* je část textu *Naši slavní předkové v běhu staletí* rozdělena na nejznámější panovníky, nejznámější myslitele, vědce, vynálezce a nejznámější spisovatele. Každé historické osobnosti je vytvořen krátký medailon z jejího života s podobiznou. Jako první významný panovník je představen sv. Václav, mezi myslitele je zařazen Jan Hus.⁷⁸⁶

⁷⁸³ Tamtéž, s. 32.

⁷⁸⁴ Tamtéž, s. 34.; K tématu pronásledování se váže mezipředmětový vztah s dějepisem, pronásledování křesťanů.

⁷⁸⁵ Tamtéž, s. 34.; K tématu antisemitismu patří poznámka pojednávající o holocaustu a počtu židovských obětí za 2. světové války.; Na liště je mezipředmětový vztah se zeměpisem, téma náboženství.

⁷⁸⁶ Tamtéž, s. 37-38.

V první podkapitole jsou tématu slavných předků v souvislosti se sv. Václavem a Janem Husem věnovány dva odstavce textu. Text doplňují obrázky světce sv. Václava a Jana Husa. Na liště je odkaz na mezipředmětový vztah s dějepísem.

V druhé podkapitole *Kultura a umění* je v první části *Kultura* vysvětlen pojem duchovní kultura. Duchovní kultura je chápána jako: „Takové lidské výtvořky, které uspokojují duchovní potřebu člověka. mají nemateriální podobu.“⁷⁸⁷ Mezi duchovní kulturu patří umělecká díla, zákony, soubory pravidel chování a také náboženská vyznání.

Tématu kultury ve smyslu duchovní kultury je v druhé podkapitole věnována čtvrtina strany textu. Hlavní text doplňuje obrázek představující duchovní kulturu.

Celkem jsou v učebnici *Výchova k občanství 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV* z nakladatelství Nová škola, s.r.o. věnovány čtyři strany textu z 96 stran učebnice náboženským tématům. Nejvíce prostoru zaujímají témata antisemitismu a náboženské nesnášenlivosti, práva na víru jako základní lidskou svobodu. Méně prostoru je věnováno náboženství národnostních menšin, duchovní kultuře a významným osobnostem.

Poměrně zajímavé je přiblížení vietnamské kultury a ukrajinské kultury skrze jejich víru. Zatímco Ukrajinci jsou představeni jako pravoslavní křesťané, Vietnamci jsou představeni jako buddhisté. Učebnice nevěnuje prostor náboženství jiných minorit v České republice, např. Slovákům nebo Polákům. Zajímavé je přiblížení vietnamské kultury skrze kult předků, konání obřadů v rodinném prostředí u oltáře předků.

9.6 Učebnice občanské výchovy pro 8. ročník základních škol a víceletá gymnázia

9.6.1 Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Fraus

V učebnici z nakladatelství Fraus *Občanská výchova 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* v páté kapitole *Právní minimum* v první podkapitole *Pravidla jsou všude kolem nás* je věnován prostor morálním neboli etickým normám. Etické normy jsou vysvětleny jako pravidla, která určují, co je a co není správné. To, jaká etická pravidla budeme respektovat záleží nejvíce na výchově a náboženství. Mnoho pravidel

⁷⁸⁷ Tamtéž, s. 40.

přebírají z náboženství ti, kteří jsou věřící.⁷⁸⁸ Právní pravidla úzce souvisejí s pravidly etickými. Právo bylo součástí náboženských knih, v nich se přirozeně prolínala pravidla etická (náboženská) a právní.⁷⁸⁹

V první podkapitole jsou tématu etických norem a jejich vztahu k náboženství věnovány čtyři řádky textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy etické normy a pravidla. K textu jsou vázány dva obrázky. Na prvním obrázku je prorok Mojžíš s Desaterem božích přikázání. Druhý obrázek představuje samotné Desatero božích přikázání.

V šesté kapitole *Základy práva v České republice* v páté podkapitole *Moc soudní* je na boční liště marginálie, která představuje otázku pro žáky: „Jakou roli by podle tebe zastával u soudu Bůh?“⁷⁹⁰ nezapadá do kontextu lekce a jedná se spíše o zajímavost.

Celkem je v učebnici *Občanská výchova 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* z nakladatelství Fraus náboženským tématům věnováno 12 řádků, přibližně 0,5 strany z celkových 96 stran učebnice. V rámci kapitoly *Právní minimum* a její první podkapitoly *Pravidla jsou všude kolem nás. Z náboženských témat je věnován prostor etickým normám a důležitosti výchovy a náboženství při jejich dodržování. V rámci kapitoly *Základy práva v České republice* v její páté podkapitoly *Moc soudní* je pojato spíše jako zajímavost, jakou by u soudu zastával roli Bůh.*

Zajímavé je přiblížení etických norem nebo pravidel, které si lidé vytvářejí mnohdy na základě víry a náboženství. Etická normy, které si lidé mohou přebírat z náboženství mohou být na jednu stranu pro společnost přínosné, jedná-li se například o respektování lidí, vzájemná tolerance a altruismus přejatý z křesťanství. Na druhou stranu ovšem jiné etické normy nebo pravidla, která lidé přijímají z některých náboženství mohou být až diskriminační pro některé skupiny lidí, například pokud by v demokratické společnosti byly přijaty etické normy z islámu, některé skupiny osob, zejména ženy, by byly znevýhodněny.

9.6.2 Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

V učebnici *Výchova k občanství 8: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV* ve třetí kapitole *Člověk, láska a manželství* ve druhé podkapitole *Manželství – základ rodiny* je v části *Co je to manželství* vysvětlen pojem manželství. Rozlišeny jsou dva druhy sňatku, vždy

⁷⁸⁸ Tamtéž, s. 56.

⁷⁸⁹ Tamtéž, s. 57.

⁷⁹⁰ Tamtéž, s. 78. V marginálii je odkaz na povídku Karla Čapka *Poslední soud*.

uzavřené za přítomnosti dvou svědků. První sňatek představuje sňatek civilní, který je uzavřený před zástupcem státu. Druhý je sňatek církevní, uzavřený před zástupcem církve.⁷⁹¹

V druhé podkapitole jsou tématu církevního sňatku věnovány dva řádky textu. Text doprovází obrázek civilního a církevního sňatku. Obsahuje zvýrazněné pojmy, např. církevní sňatek.

Ve čtvrté kapitole *Člověk ve státě* v první podkapitole *Stát – jeho funkce a typy* je text učebnice rozdělen na dvě části, funkce státu a typy státu. Typy státu jsou rozděleny do dvou kategorií. První kategorii představují Státy podle formy vlády (státního zřízení). Druhou kategorií jsou státy podle způsobu vlády. Zvláštním typem státu je teokracie, v které je vláda v rukou církve. K teokracii mají nejbližší Vatikán a některé islámské země, např. Saudská Arábie.⁷⁹²

V první podkapitole jsou tématu teokracie věnovány čtyři řádky textu. Text obsahuje zvýrazněný pojem teokracie. Není doplněn obrázkou.

Ve třetí podkapitole *Já – občan* v části *Základní práva občana v demokratickém státě* jsou představena základní lidská práva a svobody obsažené v Listině základních práv a svobod České republiky. V demokratické společnosti jsou základní práva zaručena všem bez rozdílu pohlaví, rasy, jazyka, víry nebo politického smýšlení. Demokratická společnost zaručuje pro své občany svobodu myšlení a svobodu náboženského vyznání.⁷⁹³

Ve třetí podkapitole je věnována tématu práva občana ve smyslu práva na víru 0,4 textu strany. Text obsahuje důležité pojmy, např. Listina základních práv a svobod. Text doplňuje obrázek z interiéru kostela.

Celkem je v učebnici *Výchova k občanství 8: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV* z nakladatelství Nová škola, s.r.o. věnována 0,5 strany textu z celkových 96 stran učebnice. Prostor je tématům církevní sňatek, teokracie a právo občana v demokratickém státě, právo na svobodu víry.

⁷⁹¹ Tamtéž, s. 46.

⁷⁹² Tamtéž, s. 57. Teokracie jako forma vlády je pojata jako zajímavost. Slovo teokracie pochází z řeckého slova theos, které označuje Boha.; Součástí textu je mezipředmětový vztah se zeměpisem v souvislosti s církevním městským státem Vatikánem.

⁷⁹³ Tamtéž, s. 64.

Teokracie jako forma vlády je přiblížena u církevního státu Vatikán a u arabského státu Saudská Arabie. Odlišná náboženství křesťanství a islám jsou tak skrze formu vlády teokracií přiblíženy, jsou vnímány ve stejné rovině.

9.7 Učebnice občanské výchovy pro 9. ročník základních škol a víceletá gymnázia

9.7.1 Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Fraus

V první učebnici *Občanská výchova 9: pro základní školy a víceletá gymnázia* z nakladatelství Fraus se nachází jediná zmínka o náboženství, a to v šesté kapitole *Rodina a zákony* v její první podkapitole *Rodina*. Tato podkapitola pojednává o manželství a registrovaném partnerství, jeho ukotvení v zákonech. Představen je základní právní rozdíl mezi manželstvím a registrovaným partnerstvím. „Zatímco registrované partnerství vzniká prohlášením osob stejného pohlaví před matričním úřadem, sňatek může vzniknout prohlášením muže a ženy před matričním úřadem nebo před pověřeným orgánem církve nebo náboženské společnosti.“⁷⁹⁴ Sňatek uzavřený před matričním úřadem je sňatkem občanským. Církevní sňatek je uzavřen před pověřeným orgánem církve nebo náboženské společnosti

V učebnici *Občanská výchova 9: pro základní školy a víceletá gymnázia* v šesté kapitole *Rodina* a její první podkapitole *Rodina* jsou věnovány tématu církevního sňatku, zejména rozdílu mezi církevním sňatkem, občanským sňatkem a registrovaným partnerstvím celkem dva řádky textu z 104 stran učebnice. V textu nejsou zvýrazněné pojmy. Text není doplněn obrázky.

9.7.2 Učebnice občanské výchovy z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Ve druhé učebnici *Výchova k občanství 9: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV* je první kapitola *Člověk a náboženství* je rozdělena do osmi podkapitol. Celkem je v této učebnici věnováno náboženství 13 stran textu.

⁷⁹⁴ Tamtéž, s. 79.

V první podkapitole *Náboženství a náboženská tolerance* je text rozdělen na dvě hlavní části *Náboženství* a *Náboženská tolerance*. V úvodu podkapitoly je představeno náboženství lidí v pravěku a přírodní náboženství. Lidé v pravěku uctívali přírodní živly, různá zvířata a totemy jako svá božstva. Důvodem jejich uctívání byla skutečnost, že lidé: „byli bezmocní proti silám přírody a vesmíru a neuměli si tyto přírodní jevy vysvětlit.“⁷⁹⁵ Uctívání bylo spojeno již tehdy s magickými obřady. Vznikaly mýty o stvoření světa a Země, také prvních zvířat a lidí. Ačkoliv náboženství pravěkých lidí je již zapomenuto, dodnes existují lidé vyznávající přírodní neboli kmenová náboženství. Tyto kmeny „přírodních lidí“ spojuje víra v přírodní bohy, kteří řídí život všeho živého na Zemi. Kontakt s přírodními bohy zprostředkovává šaman, který dokáže cestovat do jiných světů. Šaman používá při svém rituálu různé kultovní předměty a oblečení. Také využívá zvuků posvátných bubnů a praskot ohně. Šaman zastává v kmeni často funkce kněze, lékaře i politika.

V první části *Náboženství* je představena definice náboženství a obecné dělení náboženství. Náboženství je součástí každé lidské kultury. Doprovází lidstvo během jeho dějin a ani dnes neztrácí na významu. Náboženství můžeme definovat jako: „Sdružení lidí se společnými názory a s podobnými postoji ke světu. Pomáhá lidem najít odpovědi na základní životní otázky. Je součástí tradic každého národa i jeho kultury, ovlivňuje politiku i dění ve světě.“⁷⁹⁶ V mnoha zemích spojuje věřící víra v jednoho Boha nebo v bohy. Náboženství jsou obecně rozdělena na dvě skupiny. První skupinu tvoří monoteistická náboženství, která připouští existenci jednoho Boha a zároveň Stvořitele světa. K monoteistickým náboženstvím patří judaismus, křesťanství a islám. Druhou skupinu tvoří polyteistická náboženství, která spojuje víra ve více bohů. Mezi polyteistická náboženství patří hinduismus.

Druhá část *Náboženská tolerance* pojednává o rozdílech mezi náboženskou tolerancí a netolerancí, také o svobodě vyznání. Věřícím náboženství na jednu stranu nabízí odpovědi na různé otázky a dodává naději, na stranu druhou však klade na člověka nároky dostat svému „ideálu“ v různých životních situacích. Náboženství přináší řadu konfliktů spojených s náboženskou netolerancí, ze strany věřících i nevěřících. Svoboda vyznání je v České republice zaručena Listinou základních práv a svobod. V Listině základních práv a svobod je

⁷⁹⁵ Tamtéž, s. 4.

⁷⁹⁶ Tamtéž, s. 4.; Jak poznamenávají autoři učebnice, teorií a definic náboženství je celá řada. Neexistuje ovšem taková, která by zahrnovala veškerá náboženství.

stanoveno, že: „Každý má právo na svou víru a přesvědčení, zároveň však musí respektovat víru a přesvědčení ostatních.“⁷⁹⁷

První podkapitola věnuje náboženství dvě strany textu. Text obsahuje zvláště pojmy. Podkapitolu doplňuje ukázka z krásné literatury a motivační text. V úvodu podkapitoly je motivačním textem Faëthon z díla Eduarda Petišky *Staré řecké báje a pověsti*. Ukázku z krásné literatury tvoří výňatek z Listiny základních práv a svobod, článek 15. a 16. Text podkapitoly je také doplněn dvěma obrázky. První představuje přebal knihy *Staré řecké báje a pověsti*. Druhý obrázek zobrazuje šamana. Lekci také doprovází mapa světových náboženství. Z hlediska mezipředmětových vztahů má tato podkapitola mezipředmětové vztahy se zeměpisem, přírodopisem, českým jazykem a dějepisem. Na dolní liště podkapitoly jsou přeloženy čtyři klíčová slova náboženství, Bůh, věřit v Boha a náboženská tolerance do angličtiny a němčiny.

Ve druhé podkapitole *Judaismus* je výkladový text rozdělen na tři části. Kromě úvodu obsahuje podkapitola části *Tóra, Modlitba a svátky* a *Symboly*. V úvodu je ve stručnosti představen judaismus. Judaismus je židovské náboženství. Jedná se o nejstarší monoteistické náboženství na světě, které vzniklo asi před čtyřmi tisíci lety. O dějinách Židů pojednává hebrejská Bible, začíná usazením praotce Abraháma v Zemi zaslíbené ve druhém tisíciletí př. n. l.⁷⁹⁸ Pro Židy je Bůh „nezobrazitelný a nepopsatelný.“ Je Stvořitelem světa i Bohem každého člověka.

V první části *Tóra* jsou představeny základní části hebrejské Bible a role rabína v židovské společnosti. Hebrejská Bible, hebrejsky Tenach, je základním textem judaismu. Nejdůležitější částí Bible je Pět knih Mojžíšových, dále knihy prorocké a spisy. Jako Tóra se označuje Pět knih Mojžíšových zapsaných na svitku. Tóra se přečte během jednoho roku při Šabatových (pozn. sobotních) bohoslužbách. Nejvyšším prorokem Židů je Mojžíš.

V této části jsou dále objasněny pojmy diaspora a synagoga. Diaspora je vysvětlena jako vyhnání Židů z jejich původní vlasti, jejich postupné usazení v různých zemích. Židé se dnes usazují v obcích nebo jen kolem domu modlitby, synagoze. V synagoze se scházejí Židé zejména na modlitby, např. o šabatech a dalších svátcích. Synagoga je také místem oslav

⁷⁹⁷ Tamtéž, s. 5.

⁷⁹⁸ Zemi zaslíbenou je dnešní Izrael.; Bůh s Abrahámem a později s jeho potomky uzavřel smlouvu. Podle smlouvy: „Židé ho přijmou jako jediného Boha a za to se jim dostane vlastní země. Budou národem, který na svět ponese Boží zvěst.“ Tamtéž, s. 6.

náboženské plnoletosti chlapců a dívek,⁷⁹⁹ konají se zde i svatby. V synagoze má důležitou roli rabín, židovský duchovní, učitel a rádce. Muži a ženy se v tradičních synagogách modlí odděleně.

Ve druhé části *Modlitba a svátky* jsou představeny hlavní židovské modlitby a svátky. Židé svými modlitbami vyjadřují především svoji vděčnost. Jsou pro ně důležité tři hlavní modlitby, ale znají i další, např. modlitbu po jídle. Je stručnosti je představen také židovský kalendář. Dny podle židovského kalendáře začínají s východem hvězd. Nejdůležitějším dnem je sobota, hebrejsky šabat, pro Židy je dnem odpočinku. Provází ho zapalování dvou svící, připraveny jsou zvláštní pokrmy. Šabat je den zasvěcený klidu a rodině, kdy se nevykonává žádná práce. V synagoze se koná slavnostní bohoslužba.

Představeny jsou hlavní židovské svátky. Nejvýznamnějším židovským svátkem je Jom kipur⁸⁰⁰ neboli Den smíření, pro Židy je to den pokání, půstu a nových předsevzetí. Dalšími důležitými svátky jsou Pouštní svátky stanovené Tórou, patří k nim Pesach, Šavuot a Sukot. Svátek Pesach se slaví na jaře a připomíná vysvobození Židů z egyptského otroctví. Svátek týdnů neboli Šavuot upomíná na darování Tóry na hoře Sinaj. Na podzim se slaví Sukot, Svátek stánků, který připomíná obtíže i Boží ochranu při putování do Zaslíbené země. V zimě slaví Židé Chanuku neboli Svátek světel, při kterém zapalují světla na osmiramenném svícnu. Na jaře slaví Židé Purim, Svátek losů.

V židovském náboženství má velkou důležitost rodina, studium a dodržování zvyklostí. Mezi zvyklosti patří dělení stravy na rituálně vhodnou neboli košer a zapovězenou. K zapovězeným potravinám patří např. krev, vepřové a králičí maso, plody moře.

Ve třetí části *Symboly* jsou představeny dva hlavní symboly judaismu, k nimž patří sedmiramenný svícen menora a šesticípá Davidova hvězda hexagram.

Ve druhé podkapitole jsou věnovány tématu judaismu dvě strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy. Výkladový text doplňují dvě zajímavosti. První je uvedena zajímavost, že do synagogy může vstoupit muž pouze s pokrývkou hlavy, které se říká kipa (jarmulka). Židovští muži ji nosí na hlavě na důkaz úcty a oddanosti Bohu. Jako druhá zajímavost je uvedeno, že menora byla původně v jeruzalémském chrámu a symbolizuje sedm dní stvoření světa. Podkapitolu doprovází v úvodu motivační text, kterým je výňatek z Bible z Páté knihy

⁷⁹⁹ Oslava náboženské plnoletosti chlapců se nazývá bar micva. Oslava náboženské plnoletosti dívek se nazývá bat micva. Tamtéž, s. 6.

⁸⁰⁰ Svátek Jom kipur se slaví deset dní po židovském Novém roku, hebrejsky Roš ha-šana. Tamtéž, s. 7.

Mojžíšovi, z 5. kapitoly, verš 6-22. K podkapitole patří také tři obrázky. První představuje rabína a svitek Tóry. Na druhém obrázku je Velká synagoga v Plzni. Třetí obrázek představuje Davidovu hvězdu a Sedmiramenný svícen. Na dolní liště je uveden mezipředmětový vztah s dějepisem, 9. ročník. Čtyři klíčová slova, k nimž patří: judaismus, rabín, synagoga a svátek, přeložena do angličtiny a němčiny.

Ve třetí podkapitole *Křesťanství* je výkladový text rozdělen na čtyři části. V úvodu je stručná charakteristika křesťanství. Křesťanství je nejrozšířenějším náboženstvím s největším počtem věřících. Původně se „vyvinulo z judaismu“ na počátku letopočtu. Křesťanství jako monoteistické náboženství vyznává víru v jednoho Boha, který existuje ve třech osobách, jimiž jsou Otec, Syn a Duch svatý. Podle autorů učebnice je základním poselstvím Bible: „Člověk nechtěl žít v přátelství s Bohem, tedy zhřešil. Bůh svým hřešícím lidem slíbil, že jim pošle Spasitele, který je vyvede z hříchu. Tímto Spasitelem je Ježíš Kristus, syn Boží.“⁸⁰¹ Člověk se může stát křesťanem, pokud uvěří v Boha a nechá se pokřtít. Křesťané i židé se hlásí společně k Desateru přikázání,⁸⁰² učí je milovat Boha a ostatní lidi.

V první části *Bible* je představena svatá kniha křesťanství Bible a její členění. Bible je rozdělena na dvě hlavní části, Starý zákon a Nový zákon.⁸⁰³ Křesťané převzali z judaismu, obsahuje židovský soubor posvátných knih. Popisuje stvoření světa a člověka. Nový zákon je „specificky křesťanský,“ tvoří ho evangelia popisující život Ježíše Krista od jeho narození v Betlémě, učení až po mučednickou smrt ukřižováním a vzkříšení, kdy třetího dne vstal z mrtvých.

Křesťané se k bohoslužbám scházejí v kostele, kde je čtena Bible. V kostele: „křesťané projevují svoji víru v Boží přítomnost mezi sebou zejména modlitbou a zpěvem.“⁸⁰⁴

Ve druhé části *Křesťanské církve* je vysvětleno současné rozdělení křesťanské církve a konkrétněji je věnován prostor římskokatolické církvi. Křesťanství nepředstavuje jednu církev, ale je rozděleno do několika církví. Mezi nejznámější církve patří církev římskokatolická, pravoslavná a protestantská. Křesťanské církve se liší pojetím církevního společenství, např. římskokatolickou církev spravují biskupové v čele s papežem.

⁸⁰¹ Tamtéž, s. 8.

⁸⁰² Desatero přikázání v judaismu a křesťanství není totožné. Desatero v judaismu např. zakazuje zobrazovat Boha a přikazuje dodržování šabaty jako svátečního dne. V křesťanství je naopak zobrazování Boha povoleno a svátečním dnem je neděle.?

⁸⁰³ Starý zákon je psán hebrejsky a některé jeho části jsou psány aramejsky.

⁸⁰⁴ Tamtéž, s. 8.

Katolíci přijímají vedle křtu také další svátosti. Svátosti jim: „pomáhají setkávat se s Bohem a žít lepší život.“⁸⁰⁵ Z hlediska církevní organizace je nejmenším správním celkem farnost, v čele stojí farář, jeho nadřízeným je biskup.

Ve třetí části *Svátky* jsou představeny hlavní křesťanské svátky. Nejznámějšími a zároveň nejvýznamnějšími křesťanskými svátky jsou Vánoce, Velikonoce a Letnice. O Vánocích je slaveno narození Ježíše Krista. Velikonoce jsou pro křesťany svátkem, kdy si připomínají ukřižování a zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Letnice neboli svatodušní svátky jsou slaveny padesát dní po Velikonocích, jsou dnem seslání Ducha svatého apoštolům.

Čtvrtá část *Symboly* seznamuje s křesťanskými symboly. Nejznámějším symbolem křesťanství je kříž.⁸⁰⁶ Dalšími křesťanskými symboly jsou první a poslední písmeno řecké abecedy alfa a omega, označují počátek a konec. Také beránek a ryba.

V úvodu podkapitoly je motivační text z Bible, Nový zákon, Evangelium podle Matouše, 6. kapitola, verš 9-13. Text doprovází čtyři obrázky. První obrázek představuje růženec, modlitební pomůcku křesťanů s křížem (krucifix). Druhým obrázkem je Gutenbergova bible. Třetí obrázek představuje současného papeže Františka. Na čtvrtém obrázku jsou dva křesťanské symboly, kříž a ryba.

Ve třetí kapitole jsou tématu křesťanství věnovány celkem dvě strany textu. Text obsahuje zvláště pojmy. Podkapitolu doplňují mezipředmětové vztahy s dějepísem a českým jazykem. Na liště jsou čtyři klíčová slova: křesťanství, Bible, Starý zákon, Nový zákon, přeložená do angličtiny a němčiny.

Text doprovází čtyři zajímavosti. První zajímavostí je pojem „Kristova léta,“ Ježíš Kristus byl ukřižován v 33 letech. Druhá zajímavost je slavení Vánoc v pravoslavné církvi 6. a 7. ledna podle juliánského kalendáře. Třetí zajímavostí je pohyblivost svátku Velikonoc, slaví se neděli po prvním jarním úplňku. Čtvrtou zajímavostí vysvětlení, proč je ryba symbolem křesťanství. Ryba je řecky ichthys, jsou to počáteční písmena pro Ježíš Kristus, Syn Boží, Spasitel.

Ve čtvrté podkapitole *Islám* je v úvodu popsána charakteristika islámu. Islám neboli „odevzdanost Bohu“ je v počtu stoupenců druhým nejrozšířenějším monoteistickým náboženstvím po křesťanství. Vychází z učení proroka Muhammada, vyžaduje úplnou

⁸⁰⁵ Tamtéž, s. 9. Mezi svátosti jsou řazeny vedle křtu také svaté přijímání, biřmování, pomazání nemocných, zpověď, manželství a kněžství.; Snahou o sjednocení křesťanů je ekumenismus.

⁸⁰⁶ Na kříži byl ukřižován Ježíš Kristus. Pro věřící je kříž nadějí na vzkříšení.

poslušnost příkazům jediného Boha Alláha. Příkazy Boha Alláha jsou zprostředkovány Muhammadem ve zjeveních shromážděných po Muhammadově smrti v knize Korán.

První část *Muslimové* je věnována stoupcům islámu neboli muslimům. Každý muslim musí respektovat a dodržovat pět zásad islámu neboli pilířů víry.⁸⁰⁷

Ve druhé části *Korán* věnuje prostor posvátné knize muslimů, Koránu. Je považován za přesný záznam slov ve verších, která Alláh zjevil proroku Muhammadovi prostřednictvím anděla Gabriela. Korán je složen z 114 kapitol neboli súr.

Muslimskou modlitebnou je mešita. Na rozdíl od kostela ovšem mešita není posvátná. Slouží nejen jako modlitebna, ale i jako vzdělávací místo. Pobyt v mešitě má svá pravidla. Vstup do mešity je povolen jen bez obuvi. Muži a ženy se modlí odděleně. V mešitě je výklenek, který označuje směr konání modlitby, k Mekce. Součástí mešity bývá kopule a minaret.

Ve třetí části *Tradice a zvyky* jsou představeny muslimské tradice a zvyky týkající se modlitby, jídla, rodiny, manželství a smrti. Muslimové se modlí pětkrát denně, modlitba je jediná pravidelná bohoslužba. Při modlitbě musí dodržovat pravidla, např. rituální očista těla a místa, vždy se musí modlit směrem k Mekce, musejí dodržovat správný čas modlitby. Povinná modlitba v mešitě je páteční. Muslimové mají zakázáno jíst vepřové maso a krev, pít alkohol a užívat drogy. Na rodinu je v islámu kladen zásadní důraz. V manželství je povoleno mnohoženství, muslim může mít maximálně čtyři manželky. V otázce smrti, muslimové věří, že život na zemi je pouhou přípravou na život na onom světě.

Ve čtvrté části *Symboly* jsou popsány dva hlavní islámské symboly půlměsíc a pěticípá hvězda. Společně tvoří hlavní znak islámské víry. Hvězda představuje planetu Venuši jako jitřenku, pět cípů hvězdy symbolizuje pět pilířů islámu.

Čtvrtá podkapitola *Islám* věnuje tématu náboženství muslimů islámu celkem dvě strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy. V úvodu je motivační text úryvek z Koránu, Súra I, verš 1.-7. podkapitola má svým obsahem mezipředmětové vztahy s dějepisem, 7.

Součástí textu podkapitoly jsou tři zajímavosti. První zajímavost popisuje vznik muslimského kalendáře. Druhou zajímavostí je svatyně KÁ'BA, nejposvátnější stavba islámu.

⁸⁰⁷ Mezi pět pilířů islámu patří: 1. vyznání víry v jediného Boha (šaháda), 2. každodenní modlitba, pětkrát denně, 3. 30 dnů trvající půst v měsíci ramadánu, 4. každoroční almužna či daň pro chudé a potřebné (zakát), 5. pout' do Mekky.

Třetí zajímavostí je, jak se člověk stane muslimem po vyznání víry (šahády). Na liště jsou čtyři klíčová slova přeložena do angličtiny a němčiny, jsou to: islám, Korán, modlitba, mešita.

Podkapitulu doprovází pět obrázků. První obrázek představuje Korán. Druhým obrázkem je ukázka vnitřního vybavení mešity. Třetí obrázek představuje mešitu s minaretem. Čtvrtým obrázkem je Mekka. Pátý obrázek je půlměsíc a pěticípá hvězda.

V páté podkapitole *Hinduismus* nejprve charakterizováno náboženství hinduismus. Hinduismus je považován za jeden z nejstarších náboženských systémů světa, je polyteistický. Třetím nejrozšířenějším na světě podle stoupců. „Je chápán jako soubor náboženského a filozofického učení, jako způsob života.“⁸⁰⁸

V první části *Hinduisté* je představena víra hinduistů. Hinduistou se člověk může stát pouze narozením. Zároveň se také stává svým zrozením příslušníkem jedné ze čtyř kast, jimiž jsou kněží, bojovníci, obchodníci, řemeslníci a zemědělci, služebníci. Hinduisté věří, že lidská duše je nesmrtelná. Po smrti se duše převtěluje, reinkarnuje do jiného těla.⁸⁰⁹ Toto se řídí podle karmického zákona odplaty, podle zásluh a skutků v předchozím životě. Za duchovní cíl hinduistů je považováno vysvobození se z cyklu smrti a znovuzrození, splnutí duše člověka s věčnou podstatou vesmíru. Cestou k dosažení tohoto cíle je jóga.

Ve druhé části *Vědy* je pojednáno o Védách, nejstarších posvátných textech hinduismu. Vědy neboli Vědění obsahuje oddíly týkající se vědy, filozofie, právních předpisů, mytologických vyprávění a duchovních znalostí. Součástí jsou modlitby k bohům, popis obětních obřadů a teorie o reinkarnaci.

Ve třetí části *Božstva* jsou popsána hlavní hinduistická božstva, kterými jsou Bráhma, Šiva a Višnu. Řada hinduistů má duchovního učitele tzv. guru. Guru vede jednotlivce i celé rodiny životem a ovlivňuje jejich duchovní praxi.

Ve čtvrté části *Svátky* je věnován prostor hinduistickým svátkům. Hinduisté slaví mnoho náboženských a společenských svátků, často jsou věnovány jednotlivým bohům. Většina hinduistů mají svatyni k uctívání bohů podle jejich výběru ve vlastním domě, navštěvují však také chrámy. Hinduisté často uctívají svá božstva na březích posvátných řek a jezer, v nich se rituálně očišťují.

⁸⁰⁸ Tamtéž, s. 12.; Hinduismus je odvozen od slova hind, což je perské pojmenování údolí řeky Indu.

⁸⁰⁹ Duše člověka se může reinkarnovat nejen do těla člověka, ale i do těla hmyzu.

V páté části *Symboly* je představen známý symbol hinduismu, kaligraficky upravená slabika óm. Používá se při meditaci, je považována za symbol štěstí.

V páté podkapitole jsou náboženství hinduismu věnovány dvě strany textu. V úvodu podkapitoly je motivační text, úryvek ze Staroindického filozofického textu Brhadáranjaka Upanišad z díla *Hinduismus a jeho cety k dokonalosti* od Dušana Zbavitele.

Podkapitolu doplňují tři zajímavosti. První zajímavost se věnuje kastovnímu systému v Indii a zrušení diskriminace na základě kastovního původu. druhá zajímavost popisuje podobu bohů Bráhmy, Šivy a Višnu. Třetí zajímavost je věnována posvátnému zvířeti hinduismu v Indii, krávi.

Podkapitolu doplňují sedm obrázků. Na prvním obrázku je procesí při hinduistické slavnosti. Na druhém obrázku je zobrazen bůh Bráhma. Na třetím obrázku je zpodobněn bůh Višnu. Na čtvrtém obrázku je bůh Šiva. Pátý obrázek představuje hinduistický chrám mandir. Na šestém obrázku je posvátná řeka Ganga. Na sedmém obrázku je slabika óm. V podkapitole je na liště odkaz na mezipředmětový vztah se zeměpisem a dějepisem, také čtyři klíčová slova hinduismus, Vědy, reinkarnace, duše přeloženy do angličtiny a němčiny.

V šesté podkapitole *Buddhismus* je představeno učení buddhismu. Buddhismus je spjatý se životem a učením Buddhy (pozn. Buddha je někdy označen jako Probuzený), vlastním jménem Siddhártha Gautama. Buddhismus vznikl v severovýchodní Indii kolem roku 550 př. n. l.

V části *Dharma* je popsáno Buddhovo učení neboli dharma. Buddha ukazuje světu: „kde najít útočiště před utrpením narození, stárnutí, nemoci a smrti.“⁸¹⁰ Základem Buddhova učení jsou Čtyři vznešené pravdy, mezi něž patří Pravda o utrpení, Pravda o vzniku utrpení, Pravda o ustání utrpení, Pravda o cestě vedoucí ke konci utrpení. První pravdou je Pravda o utrpení. Mezi utrpení, kterými lidé procházejí, patří narození, stárnutí, nemoc, smrt nebo ztráta přátel. Druhou pravdou je Pravda o vzniku utrpení. Jako příčina utrpení je označena karma, což je zákon příčiny a následku. V buddhismu karma znamená, že dobré činy způsobují radost a špatné činy způsobují utrpení. Mezi špatné činy patří zabítí, krádež, nevhodné sexuální chování, lživá mluva, chamtivost a zlý úmysl. Třetí pravdou je Pravda o ustání utrpení. Ustání utrpení, tedy stav naprosté nepřítomnosti utrpení se nazývá nirvána. Znamená zbavení se chamtivosti, nenávisti a zaslepenosti, které poutají lidi ve strastném

⁸¹⁰ Tamtéž, s. 14.

koloběhu znovuzrození. Čtvrtou vznešenou pravdou je Pravda o cestě vedoucí ke konci utrpení, je to cesta do nirvány, způsob, jak ukončit utrpení. Jedna z možných cest k nirváne spočívá ve cvičení ve třech oblastech, k nimž patří mravní kázeň, meditace a moudrost. Podle čtyř vznešených pravd je život pojat jako utrpení. Toto utrpení má příčinu, existuje stav bez utrpení a k tomuto stavu vede cesta. Cílem buddhismu je vysvobození ze sansáry, nekonečného koloběhu znivuzrození. V současnosti je jedním z hlavních představitelů buddhismu ve světě dalajláma.

V šesté podkapitole buddhismus jsou tématu náboženství věnovány 2,5 strany textu. Text obsahuje zvýrazněné pojmy. V úvodu podkapitoly je motivační text o buddhismu od Donalda S. Lopeze Jr.: Příběh buddhismu – Průvodce dějinami buddhismu a jeho učením.

Podkapitolu doprovází tři zajímavosti. První zajímavost pojednává o životě prince Siddhárthy Gautamy a o jeho cestě k „probuzení.“ Druhou zajímavostí je další vyjádření čtyř vznešených pravd v osmidílné stezce: správný názor, správné rozhodnutí, správná řeč, správné jednání, správné žití, správné snažení, správná bdělost a správné soustředění. Třetí zajímavostí je, že Buddha při výkladu o čtyř vznešených pravdách přistupoval jako lékař.

Text doprovází čtyři obrázky. Prvním obrázkem je socha Buddhy. Druhý obrázek představuje mnichy v Číně. Na třetím obrázku je kolo drahmy, jeden z nejstarších buddhistických symbolů. Čtvrtý obrázek zobrazuje současného dalajlámu.

Na liště jsou klíčová slova buddhismus, nirvána, náboženské hnutí a dalajláma přeložená do angličtiny a němčiny.

V sedmé podkapitole *Další náboženství a nová náboženská hnutí* jsou ve stručnosti představena další náboženství a náboženská hnutí ve světě.

V první části *Další náboženství ve zkratce* jsou představena další světová náboženství. Patří k nim např. šintoismus⁸¹¹, taoismus⁸¹² a konfucianismus⁸¹³.

Druhá část *Nová náboženská hnutí*⁸¹⁴ pojednává o činnosti tzv. nových náboženských hnutích. Většinou vznikají odtržením od velkého náboženského společenství, s nimž zcela

⁸¹¹ Šintoismus je japonské polyteistické náboženství. Vyznává radostnou stránku života a vděčnost přírodě za její dary.

⁸¹² Taoismus je čínský filozofický směr. Zdůrazňuje harmonickou jednotu člověk s přírodou.

⁸¹³ Konfucianismus je původně čínské náboženství, které jeho stoupenci chápou spíše jako způsob vzdělávání. zdůrazňuje tradiční hodnoty a úctu k člověku a k předkům. Název je odvozen od čínského myslitele Konfucia.

⁸¹⁴ Pojem nová náboženská hnutí bývá někdy spojen s pojmem sekta. Pojem sekta sloužil původně k označení veškerých malých náboženských skupin, které vznikly odtržením od některého z hlavních náboženství a dostali se s ním do konfliktu. Dnes je pojem sekta chápán spíše negativně, má pejorativní význam.

nesouhlasí. Nová náboženská hnutí se vytváří nejčastěji v období nějaké nejistoty, protože poskytují jednoznačný vzor chování v komplikovaném světě. Tvoří přirozenou součást náboženského života. Většina náboženství se shoduje v tzv. zlatém pravidle: „Nedělej jiným to, co nechceš, aby oni činili tobě.“⁸¹⁵

V podkapitole je tématu náboženských hnutí věnována 0,5 strany textu. Podkapitolu doplňují tři obrázky. První obrázek představuje symbol šintoismu. Druhým obrázkem je symbol taoismu. Na třetím obrázku je socha Konfucia.

Součástí podkapitoly jsou dvě zajímavosti. První zajímavostí je podrobnější vysvětlení dalších tří zmíněných náboženství. Druhou zajímavostí je vysvětlen rozdíl, mezi pojmy „nové náboženské hnutí“ a „sekta.“

V osmé podkapitole *Extremismus a fanatismus* je pojednáno o rozdílu mezi extremismem⁸¹⁶ a fanatismem⁸¹⁷, jaké jsou charakteristiky takové jednání v čem tkví jejich škodlivost. V rámci některých náboženských hnutí i mezi jinými skupinami se mohou vyskytovat taková uskupení, která se chovají extremisticky nebo fanaticky. Pro své členy i pro společnost mohou být nebezpečná.

Tématu extremismu a fanatismu je věnována jedna strana textu. V úvodu podkapitoly uvádí motivační text z nadace Fórum 2000 ze 13. října 2009.

Podkapitolu doplňují dvě zajímavosti vysvětlující rozdíl mezi fanatismem a extremismem. Na liště jsou dvě klíčová slova s překladem do angličtiny a němčiny fanatismus a extremismus. Na liště je odkaz na mezipředmětový vztah s dějepísem.

V učebnici *Výchova k občanství 9: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV* je tématu náboženství věnováno celkem 13 stran textu z celkových 88 stran učebnice. Celkem osm podkapitol první kapitoly se postupně věnuje různým náboženským tématům. Je zde patrný postupný přechod od primitivních přirozených náboženství, např. totemismu a šamanismu k monoteistickým náboženstvím, např. křesťanství, judaismu a islámu. Zmíněno je také polyteistické náboženství hinduismus a náboženské učební buddhismu. Prostor je věnován i

⁸¹⁵ Tamtéž, s. 15.

⁸¹⁶ Extremismus je krajně radikální jednání usilující o porušování společností uznávaných norem a prosazující netoleranci. Extremisté sami sebe považují za nadřazené a své názory vnímají jako jediné správné. Jejich názory se snaží šířit často proti vůli jiných lidí, nezřídkou dokonce násilnou cestou a terorismem.

⁸¹⁷ Fanatismus označuje přehnanou, nekritickou angažovanost za nějaké přesvědčení. Fanatismus se může projevat v neúnavném zápalu pro nápravu. Fanatikova víra, že sám patří k vyvoleným, posiluje jeho tendence k fanatismu.

náboženským hnutím a současným celosvětovým problémům extremismu a fanatismu v souvislosti s náboženstvím.

Zajímavá je paralela mezi primitivním přirozeným náboženstvím v pravěku a současným náboženstvím u kmenů tzv. přírodních lidí uctívající stejná božstva jako lidé v pravěku.

9.8 Shrnutí a srovnání

Ve všech zkoumaných osmi učebnicích občanské výchovy z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. je obsažena zmínka o náboženství.

Téma je marginální pro tři⁸¹⁸ učebnice. Pouze ve dvou⁸¹⁹ učebnicích je tématu věnováno více prostoru, respektive samostatná podkapitola a kapitola. Ve většině učebnic se téma vyskytuje jako součást hlavního textu, zároveň jako marginálie nebo odkaz na mezipředmětový vztah. Tématu je věnován různý prostor, nejvíce 13 stran⁸²⁰ a nejméně dva řádky⁸²¹ textu v celé učebnici. V průměrně je v učebnici věnováno 5,3 strany textu. Učebnice popisují napříč jednotlivými ročníky postupný přechod od přírodního náboženství, pravěkého náboženství k monoteistickým a polyteistickým náboženstvím. Téma náboženství je pojato i v rámci současné demokratické společnosti. Vysvětleno je jeho zakotvení v Listině základních práv a svobod jako základního lidského práva.

V poměru k jiným tématům je tématu náboženství věnováno v učebnicích občanské výchovy poměrně málo prostoru. Výjimku tvoří pouze učebnice pro 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia z nakladatelství Nová škola, s.r.o. *Výchova k občanství 9: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*, kde téma tvoří samostatnou kapitolu a je mu věnováno 13 stran textu.

V poměru k současnému aktuálně platnému *Rámcovému vzdělávacímu programu pro základní vzdělávání* je ve vybraných učebnicích věnováno poměrně málo prostoru tématu náboženství. V *Rámcovému vzdělávacímu programu pro základní vzdělávání* ve vzdělávacím

⁸¹⁸ URBAN, Michal.: *Občanská výchova 8*, s. 56-57,78.; LUNEROVÁ, J., ŠTĚRBA, R. a SVOBODOVÁ, M.: *Výchova k občanství 8*, s. 46, 57, 64.; URBAN, Michal.: *Občanská výchova 9*, s. 79.

⁸¹⁹ BROM, Z.: *Občanská výchova 7*, s. 33-38.; LAICMANOVÁ, A. *Výchova k občanství 9*, s. 4-16.

⁸²⁰ LAICMANOVÁ, A. *Výchova k občanství 9*, s. 4-16.;

⁸²¹ URBAN, M. *Občanská výchova 9*, s. 79.

oblasti *Člověk a společnost* ve vzdělávacím oboru *Výchova k občanství* odkazuje na náboženství tématický okruh *Člověk ve společnosti* a jeho dva očekávané výstupy.⁸²²

Učebnice občanské výchovy z obou zkoumaných nakladatelství poskytují velmi pestré informace o náboženství, respektive zohledňují různá náboženská témata. V učebnicích z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. přítomno 22 náboženských témat. Z těchto témat souvisí sedm s křesťanstvím.

9.8.1 Kreacionismus

V jedné učebnici⁸²³ je nepřímo zmíněno téma kreacionismu skrze poznámku na liště odkazující na jiné názory na vznik života na Zemi. Jiným názorem na vznik života na Zemi je podle některých lidí stvoření člověka a světa Bohem.

9.8.2 Definice náboženství

Jedna učebnice⁸²⁴ zohledňuje definici náboženství. Podle této definice je náboženstvím sdružení lidí, které pojí společné názory na mají také podobné postoje ke světu. Náboženství také lidem pomáhá najít odpovědi na základní životní otázky. Je součástí je tradic každého národa a kultury, náboženství také ovlivňuje politiku a dění ve světě. Náboženství také představuje víru v jednoho boha nebo bohy.

9.8.3 Uctívání přírodních božstev

Ve čtyřech učebnicích⁸²⁵ je zohledněno téma uctívání přírodních božstev, respektive pravěké náboženství. V jedné učebnici⁸²⁶ je zmíněna snaha lidí naklonit si přírodu různými rituály a obřady. Lidé uctívali zejména Slunce, oheň, vodu a zemi. Ve třech⁸²⁷ učebnicích jsou zmíněny magické obřady, Ve první učebnici⁸²⁸ je zmíněna snaha lidí v minulosti přivolat jaro

⁸²² Těmito očekávanými výstupy jsou: VO-9-1-05 *objasní potřebu tolerance ve společnosti, respektuje kulturní zvláštnosti i odlišné názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí, zaujímá tolerantní postoje k menšinám.*; VO-9-1-06 *rozpozná netolerantní, rasistické, xenofobní a extremistické projevy v chování lidí a zaujímá aktivní postoj proti všem projevům lidské nesnášenlivosti.*

⁸²³ JANOŠKOVÁ, D.: *Občanská výchova 6*, s. 82.

⁸²⁴ LAICMANOVÁ, A.: *Výchova k občanství 9*, s. 4.

⁸²⁵ JANOŠKOVÁ, D.: *Občanská výchova 6*, s. 12.

⁸²⁶ JANOŠKOVÁ, D.: *Občanská výchova 6*, s. 12.

⁸²⁷ SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L.: *Výchova k občanství 6*, s. 6.; BROM, Z.: *Občanská výchova 7*, s. 28.; LAICMANOVÁ, A.: *Výchova k občanství 9*, s.4-5.

⁸²⁸ SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L.: *Výchova k občanství 6*, s. 6.

nebo dešť magickými obřady. Z magických obřadů se měli postupně vyvinout zvyklosti a slavnosti. Mezi zvyky slavnosti patří vynášení Morany a dešťové tance. Druhá učebnice⁸²⁹ zmiňuje umění u pravěkého člověka. Pravěcí lidé považovali svá díla za magická a jejich tvorbu provázeli určité rituály. Tvůrci jeskynních maleb promlouvali s duší zvířete, které malovali. Mohli také prožívat změněný stav vědomí, v tomto stavu se zvířaty komunikovali. Ve třetí učebnici⁸³⁰ je zmíněno uctívání přírodních živlů, různých zvířat a totemů jako božstev. Jako důvod jejich uctívání je představena bezmoc lidí proti silám přírody a vesmíru, které se nedovedli vysvětlit. Uctívání bylo spojeno s magickými obřady. Takto vznikaly mýty o stvoření světa a Země, prvních zvířat a lidí. Lidé dodnes vyznávají přírodní a kmenová náboženství. Tyto lidi spojuje víra v přírodní bohy. Kontakt mezi přírodními bohy a lidmi zprostředkovává šaman. Šamani dokážou cestovat do jiných světů a při svém rituálu používají kultovní předměty a oblečení. Šamani zastávají v kmeni kromě funkce kněze také funkci politika a lékaře.

9.8.4 Kult ženy-matky

Jedna učebnice⁸³¹ zohledňuje kult ženy-matky, dárkyně života. Kult ženy-matky je představen jako marginálie na liště v souvislosti s životem v rodině.

9.8.5 Nejstarší formy náboženství

V jedné učebnici⁸³² jsou zohledněny nejstarší formy náboženství. Lidé v souvislosti s přírodními živly ve snaze naklonit si ji je začali uctívat a přinášet jim oběti. Mezi nejstarší formy náboženství patří animismus, totemismus a fetišismus. Animismus vychází z představy, že všechno kolem nás má duši podobně jako člověk, např. zvířata, věci a přírodní jevy. Totemismus je vírou uctívající svého mytického příbuzného, např. zvíře nebo rostlinu, ve formě totému. Fetišismus je uctívání předmětů, které mohou přinášet dobro i zlo. Působení fetišů, které zaručují přízeň svému nositeli.

9.8.6 Mýty

⁸²⁹ BROM, Z.: *Občanská výchova 7*, s. 28.

⁸³⁰ LAICMANOVÁ, A.: *Výchova k občanství 9*, s. 4-5.

⁸³¹ SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L.: *Výchova k občanství 6*, s. 23.

⁸³² BROM, Z.: *Občanská výchova 7*, s. 36-37.

V jedné učebnici⁸³³ jsou zohledněny mýty. Mýty jsou posvátná vyprávění, která zachycují myšlenkový svět našich předků. Mýty pomáhají člověku odpovídat na otázky po smyslu lidského života, také jak by měl člověk správně žít a chovat se k jiným lidem a přírodě. Mýty jsou obrazem základních etických norem a mezilidských vztahů v každé lidské kultuře.

9.8.7 Křesťanský kalendář

Dvě učebnice⁸³⁴ představují téma kalendáře křesťanského, který je zohledněn spolu s hlavními křesťanskými svátky. V jedné učebnici začíná křesťanský kalendář v lednu a končí v prosinci. Ve druhé učebnici začíná křesťanský kalendář v září a končí v srpnu. Takové uchopení kalendáře se dá vysvětlit několika způsoby. Kalendář počínající v lednu a končící v prosinci představuje kalendář křesťanský tak, jak běžně začíná rok v lednu a končí v prosinci. Kalendář začínající v září a končící v srpnu je pravděpodobně upraven tak, aby žákům přibližovat významné svátky od začátku školního roku do jeho konci, tedy od září do srpna.

9.8.8 Židovský a islámský kalendář

Dvě učebnice zohledňují židovský a islámský kalendář.⁸³⁵ Oba kalendáře začali v jiném časovém období. Obě učebnice shodně uvádějí počátek židovského kalendáře do roku 3761 př.n.l. a počátek islámského kalendáře do roku 622 n.l., kdy prorok Muhammad opustil Mekku a vydal se na pouť do Medíny.

9.8.9 Svátky

Ve třech učebnicích je zohledněno téma svátků. Tři učebnice přibližují křesťanské svátky a dvě učebnice židovské a muslimské svátky.

⁸³³ BROM, Z.: *Občanská výchova 7*, s. 37.

⁸³⁴ JANOŠKOVÁ, D.: *Občanská výchova 6*, s. 10-14.; SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L.: *Výchova k občanství 6*, s. 9-17.

⁸³⁵ JANOŠKOVÁ, D.: *Občanská výchova 6*, s. 10; SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L.: *Výchova k občanství 6*, s. 9-10.

9.8.10 Křesťanské svátky

Ve dvou učebnicích⁸³⁶ jsou představeny hlavní křesťanské svátky v rámci křesťanského kalendáře. Obě učebnice zmiňují hlavní křesťanské svátky, k nimž patří např. Štědrý den, Boží hod vánoční, Boží hod velikonoční. Obě učebnice také zmiňují např. svátek Hromnic a Všech svatých. V první učebnici⁸³⁷ je zmíněn svátek sv. Řehoře Velikého a poutí k uctění světců sv. Anny a sv. Prokopa. Druhá učebnice⁸³⁸ zmiňuje svátek sv. Jiří a sv. Cyrila a Metoděje.

9.8.11 Židovské a muslimské svátky

Dvě učebnice⁸³⁹ zohledňují židovské a muslimské svátky. V jedné učebnici⁸⁴⁰ je pouze zmínka slavení židovských a muslimských svátků. Jako sváteční den Židů je zmíněna sobota neboli šabat. Ve druhé učebnici⁸⁴¹ jsou blíže představeny židovské svátky Jom kipur neboli Den smíření, tzv. Pouštní svátky, k nimž patří Pesach, Šavuot a Sukot. V zeimě slaví Chanuku neboli Svátek světel. Na jaře oslavují Židé Svátek losů neboli Purim. Učebnice uvádí jako svččený den muslimů pátek a jeden z nejvýznamnějších svátků ramadán.

9.8.12 Keltské svátky

V jedné učebnici⁸⁴² jsou zmíněny keltské svátky. V učebnici jsou uvedeny jsou nejznámější keltské svátky, kterými jsou svátky Imbolc, Beltine, Lugnasad se Samhain

9.8.13 Světci – osobnosti světců

⁸³⁶ JANOŠKOVÁ, D.: *Občanská výchova 6*, s. 10-14.; SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L.: *Výchova k občanství 6*, s. 9-17.

⁸³⁷ JANOŠKOVÁ, D.: *Občanská výchova 6*, s. 10-14

⁸³⁸ SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L.: *Výchova k občanství 6*, s. 9-17.

⁸³⁹ SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L.: *Výchova k občanství 6*, s. 10-12, 17.; LAICMANOVÁ, A.: *Výchova k občanství 9*, s. 7, 11.

⁸⁴⁰ SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L.: *Výchova k občanství 6*, s. 10-12, 17.

⁸⁴¹ LAICMANOVÁ, A.: *Výchova k občanství 9*, s. 7, 11.

⁸⁴² JANOŠKOVÁ, D.: *Občanská výchova 6*, s. 12.

Ve dvou učebnicích⁸⁴³ jsou zohledněni blíže čeští světcí sv. Václava a sv. Ludmila. V první učebnici⁸⁴⁴ jsou sv. Václav a sv. Ludmila pouze zmíněni. Sv. Ludmila je představena jako manželka prvního historicky doloženého knížete Bořivoje. Sv. Václav je označen za nebeského vládce české země. Ve druhé učebnici⁸⁴⁵ je sv. Václav představen jako první významný panovník a světec a svatá Ludmila jako jeho babička.

Dvě učebnice⁸⁴⁶ zohledňují tři hlavní monoteistická náboženství křesťanství, judaismus a islám.

9.8.14 Křesťanství

V první učebnici⁸⁴⁷ představeno prostřednictvím postavy Ježíše Krista, který označen za mesiáše, který zachrání lidstvo. Ve druhé učebnici⁸⁴⁸ je křesťanské pojetí jako nejrozšířenější náboženství s největším počtem věřících. Původ křesťanství je spatřován v judaismu. Křesťanství vyznává víru v jednoho Boha, který existuje ve třech osobách, jimiž jsou Otec, Syn a Duch svatý. Posvátnou knihou křesťanství je Bible. Křesťanství je rozděleno do několika církví, např. církev římskokatolická, pravoslavná a protestantská. Hlavní křesťanskou svátostí je křest. Nejvýznamnějšími křesťanskými svátky jsou Vánoce, Velikonoce a Letnice. Nejznámějšími symboly křesťanství je kříž, první a poslední písmeno řecké abecedy alfa a omega, beránek a ryba.

9.8.15 Judaismus

Téma judaismu je zohledněno ve dvou učebnicích.⁸⁴⁹ V první učebnici⁸⁵⁰ je judaismus chápán jedno z nejstarších náboženství. Důležitou postavou v judaismu je prorok Mojžíš. Ve

⁸⁴³ JANOŠKOVÁ, D.: *Občanská výchova 6*, s. 14, 70.; LUNEROVÁ, J., ŠTĚRBA, R. a SVOBODOVÁ, M. *Výchova k občanství 7*, s. 37.

⁸⁴⁴ JANOŠKOVÁ, D.: *Občanská výchova 6*, s. 14, 70.

⁸⁴⁵ LUNEROVÁ, J., ŠTĚRBA, R. a SVOBODOVÁ, M. *Výchova k občanství 7*, s. 37.

⁸⁴⁶ BROM, Z.: *Občanská výchova 7*, s. 33-37.; LAICMANOVÁ, A.: *Výchova k občanství 9*, s. 4-15

⁸⁴⁷ BROM, Z.: *Občanská výchova 7*, s. 33.

⁸⁴⁸ LAICMANOVÁ, A.: *Výchova k občanství 9*, s. 8-9.

⁸⁴⁹ BROM, Z.: *Občanská výchova 7*, s. 35.; LAICMANOVÁ, A.: *Výchova k občanství 9*, s. 6-7.

⁸⁵⁰ BROM, Z.: *Občanská výchova 7*, s. 35.

druhé učebnici⁸⁵¹ je judaismus označen za nejstarší monoteistické náboženství na světě. Základní částí hebrejské Bible Tóra neboli Pět knih Mojžíšových. Židé se na modlitby schází v synagoze. Důležitou roli v judaismu má židovský duchovní rabín.

9.8.16 Islám

Islám jako téma zmiňují blíže dvě učebnice.⁸⁵² V první učebnici⁸⁵³ je islám představen jako velmi diskutovatelná cesta víry. Islám obsahuje některé pojmy a prvky židovského a křesťanského náboženství. V islámu je Bůh svrchovaným a nedostupným panovníkem. Ježíš je v islámu jedním z řady proroků, vedle Adama, Mojžíše a Muhammada. Ve druhé učebnici⁸⁵⁴ je islám představen jako druhé nejrozšířenější monoteistické náboženství a vychází z učení proroka Muhammada. Posvátnou knihou muslimů je Korán. Muslimskou modlitebnou je mešita, Muslimové se modlí pětkrát denně a modlitba je jediná pravidelná bohoslužba islámu. Hlavní islámské symboly představuje půlměsíc a pěticípá hvězda.

Ve dvou učebnicích⁸⁵⁵ jsou zohledněny polyteistická náboženství buddhismus a hinduismus.

9.8.17 Buddhismus

V první učebnici⁸⁵⁶ je jako populární forma buddhismu představen tzv. zen buddhismus. Ve druhé učebnici⁸⁵⁷ je představeno učení buddhismu. Buddhismus je spjatý se životem a učením Buddha, vlastním jménem Siddhártha Gautama. Buddhovo učení představuje tzv. dharma. Základem Buddhova učení jsou Čtyři vznešené pravdy, mezi něž patří Pravda o utrpení, Pravda o vzniku utrpení, Pravda o ustání utrpení, Pravda o cestě vedoucí ke konci utrpení. Cílem buddhismu je vysvobození ze sansáry, nekonečného koloběhu znivuzrození.

9.8.18 Hinduismus

⁸⁵¹ LAICMANOVÁ, A.: *Výchova k občanství 9*, s. 6-7.

⁸⁵² BROM, Z.: *Občanská výchova 7*, s. 35-36.; LAICMANOVÁ, A.: *Výchova k občanství 9*, s. 10-11.

⁸⁵³ BROM, Z.: *Občanská výchova 7*, s. 35-36.

⁸⁵⁴ LAICMANOVÁ, A.: *Výchova k občanství 9*, s. 10-11.

⁸⁵⁵ BROM, Z.: *Občanská výchova 7*, s. 35.; LAICMANOVÁ, A.: *Výchova k občanství 9*, s. 11-14.

⁸⁵⁶ BROM, Z.: *Občanská výchova 7*, s. 36.

⁸⁵⁷ LAICMANOVÁ, A.: *Výchova k občanství 9*, s. 14-15.

V první učebnici⁸⁵⁸ jsou představeni tři hlavní bohové hinduismu Šiva, Višnu a Bráhma. Ve druhé učebnici⁸⁵⁹ je hinduismus představen jako jeden z nejstarších náboženských systémů světa. Jedná se o soubor náboženského a filozofického učení, jako způsob života. Hinduistou se člověk může stát pouze narozením. Hinduisté věří, že lidská duše je nesmrtelná. Po smrti se duše převtěluje, reinkarnuje do jiného těla. Nejstarší posvátné texty hinduismu jsou Védy. Hlavní hinduistická božstva představují Bráhma, Šiva a Višnu. Řada hinduistů má duchovního učitele tzv. guru. Hinduisté slaví mnoho náboženských a společenských svátků, často jsou věnovány jednotlivým bohům.

9.8.19 Zvyklosti s duchovním významem

Jedna učebnice⁸⁶⁰ zohledňuje zvyklosti s duchovním významem. Mezi zvyklosti s duchovním významem patří způsoby uctívání předků. V české kultuře jsou s uctíváním předků spojeny Dušičky a ve vietnamské kultuře kult předků.

9.8.20 Náboženství jako lidské právo ukotvené v zákonech

Téma náboženství jako lidské právo ukotvené v zákonech zohledňují čtyři učebnice.⁸⁶¹ všechny čtyři učebnice zohledňují náboženství jako základní lidské právo, které je obsaženo v Listině základních práv a svobod a ve Všeobecné deklaraci lidských práv. Základní lidská práva jsou nezávislá na náboženském vyznání. V jedné učebnici⁸⁶² je zmínka o základních právech dítěte, k nimž patří právo na svobodu myšlení a vyznání.

9.8.21 Církevní sňatek

⁸⁵⁸ BROM, Z.: *Občanská výchova 7*, s. 36.

⁸⁵⁹ LAICMANOVÁ, A.: *Výchova k občanství 9*, s. 12-13.

⁸⁶⁰ SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L.: *Výchova k občanství 6*, s. 27.

⁸⁶¹ SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L.: *Výchova k občanství 6*, s. 38-39.; BROM, Z.: *Občanská výchova 7*, s. 87-89, 97.; LUNEROVÁ, J., ŠTĚRBA, R. a SVOBODOVÁ, M.: *Výchova k občanství 7*, s. 32-34.; LUNEROVÁ, J., ŠTĚRBA, R. a SVOBODOVÁ, M.: *Výchova k občanství 8*, s. 64.

⁸⁶² SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L.: *Výchova k občanství 6*, s. 39.

Téma církevní sňatek zmiňují čtyři učebnice.⁸⁶³ církevní sňatek je chápán jako alternativa civilního sňatku. Církevní sňatek je konán osobou pověřenou církví. Církevní sňatek se koná většinou v kostele, novomanželé skládají manželský slib.

9.8.22 Národnostní menšiny a jejich náboženství

Téma náboženství národnostních menšin vietnamské a ukrajinské zohledňují dvě učebnice⁸⁶⁴

9.8.23 Vietnamská kultura

Vietnamská kultura je zohledněna ve dvou učebnicích. V první učebnici⁸⁶⁵ je představena vietnamská kultura ve formě uctívání předků. Vietnamci se předky velmi uctívají. Ve vietnamské kultuře jsou ctěni i dávní zakladatele vesnic a legendární zakladatelé národa. Doma v rodině mývají oltář předků. Na oltář dávají obětiny, např. svíčky, misky s jídlem a květiny. Rodina uctívá předky do čtvrté generace. Předci jsou žádáni o pomoc a ochranu při důležitých rozhodováních celé rodiny. Ve druhé učebnici⁸⁶⁶ je zmínka o tom, hlavním náboženstvím Vietnamců je buddhismus.

9.8.24 Ukrajinská kultura

Ukrajinská kultura je zmíněna pouze v jedné učebnici⁸⁶⁷ v souvislosti s náboženstvím ukrajinské menšiny v České republice. U ukrajinské menšiny dominuje pravoslavná církev.

9.8.25 Etické normy

⁸⁶³ JANOŠKOVÁ, D.: *Občanská výchova 6*, s. 31.; SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L.: *Výchova k občanství 6*, s. 27.; LUNEROVÁ, J., ŠTĚRBA, R. a SVOBODOVÁ, M.: *Výchova k občanství 8*, s. 46.; URBAN, Michal.: *Občanská výchova 9*, s. 79.

⁸⁶⁴ SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L.: *Výchova k občanství 6*, s. 27.; LUNEROVÁ, J., ŠTĚRBA, R. a SVOBODOVÁ, M.: *Výchova k občanství 7*, s. 28-29.

⁸⁶⁵ SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L.: *Výchova k občanství 6*, s. 27

⁸⁶⁶ LUNEROVÁ, J., ŠTĚRBA, R. a SVOBODOVÁ, M.: *Výchova k občanství 7*, s. 28-29.

⁸⁶⁷ LUNEROVÁ, J., ŠTĚRBA, R. a SVOBODOVÁ, M.: *Výchova k občanství 7*, s. 28-29.

Jedna učebnice⁸⁶⁸ zohledňuje téma etických norem v souvislosti s náboženstvím. Etické normy určují, co je a není správné. Dodržování etických norem je závislé na výchově a náboženství.

9.9 Srovnání učebnic

Ačkoliv jsou z obou nakladatelství vybrány učebnice pro stejný ročník, neobsahují vždy obdobné informace, někdy je dokonce totéž učivo představeno v rámci dvou učebnic z jiných ročníků, např. učivo o hlavních světových náboženstvích je v učebnici z nakladatelství Fraus v 7. ročníku a v učebnici z nakladatelství Nová škola, s.r.o. v 9. ročníku.

9.9.1 Učebnice pro 6. ročník základní školy a víceletá gymnázia

V obou zkoumaných učebnicích z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. je věnován prostor kalendáři. Obě učebnice zmiňují kalendář židovský, islámský a křesťanský a jeho počátek. V souvislosti s křesťanským kalendářem jsou v rámci obou učebnic zmíněny také hlavní křesťanské svátky. Zatímco v učebnici z nakladatelství Fraus *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia* jsou křesťanské svátky představeny od ledna do prosince, v učebnici z nakladatelství Nová škola, s.r.o. *Výchova k občanství 6: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV* jsou uvedeny křesťanské svátky od září do října. Většina svátků je v obou učebnicích stejná, liší se uvedením několika svátků. Učebnice *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia* zmiňuje svátek sv. Řehoře a poutě na sv. Annu a sv. Prokopa. Učebnice *Výchova k občanství 6: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV* zmiňuje svátky sv. Jiří, sv. Cyrila a Metoděje a upálení mistra Jana Husa. Učebnice se liší výběrem světců. V této učebnici jsou také blíže popsány židovské svátky a muslimské svátky. V učebnici *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia* je zmíněn keltský kalendář a keltské svátky.

V obou učebnicích je věnován prostor přírodním božstvům. V učebnici *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia* jsou přírodní božstva spojena s rituály a

⁸⁶⁸ URBAN, Michal.: *Občanská výchova 8*, s. 56-57.

obřady uctívání Slunce, ohně, vody a Země. Druhá učebnice *Výchova k občanství 6: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV* popisuje magické obřady a přechod od přírodního náboženství ke zvykům a slanostem. Jako poznámku zmiňuje i kult ženy matky. Narozdíl od předchozí učebnice jsou zde vysvětleny rituály a zvyklosti s duchovním významem, respektive v čem se liší uctívání předků v české a vietnamské kultuře.

Obě učebnice zmiňují církevní sňatek a Desatero božích přikázání. V učebnici *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia* jsou zmíněni dva čeští světcí, sv. Václav a sv. Ludmila. Mezi významné osobnosti je zařazen Jan Hus a Petr Chelčický. Zmíněno je Pražské Jezulátko a nepřímo je odkázáno na kreacionismus. Druhá učebnice *Výchova k občanství 6: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV* věnuje prostor tématu základních lidských práv ukotvených ve Všeobecné deklaraci lidských práv. Zmiňuje i dětská práva, k nimž patří právo na vyznání.

9.9.2 Učebnice pro 7. ročník základní školy a víceletá gymnázia

V obou učebnicích jsou společným tématem lidská práva, respektive s ohledem na náboženství právo na svobodu vyznání. V ostatních tématech se obě učebnice naprosto odlišují. Učebnice z nakladatelství Fraus *Občanská výchova 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* se věnuje náboženství v pravěku v souvislosti s pravěkým uměním a rituály, posvátnými stromy a vodou. Zmiňuje posvátný kruh a Isaaca Newtona, muže vědy a náboženství jako marginálie. Velký prostor věnuje světovým náboženstvím, zejména třem největším monoteistickým náboženstvím křesťanství, islámu a judaismu. Představuje propojení duchovní kultury a náboženství. Přináší zhodnocení společných a odlišných prvků mezi islámem a ostatními náboženstvími. Část podkapitoly věnuje i důležitosti víry pro člověka a jak se chovat ve svatostánku. V této učebnici je věnována samostatná část nejstarším formám náboženství animismu, fetišismu a šamanismu, důvodům vzniku náboženství, kultu ohně, bouřky a Slunce. V učebnici jsou také vysvětleny mýty a jejich důležitost pro člověka. jako marginálie zmiňuje dva citáty z Bible.

Druhá učebnice *Výchova k občanství 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV* věnuje prostor náboženství národnostních menšin v České republice, respektive pravoslavné církvi u Ukrajinců a Rusů a buddhismu u Vietnamců. V souvislosti s lidskými právy jsou vysvětleny pojmy antisemitismus, rasismus a náboženská nesnášenlivost v minulosti a v současnosti. Jako významné historické osobnosti zmiňuje sv. Václava a Jan Husa. Oproti

předchozí učebnici také vysvětluje pojem duchovní kultura, do níž patří i náboženské vyznání.

9.9.3 Učebnice pro 8. ročník základní školy a víceletá gymnázia

Obě učebnice nemají společné téma. V učebnici *Občanská výchova 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* je věnován prostor etickým normám a jejich závislosti na výchově a náboženství. Jako zajímavost je uvedeno, jakou roli by Bůh zastával u současného soudu.

Ve druhé učebnici *Výchova k občanství 8: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV* je zmíněn církevní sňatek. Dále je jako typ státu představena teokracie, vláda v rukou církve. Samostatná část je věnována Listině základních práv a svobod, svobodě náboženského vyznání.

9.9.4 Učebnice pro 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia

Obě učebnice nemají společné téma. V první učebnici *Občanská výchova 9: pro základní školy a víceletá gymnázia* je zmíněno téma církevního sňatku a rozdíl mezi sňatkem a registrovaným partnerstvím.

Ve druhé učebnici *Výchova k občanství 9: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV* je věnována samostatná kapitola náboženství. V této učebnici je nejprve vysvětlen rozdíl mezi náboženskou tolerancí a netolerancí. Samostatná podkapitola je věnována přírodním náboženstvím a náboženstvím v pravěku, spojených s magickými obřady, např. totemismus. V učebnici jsou vysvětleny mýty a také je definováno náboženství. Představena jsou hlavní monoteistická a polyteistická náboženství, věnovány jsou jim samostatné podkapitoly učebnice. Z monoteistických náboženství je pojednáno o křesťanství, judaismu a islámu. Z polyteistických náboženství je představen hinduismus. Dále jsou samostatné části věnovány náboženského směru buddhismu a dalším náboženským hnutím, např. šintoismu. Vysvětlen je rozdíl mezi náboženskými hnutími a sektami.

10 Závěr

Cílem diplomové práce bylo analyzovat vývoj představ, respektive výkladu o náboženství v současných českých učebnicích dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. V učebnicích byla zkoumána vybraná náboženská témata, která byla společná vybraným dvěma učebnicím dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. Diplomová práce se snaží objasnit, jak vybrané učebnice interpretují náboženství a náboženská témata.

Pomocí metody obsahové analýzy bylo zkoumáno 26 vybraných současných českých učebnic dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. Z každého nakladatelství byly zkoumány dvě učebnice pro jeden ročník základní školy nebo víceletých gymnázií. V učebnicích bylo zjišťováno, zda je v nich náboženství, respektive, zda jsou v nich vybraná náboženská témata přítomna, kolik prostoru je v učebnicích tématu věnováno. Zohledněno bylo také, zda k poměru k RVP ZV a k jiným tématům v učebnicích je věnováno více nebo méně prostoru, než náboženství a náboženským tématům.

Analýzou vybraných učebnic bylo zjištěno, že se jednotlivé učebnice odlišují v zařazení náboženských témat, množství prostoru, který věnují vybraným tématům, v zařazení témat pro jednotlivé ročníky i v poměru, který věnují prostor s ohledem na RVP ZV a jiná témata v učebnicích.

Učebnice dějepisu, přírodopisu i občanské výchovy přináší různý pohled na náboženská témata. Společnými tématy, které všechny tři skupiny učebnic dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy zohledňují, jsou témata kreacionismus a náboženství v pravěku. Tyto témata se vyskytují jen ve vybraných učebnicích. Ostatní náboženská témata jsou specifická pro jednotlivé skupiny učebnic. Některá témata jsou přítomna společně v učebnicích dějepisu a občanské výchovy, např. monoteistická náboženství křesťanství, judaismus a islám. Některá témata jsou přítomna společně v učebnicích dějepisu a přírodopisu, např. náboženství ve starověkém Řecku.

Z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. bylo analyzováno osm učebnic dějepisu pro základní školy a víceletá gymnázia. Všechny učebnice obsahují zmínku o náboženství, respektive zohledňují náboženská témata. Ve vybraných učebnicích bylo zkoumáno 53 náboženských témat, která byla v učebnicích přítomna. Analýzou bylo zjištěno, že náboženská témata jsou klíčová pro čtyři z osmi učebnic. Ve dvou učebnicích jsou tématu věnovány samostatné kapitoly a podkapitoly, dvě učebnice tématu věnují samostatné části.

Náboženským tématům učebnice věnují různý prostor, nejvíce 35 stran a nejméně dvě strany textu v učebnicích. Klíčovými tématy v učebnicích dějepisu byly tři hlavní monoteistická náboženství, respektive křesťanství, judaismus a islám. Tyto tři témata se prolínala ve dějepisných všech učebnicích. K poměru k RVP ZV bylo v učebnicích dějepisu věnováno náboženství poměrně hodně prostoru. V učebnicích byla většina témat doplněna obrázky. Z 53 náboženských témat 30 témat zohledňuje křesťanství, čtyři témata zohledňují islám a šest témat zohledňuje judaismus, ostatní témata jsou věnována polyteistickým náboženstvím.

Z hlediska náboženství je v učebnicích dějepisu patrný přechod od primitivního náboženství v pravěku, před křesťanskou zbožností ve středověku a v období baroka až k současnému pojetí náboženství, zařazení svobody náboženství do ústavy České republiky po sametové revoluci.

V pojetí jednotlivých náboženských témat se jednotlivé učebnice obou nakladatelství v zásadě shodují, obsahují velmi podobné informace. Odlišují se ovšem v množství prostoru, který jednotlivým tématům věnují. Učebnice z nakladatelství Fraus věnují celkově více prostoru náboženským tématům než učebnice z nakladatelství Nová škola, s.r.o.

Z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. bylo analyzováno celkem 10 učebnic přírodopisu pro základní školy a víceletá gymnázia. Analýzou učebnic bylo zjištěno, že ze zkoumaných učebnic náboženství zohledňuje osm učebnic a dvě učebnice neobsahují zmínku o náboženství. Ze zkoumaných deseti učebnic byla zmínka o náboženství přítomna ve všech čtyřech zkoumaných učebnicích z nakladatelství Fraus a ve čtyřech z šesti učebnic z nakladatelství Nová škola, s.r.o. Klíčové téma v učebnicích přírodopisu představoval kreacionismus, který byl přímo či nepřímo zohledněn v pěti učebnicích. Kreacionismus učebnice představují v konfrontaci s vědeckými teoriemi, nejvíce evoluční teorií vzniku života na Zemi Charlese Darwina. Analýza také prokázala, že téma náboženství je marginální pro všechny zkoumané učebnice. Téma bylo v učebnicích přítomno jako marginální poznámka na liště, jako zajímavost, jako marginálie v rámci mezipředmětové vazby s dějepisem, v rámci opakovacího úkolu uvádějícího do souvislostí probrané učivo i v rámci hlavního textu. V učebnicích bylo zkoumáno sedm náboženských témat, které byly přítomny nejvíce v pěti učebnicích a nejméně v jedné učebnici. Tématu bylo v učebnicích věnováno různé množství prostoru, nejvíce jedna strana textu a nejméně jedna věta. V poměru k RVP ZV bylo věnováno v učebnicích přírodopisu málo prostoru, oproti jiným tématům. V poměru

k jiným tématům v učebnicích bylo téma marginální, věnováno mu bylo minimum prostoru. Většina témat byla doplněna obrázky.

Z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. bylo analyzováno osm učebnic občanské výchovy pro základní školy a víceletá gymnázia. Všechny zkoumané učebnice obsahují zmínku o náboženství. Tématu byl v učebnicích věnován různý prostor, nejvíce 13 stran textu a nejméně dva řádky v učebnici. Téma je marginální pro tři učebnice, pouze dvě učebnice věnovali tématu více prostoru. Klíčové téma představovalo křesťanství. V učebnicích je patrný přechod od přírodního náboženství, pravěkého náboženství k monoteistickým a polyteistickým náboženstvím. Učebnice zohledňují i zakotvení náboženství jako lidského práva v zákonech. V poměru k RVP ZV je v učebnicích věnováno tématu poměrně málo prostoru oproti jiným tématům. V poměru k jiným tématům v učebnicích bylo věnováno tématu poměrně málo prostoru. Ve zkoumaných učebnicích bylo přítomno 22 náboženských témat, sedm témat souvisí s křesťanstvím.

Při analýze učebnic byla také zohledněna grafická stránka učebnic. V učebnicích bylo zkoumáno, zda je doplňují obrázky. Zohledněna byla i grafická stránka výkladu, zejména zvýrazněné pojmy v textu.

11 Resumé

The diploma thesis analyzed the development of ideas and interpretations of religion in contemporary Czech textbooks of history, natural history and civics from the publishing house Fraus a Nová škola, s.r.o. Selected religious topics were examined in the textbooks, which were common to two selected textbooks of history, natural history and civics from the publishing house Fraus and Nová škola, s.r.o. The diploma thesis tries to clarify how selected textbooks interpret religion and religious themes. Using the method of content analysis, 26 selected contemporary Czech textbooks of history, natural history and civics from the publishing house Fraus and Nová škola, s.r.o. were examined. Two textbooks from each publishing house were examined for one year of elementary school or multi-year high schools. In the textbooks, it was determined whether there is religion in them, or whether selected religious topics are present in them, how much space is devoted to the topic in the textbooks. It was also taken into account whether more or less space is devoted to the relation to RVP ZV and to other topics in the textbooks than to religion and religious topics.

The analysis of the selected textbooks revealed that the individual textbooks differ in the inclusion of religious topics, the amount of space they dedicate to the selected topics, in the inclusion of topics for individual grades and in the ratio they dedicate space to with regard to RVP ZV and other topics in the textbooks.

Textbooks of history, natural history and civic education bring different perspectives on religious topics. Common topics that all three groups of history, natural history, and civics textbooks take into account are the topics of creationism and religion in prehistoric times. These topics are only found in selected textbooks. Other religious topics are specific to individual groups of textbooks. Some topics are present together in history and civics textbooks, eg the monotheistic religions of Christianity, Judaism and Islam. Some topics are present together in history and natural history textbooks, eg religion in ancient Greece.

The graphic side of the textbooks was also taken into account during the analysis of the textbooks. Textbooks were examined to see if they were supplemented by pictures. The graphic side of the interpretation was also taken into account, especially the highlighted concepts in the text.

12 Seznam literatury

- BAČÁKOVÁ, Lucie. *Hodnocení obrazové složky vybraných učebnic přírodopisu*. Olomouc, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Olga Ševčíková.
- BEDNÁŘ, František. Památník českobratrské církve evangelické. Praha: Nákladem knihkupecké a vydavatelské akc. Společnosti Kalich, 1924. 480 s. s. 80. In: HORÁK, Záboj. *Církve a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 37.
- BENDOVIÁ, Gabriela. *Role učebnic ve výuce občanské výchovy*. Olomouc, 2013. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Katedra společenských věd. vedoucí práce Antonín Staněk.
- BOHÁČ, Zdeněk. Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999, s. 61. oddíl 2.1. In: FIALOVÁ, Eva. Malý obrazový průvodce dějinami Českobratrské církve evangelické. Praha: Kalich, 2008, s. 48. In: HORÁK, Záboj. *Církve a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 41.
- BOHDALOVÁ, Markéta, VÁCHA, Zbyněk, 2021. Analýza didaktické vybavenosti učebnic přírodopisu pro 2. stupeň základních škol. *e-PEDAGOGIUM. Nezávislý odborný časopis pro interdisciplinární výzkum v pedagogice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 1, s. 36-51. ISSN 1213-7758.
- BUDIGOVÁ, Jitka. *Odras politické situace u nás ve výuce občanské výchovy po roce 1945*. Olomouc, 2009. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Katedra společenských věd. vedoucí práce Gabriela Cingelová.

- BUŠTOVÁ, Barbora. *Mořská biologie v učebnicích přírodopisu*. České Budějovice, 2021. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Tomáš Ditrich.
- ČERNÁ, Zuzana. 2017. *Reflexe náboženství ve vzdělávání s důrazem na analýzu českých středoškolských materiálů*. Vydání první. Pardubice: Univerzita Pardubice, s. 42-43. ISBN 978-80-7560-107-0.
- ¹ *Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících*. In: MŠMT [online], [cit. 14. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty-3/zakon-o-pedagogickych-pracovnicich-1>
- ČERNÁ, Zuzana. 2017. *Reflexe náboženství ve vzdělávání s důrazem na analýzu českých středoškolských materiálů*. Vydání první. Pardubice: Univerzita Pardubice, s. 43-45. ISBN 978-80-7560-107-0.
- ČEŘOVSKÁ, Barbora. *Církevní školství v České republice po roce 1989 se zaměřením na základní a střední školy*. 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, HTF - Katedra učitelství. Vedoucí práce Váňová, Miroslava.
- DOHNALOVÁ, Zdeňka. *Církevní školství v České republice. K pedagogické činnosti Kongregace Milosrdných sester III. řádu svatého Františka Pod ochranou Svaté Rodiny*. [online]. Brno, 2006 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/9f66on/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce doc. Mgr. Jiří Zounek, Ph.D.;
- DOHNALOVÁ, Zdeňka. 2005. *Církevní školství v České republice. Sacra. Sacra aneb Rukověť religionistiky* [online]. Brno: Občanské sdružení Sacra. 3(1) [cit.

11.3.2022]. s. 52-65. ISSN 2336-4483. Dostupné z:

<https://digilib.phil.muni.cz/cs/handle/11222.digilib/118382>

- DOLINSKÝ, Juraj. Církev a stát na Slovensku v letech 1918-1945. s. 96. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 49.
- DVOŘÁK, D. Pojmová analýza jednoho společenskovedního tématu v RVP. In: JANÍK, T., KNECHT, P., NAJVAROVÁ V., (eds.) *Příspěvky k tvorbě kurikula*. Brno: Paido, 2007. s. 111-119. ISBN 978-80-7315-153-9.
- DVOŘÁKOVÁ-BLOUDKOVÁ, M., DVOŘÁK, D. Společenskovední vzdělávání. In: SPILKOVÁ, V. *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. Praha: Portál, 2002, s. 209-218.
- DVOŘÁKOVÁ, Eva. *DVACET LET CÍRKEVNÍHO ŠKOLSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE (1991 - 2010) Zákonné a biblické normy; služba a pastorec v církevních školách* [online]. České Budějovice, 2010 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/8v8ipk/>. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta. Vedoucí práce doc. Jaroslav Vokoun, Th.D
- EFMERTOVÁ, Marcela C. *České země v letech 1848-1918* [online]. Praha: Libri, 1998, s. 72-73. ISBN 80-85983-47-8. [cit. 14.3. 2023]. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:751386d0-6bc9-11e4-85f4-5ef3fc9ae867>
- FIALOVÁ, Eva. Malý obrazový průvodce dějinami Českobratrské církve evangelické. Praha: Kalich, 2008, s. 48. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 38.

- GRACOVÁ, Blažena: Dějepisná učebnice z pohledu empirického výzkumu. In: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity: řada společenských věd. Brno: Masarykova univerzita, 27, (1), 2013, s. 163- 172. ISSN 1211-6068.
- GREGER, David. Přehled výzkumu učebnic v zahraničí. In: MAŇÁK, Josef, ed. a KLAPKO, Dušan, ed. *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006, 123 s. Pedagogický výzkum v teorii a praxi; sv. 4. s. 23-24. ISBN 80-7315-124-3.
- HÁCHA, Emil; HOETZEL, Jiří; WEYER, František; LAŠTOVKA, Karel (edit.) *Slovník veřejného práva československého*. Svazek IV., s. 853. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 30.
- HAVELKA, Emanuel. *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*. Praha: Nákladem Dědictví Komenského, 1910. 396 s., s. 39. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 37.
- HLAVÁČEK, Karel. *Postavení církvi ve školské soustavě v Českých zemích v letech 1918-1938*. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Právnická fakulta. Praha, 2000. 65 s., s. 31. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 28.
- HLAVÁČEK, Karel. *Postavení církvi ve školské soustavě v Českých zemích v letech 1918-1938*. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Právnická fakulta. Praha, 2000. 65 s., s. 15-16.

- HLINOVSKÁ, Johana. *Analýza tematického celku Obojživelníci ve vybraných učebnicích přírodopisu pro ZŠ*. Plzeň, 2020. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta pedagogická. Vedoucí práce Mgr. Petra Vágnerová.
- HOETZEL, Jiří a WEYR, František (ed.). *Slovník veřejného práva československého*. Svazek V. Brno: Nakladatelství Rovnost, 1948, s. 486. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 28, 33.
- HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1916 do současnosti*. 2011. Vydání první. Praha: Grada, 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5.
- HORÁK, Záboj. 2016. Naléhavost změn právní úpravy postavení církevních škol. In: BEŇÁK, Jaroslav (ed.). *Církev a stát 2016* [online]. Sborník z konference. Acta Universitatis Brunensis. Brno: Masarykova univerzita. Právnická fakulta, 2016, s. 44. ISBN 978-80-210-8394-3. [cit. 13.3. 2023]. Dostupné z: <https://www.law.muni.cz/sborniky/cirkevastat/2016/cirkevastat2016.pdf#page=44>
- HRABÍ, Libuše, 2006b. Hodnocení grafické informace učebnic přírodopisu. *ePedagogium*. 6(1), s. 26–32.
- HRABÍ, L., 2008. K problematice obtížnosti učebnic. In: KNECHT, P et al. *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2008, 196 s. Pedagogický výzkum v teorii a praxi; sv. 11. s. 177-187. ISBN 978-80-7315-174-4.
- HRABÍ, Libuše. Náročnost textu v učebnicích přírodopisu. In: MAŇÁK, J., KNECHT, P. (ed.). *Hodnocení učebnic*, Brno: Paido, 2007. 141 s. Pedagogický výzkum v teorii a praxi; sv. 7. s. 98-108. ISBN 978-80-7315-148-5.

- HRABÍ, L., VRÁNOVÁ, O., MULLEROVÁ, M., 2010. *Kvalita současných učebnic přírodopisu z různých pohledů* [online]. e-pedagogium. IV, s. 9. [cit. 9. 2. 2023].
Dostupné z: http://old.pdf.upol.cz/fileadmin/user_upload/PdF/e-pedagogium/e-pedagogium_2010/epedagogium_IV-2010.pdf#page=9;
- HRBÁČKOVÁ, Tereza. *Hodnocení obtížnosti vybraných učebnic pro první stupeň ZŠ*. Zlín, 2022. Diplomová práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií.
- HUDECOVÁ, Dagmar. Jak učitelé využívají a hodnotí učebnice dějepisu. *Pedagogika*, 2001, 51.4. s. 327-335.
- HVĚZDOVÁ, Kateřina. *Analýza tematického celku Řasy ve vybraných učebnicích přírodopisu pro ZŠ*. Brno, 2014. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Blažena Brabcová.
- CHALUPOVÁ, Petra. *Katolická církev v českých zemích v letech 1945-1948. Brněnská diecéze – církevní školství a činnost církve pro mládež* [online]. Brno, 2008 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/wxcrfm/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D
- CHLUĐILOVÁ, Šárka. *Didaktická analýza učebnice občanské výchovy – minulost a současné metodické trendy*. Olomouc, 2014. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Katedra společenských věd. vedoucí práce Gabriela Čingelová.
- ILLICH, Michal. *Církevní školství se zaměřením na jezuitské školství v komparaci s dnešní školskou realitou v ČR*. 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, HTF - Katedra učitelství. Vedoucí práce Váňová, Miroslava

- JANKOVÁ, Julie. *Místo pramenů a úloh v českých a zahraničních učebnicích a ve výuce dějepisu*. Ostrava, 2022. Disertační práce. Ostravská univerzita. Filosofická fakulta. Katedra historie. Vedoucí práce doc. PhDr. Blažena Gracová, Csc., s. 65, 70-72.
- JARÁ, Irena. *Strukturální a obsahová analýza učebnic občanské výchovy nakladatelství Fraus a Formtuna pro 6. a 7. ročník ZŠ*. Liberec, 2014. Diplomová práce. Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Vedoucí práce Jitka Masopustová.;
- JENIŠOVÁ, Markéta. *Analýza tématu Stavba a význam rostlinných orgánů v učebnicích přírodopisu*. Olomouc, 2019. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Olga Ševčíková.
- JENIŠOVÁ, Markéta. *Hodnocení kvality grafických prvků učebnic přírodopisu v tematickém celku bezobratlí*. Olomouc, 2022. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Olga Ševčíková.
- JŮVOVÁ, Alena. Měření didaktické vybavenosti učebnic přírodopisu pro šestý a sedmý ročník základní školy. In: MAŇÁK, J., KLAPKO, D. (eds.). *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006. 123 s. Pedagogický výzkum v teorii a praxi; sv. 4. s. 97-106. ISBN 80-7315-124-3.
- LABISCHOVÁ, Denisa. Badatelsky orientovaná výuka: základní paradigma pro tvorbu moderní učebnice dějepisu. In: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity: řada společenských věd. Brno : Masarykova univerzita roč. 28, č. 2 (2014), s. 110-127.
- KASPER, Tomáš a KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. 224 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2429-4. s.97.

- KLAPKO, Dušan. Analýza učebnic dějepisu pro ZŠ jako evaluační nástroj k zefektivnění kvality didaktických textů. In: MAŇÁK, J., KLAPKO, D., (eds.). *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006. 123 s. Pedagogický výzkum v teorii a praxi; sv. 4. s. 53-72. ISBN 80-7315-124-3.
- KOLAŘÍKOVÁ, Lucie. *Porovnání didaktické vybavenosti a komplexní míry obtížnosti textu učebnic využívaných pro výuku občanské výchovy v České republice a ve Velké Británii*. Brno, 2019. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Radim Štěrba
- KLVAČOVÁ, Veronika. *Obrazová složka ve dříve vydaných a současných učebnicích přírodopisu obsahující geologické učivo*. Olomouc, 2021. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Olga Ševčíková.
- MALÝ, Karel a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945, s. 463 a 492. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 43.
- MALINÁKOVÁ, Marie. *Církevní školství na příkladu Základní školy Salvátor* [online]. Olomouc, 2016 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/rerbu7/>. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Dominika Provázková Stolinská, Ph.D
- MORKES, František. *K historii českého církevního školství* [online]. Praha, 2000. Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze. Referát na setkání ředitelů církevních škol. s. 6. [cit. 5.3. 2023]. Dostupné z: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcbk.blob.core.w>

indows.net%2Fcms%2FContentItems%2F20891_20891%2Fhistorie-ccs.doc&wdOrigin=BROWSELINK

- NEKVAPILOVÁ, Zuzana. *Představa muže a ženy ve vybraných učebnicích občanské výchovy*. Brno, 2022. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Slavomír Lesňák
- NIKLOVÁ, Monika. *Obsahové komponenty v současných učebnicích občanské výchovy pro základní školy*. Ostrava, 2018. Diplomová práce. Ostravská univerzita v Ostravě. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Denisa Labischová.
- PAŘÍK, Arno. Z historie židovského vzdělávání. In: Maskil, roč. 6, 2006/5767, s. 7. Převzato z: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 39.
- PAVELEK, Ondřej. *Bezobratlí živočichové: problematická místa v kurikulu přírodopisu*. České Budějovice, 2021. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Jan Petr.
- PAVLÍK, Jan. Budou vás vydávat soudům. Praha: Nakl. Societas, 1995. 255 s., s. 17 a 20. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 46-48.
- PETR, J., 2014. *Možnosti využití úloh z biologické olympiády ve výuce přírodopisu a biologie. Inspirace pro badatelsky orientované vyučování*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, s. 8-15.
- PĚKNÝ, Tomáš. Historie židů v Čechách a na Moravě. s. 490. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských*

- společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 40.
- PLACHT, Otto, ed. a HAVELKA, František, ed. *Příručka školské a osvětové správy: pro potřebu služby školských a osvětových úřadů a orgánů*. Praha: Státní nakladatelství v Praze, 1934. xxxiv. 1930 s.; HLAVÁČEK, Karel. *Postavení církvi ve školské soustavě v Českých zemích v letech 1918-1938*. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Právnická fakulta. Praha, 2000. 65 s.
 - PRAHA, VÚP. O zařazení náboženství do základních škol. Metodický portál: Články [online]. 26. 06. 2007, [cit. 2023-02-28]. Dostupný z WWW: https://clanky.rvp.cz/clanek/1450/O-ZARAZENI-NABOZENSTVI-DO-ZAKLADNICH-SKOL.html. ISSN 1802-4785.
 - PROCHÁZKOVÁ, Michaela. *Analýza grafických prvků v učebnicích přírodopisu pro 8. ročník*. Olomouc, 2019. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Olga Ševčíková.
 - PRŮCHA, Jan. Alternativní školy [online]. Praha: Portál, 1996, s. 12, 22-23. ISBN 80-7178-072-3. [cit. 14. 3. 2023] Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:a3feedf0-fd6e-11e3-97de-5ef3fc9ae867>
 - PRŮCHA, Jan, ed. *Pedagogická encyklopedie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009. 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2. s. 117-121.
 - PRŮCHA, Jan. Učebnice, Teorie, výzkum a potřeby praxe. In: MAŇÁK, J., KLAPKO, D., (eds.). *Učebnice pro lupou*. Brno: Paido, 2006, 123 s. Pedagogický výzkum v teorii a praxi; sv. 4. s. 9-21. ISBN 80-7315-124-3.
 - SEDLÁČKOVÁ, Tereza. *Analýza kognitivní úrovně učebních úloh ve vybraných učebnicích občanské výchovy*. Ostrava, 2015. Bakalářská práce. Ostravská univerzita v Ostravě. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Iva Červenková.;

- SIKOROVÁ, Zuzana. *Hodnocení a výběr učebnic v praxi*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007. 71 s. ISBN 978-80-7368-412-9.
- SIKOROVÁ, Zuzana. *Užívání výukových zdrojů v sekundárním a terciálním vzdělávání*. Brno, 2019. Habitační práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. s. 10-11, 38-48.
- SMUTKOVÁ, Tereza. *Srovnání učebnic přírodopisu v České a Slovenské republice*. Brno, 2012. diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Libuše Vodová.;
- *Slovník veřejného práva československého*. Sv. 4, S-T. Praha: Eurolex Bohemia, 2000. vi, 995 s. ISBN 80-902752-4-9. (Přetisk vyd.: Brno, Polygrafia 1938. s. 806-807. In: HORÁK, Záboj. *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5. s. 27.
- SOMOGYI, Pavel. *Analýza vybraných učebnic občanské výchovy*. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Slavomír Lesňák.
- SUCHÁNKOVÁ, Andrea. *Kompletní didaktická analýza nových řad učebnic přírodopisu nakladatelství Prodos a Fraus*. Olomouc, 2020. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Martin Jáč.
- ŠTAMPACH, O.. Náboženství ve školách v souladu s rámcovými vzdělávacími programy. *Metodický portál: Články* [online]. 06. 12. 2007, [cit. 2023-02-28]. Dostupný z WWW: <<https://clanky.rvp.cz/clanek/1746/NABOZENSTVI-VE-SKOLACH-V-SOULADU-S-RAMCOVYMI-VZDELAVACIMI-PROGRAMY.html>>. ISSN 1802-4785.

- TOMEK, Adam. *Kritika učebnice občanské výchovy z pohledu opozičních diskurzů*. Brno, 2021. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Barbora Vacková.;
- TRETERA, Rajmund Jiří. *Stát a církev v České republice* [online]. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 18, 21-22. ISBN 80-7192-707-4. [cit. 3.3.2023]. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:adc782b0-5fdf-11e9-a9b4-5ef3fc9bb22f>
- TRETERA, Jiří Rajmund. Nová právní situace církví a náboženských společností v roce 1950. In: HANUŠ, Jiří, STRÍBRNÝ, Jan (eds.). *Stát a církev v roce 1950*. Brno, 2000. s. 28
- VALÍČKOVÁ, Nikola. *Postavení církevních škol podle platného kanonického a českého práva* [online]. Olomouc, 2015 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/89mq09/>. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta. Vedoucí práce ICLic. Jiří Dvořáček, ICODr
- VYŠKOVSKÁ, Zuzana. Hodnocení didaktické vybavenosti učebnic občanské výchovy = The Evaluation of Didactic Quality the Textbooks of Civics. *Civilia: revue pro oborovou didaktiku společenských věd*, 2013, 4(1), s. 56-73. ISSN 1214-1348.
- WIKMAN, T., & HORSLEY, M. (2012). Dostupné z: Textbook research in Australia and Finland. *IARTEM e-Journal*, 5(1), s. 45.
- ZETOCHOVÁ, Věra. 2022. *Občanská výchova v České republice a spolkové zemi Bavorsko – srovnání didaktické vybavenosti učebnic*. Brno. 79 s. Diplomová práce. Masarykova Univerzita v Brně. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Mgr. Radim Štěrba, Ph.D., DiS
- ZORMANOVÁ, Lucie., 2011. *Genderová korektnost učebnic občanské výchovy* [online]. Metodický portál RVP. CZ. [cit. 14. 2. 2023]. Dostupné z:

<https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/12767/genderova-korektnost-ucebnic-obcanske-vychovy.html>

12.1.1 Seznam pramenů

- BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila, KYSUČAN, Lubor a FEJFUŠOVÁ, Marie. *Dějepis 6: vzdělávací oblast Člověk a společnost: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV. Pravěk, starověk*. 7. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2019. 139 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-127-5.
- BROM, Zdeněk et al. *Občanská výchova 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2. upravené vydání. Plzeň: Fraus, 2019. 104 stran. ISBN 978-80-7489-471-8.
- ČAPKA, František a VYKOUPILOVÁ, Libor. *Dějepis: vzdělávací oblast Člověk a společnost. Novověk*. Čtvrté vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2015. 131 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-634-9.
- ČAPKA, František. *Dějepis: vzdělávací oblast Člověk a společnost. Novověk, moderní dějiny*. 6. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2016. 143 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-858-9.
- *Dějepis 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2., aktualizované vydání. Plzeň: Fraus, 2013-2018. 3 svazky (152; 64; 328 stran). ISBN 978-80-7238-545-4.
- *Dějepis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 3. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. 2 svazky. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-711-5.
- *Dějepis 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2. upravené vydání. Plzeň: Fraus, 2016-2017. 3 svazky. ISBN 978-80-7489-273-8.

- DROZDOVÁ, Eva, KLINKOVSKÁ, Lenka a LÍZAL, Pavel. *Přírodopis 8: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV. Biologie člověka*. 3. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2021. 135 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-233-3.
- HEDBÁVNÁ, Hana a kol. *Přírodopis 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV. 2. díl, Botanika*. 4. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2019. 96 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-065-0.
- MATYÁŠEK, Jiří, HRUBÝ, Zdeněk a KLINKOVSKÁ, Lenka. *Přírodopis. Geologie a ekologie*. 5. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2019. 2 svazky. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-080-3.
- JANOŠKOVÁ, Dagmar et al. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2., upravené vydání. Plzeň: Fraus, 2018- . svazky. ISBN 978-80-7489-450-3.
- LAICMANOVÁ, Antonie. *Výchova k občanství 9: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. 5. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2018. 88 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-008-7.
- LUNEROVÁ, Jitka, ŠTĚRBA, Radim a SVOBODOVÁ, Monika. *Výchova k občanství 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Sedmé vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2020. 80 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-202-9.
- LUNEROVÁ, Jitka, ŠTĚRBA, Radim a SVOBODOVÁ, Monika. *Výchova k občanství 8: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. 7. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2021. 96 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-237-1.
- MUSILOVÁ, Eliška, KONĚTOPSKÝ, Antonín a VLK, Robert. *Přírodopis: učebnice. 1. díl, Úvod do učiva přírodopisu*. 3. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2016. 71 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-817-6.

- PARKAN, František, MIKESKA, Tomáš a KAŠPAROVÁ PARKANOVÁ, Markéta. *Dějepis 9: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2., upravené vydání. Plzeň: Fraus, 2017-2018. 3 svazky. ISBN 978-80-7489-291-2.
- PELIKÁNOVÁ, Ivana et al. *Přírodopis 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2019-2021. 2 svazky. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-703-0.
- PELIKÁNOVÁ, Ivana et al. *Přírodopis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2019-2021. 2 svazky. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-704-7.
- PELIKÁNOVÁ, Ivana a kol. *Přírodopis 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. 128 stran. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-705-4.
- RYCHNOVSKÝ, Boris et al. *Přírodopis 7. 1. díl, Strunatci*. 4. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2018-2019. 2 svazky. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-064-3.
- SKÁCELOVÁ, Jana a MRÁZOVÁ, Lenka. *Výchova k občanství 6: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. 8. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2021. 76 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-219-7.
- ŠVECOVÁ, Milada a Dobroslav MATĚJKA. *Přírodopis 9: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2017, 128 s. ISBN 978-80-7489-348-3.
- URBAN, Michal et al. *Občanská výchova 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. 96 stran. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-716-0.

- URBAN, Michal et al. *Občanská výchova 9: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2., upravené vydání. Plzeň: Fraus, 2021- . svazky. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-649-1.
- VLK, Robert, KUBEŠOVÁ, Soňa a MUSILOVÁ, Eliška. *Přírodopis 6. 2. díl, Bezobratlí živočichové*. 4. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2018. 2 svazky. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-033-9.
- VYKOUPIIL, Libor, ANTONÍN, Robert a FEJFUŠOVÁ, Marie. *Dějepis 7: vzdělávací oblast Člověk a společnost. Středověk, počátky novověku: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Osmé vydání. Brno: Nová škola, s.r.o., 2020. 135 stran. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-178-7.

12.1.2 Seznam internetových zdrojů

- *EDU.cz – jednotný metodický portál MŠMT*, 2022 [online]. MŠMT. [cit. 14. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/>
- *Georg-Eckert-Institut/Liebniz Institut für internationale Schulbuchforschung*. [online] Braunschweig: GEI, 2023, [cit. 16. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.gei.de/institut/bibliothek>
- *IARTEM International Association for Research on Textbooks and Educational Media*. [online] [cit. 16. 2. 2023]. Dostupné z: <https://iartem.org/about/>
- *Internationale Gesellschaft für historische und systematische Schulbuch- und Bildungsmedienforschung* [online] Universität Augsburg: IBSBi, 2023 [cit. 16. 2. 2023] Dostupné z: <https://www.uni-augsburg.de/de/fakultaet/philsoz/fakultat/padagogik/schulbuch-gesellschaft/verein/>

- *Listina základních práv a svobod*. [online]. [cit. 25. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>
- *Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech z roku 1966*. [online]. [cit. 25. 2. 2023]. Dostupné z: <https://osn.cz/wp-content/uploads/2022/08/mezinarodni-pakt-o-hospodarskych-socialnich-a-kulturnich-pravech.pdf>
- *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech z roku 1966*. [online]. [cit. 25. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/usmrceni-hranice/pakt.pdf>
- *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*, 2022. MŠMT [online]. [cit. 14. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy>
- *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2021 [cit. 14. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>
- *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia* [online]. Praha: MŠMT, 2021 [cit. 21. 2. 2023], Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-programy-pro-gymnazia-rvp-g/>
- *Strategické a koncepční dokumenty*. In: MŠMT [online], [cit. 22. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategicke-a-koncepcni-dokumenty-msmt>
- *Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030 +*. In: MŠMT [online]. Praha: 2020 [cit. 14. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategie-2030>

- *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+*. In: MŠMT [online]. Praha: 2020 [cit. 14. 2. 2023]. s. 32-33. Dostupné z: https://www.msmt.cz/uploads/Brozura_S2030_online_CZ.pdf
- *Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod*. [online]. [cit. 25. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/usmrceni-hranice/umluva.pdf>
- *Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod*. [online]. Dodatkový protokol, s. 30-32. [cit. 25. 2. 2023]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ces.pdf
- *Úmluva o právech dítěte z roku 1989*. [online]. [cit. 25. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/pro-prava-ditete/Preklady-dokumentu-OSN.pdf>
- *Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*. In: MŠMT [online]. [cit. 14. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-ode-dne-1-2-2022>
- *Zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech)*. In: MKCR [online]. [cit. 24. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/zakon-c-3-2002-sb-o-cirkvich-a-nabozenskych-spolecnostech-cs-396>
- *Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících*. In: MŠMT [online], [cit. 14. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty-3/zakon-o-pedagogickych-pracovnicich-1>

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Daniela Červenková
Katedra:	KHI – Katedra historie
Vedoucí práce:	doc. Mgr. Radmila Prchal Pavlíčková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2023

Název práce:	Prezentace náboženství v současných českých učebnicích dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy.
Název v angličtině:	Presentation of religion in contemporary Czech history, natural history and civics textbooks.
Anotace práce:	Diplomová práce analyzuje výklad o náboženství v učebnicích dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. Diplomová práce je rozdělena do dvou hlavních částí. V první části v první kapitole je představen současný výzkum učebnic dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy v české republice a v zahraničí. Ve druhé kapitole je pojednáno o náboženství a jeho zařazení v české školní legislativě, náboženství a jeho ukotvení v zákonech a o výuce náboženství. Prostor je věnován kurikulárním dokumentům českého školství z hlediska tematiky náboženství, respektive jsou zohledněny Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+ a Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Třetí kapitola je věnována ukotvení tématu náboženství v českém školství z hlediska zákonů. Čtvrtá kapitola pojednává o vztahu církve a školství v českých zemích od 17. století do současnosti, zejména církevnímu školství. Ve druhé části je analyzováno 26 současných českých učebnic dějepisu, přírodopisu a občanské výchovy z pohledu náboženství. Byly zkoumány učebnice z nakladatelství Fraus a Nová škola, s.r.o. Z každého nakladatelství byly metodou obsahové analýzy zkoumány dvě učebnice pro 6. až 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia.

Klíčová slova:	Náboženství, učebnice dějepisu, učebnice přírodopisu, učebnice občanské výchovy, náboženská témata, analýza výkladu, náboženské představy.
Anotace v angličtině:	The diploma thesis analyzes the interpretation of religion in textbooks of history, natural history and civics from the publishing house Fraus and Nová škola, s.r.o. The diploma thesis is divided into two main parts. In the first part of the first chapter, current research on history, natural history and civic education textbooks in the Czech Republic and abroad is presented. The second chapter discusses religion and its inclusion in Czech school legislation, religion and its anchoring in laws, and the teaching of religion. The space is dedicated to curricular documents of Czech education from the point of view of religion, respectively the Strategy of the Czech Education Policy until 2030+ and the Framework Education Program for Basic Education are taken into account. The third chapter is devoted to anchoring the topic of religion in Czech education from the point of view of laws. The fourth chapter discusses the relationship between the church and education in the Czech lands from the 17th century to the present day, especially church education. In the second part, 26 current Czech history, natural history and civics textbooks are analyzed from the perspective of religion. Textbooks from the publishing house Fraus and Nová škola, s.r.o. were examined. From each publishing house, two textbooks for the 6th to 9th grade of elementary school and multi-year high school were examined using the method of content analysis.
Klíčová slova v angličtině:	Religion, history textbooks, natural history textbooks, civic education textbooks, religious themes, interpretation analysis, religious ideas.
Přílohy vázané v práci:	Ne
Rozsah práce:	292 s.
Jazyk práce:	Čeština